

Hoe Dionysos in Haren verscheen

Maatschappelijke facetten van Project X Haren

DEELRAPPORT

COMMISSIE
'PROJECT X'
HAREN

3

Hoe Dionysos in Haren verscheen

Maatschappelijke facetten van Project X Haren

**Gabriël van den Brink
Merlijn van Hulst
Nicole Maalsté
Rik Peeters
Stefan Soeparman**

Tilburgse School voor Politiek en Bestuur

17 februari 2013

DEELRAPPORT

3

B: Je kan niet iemand echt de schuld geven, vind ik (...) de schuld van het geheel.

A: Dat is misschien ook wel het probleem, dat je niet iemand ervan kan beschuldigen.

(uit een gesprek op het Zernike College waarbij twee scholieren van 16 en 14 jaar terugblikken op de rellen van 21 september 2012).

Inhoud

Voorwoord	4
1. Inleiding	
Vragen naar causaliteit	7
2. Fascinatie	
Facetten van het puberbrein	13
3. Sensatie	
Feestcultuur in Nederland	21
4. Imaginatie	
Project X en beeldcultuur	33
5. Mobilisatie	
Sociale media en opwinding	43
6. Deliberatie	
Ouders en hun kinderen	51
7. Preparatie	
De overheid en het publiek	59
8. Intoxicatie	
Alcohol en andere roesmiddelen	69
9. Identificatie	
Ervaringen van jongeren	77
10. Intimidatie	
Ervaringen van volwassenen	89
11. Conclusies	
Bevindingen & reflectie	103
12. Aanbevelingen	
Wat Haren ons te leren heeft	113
Bijlage 1	
Clash tussen fantasie en realiteit (Martijn Lampert).	153
Bijlage 2	
De komische film als exemplarische kortsluiting (Heidi de Mare)	169
Bijlage 3	
De explosieve mix in Haren (Ninette van Hasselt).	205
Bijlage 4	
Methodologische verantwoording (Gabriël van den Brink)	235
Bijlage 5	
Lijst van respondenten (Nicole Maalsté)	241
Bijlage 6	
Haren op afstand gezien (Caspar van den Brink)	245
Bijlage 7	
Geraadpleegde literatuur (Gabriel van den Brink)	249

Voorwoord

Enkele dagen nadat er in Haren op grote schaal rellen plaatsvonden, werd ik uitgenodigd om deel te nemen aan de commissie die onderzoek naar dit incident moest doen. Deze commissie bestond uit Otto Adang (Politieacademie), Jan van Dijk (Universiteit Twente) en Thomas Boeschoten (masterstudent nieuwe media Universiteit Utrecht) terwijl Job Cohen haar voorzitter was.

Al snel werd duidelijk dat het onderzoek naar deze rellen een grote uitdaging inhield en wel om twee redenen. Ten eerste omdat we hier van doen hadden met een verschijnsel dat even nieuw als zorgwekkend was. Grote massa's jongeren die na een oproep via de sociale media naar een plaats reizen om daar een gewelddadige confrontatie met de politie aan te gaan – dat beeld rees in eerste instantie uit de berichtgeving op.

Maar het voorgenomen onderzoek vormde ook in methodisch opzicht een forse uitdaging. Het was zaak om in korte tijd een grote hoeveelheid informatie te verzamelen. Deze data moesten door middel van interviews bij uiteenlopende groepen worden opgehaald. Daarbij ging het om een dramatische gebeurtenis waarbij complexe processen door elkaar lopen. Dat maakt het ontwikkelen van een heldere analyse niet gemakkelijk.

Het is aan de lezer om te oordelen over de manier waarop we deze dubbele uitdaging hebben opgepakt. In elk geval hebben wij zelf met veel enthousiasme aan dit onderzoek gewerkt. Het past ook prima bij het profiel dat we als Tilburgse School voor Politiek en Bestuur (TSPB) uitdragen en waarbij we bewust een combinatie van wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie nastreven. Nu dit werk is afgerond, wil ik een aantal personen nadrukkelijk dank zeggen.

In de eerste plaats de opdrachtgever van dit onderzoek, dat wil zeggen 'de driehoek' van de gemeente waar de rellen plaatsvonden. Het getuigt van moed om het eigen optreden bij een controversiële zaak door een onafhankelijke commissie te laten uitzoeken. De bedoeling was om iets te leren van datgene wat zich Haren heeft voorgedaan. Het onderhavige deelrapport geeft daartoe alle aanleiding. Wij hopen dat onze opdrachtgever daar zijn voordeel mee doet.

In de tweede plaats wil ik graag mijn dank aan de andere leden van de commissie uitspreken. Wij kwamen de afgelopen maanden tot een vorm van samenwerking die even constructief als prettig was. Het is een voorrecht om van gedachten te wisselen met collegae die goed thuis zijn op hun vakgebied en met een voorzitter die deze besprekingen in goede banen leidt. Onze vergaderingen hebben mij veel geleerd, zowel over de sociale media als over het functioneren van de overheid. En daar gaat in een dergelijke commissies toch om.

In de derde plaats ben ik dank verschuldigd aan mijn collega-onderzoekers in Tilburg. Zij hebben een geweldige hoeveelheid werk verzet. Nicole Maalsté, Merlijn van Hulst, Stefan Soeparman en Rik Peeters hebben niet alleen talloze interviews gehouden maar ze waren ook onmisbaar bij de analyse van het verzamelde materiaal. Zij brachten een verzameling van 2364 citaten bij elkaar, waarvan we het overgrote deel bij het schrijven van de rapportage hebben kunnen verwerken. Nicole Maalsté heeft daarnaast een belangrijke rol gespeeld in de coördinatie van de onderzoeksactiviteiten.

In de vierde plaatste bedank ik een aantal studenten van de TSPB die bij het afnemen en het uitschrijven van de interviews assistentie hebben verleend. Tessa van Deelen, Andrea Frankowski, Charlotte Henst, Martijn Huigen, Luc Janssen, Ben Kraaijeveld, Sharon Lallush, Johan van der Putten, Marjan Swaans en Stefan Veelenturf offerden een flink stuk van hun kerstvakantie op om te zorgen dat de verzameling data op tijd beschikbaar was. Dat leverde een pakket van 1523 bladzijden aan transcripties op, een prestatie waarvoor ik hen zeer erkentelijk ben. Ons onderzoek werd eveneens geholpen door het werk dat Roel van der Lugt, Joep Schallkx, Koen Schollen en Ruud Voermans hebben gedaan door een analyse te maken van het berichtenverkeer dat zich op Facebook afspeelde. Hulde!

Ten vijfde wil ik graag mijn dank uitspreken aan drie deskundigen die op verzoek van de Commissie Haren een essay over specifieke aspecten hebben gemaakt. Ik doel op Martijn Lampert (Motivaction) die een tekst schreef over hedendaagse jongeren, Ninette van Hasselt (Trimbos Instituut) die een essay schreef over de rol van alcohol en drugs en Heidi de Mare (Politieacademie) die een analyse maakte van de film Project X. Deze teksten zijn als bijlage toegevoegd.

Ten zesde zijn er enkele personen die op hun eigen wijze een bijdrage aan ons onderzoek leverden. Ik noem Misja van de Klomp en Bas Mali (beide Politieacademie) die behulpzaam waren bij het verwerken van de data en Caspar van den Brink die de gegevens voor bijlage 6 verzamelde. In Haren en Groningen hebben Paulus de Groot (Maartenscollege), Diana Blanksma (Zernike College) en Jan Broekman (buurthuis De Mellenhorst) ons zeer geholpen. Dank daarvoor.

Last but not least dank ik alle bewoners, jongeren, ouders, ondernemers en professionals die hun ervaringen met ons gedeeld hebben. Wij hielden in totaal 68 interviews waarbij 115 personen aan het woord kwamen. Deze aantallen verhinderen dat we alle namen hier opsommen. Bovendien hebben wij hen anonimiteit beloofd. De lezer vindt in bijlage 5 een overzicht van alle personen die wij raadpleegden. Ik hoop van harte dat zij hun inzichten in deze rapportage terug vinden en dat dit bijdraagt aan het verwerken van een aantal pijnlijke ervaringen.

Een en ander neemt niet weg dat de tekst die hieronder volgt geheel en al voor rekening komt van de auteurs. Ze biedt nieuwe inzichten in de spanning die er altijd is tussen het handhaven van de openbare orde enerzijds en het bieden van speelruimte aan (jonge) burgers anderzijds. Die spanning kwam in Haren op een onverwacht heftige manier tot uitdrukking. In dit zin waren de gebeurtenissen van 21 september 2012 wellicht uniek. Maar het zou een illusie zijn te geloven dat dit probleem in de rest van Nederland niet aan de orde is. Zelf denken wij dat dit vraagstuk nog geruime tijd op de publieke agenda blijft staan. Het stemt gelukkig dat we een deel van de puzzel hebben mogen ontraadselen

Gabriël van den Brink

*Hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde
Tilburgse School voor Politiek en Bestuur*

1 Inleiding

Vragen naar causaliteit

Wanneer zich een treinbotsing, een dijkdoorbraak, een fatale schietpartij of een ander verschrikkelijk voorval voordoet, willen wij altijd twee dingen weten. Ten eerste: hoe heeft dit incident kunnen plaatsvinden? Ten tweede: wat moeten wij doen om te voorkomen dat het nog eens gebeurt? Daarbij is de volgorde van deze vragen niet zonder belang. We moeten eerst achterhalen wat de machinist heeft gedaan, in welke toestand de dijken verkeerden of wie het fatale wapen leverde, voordat we overgaan tot het treffen van maatregelen. Met andere woorden: we vooronderstellen een zekere causaliteit waarbij we een of meer oorzaken aanwijzen en uitleggen welke effect die oorzaken teweeg hebben gebracht. Dat geldt ook voor de gebeurtenissen die zich op 21 september 2012 in Haren voordeden. Een belangrijk punt is echter welk type causaliteit men vooronderstelt. Dat bepaalt vaak in hoge mate de manier waarop het onderzoek ingericht wordt en het soort vragen dat wordt gesteld. Het bepaalt eveneens tot welke bevindingen men al dan niet komt en dus ook het type aanbevelingen dat men uiteindelijk doet. Het is daarom goed om vóór onze analyse van de gebeurtenissen in Haren aan te geven hoe wij het vraagstuk van de causaliteit zullen bezien. We formuleren vier ‘axioma’s’ die niet alleen de inrichting van ons onderzoek maar ook de structuur van onze rapportage hebben bepaald.

Ten eerste nemen wij aan dat de verklaring voor ingewikkelde en dramatische gebeurtenissen zoals grootschalige rellen nooit in één enkele oorzaak kan worden gezocht. Er zijn altijd vele actoren en omstandigheden die een zekere invloed uitoefenen waarbij het relatieve gewicht van die invloed niet bij voorbaat duidelijk is. Onze tweede aanname is dat er bij sociale processen geen echt determinisme bestaat in de zin dat het optreden van oorzaak A altijd en onvermijdelijk leidt tot het optreden van effect E. In de levenloze natuur lijkt dat soort determinatie soms wel te bestaan maar in de sociale werkelijkheid is de relatie tussen oorzaak en gevolg veel minder hard. Het is vaker een kwestie van statistiek in die zin dat het optreden van oorzaak A de kans vergroot (of juist verkleint) dat het gevolg E ook optreedt. Maar echte ‘wetten’ komen in de sociale wetenschap nauwelijks voor. Ten derde moeten wij er rekening mee houden dat de relatie tussen oorzaak A en gevolg E op indirecte wijze verloopt. Bijvoorbeeld omdat de keten van A naar E uit meerdere schakels bestaat waarbij A eerst een effect heeft op B terwijl B vervolgens effect heeft op C en dat C uiteindelijk het optreden van E stimuleert. Een andere complicatie is dat er meerdere oorzaken zijn die niet alleen het optreden van E bepalen maar invloed elkaar uitoefenen. In dat geval wordt de werking van oorzaak B mede bepaald door de werking van oorzaak A. Het voorkomen van dit soort interactie-effecten maakt de causaliteit bij sociale processen vaak zo complex dat er geavanceerde statistische methoden voor nodig zijn om aan te tonen dat er überhaupt enige invloed bestaat. Onze laatste en vierde aanname is dat er niet alleen positieve maar ook ‘negatieve’ oorzaken zijn, dat wil zeggen factoren die maken dat een bepaald effect juist wordt geblokkeerd. Zij vormen als het ware een drempel of barrière die ons tegen bepaalde gevaren beschermt. Denk aan een

polder die onder zeeniveau ligt en waarbij een reeks dijken voorkomt dat ze onderstroomt. Als er dan toch een overstroming plaats vindt, moeten we kijken of het dijkenstelsel nog wel op peil was en of er bepaalde versterkingen wenselijk zijn.

Om het niet al te ingewikkeld te maken, gaan we in deze rapportage voorbij aan de vele filosofische problemen die het gebeuren te Haren oproept. We gaan zelfs niet in op de voor de hand liggende vraag wie er voor de rellen van 21 september 2012 verantwoordelijk kan worden gesteld. Een dergelijke vraag doet geen recht aan de complexe causaliteit die uiteindelijk tot een massale verstoring van de openbare orde leidde. Wel is het nodig om afstand te nemen van een idee dat in Nederland vaak wordt verwoord en waarbij men het in Haren gepleegde geweld als een bewijs van toenemende verloedering ziet. Veel Nederlanders geloven dat onze beschaving een kwetsbare aangelegenheid is. Beschaafd gedrag is weinig meer dan een dun laagje vernis, zo denken zij. Je hoeft er maar even tegen aan te stoten en al onze kwade neigingen breken baan. De rellen van Haren zullen menigeen in dat geloof gesterkt hebben. Wat in eerste instantie nog een feest van vrolijke jongeren was, veranderde binnen enkele uren in een soort oorlogsgebied. Zo zie je maar hoe kwetsbaar de beschaving is en hoe gemakkelijk het kwaad zijn werk doet. Toch is de verklarende waarde van dit idee – hoe begrijpelijk het in bepaalde omstandigheden ook moge zijn – bijzonder gering. Als het echt waar was dat onze boosaardige kant zich gemakkelijk manifesteert, hadden we al veel eerder gevallen als Haren gehad. En dan waren er op 21 september ook heel wat doden te betreuren geweest. Maar in werkelijkheid komt dit soort rellen niet zo vaak voor. De gebeurtenissen in Haren waren in menig opzicht uniek en de kans is reëel dat dit zo blijft. Nu is het verklaren van unieke gebeurtenissen geen eenvoudige taak. Men dient zich af te vragen welke processen allemaal een rol hebben gespeeld, welke invloed deze op elkaar hadden en door welke omstandigheden de kwalijke gevolgen getemperd of juist verergerd zijn.

1. Wat is er in Haren gebeurd?

Om de zo juist opgeworpen vragen van een overtuigend antwoord te kunnen voorzien, schetsen wij eerst een theoretische gedachtegang over eventuele oorzaken die tot de rellen van 21 september 2012 hebben geleid om vervolgens op basis van een groot aantal empirische gegevens vast te stellen welk gewicht die oorzaken hebben gehad. We beginnen met twee zaken die hoe dan ook van invloed waren. Op het individuele niveau is van belang dat zowel het feest als het gepleegde geweld een zaak van Nederlandse jongeren was. Dat wil zeggen: jongeren tussen de 14 en 24 jaar die zich gedroegen op een wijze die onmiskenbaar bij deze levensfase behoort. Kenmerken van dat gedrag zijn onder meer het zoeken naar riskante of spannende gebeurtenissen, een sterke behoefte om samen met leeftijdsgenoten iets te doen en het onvermogen om te denken aan de eventuele gevolgen. Aan dat soort psychologische factoren moet men in elk geval de nodige aandacht besteden omdat anders de kwintessens van de gebeurtenissen in Haren worden gemist. Op het collectieve niveau is van belang dat de cultuur van feesten en uitgaan, dansen en drinken zich de afgelopen decennia in Nederland fors uitgebreid heeft. Van de kwaliteiten die Huizinga nog zo kenmerkend voor ons 'geestesmerk' vond, lijkt niet veel meer over te zijn (Huizinga 1984: 82 e.v.). Althans niet wanneer het om onze vrijetijdstijdsbesteding gaat. Daar gelden deugden als matigheid, zakelijkheid en zelfbeheersing als gedateerd. Hedendaagse Nederlanders willen volop van het leven genieten, ze laten hun zelfbeheersing van tijd tot tijd los en maken graag heftige ervaringen mee. Ook dit soort factoren moeten we bij een verklaring van 'Haren' in ogenschouw nemen, al was het maar omdat een dergelijke 'Erlebniskultur' door ouders en andere volwassenen wordt geapprecieerd. Deze twee zaken – die overigens veel met elkaar van doen hebben – zijn uiteraard niet specifiek voor datgene wat zich in

Haren afspeelde. Ze vormen veeleer een algemene achtergrond waartegen men de rellen kan zien maar ze verklaren lang niet alles niet wat er op 21 september 2012 is gebeurd.

Vervolgens hebben we ook een paar zaken die juist heel kenmerkend voor het voorval in Haren lijken te zijn. Bijvoorbeeld het feit dat het feest zich in een specifieke plaats en op een specifiek moment heeft afgespeeld. Er kwamen vele duizenden jongeren in Haren bijeen en er ontstond er een soort dynamiek die in andere omstandigheden misschien heel anders had uitgepakt. Het is verre van zeker of de oproep om een Project X feest in een andere plaats of op een ander tijdstip te organiseren tot eenzelfde incident had geleid. Hoe het ook zij: bij gebeurtenissen als die in Haren speelt contingentie altijd een belangrijke rol. Het was nu eenmaal deze burgemeester die belangrijke beslissingen nam, het waren deze bewoners die zich bedreigd hebben gevoeld, het was dit station waar de trein naar toe ging en het was deze datum waarop het nachtelijk duister even na acht uur begon. Met andere woorden: wie echt wil begrijpen hoe en waarom de gebeurtenissen in Haren zich voltrokken moet rekening houden met de fysieke, sociale en politieke omstandigheden van die ene plaats en dat ene moment. Een ander specifiek element is dat de aanwezige jongeren op grote schaal alcohol hadden gebruikt. Dat vormt ontegenzeggelijk een deel van de verklaring voor hun gedrag. Dat wordt niet alleen door getuigen en tal van deskundigen maar ook door de jongeren zelf erkend. Opnieuw kan men zeggen dat het feest heel anders verlopen was als er geen drank in het spel zou zijn geweest. Maar er was nu eenmaal gedronken en volgens velen zelfs fors. Dus ook aan die factor zal onze duiding recht moeten doen, al was het maar omdat ze de reeds aanwezige dynamiek versterkte.

Toch ligt onze grootste uitdaging op een ander vlak. De vraag is niet zozeer welke algemene processen (toegenomen feestcultuur of adolescentenpsychologie) een rol speelden en ook niet wat het gewicht was van de plaatselijke omstandigheden (relatief veel alcohol, relatief kleine gemeente) maar hoe men een zinvolle verbinding tussen deze twee kanten van de zaak legt. Daar stuiten we inderdaad op vragen naar causaliteit. Hoe stellen wij ons de relatie voor tussen bepaalde aspecten van de jeugdcultuur enerzijds en het wangedrag op een specifieke plaats en tijd anderzijds? Welke rol hebben de verschillende sociale actoren daarbij gespeeld? En welke van deze had het meeste gewicht? Daarbij moet aan vier soorten actoren bijzondere aandacht worden besteed. Ten eerste de film Project X die door velen als een model voor het gedrag van de betreffende jongeren opgevat is. Hoe functioneert die film eigenlijk? Is ze uniek of kan ze als exemplaar van een breder filmgenre worden beschouwd? Kunnen we zeggen dat het scenario van deze film in Haren nagespeeld of 'uitgevoerd' werd? Ten tweede de ouders van de kinderen die een bezoek aan het feest hebben gebracht. Welke houding namen zij aan? Is het voorgenomen feest door hen ter sprake gebracht en zo ja, wat vonden hun kinderen van het eventuele advies dan wel verbod van hun ouders? Ten derde de plaatselijke overheden, onder wie de politie, de burgemeester en het gemeentebestuur. Welke besluiten hebben ze in de aanloop naar 21 september 2012 en op de dag zelf genomen? En waren ze in staat om die besluiten op een adequate manier uit te voeren? Ten vierde de actoren die men als 'mobilisator' zou kunnen beschouwen, in de zin dat zij voor een massale mobilisatie richting Haren hebben gezorgd. Hier kan onder meer aan de media worden gedacht, waarbij een verschil tussen traditionele en sociale media op zijn plaats is. Op welke wijze droegen de traditionele media bij aan het proces dat vele duizenden jongeren naar Haren bracht? Hoe moet het gebruik van Facebook en andere sociale media door deze jongeren worden gekwalificeerd? Maar we kunnen ook denken aan de Nederlandse Spoorwegen en andere bedrijven die op de bewuste avond letterlijk duizenden jongeren hebben vervoerd.

Belangrijk voor ons onderzoek is dat we niet pretenderen bij voorbaat te weten hoe deze vier tussenschakels hun werk hebben gedaan. Op basis van de opmerkingen die we eerder over vormen van causaliteit hebben gemaakt, kunnen deze tussenschakels even goed een remmende als een stimulerende functie hebben gehad. Het ligt misschien voor de hand dat het gebruik van Facebook en Twitter of de film Project X bepaalde aspecten in de huidige jeugdcultuur hebben versterkt. Het is goed denkbaar dat het optreden van bepaalde ouders of autoriteiten de neiging van adolescenten om uit hun dak te gaan juist heeft afgeremd. Maar het is evengoed mogelijk dat het optreden van deze actoren het tegenovergestelde deed. Met andere woorden: het kan zijn dat deze actoren vooral dienst deden als barrière voor overschrijdend gedrag, het kan zijn dat ze dit gedrag hebben versterkt én het kan zijn dat ze dit gedrag hebben toegelaten of gedoogd (en daarmee geen factor van belang zijn geweest terwijl ze dat wel hadden kunnen zijn). Wat deze actoren precies hebben gedaan is – het zij nogmaals gezegd – een vraag die empirisch onderzoek vraagt. Alleen door het raadplegen van vele bronnen en getuigen kunnen we achterhalen welke betekenis de vier actoren in het geval van Haren hebben gehad. Daarnaast moeten we ons afvragen hoe hetgeen verschillende actoren hebben gedaan of nagelaten op elkaar heeft ingewerkt. Wat we inmiddels wel kunnen schetsen is de architectuur van ons betoog, de stappen die we bij onze verklaring van het gebeuren willen gaan zetten en waarin een zekere logica schuilt. We illustreren die stappen met schema 1 dat tevens dienst doet als leeswijzer voor ons rapport.

2. Opzet van onze rapportage

We beginnen onze rapportage met een bekend fenomeen: het feit dat jongeren zich vanaf hun puberteit anders gedragen en nieuwe interesses aan de dag leggen. Ze gaan het belangrijk vinden om bij een groep te horen, zoeken samen met leeftijdgenoten spannende ervaringen op en gaan (zeker in de ogen van hun volwassen medeburgers) gemakkelijk over sociale normen heen. Zowel dit gedrag als de klachten erover zijn zeker tweeduizend jaar oud. Er is wat dit betreft dus niets nieuws onder de zon. Maar wat wel nieuw lijkt te zijn, is ons inzicht in de processen die ten grondslag liggen aan dit gedrag. Dat geldt met name voor onderzoek naar het menselijk brein. We bespreken daarom een paar van de meest relevante inzichten en laten vervolgens zien hoe bepaalde observaties tijdens de Harense gebeurtenissen daarmee overeenstemmen (hoofdstuk 2). Daarna komen enkele relevante ontwikkelingen in het uitgaansleven aan bod. De vraag is met name wat de betekenis is van een afgenomen zelfbeheersing. Het ligt voor de hand dat een samenleving die rationaliteit, zakelijkheid, matigheid of discipline cultiveert een remmende werking heeft op het experimentele gedrag van jongeren. In dat geval zijn deze jongeren nog altijd uit op spannende ervaringen, maar zijn er wel bepaalde grenzen van kracht. Zo'n cultuur zal als drempel of barrière dienst doen. Dat is heel anders bij een cultuur die sterk in het teken van grensoverschrijding, intense sensaties of het gebruik van roesmiddelen staat. In dat geval zal het experimentele gedrag van adolescenten veeleer worden versterkt. Daarom is een korte beschouwing over culturele tendensen op haar plaats (hoofdstuk 3).

De volgende paragrafen zijn gewijd aan het functioneren van vier tussenschakels. De eerste bevinden zich in het domein van de film. Welke betekenis kunnen wij toekennen aan de film Project X en andere die een bepaald filmgenre vertegenwoordigen? Wat zijn de eventuele kwaliteiten ervan en voor welk publiek zijn ze bedoeld? De vraag is met name op welke humor de populariteit van dit soort films berust en hoe de gevoelswereld van adolescenten daarin tot uitdrukking komt. We proberen de vraag te beantwoorden of een film als Project X bij de aanloop naar de gebeurtenissen van 21 september 2012 een belangrijke rol heeft gespeeld (hoofdstuk 4). Dan bespreken we de manier(en) waarop traditionele en sociale media hun werk deden. Of beter gezegd: de manier(en)

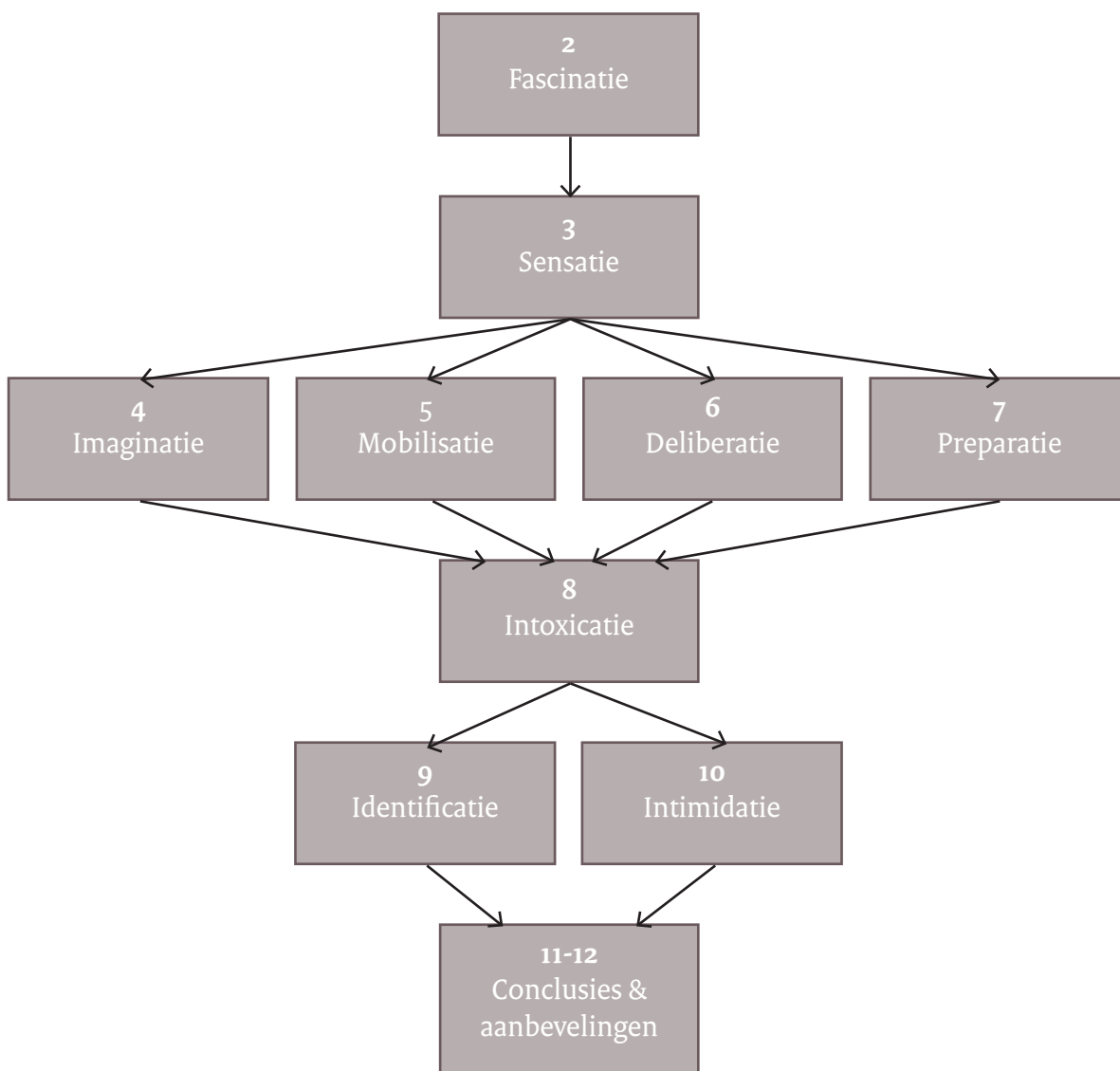
waarop de jongeren die naar Haren wilden het functioneren van de media hebben beleefd. Voor een meer uitvoerige analyse van deze media kan de lezer bij het deelrapport *De weg naar Haren* terecht. Hier zijn we vooral op het subjectieve aspect van deze processen gericht: Welke invloed kennen jongeren aan de media toe als het gaat om hun gevoelsleven of om hun deelname aan een groep? En in hoeverre kan men zeggen dat bepaalde tendensen van de huidige jeugdcultuur daardoor versterkt of juist afgeremd werden? Het antwoord op deze vraag wordt voor een belangrijk deel aan ons veldwerk in Haren ontleend (hoofdstuk 5). Vervolgens is er de vraag wat ouders en kinderen met betrekking tot het aangekondigde feest hebben gedaan. Wat gebeurde er voor en tijdens de ongeregelde feesten van 21 september in deze gezinnen? Hebben ouders hun kinderen aangemoedigd om naar Haren te gaan, hebben ze bepaalde risico's onder hun aandacht gebracht of hebben uiteindelijk besloten tot een verbod? (hoofdstuk 6). Ten slotte komen we bij de rol van de plaatselijke autoriteiten. Ook daarbij gaat onze aandacht in de eerste plaats uit naar subjectieve ervaringen. Voor een feitenreconstructie verwijzen wij de lezer naar het deelrapport *Er is geen feest*. Wij willen weten hoe ondernemers, bewoners, ouders en jongeren het optreden van de overheid in Haren hebben ervaren. We willen met name weten of dat optreden volgens hen de rellen afgeremd of gestimuleerd heeft (hoofdstuk 7).

Na deze analyse van de voorgeschiedenis, komen we bij de gebeurtenissen op 21 september 2012 uit. Daarbij staat een drietal kwesties voorop. Om te beginnen het gebruik van alcohol en eventuele andere middelen. Volgens bepaalde waarnemers en bewoners waren veel relschoppers onder invloed van drugs. Kan die stelling met de uitkomsten van ons veldwerk worden gestaafd? En wat is, voor zover het alleen maar om alcohol ging, het effect ervan op de jongeren zelf geweest? Hebben zij onder invloed van drank min of meer bewust een confrontatie met de politie gezocht? Of waren ze het slachtoffer van een groepsdynamiek die niemand heeft kunnen of willen voorzien? (hoofdstuk 8). Verder is er de vraag wat er in de loop van de dag, avond en nacht nu precies is gebeurd. Onze belangstelling betreft de eigen beleving van jongeren. Wat hebben zij te vertellen over de sfeer? Wanneer en op welke wijze sloeg de sfeer op een bepaald moment om? Was het hele proces voor hen een feestelijke of juist een traumatische gebeurtenis? Waarom lieten jongeren zich meeslepen door het geweld? En hoe kijken ze achteraf aan tegen het optreden van de politie? (hoofdstuk 9). Uiteraard beperken we ons onderzoek niet tot datgene wat de jongeren hebben gezien of gevoeld. Veel ondernemers en bewoners van Haren maakten iets verschrikkelijks mee en ook hun ervaringen brengen wij in kaart (hoofdstuk 10). Op het eerste oog treedt er in deze twee hoofdstukken de nodige verdubbeling op. De voornaamste onderwerpen passeren twee keer de revue. Dat gebeurt echter met opzet omdat we graag willen weten in hoeverre jongeren en volwassenen de rellen op een eigen manier hebben beleefd. Daarbij komt onvermijdelijk een verschil tussen generaties aan bod. Terwijl sommige jongeren nog wel iets positiefs in het gebeurde ontwaren, getuigen de meeste volwassen bewoners van verontwaardiging, woede en angst. We besluiten onze rapportage met (een reflectie op) de belangrijkste bevindingen (hoofdstuk 11) en formuleren op basis daarvan een reeks aanbevelingen (paragraaf 12). Op die manier hopen we verder te komen dan het soort academische kennis waarin veel wetenschappers zich hebben gespecialiseerd.

Een laatste voorbehoud is op zijn plaats. Ofschoon dit onderzoek op gedegen veldwerk berust en we bij onze analyse steeds op een rationele wijze te werk zijn gegaan, houden we er rekening mee dat onze conclusies en aanbevelingen niet door alle partijen worden aanvaard. Dat is niet te vermijden omdat alles wat zich voor, tijdens en na de rellen te Haren voorgedaan heeft, door betrokken partijen heel verschillend wordt gewaardeerd. De vraag hoe de uitkomsten van een wetenschappelijk onderzoek worden geduid, hangt mede van persoonlijke, morele of politieke overwegingen af. Er kan nu eenmaal verschillend over de openbare orde en het verstoren ervan worden gedacht. Sterker nog:

er staan op dit punt twee verschillende benaderingen tegenover elkaar die elk hun aanhangers én argumentatie hebben. Er is een stroming die voor meer controle, meer regels, meer veiligheid, meer toezicht, meer normen en dus minder risico's pleit. In die visie bewijst 'Haren' dat er paal en perk aan het gedrag van bepaalde jongeren moet worden gesteld. Maar er is evengoed een stroming die meent dat er in het huidige Nederland wel wat minder regels, minder betutteling, minder toezicht en wat meer lef of creativiteit zou mogen zijn. In die visie bewijst 'Haren' dat het bestuur geen voeling meer heeft met datgene wat een jongere generatie beweegt. De spanning tussen deze twee visies manifesteert zich op vele gebieden maar ze lost zich niet spontaan op. Er zijn zelfs tekenen dat deze spanning geleidelijk stijgt en in zoverre staat de botsing in Haren voor meer dan een lokaal incident. Wij komen aan het slot van onze rapportage op deze ambivalentie terug.

Schema 1
Argumentatielijijn & indeling van de hoofdstukken

2 Fascinatie

Facetten van het puberbrein

De klacht over asociaal gedrag van jongeren is eeuwen oud. Reeds de Oude Grieken waren de mening toegedaan dat het verkeerd ging met hun jeugd. In de Middeleeuwen zouden veel burgers zich aan het optreden van studenten ergeren (Pleysier 2006). Tijdens de Gouden Eeuw waren klachten over jeugdige baldadigheid niet van de lucht. En na de Tweede Wereldoorlog bleken deskundigen bezorgd over het verwilderen van de Nederlandse jeugd (De Rooy 1986). Met andere woorden: het besef dat jongeren weinig respect voor de maatschappelijke normen opbrengen dateert niet van gisteren. En dat is ook niet vreemd omdat de klacht steeds eenzelfde patroon laat zien. In beginsel staan er twee groepen tegenover elkaar. Aan de ene kant willen veel volwassen burgers dat de maatschappelijke normen gerespecteerd worden, aan de andere kant lijken veel jongeren juist op het overtreden van die normen uit. Het geheel heeft veel weg van een rollenspel waarbij de ene partij zich aan het opleggen of handhaven van een bepaalde orde wijdt en de tegenpartij die orde telkens verstoort of ondermijnt. Overigens is deze rolverdeling tijdelijk. Want zodra de jongeren volwassen zijn, gaan zij precies datgene doen waar ze in hun jeugd vanaf wilden: ze verdedigen de status quo en beginnen zich te ergeren aan een nieuwe generatie die de status quo... in onvoldoende mate respecteert. Zo beschouwd heeft het verschijnsel van de overlast door jongeren wel iets weg van eb en vloed. Er doet zich weliswaar een voortdurende beweging voor maar dat betekent niet dat de zaken wezenlijk veranderen. Wat wel verandert, is de manier waarop wij de strijd respectievelijk het spel van de generaties begrijpen. Er ontstaat langzamerhand meer inzicht in de sociale, psychologische en neurologische processen die maken dat de adolescentie zo'n fascinerende levensfase is. Om dat te illustreren schetsen wij enkele recente wetenschappelijke inzichten.

1. Breinwetenschap aan het woord

Zoals bekend maakten de wetenschappers die zich bezighouden met het menselijk brein de afgelopen decennia grote vorderingen. Dat geldt ook voor degenen die zich verdiepen in de neurologie van jongeren.¹ We illustreren dat aan de hand van één auteur die zich in enkele recente publicaties uitdrukkelijk over het brein van pubers en adolescenten heeft uitgelaten.²

Om misverstanden voor te zijn, moeten er drie opmerkingen over de status van deze wetenschap worden gemaakt. Ten eerste lijkt het debat over nature versus nurture zo langzamerhand passé. Er zijn nauwelijks nog wetenschappers die beweren dat de groei van het menselijk brein uitsluitend

¹ Wij maken in deze rapportage geen al te scherp onderscheid tussen de begrippen 'adolescent' en 'jongere.' We doelen op personen in de leeftijdsgroep van 14 tot 24 jaar.

² De in deze paragraaf beschreven inzichten zijn volledig gebaseerd op Crone 2008 en Crone 2012.

door natuurlijke factoren wordt bepaald óf die volhouden dat de ontwikkeling van jongeren volledig door hun omgeving wordt gestuurd. Vorming van de hersenen en sturing vanuit de omgeving werken zodanig op elkaar in dat de biologische en de sociale dimensie moeilijk uit elkaar zijn te halen. Ten tweede is men afgestapt van het idee dat asociaal gedrag van jongeren alleen wordt veroorzaakt doordat bepaalde gebieden in het brein nog niet rijp zijn. Minstens zo belangrijk is het netwerk dat die gebieden met elkaar verbindt en de manier waarop de communicatie tussen verschillende onderdelen verloopt. Zo gaat het verrichten van specifieke taken een puber meestal goed af. Het wordt pas moeilijk als de betreffende jongere diverse opdrachten met elkaar moet combineren. De vaak gehoorde claim dat adolescenten goed kunnen multi-tasken, staat wetenschappelijk zwak. Er is een duidelijke limiet aan het vermogen tot ordenen of zelfstandig werken, juist omdat de integratie van allerlei deelfuncties in het puberbrein nog te wensen overlaat. Ten derde doet dit gebrek aan integratie zich met name voor tussen de prefrontale cortex en gebieden waar emotionele informatie wordt verwerkt. Die verwerking vindt – ook bij volwassenen – langs twee routes plaats. De ene route stuurt signalen direct naar de amygdala (een gebied dat zich met emotioneel beladen informatie bezighoudt). De andere route maakt dat informatie via de cortex van een zekere interpretatie wordt voorzien en vervolgens bij de amygdala komt. Deze tweede route kost iets meer tijd. Het eerste proces roept vrijwel onmiddellijk een aantal lichamelijke reacties op (hogere hartslag, grotere spierspanning etc.). Het andere proces kan die reacties weer bijstellen bijvoorbeeld op grond van rationele overwegingen.

De adolescentie kenmerkt zich vooral door het feit dat het aan afstemming of integratie tussen de verschillende hersenfuncties ontbreekt. De oorzaak is dat er met de puberteit een golf aan hormonen op gang komt. Die brengt niet alleen fysieke gevolgen mee (zoals het ontstaan van secundaire geslachtskenmerken) maar oefent ook een grote invloed uit op het brein. In feite hebben de puberteitshormonen een bredere impact dan men vroeger dacht. Van belang is vooral dat die invloed in verschillende hersengebieden heel anders uitpakt. De hormonenstroom beïnvloedt met name gebieden die een gevoelsmatige functie vervullen. Deze liggen diep in de hersenen en zijn evolutionair gezien relatief oud. Ze bepalen ons functioneren binnen de groep en betreffen gevoelens als blijdschap (bijvoorbeeld wanneer je waardering krijgt van anderen) of pijn en verdriet (als groepsleden je buitensluiten). Het effect van de hormonale veranderingen tijdens de puberteit is dat deze hersengebieden extra gevoelig worden terwijl de frontale cortex met zijn regulerende functie nog niet is uitgerijpt. Als gevolg daarvan wordt het emotionele systeem hypergevoelig terwijl het regulatiesysteem nog niet in staat is deze gevoeligheden onder controle te houden. Pas in de volwassenheid wordt een betere afstemming tussen deze systemen bereikt. Een en ander verklaart waarom de adolescentie zo vaak in het teken staat van emotionele uitbarstingen. De hormonenstorm grijpt niet zozeer de frontale cortex aan, maar centra als de amygdala of de nucleus accumbens, met als gevolg dat de cortex gedurende een aantal jaren aan het kortste eind trekt. In feite kost het adolescenten moeite om hun eigen impulsen onder controle te krijgen. Dat is niet alleen lastig voor hun omgeving maar evengoed voor henzelf. De adolescentie is een periode waarin veel jongeren overgevoelig zijn. Ze denken het ene moment dat de hele wereld tegen hen is, terwijl ze een volgend moment de slappe lach hebben.

Van de vele veranderingen die zich tijdens de adolescentie manifesteren moeten er twee met nadruk worden genoemd. De eerste is dat de adolescent steeds meer interesse krijgt voor spannende of zelfs riskante gedragingen. Dat komt onder meer door het zojuist genoemde gebrek aan afstemming. Als deze jongeren voor een gevaarlijke situatie komen te staan, is hun reactie vaak niet adequaat. Ze weten dat er bepaalde risico's zijn en ze kunnen die ook wel benoemen maar de ernst van die gevaren dringt gevoelsmatig nauwelijks door. Het is dan ook geen toeval dat riskant gedrag

van oudsher als het belangrijkste kenmerk van deze levensfase geldt. Adolescenten doen dingen die (de meeste) volwassenen nooit zouden doen zoals skateboarden op de leuning van een brug of hun brommer opvoeren. Wetenschappelijk onderzoek heeft geleerd dat adolescenten méér behoefte aan spannende gebeurtenissen hebben dan jonge kinderen. Volwassen mensen zijn vaak geneigd vooral het negatieve aspect te benadrukken: het feit dat jongeren bepaalde gevaren niet onderkennen dat ze zich niet kunnen beheersen, dat ze de nadelen van hun gedrag onderschatten en dergelijke. Maar voor de jongeren zelf staat iets anders voorop. In hun brein zijn in de eerste plaats de centra voor waardering en beloning actief. Ze zoeken die spannende ervaringen of situaties juist op omdat ze verwachten dat dit bepaalde voordelen biedt. Het levert hun bijvoorbeeld meer bewondering van vrienden op of ze kunnen laten zien wat ze waard zijn.

Daarmee komen we bij de tweede verandering die voor ons onderwerp van belang is: het feit dat de aandacht van adolescenten sterker naar leeftijdsgenoten dan naar hun ouders gaat. Dat heeft opnieuw met de hormonen van doen. Zo rond hun veertiende krijgen de meeste jongeren steeds meer belangstelling voor leden van het andere geslacht. Dat ligt voor de hand omdat hun lichaam zich in deze periode op reproductie instelt. Maar opnieuw geldt dat het niet alleen om lichamelijke veranderingen gaat. Er gebeurt ook van alles in de hersenen waardoor jongeren gedrag vertonen dat bij leeftijdsgenoten in de smaak valt. Ze leren de gesprekken te voeren en initiatieven te nemen die hun peergroep waardeert. Het is evengoed een fase waarin ze ontdekken welk gedrag binnen de groep verworpen wordt. Het ergste wat een adolescent kan overkomen is dat hij of zij wordt buitengesloten. De voornaamste beloning is dat je bij de groep hoort. We weten inmiddels welk hersengebied hier een centrale rol vervult. Dat is het zogeheten striatum, een gebied dat bijzonder gevoelig voor sociale acceptatie is. Het striatum wordt met name actief als je denkt dat iemand anders je aardig gaat vinden en als dat ook gebeurt. Sociale acceptatie komt voor het brein op een beloning neer. Daarentegen leidt buitensluiting in de hersenen tot een vorm van pijn. De betekenis van beide gevoelens neemt tijdens de adolescentie in hoog tempo toe. Zowel het plezier van acceptatie als de pijn van afwijzing spelen in de periode een beslissende rol. Want zo leren de jongeren hoe ze relaties met leeftijdgenoten aan kunnen gaan en een plek te vinden binnen de groep. Zoals gezegd komt het hierbij vooral aan op het beloningscentrum in de hersenen. Uit onderzoek blijkt niet alleen dat het striatum door het nemen van risico's geactiveerd wordt, maar ook dat deze activiteit sterker is zodra er leeftijdsgenoten aanwezig zijn. Vandaar dat Evelien Crone het volgende schrijft: 'Voor adolescenten werkt de aanwezigheid van leeftijdgenoten belonend, méér dan bij volwassenen het geval is. Dit kan een mogelijke verklaring zijn waarom zij ook meer risico's nemen met hun vrienden erbij. Zij zien het gevaar misschien niet meer wanneer zij het plezierige of opgewonden gevoel ervaren van de aanwezigheid van hun vrienden' (Crone 2012, p. 165).

Zo zien we dat de gebrekkige integratie van hersenfuncties tijdens de adolescentie twee specifieke gevolgen heeft: jongeren krijgen grote belangstelling voor riskante situaties van allerlei aard en ze gaan meer intensieve relaties aan met leeftijdsgenoten. De volwassenen in hun omgeving brengen over het algemeen maar weinig waardering voor deze ontwikkeling op. Zij zien vaak een vorm van asociaal gedrag, klagen over het feit dat de betreffende jongeren uitsluitend van zichzelf uitgaan en vinden dat er weinig respect voor gangbare grenzen of normen is. Daaruit volgt echter niet dat deze volwassenen geen enkele rol zouden moeten of kunnen spelen in het leven van de adolescent. In tegendeel zelfs! Juist omdat de ontwikkeling van de frontale cortex bij de jongeren zelf nog niet zo ver is, hebben ouders en andere volwassenen bij het reguleren van allerlei driften een voorname taak. Zij kennen door ervaring of leeftijd de mogelijke gevaren van een handeling, ze hebben meer oog voor de effecten op lange termijn, ze beseffen dat een aantrekkelijke situatie behalve voordelen ook nadelen heeft en ze voeren daarmee een taak uit die de onrijpe frontale cortex in onvoldoende

mate vervult. Daarbij heeft het niet zoveel zin om deze jongeren tot in detail uit te leggen wat de mogelijke nadelen of risico's zijn omdat een min of meer rationele uitleg de adolescent weinig zegt. Veel zinvoller is het om op een heldere en eenduidige wijze aan te geven dat een bepaalde keuze niet deugt of dat men een bepaald gedrag niet accepteert. Overigens is dat sneller gezegd dan gedaan. Jongeren vinden het oordeel van hun ouders weliswaar van belang, maar dan toch vooral waar het gaat om algemene waarden of beslissingen met het oog op de lange termijn. Denk aan de prestaties op school of de keuze van een studierichting. Maar als het gaat om meer alledaagse voorkeuren inzake kleding of een eigen hobby telt juist de mening van hun leeftijdgenoten het zwaarst. De grote uitdaging voor ouders is dan ook het vinden van de juiste balans: enerzijds moeten ze hun kinderen voldoende vrijheid geven om eigen vrienden te maken en dingen uit te proberen, anderzijds moeten ze de functie van de frontale cortex waarnemen door te waarschuwen voor bepaalde gevaren, grenzen aan te geven en vast te houden aan de normen die de samenleving stelt.

2. Haren als fascinerend feest

Wat is nu de relevantie van dit soort wetenschappelijke inzichten voor datgene wat zich op 21 september 2012 afspeelde? Wij gaan toch niet beweren dat er een direct verband bestaat tussen allerlei processen in het puberbrein en de massale rellen die zich Haren hebben voorgedaan? Dat zou inderdaad op een bedenkelijke vorm van biologisch determinisme neerkomen. Voor alle duidelijkheid herhalen we daarom nog eens dat we een dergelijk determinisme beslist niet aanhangen. In feite doen we precies het tegendeel door aan te nemen dat er vele tussenschakels zijn die verhinderen of althans kunnen verhinderen dat alle fantasieën van een adolescent in werkelijke handelingen worden omgezet. Een eerste barrière wordt opgeworpen door onze cultuur die langs uiteenlopende wegen voor een zekere sublimatie kan zorgen. In dat geval wordt de jeugdige energie op productieve wijze aangewend doordat ze voor eigen idealen op het gebied van sport, geloof, kunst, politiek of carrière wordt ingezet. Andere barrières zijn te vinden in het optreden van ouders (die hun kinderen enig realiteitsbesef bijbrengen), in het optreden van overheden (die zich voor de openbare orde inzetten) en meer algemeen alle professionals die met toezicht, discipline en normering zijn belast. En ten slotte spelen er fysieke barrières mee, al was het maar omdat het vermijden van gevaar, een gevoel van honger of de behoefte aan slaap hun heilzame werk doen. Zolang dat alles naar behoren functioneert zal er juist een groot verschil bestaan tussen allerlei fascinaties of impulsen in het jeugdige brein en datgene wat er in de realiteit gebeurt.

Van de andere kant zou het wel merkwaardig zijn als er geen enkele relatie tussen deze fascinaties en het feest in Haren is. Die relaties laten zich wel degelijk aanwijzen. Om dat te onderbouwen leggen wij de lezer nu eerst een aantal verhalen voor van jongeren die naar Haren zijn geweest. Ze hebben niet alleen volop deelgenomen aan het 'feest' maar waren ook bereid om ons te vertellen wat ze hebben meegemaakt. Dat leidde tot enkele veelzeggende portretten waarin de betrokken jongeren met een mengeling van bravoure en eerlijkheid vrij precies aangeven hoe zij de gebeurtenissen op 21 september 2012 beleefd hebben. We laten vier respondenten aan het woord en voegen er weinig commentaar aan toe. De eerste is een jongeman van zeventien die rond 20 uur met een grote groep vanuit Groningen naar Haren loopt en later op de avond bij de plundering van Albert Heijn betrokken raakt. Hij vertelde ons het volgende:

Toen we aankwamen was er heel veel publiek (...). Ik had nog een leuk gesprek met twee jongens die voor architect wilden studeren. Maar toen waarschuwde een vriend dat de ME er was. We worden bekogeld met traangas en dergelijke, zei hij. Ik dacht: Oh, spannend! Daar gaan we heen! (...) Eerst was het een beetje schreue-

wen van: Politie, politie, hoeren van justitie. Op een gegeven moment begonnen er een paar dingen te slopen en te gooien. Ik dacht: Nu kan het! Laat ik daar gebruik van maken. Ik dacht gewoon: Dit is vet leuk! Je weet hoe het gaat als je teveel op hebt. Je laat jezelf meeslepen. Het kwam niet door groepsdruk, het was uit vrije wil. Gewoon spanning en sensatie, weet je wel. De kick... Ook die charges. Als je zo hard aan het rennen bent, geeft dat gewoon een kick, weet je (...) En toen die ruit [bij Albert Heijn] aan stukken ging, dacht ik: Hé, gratis sigaretten. Leuk! Ik heb een tas vol meegenomen. Maar die heb ik weer terug gebracht. Ik vond het vet zielig voor die medewerkers [van Albert Heijn]. Die stonden op hun benen te trillen. Later wilde ik ze mijn respect betuigen, zodat ik een schoon geweten had. Maar op het moment zelf gingen alle remmen los. Je denkt alleen maar aan het [hier en] nu. Als ik niet onder invloed was geweest van alcohol, had ik me niet zo laten meeslepen (...) Mijn vrienden vonden dat verhaal over de Albert Heijn wel stoer of zo. Ik zei: Ja, een vriend van mij sloeg die ruit in en ik stapte gewoon naar binnen. Ik ging daar vet stoer over doen (...) De volgende ochtend rookte ik een sigaret. Ik dacht: Die moet ik wel terugbrengen. Toen ben ik opnieuw naar de Albert Heijn gegaan. Ik heb het aangebroken pakje ook betaald. Een meisje achter de kassa had daar respect voor, die vond het heel goed van mij. Maar die manager was nog helemaal in shock van de dag daarvoor. Die slingerde allerlei verwijten naar mijn hoofd (...) Later die dag ging ik ook naar de politie en heb ik alles opgebiecht. Ze gingen er toch achter komen want ik stond op internet. Laat ik alles maar opbiechten, dat zijn de consequenties misschien wat minder zwaar, dacht ik (...) Uiteindelijk ben ik ook gestraft: 300 euro boete en 60 uur werken. Dat is best licht eigenlijk. Het gaat helemaal nergens over. Ik moet sowieso niet meer zoveel drinken, want dan maak ik echt brokken (...) Ik ben nu 17 en ik weet nog helemaal niets. Ik heb nog niets gezien. Het gaat allemaal zo snel. Straks ben ik 40 en dan heb ik huisje, boompje, beestje. Dat is best een prettig vooruitzicht. Eigenlijk zou ik graag een kindje hebben...' (R4)

Uit dit relaas kan men van alles opmaken. We zien diverse gevoelens en overwegingen door elkaar lopen. Het ene moment heeft deze jongen nog een leuk gesprek met zijn vrienden over architectuur, het andere moment is hij aan het matten met de ME. Hij schrikt niet terug voor het deelnemen aan een plundering maar geeft zichzelf evengoed bij de politie aan. Enerzijds grijpt hij de kans om eens flink over de schreef te gaan, anderzijds stelt hij zich een gesetteld leven met huisje, boompje, beestje voor.

Het zojuist aangehaalde fragment onderstreept dat jongeren in deze fase een grote behoefte hebben aan spannende ervaringen. Dat blijkt ook uit de woorden van andere geïnterviewden. Zo was er een scholiere die vol vuur over haar ontmoeting met andere bezoekers vertelt. 'Ik hoorde [die] mensen zeggen dat ze helemaal uit Rotterdam kwamen. Drie van die jongens hadden een klein tuinkaboutertje bij zich. Je zag ook wel stoere jongens lopen waarvan je dacht: Daar ga ik niet mee praten. Dat waren een beetje bad boys, zo zagen ze er een beetje uit. Die tuinkabouter was van Project X met die drugs erin. Ik weet niet of er ook drugs in zaten. Het ging hun meer om het idee, denk ik' (R5). Spanning en sensatie zetten eveneens de toon in het verhaal van een jongeman die uiteindelijk een paar forse tikken krijgt van de ME. Hij vertelt dat het om 21.00 uur nog best gezellig was. Hij kwam een paar oude bekenden tegen en stond met een biertje in de hand te kijken naar de dingen die zich voor zijn ogen afspeelden. Maar op een gegeven moment sloeg de stemming om en stuurde hij zijn vrienden een bericht dat ze beter konden wegblijven. Vervolgens maakte hij mee dat er een auto in de fik gestoken werd. 'Ik heb gefilmd hoe ze die auto omkeerden. Ik wilde nog omlopen maar ineens liep ik tegen een groep ME-ers aan. Ik zag mensen wegrennen, maar reageerde te traag en struikelde. Terwijl ik op de grond lag, sloegen ze met een gummiknuppel op mijn rug en op mijn hoofd (...) Ik had mijn kop vol bloed en moest gehecht worden. Een fietsagent deed een verbandje op mijn hoofdwond, maar dat hielp niet. De ambulance kon niet ter plekke komen (...) De auto van een journalist die mij naar het ziekenhuis zou brengen was helemaal kort en klein geslagen. Er stonden vijf politieauto's op een rij, maar niemand had er de sleutels van (...) Het is interessant om later te kunnen zeggen dat je erbij geweest bent' (R9).

Het tegendeel van spanning en sensatie is uiteraard dat er weinig te beleven is. Aan verveling hebben adolescenten een broertje dood. Dat speelde in Haren wellicht een rol toen men op het laatste nippertje een alternatief voor het feest aanbod. Dat gebeurde op het plaatselijke voetbalveld waar een paar lichtmasten aan stonden. ‘Ik ben nog gaan kijken op het voetbalveld’, zegt een van onze jongeren, ‘maar daar stond niet meer dan een zielig autootje met wat muziek. Niet echt wat je denkt bij een feest van Project X (...). Toen we van het voetbalveld terugkwamen, was de sfeer omgeslagen. Iedereen was veel agressiever. Ze stonden tegen de politie te roepen en gooiden allerlei dingen naar hen toe (...) Ik was zelf niet bang. Ik vond het wel spannend om een keer rellen mee te maken’ (R7). Om mogelijke misverstanden voor te zijn: wij zeggen dus niet dat de rellen zijn ontstaan doordat de gemeente Haren geen alternatief wilde organiseren. Daar kunnen hele goede redenen voor zijn. Wij zeggen slechts dat verveling voor veel adolescenten een prikkel is om op zoek te gaan naar een uitdaging. Een van onze respondenten zegt: ‘Als er niks te doen is, dan is rellen zo’n beetje de enige uitkomst die je kunt bedenken. Als één iemand een eerste steen gooit, is het veel makkelijker voor ander om te volgen’ (R3). Er zijn trouwens genoeg respondenten die hun bedenkingen hebben bij het feit dat het zozeer uit de hand gelopen is. ‘We waren het erover eens dat die rellen door een paar malloten veroorzaakt zijn. Het had net zo goed een gezellig feestje kunnen zijn. Dat was geen probleem geweest. Maar het was allemaal wel interessant en spannend. Je denkt: Goh, wat gebeurt hier allemaal?’ (R11). Ter illustratie van dit gevoel nemen we nog een langere passage op. Ze komt uit ons gesprek met een student die samen met zijn vrienden per auto (‘met achterin een krat bier’) vanuit Tilburg naar Haren afreisde.

‘Er was een grote mensenmassa in die winkelstraat, iedereen staaarde zo’n beetje voor zich uit. Er waren ook twee auto’s die muziek hadden. En een kraampje waar je wat te eten kon halen. Die heeft natuurlijk fantastisch zaken kunnen doen. Mensen stonden een beetje te kijken, beetje bier te drinken, beetje te praten. Het was gewoon gezellig. Wow! Zoveel mensen in één dorp! Dat hadden we nog nooit gezien! (...) Dan krijg je toch een soort adrenalinekick. We keken echt onze ogen uit. Overal mensen! Wat gebeurt hier allemaal? Je zag iemand in een lantaarnpaal klimmen (...) Je zag mensen op daken. Het was gewoon iets anders, iets wat je nog nooit hebt meegemaakt. Het was een beetje de fun-factor (...) Maar op een gegeven moment worden jongeren vervelend als ze niks te doen hebben. Zeker als er drank in zit. Er zijn ook mensen bij die niet meteen beseffen dat het hartstikke fout is wat ze doen. Je bent toch niet goed bij je hoofd als je zo’n winkelruit inslaat? Als je dingen gaat jatten en andermans spullen kapot maakt? Wij voelden ons op een bepaald moment wel schuldig (...) Maar ik heb geen spijt dat ik ben geweest. Stiekem vond ik het eigenlijk wel mooi (...) We hebben er met vrienden via een groepsapp nog over nagepraat (...). Het had ook wel grappige kanten. Er waren bijvoorbeeld mensen die voor dat meisje een soort collectebus hadden gemaakt (...) Toen het echt gevaarlijk werd, dachten we: Dit is eigenlijk best vet! Wij hadden het niet willen missen. Van de andere kant is het natuurlijk verschrikkelijk wat er is gebeurd...’ (R12)

In de synopsis van breinwetenschappelijke inzichten hebben we gezien dat adolescenten niet alleen op spannende ervaringen uit zijn maar ook op waardering vanuit een groep. Ze trekken graag op met leeftijdgenoten en vinden het van groot belang hoe deze tegen hen aan kijken. Het mooiste is natuurlijk als beide fascinaties bij elkaar komen: in groepsverband iets heel spannend meemaken. Welnu, in dat opzicht mogen de gebeurtenissen van 21 september 2012 wel geslaagd heten. En niet alleen omdat rellen sowieso op een heftige collectieve ervaring neerkomen, maar ook omdat zo’n gebeurtenis het belang van vriendschappen nog eens onderstreept. Een jongedame van 20 jaar vertelde ons dat ze op een zeker moment naar huis gingen. Daar konden ze de gebeurtenissen via livestream volgen. ‘We zagen het echt escaleren. Het begon wel grappig: eerst een verkeersbord naar beneden trekken, dan een fiets omgooien en daarna dingen naar de ME gooien. Op dat moment werd ik toch wel bang (...) Maar na het omslagpunt, zo om 21.00 of 21.30 uur, kreeg ik voortdurend berichtjes en telefoontje van vrienden. Je woont toch in Haren, vroegen ze. Gaat het wel goed met

je?’ (R3). Dat gevoelens van onderlinge verbondenheid, het samen op een tegenstander afgaan en de zuigende werking van groepsdynamiek in Haren een voorname rol speelden, blijkt ook het volgende fragment. Aan het woord is een jongeman die vanuit Nijmegen naar Haren ging en daar behoorlijk in de problemen zou komen.

‘In de trein was het een enorme chaos. Ik heb nergens een conducteur gezien. Iedereen was aan het feesten, er werd overal gedronken en gerookt. We dachten: Shit! Dit gaat een groot feest worden (...). Ik was heel dronken. Ik had een halve fles wodka op en ik kan me niet echt veel herinneren (...). [In Haren ontstond er] een wij-zij-gevoel. Iedereen was op de politie aan het schelden en stak zijn middelvinger op (...). Ik heb me door de groep laten meeslepen. Wij tegen zij terwijl het donker is! Dat maak je maar één keer mee. Het gaf een oppermachtig gevoel (...) Ik heb met steentjes gegooid, met lege bierblikjes en met een fiets van de nationale postcodeloterij (...) [Meestal] ben ik helemaal niet zo van dingen gooien. Het was de drank of misschien [de drang] om het maximale eruit te halen. In deze samenleving wordt agressie heel erg onderdrukt, omdat je hebt geleerd dat het niet mag. Maar als zoiets dichtbij komt en je kunt het tonen omdat iedereen meedoet, dan wordt het makkelijk geactiveerd. Dan wordt het net zoiets als huilen. Gewoon een impuls (...) Als het geen consequenties had, zou het wel vet zijn om dat gevoel van macht nog eens te voelen (...). Het ging om dat wij-zij-gevoel. Al die jongeren op één plek en de politie die op linie stond. Zo’n spektakel wil iedereen wel meemaken. De groep had ook een aanzuigende werking, denk ik. Want de politie staat machteloos, terwijl jij met veel meer mensen bent (...) Ik kan me nu een klein beetje inleven hoe zo’n groepsgevoel ontstaat. Dat gaat toch een beetje automatisch vanuit impulsen die in een dronken bui ontstaan. Het mag niet goed gekeurd worden. Maar je bewustzijn gaat veel meer op een automatische piloot. En je laat het meer gaan. Normaal heb je een bepaald spookje dat even zegt ‘waar ben je mee bezig, denk ff na’. Als je alcohol op hebt, dan verdwijnt dat spookje meer. Dan heb je schijt aan alle dingen’ (R13).

Om te vermijden dat de lezer een al te blijmoedig beeld van onze respondenten krijgt, merken we op dat velen zich ook schamen voor datgene wat er in Haren is gebeurd. Ze beseffen dat bewoners van het dorp zich enorm bedreigd voelen, dat de politie het bijzonder moeilijk had, dat er heel gevaarlijke situaties ontstonden en de reputatie van hun generatie een forse deuk opliep. De jongedame van zo die we eerder aanhaalden, laat zich daarover in niet mis te verstane woorden uit. ‘Mijn hele generatie wordt nu neergezet alsof we allemaal slecht zijn. Maar ik heb ook thuis gezeten en ben doodsbang geweest. En met mij vele anderen. Ik ben zwaar teleurgesteld in de mensen van mijn generatie die gereld hebben (...) Ik woon hier al mijn hele leven en voelde me bijna persoonlijk aangevallen. Mensen die je hele dorp vernietigen. Kijk wat je mensen aandoet!’ (R3). Andere bronnen maken eveneens duidelijk dat jongeren na de gebeurtenissen in Haren schaamte en verontwaardiging voelen.³

Maar daar gaat het op deze plaats niet om. Wat we hier willen toelichten is dat veel adolescenten daar op het moment zelf niet over nadenken. Ze zoeken (en vinden!) een staat van opwindning waarin ze alleen oog voor het hier en nu hebben. Ze hebben meestal geen kwade bedoelingen, ook al pakt hun gedrag voor anderen kwaadaardig uit. Ze gaan op die manier gemakkelijk over allerlei normen of grenzen heen. Sterker nog: juist het overschrijden van die normen geeft een grote kick. Dat geldt al helemaal als degenen die met het handhaven van de openbare orde zijn belast het onderspit (dreigen te) delven. Wat dat betreft spreekt ons laatste fragment boekdelen. Aan het woord is een jongen van 17 die aan een HBO instelling te Groningen studeert.

³ Zie ook het Intermezzo dat we in hoofdstuk 9 opnemen en de gegevens in bijlage 6.

'De trein was helemaal vol mensen en het rook enorm naar drank (...). Zo'n overvolle trein is ontzettend gezellig. Totaal niet grimmig of zo. Iedereen was aan het zingen (...). Normaal trek je geen krat bier open in de trein. Deze keer gingen we volledig uit ons dak. De mensen hadden lak aan de regels, omdat je toch niet werd gepakt. Er was geen gezag: wij hadden de macht. Qua sfeer kwam dat nog het meeste in de buurt van oud en nieuw of van een verjaardagsfeest. Er hing vooral een sfeer van: Spannend! Wat gaat er gebeuren? (...) Eenmaal in Haren hoorde ik geroezemoes. Ik weet hoe Haren klinkt, dat is niet zoals het centrum van Amsterdam. Er hing een feestelijke sfeer. Er werd voor Merthe gezongen (...) Op een gegeven moment was het de vraag wat er verder nog gebeuren zou. Er werd iets naar de paarden [van de politie] gegooid. Er was af en toe wat vuurwerk achter ons. Maar het bleef wel leuk (...) Er heerste geen agressieve sfeer. Je kon nu gewoon iets naar de politie gooien zonder dat je werd gepakt. Het was gewoon kattenkwaad onder invloed van alcohol. Je moet in een halve seconde beslissen wat je doet: óf je rent weg, óf je gooit met iets omdat het even kan. Niemand was erop uit om die agenten pijn te doen. Als wij het echt hadden gewild, zouden we ook de ME wel aankunnen. Maar we wilden die agenten niet dood hebben. We deden iets wat normaal niet mag (...) Ik heb niemand gezien die wapens had, er was niemand die een ander wilde toetakelen (...). Ik zag wel verschillende meisjes die bebloed waren. Maar dat kwam door [kapotte] bierflesjes, niet doordat er gevochten was (...) Eenmaal in de trein terug vroeg iedereen zich af: Wat is hier gebeurd? Er werd niet meer gezongen. Iedereen stond stijf van de adrenaline en was bang (R15)

Met deze keuze uit ons interviewmateriaal willen wij volstaan. Het onderstreept dat bepaalde processen, die volgens wetenschappers vooral met de ongelijkmatige ontwikkeling en de nog gebrekkige integratie van het jonge brein verband houden, tijdens de rellen in Haren een prominente rol hebben gespeeld. Maar dat kwam niet uit een automatisme voort. Was er een dergelijk automatisme aan het werk, dan zouden gebeurtenissen als die in Haren om de haverklap voorkomen. En dat doen ze gelukkig niet. Sterker: in menig opzicht waren deze rellen juist een uitzonderlijk geval. De grote vraag is dan ook niet welke fascinaties er zoal in het brein van jongeren opduiken, maar welke fysieke, sociale, morele en culturele condities hebben gemaakt dat ze in daden werden omgezet.

Samenvatting hoofdstuk 2

- Kenmerkend voor de adolescentie is dat de integratie tussen de hersenfuncties nog te wensen over laat. De oorzaak is dat er met de puberteit een golf aan hormonen op gang komt. Dat beïnvloedt vooral gebieden die een gevoelsmatige functie vervullen.
- Het effect is dat deze hersengebieden extra gevoelig worden terwijl de frontale cortex met zijn regulerende functie nog niet is uitgerijpt. Daardoor kost het adolescenten over het algemeen moeite om hun eigen impulsen onder controle te krijgen.
- Een eerste gevolg is dat de adolescent interesse krijgt voor riskante gedragingen. Als deze jongeren voor een gevaarlijke situatie komen te staan, weten ze wel dat er risico's spelen maar de ernst ervan dringt niet altijd tot hen door.
- Een tweede gevolg is dat jongeren meer belangstelling voor (hun positie binnen) de groep van leeftijdsgenoten ontwikkelen. Het ergste wat een adolescent kan overkomen is te worden buitengesloten. De voornaamste beloning is dat je bij de groep hoort.
- Volwassenen hebben doorgaans weinig waardering voor deze levensfase. Zij zien vooral asociaal gedrag, klagen erover dat jongeren uitsluitend aan zichzelf denken en vinden dat er weinig respect voor gangbare grenzen of normen is.
- Toch vervullen ouders in deze fase een voorname taak bij het reguleren van allerlei aandriften van adolescenten. Juist omdat zij door ervaring de mogelijke gevaren van een handeling kennen, moeten zij bepaalde normen of grenzen in het oog houden.
- Getuigenissen uit Haren laten zien dat al deze elementen op 21 september 2012 aan de orde zijn geweest: het overtreden van maatschappelijke normen, miskennen van de gevolgen op langere termijn, opzoeken van kicks en andere spannende ervaringen, zich overgeven aan het groepsgevoel, de bewondering van leeftijdsgenoten voor stoer gedrag, proeven aan het gevoel van overmacht, wat alles bij elkaar een korte maar grondige verstoring van de openbare orde tot gevolg had.

3 Sensatie

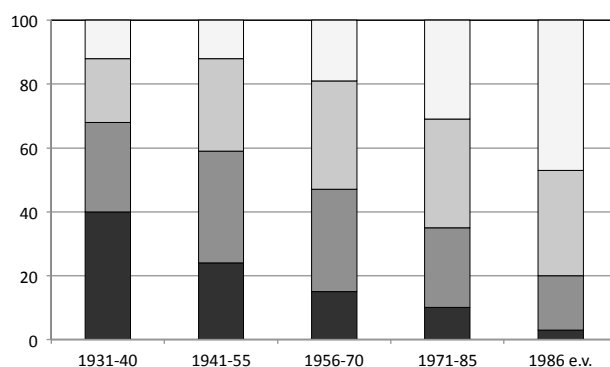
Feestcultuur in Nederland

Behalve op biologisch niveau zijn er ook op sociologisch niveau bepaalde factoren die het optreden van wangedrag kunnen beïnvloeden.⁴ Daarom bespreken we in dit hoofdstuk enkele tendensen die zich aftekenen bij de Nederlandse jeugd. We baseren ons in hoofdzaak op een essay dat Martijn Lampert van onderzoeksbureau Motivaction op verzoek van de commissie over dit onderwerp heeft geschreven. De volledige versie ervan vindt de lezer in bijlage 1. Na de schets van enkele relevante culturele verschuivingen presenteren we opnieuw gegevens die aan ons veldwerk in Haren zijn ontleend. Dit om te illustreren dat de door Motivaction gesignaleerde ontwikkelingen op de achtergrond zeker te herkennen zijn.

1. Culturele verschuivingen

Het uitgangspunt van deze analyse is de indeling die de socioloog Becker tussen verschillende naoorlogse generaties heeft gemaakt. Lampert spreekt in het boek *De grenzeloze generatie* dat hij samen met Frits Spangenberg schreef achtereenvolgens over de stille generatie (waarvan het geboortjaar tussen 1931 en 1940 ligt), de protestgeneratie (geboren tussen 1941 en 1955), de verloren generatie (geboren tussen 1956 en 1970) en de pragmatische generatie (geboren tussen 1971 en 1985). Daaraan voegt hij nog de grenzeloze generatie toe dat wil zeggen de jongeren die vanaf 1986 werden geboren en die al eerder door Motivaction zijn onderzocht. Het doel van deze exercitie is na te gaan welke waarden bij deze achtereenvolgende cohorten een voornamelijk rol spelen en welke houding zij in het leven aannemen. Wat dit laatste betreft wordt onderscheid gemaakt tussen vier houdingen. Motivaction spreekt (ook in andere rapporten over dit onderwerp) van plichtsgetrouwe, verantwoordelijke, zelfredzame en structuur zoekende burgers (Spangenberg & Lampert 2011, p. 42). Hoe zijn deze vier houdingen nu over de generaties verdeeld? Het antwoord is te vinden in figuur 1 die per generatie het aandeel van deze vier houdingen weergeeft.

Figuur 1.
Vijf generaties Nederlanders en het aandeel van de vier houdingen per generatie

⁴ Zie de literatuur die in Bijlage 7 onder het kopje 'Jeugd en opvoeding' wordt genoemd.

Toelichting

Er wordt onderscheid gemaakt tussen plichtsgetrouwe burgers (zwart), verantwoordelijken (donkergrijs), structuurzoekers (lichtgrijs) en zelfredzamen (wit).

De vlakverdeling in figuur 1 maakt duidelijk dat de grootste veranderingen zichtbaar zijn bij het aandeel van de plichtsgetrouwe en zelfredzame burgers. Terwijl plichtsgetrouwe burgers in de stille generatie de grootste groep vormden (40 procent van het totaal) vormen ze onder jongste generatie nog maar een bescheiden minderheid (3 procent). Bij zelfredzame burgers doet zich juist het omgekeerde voor.

Tabel 1

Instemming (procent) met verschillende uitspraken per leeftijdscategorie
(bron: Motivacion onderzoek 2009-2010).

	15/25	26/35	36/45	46/55	56/65	66+
1. Dromen en fantasieën zijn belangrijke drijfveren	60	62	56	51	47	37
2. Ik houd ervan om in gedachten te ontsnappen naar een ander soort wereld	46	40	45	41	38	35
3. Ik houd ervan om op te vallen	43	24	21	14	12	12
4. Ik houd ervan om door andere mensen bekeken te worden	39	26	22	15	12	11
5. Voor de spanning doe ik soms dingen die tegen de regels zijn	44	26	19	18	16	17
6. Ik houd van films / tv-programma's waarin	44	30	18	14	9	5
7. Ik vind dat iedereen zich persoonlijk behoort in te zetten voor de gemeenschap	62	73	73	77	84	86
8. Ik voel me zeer betrokken bij wat er in de maatschappij gebeurt	49	69	70	80	85	87
9. Ik heb ik mijn werk behoefte aan iemand die mij zegt wat ik moet doen	40	21	23	18	21	28
10. Ik vind het normaal dat mensen met hogere functies bepaalde voordelen genieten	47	38	30	27	24	33

Onder de stille generatie vormen ze de kleinste groep (11 procent) terwijl ze in de grenzeloze generatie bijna de helft van alle burgers uitmaken (47 procent). Een en ander illustreert dat processen als ontkerkelijking, individualisering en het ontstaan van een meer permissieve maatschappij hun sporen nalaten. Zaken als gezag of maatschappelijke plicht worden naarmate de generaties later zijn geboren steeds minder gewaardeerd terwijl de belangstelling voor vrijheid en zelfredzaamheid bij generaties die later zijn geboren sterker zichtbaar is (Van den Brink 2007). Bovendien tekent zich polarisatie af. Terwijl de stille generatie nog een zekere spreiding aan houdingen liet zien, valt de jongste in twee hoofdstromen uiteen. Ze bestaat vooral uit zelfredzame burgers (47 procent) en uit mensen die structuur zoeken (33 procent). Een en ander wijst erop dat hedendaagse jongeren anders in het leven staan dan veel ouderen gewoon waren in de periode dat zij opgroeiden. Terwijl de houding van deze laatste vaak in het teken staat van waarden als verantwoordelijkheid, empathie of maatschappelijk betrokkenheid, lijkt de grenzeloze generatie meer gericht op een eigen droomwereld en het opdoen van spannende ervaringen. Wat moeten wij ons daarbij voorstellen?

Een eerste verschil betreft de manier waarop jongeren de realiteit waarnemen. Dromen en fantasieën zijn voor hen voorname drijfveren. Ze hebben er (meer dan ouderen) behoefte aan om te

ontsnappen aan de realiteit van alle dag. Tegelijkertijd geven ze aan dat het realiseren van hun idealen en ambities heel belangrijk is. In die zin stellen ze fictie en realiteit niet scherp tegenover elkaar. Veel jongeren zeggen het leven soms te ervaren als een droom. Ze zijn er eveneens van overtuigd dat de manier waarop je tegen de realiteit aankijkt van invloed is op de kansen die je krijgt of die je zelf scheidt. Met andere woorden: wat zij afwijzen is het idee van de realiteit als een objectief gegeven waar je maar weinig aan kunt veranderen. Wat doorgaat voor realiteit hangt mede af van de visie die je hebt, de waarden die je wilt najagen of de beelden die je worden aangereikt. Daarbij valt op dat hedendaagse jongeren een grote belangstelling voor zaken als gamen, films en sociale netwerken aan de dag leggen. Dit gaat samen met een hoge mate van nieuwsgierigheid. Jongeren vinden het leuk om via internet of televisie een kijkje te nemen in het leven van andere mensen. Voor een illustratie van een en ander verwijzen we naar de cijfers in tabel 1. Daaruit laat zich aflezen dat de waardering voor dromen en andere mogelijkheden om te ontsnappen aan de gewone realiteit toenemen naarmate respondenten jonger zijn. Terwijl slechts een derde (35 respectievelijk 37 procent) van de 65plussers deze waardering deelt, komt ze onder de jongste categorie bij 46 respectievelijk 60 procent van alle ondervraagden voor.

Ten tweede onderscheiden hedendaagse jongeren zich door het feit dat ze relatief sterk op elkaar betrokken zijn. Ze willen erbij zijn als er iets interessants gebeurt en vinden het jammer als ze de belevenissen van hun vrienden niet kunnen meemaken. Mede daardoor konden smartphones met platforms als Twitter, Hyves of Facebook zich tot een onmisbaar rekwisiet ontwikkelen. Het is niet alleen de technische perfectie van deze apparaten die hen boeit maar ook de mogelijkheid om direct aan elkaars leven te kunnen deelnemen. Het is een belangrijk hulpmiddel bij het onderhouden van vriendschappen en in zoverre sluiten deze nieuwe media perfect bij de ‘natuurlijke’ belangstelling van adolescenten voor het wel en wee van groepsgenoten aan. Overigens heeft dit kenmerk een sterk visuele component. Hedendaagse jongeren worden graag door anderen gezien en ze geven hun eigen ogen goed de kost. Kijken en bekeken worden is van groot belang. Niet alleen op sociale media maar ook op het schoolplein, bij het uitgaansleven en in het centrum van de stad. Onze jongeren groeien op in een cultuur waar beelden, stijlen, merken en uiterlijke verschijning een voorname rol spelen en waarin ze graag zelf opvallen. Ook die tendens wordt met een paar cijfers in tabel 1 geïllustreerd. Legt men de respondenten uitspraken voor als ‘Ik houd ervan om op te vallen’ of ‘Ik houd ervan om door anderen te worden bekeken’ dan blijkt dat slechts een bescheiden minderheid van de oudste generatie daar positief op reageert (11 tot 12 procent) terwijl dat aandeel in de jongste groep op 39 respectievelijk 43 procent uitkomt.

*Tabel 2
Instemming (procent) met diverse uitspraken naar opleidingsniveau*

	laag	middel	hoog
1. Ik ben zeer geïnteresseerd in wat andere mensen beweegt	44	65	82
2. Ik voel me zeer betrokken bij wat er in de maatschappij gebeurt	35	45	63
3. Ik probeer vaak te achterhalen waarom anderen zich op een bepaalde manier gedragen	48	57	70
4. Ik voel me zeer verantwoordelijk ten opzichte van andere mensen en mijn omgeving	60	67	74
5. Ik vind het belangrijk dat mensen zich in de situatie van anderen kunnen verplaatsen	79	89	94
6. Ik vind het acceptabel dat mensen af en toe geweld gebruiken	43	31	13
7. Ik houd van films of tv-programma's waarin lichamelijk geweld voorkomt	64	45	37
8. Voor de spanning doe ik soms dingen die tegen de regels zijn	56	46	33
9. Ik zie mezelf als een spanningzoeker	58	46	40
10. Van tijd tot tijd doe ik graag dingen die eigenlijk risicovol zijn	56	49	45

Ten derde wordt de grenzeloze generatie onderscheiden door het feit dat deze jongeren zich vaker dan gemiddeld overgeven aan riskante gedragingen. Ze doen graag dingen die met de regels strijdig zijn en ze vatten zichzelf sneller als spanningszoeker op. Zij geven zich eerder over aan intense ervaringen of kicks en laten zich relatief gemakkelijk in een golf van emoties gaan. Mede daardoor willen ze veel nieuwe dingen meemaken en beschouwen ze nieuwe situaties bij voorkeur als een uitdaging. Deze zucht naar intense belevenissen gaat zelfs zo ver dat nogal wat jongeren in de leeftijdsgroep van 15 tot 25 jaar het gebruik van lichamelijk geweld soms een acceptabele zaak vinden. Volgens hen kan geweld op een prettige manier voor spanning zorgen. Ze staan niet zo afwijzend tegenover televisiebeelden of films waarin gewelddadige handelingen voorkomen. Ze willen evenmin iets weten van voorstellen om het vertonen van geweld op televisie te beperken. De cijfers in tabel 1 spreken wat dat betreft duidelijke taal. Van de 65-plussers is slechts 17 procent bereid om soms tegen de regels in te gaan terwijl dat aandeel bij de jongste groep op 44 procent uitkomt. De afwijzing van gewelddadige film- of tv-beelden vertoont eenzelfde tendens. Overigens laat de omarming van betrokkenheid en empathie het omgekeerde zien: de acceptatie met het idee dat mensen zich persoonlijk voor de gemeenschap moeten inzetten neemt met het vorderen van de leeftijd toe en voor maatschappelijke betrokkenheid geldt hetzelfde.

Het laatste kenmerk dat we hier noemen is de houding van jongeren tegenover status en gezagsdragers. Men zou kunnen denken dat mensen die gemakkelijk regels overtreden of op zoek gaan naar spannende ervaringen, weinig respect voor personen met macht en gezag opbrengen. Maar dat laatste gaat niet op voor hedendaagse jongeren. Ze hebben – zeker in vergelijking met eerdere generaties – juist een sterke behoefte aan structuur. Dat komt vermoedelijk door de vele keuzemogelijkheden en de hoge mate van mobiliteit die de moderne samenleving biedt. Daardoor kunnen onverwachte situaties niet alleen opwindend maar ook onzekerheid of zelfs angst oproepen. Het kost de jongeren vaak moeite om de gevolgen van een bepaalde keuze te voorzien en wellicht zijn ze door hun leeftijd nog lang niet aan het dragen van zware verantwoordelijkheden toe. Zo wordt de grenzeloze generatie met een specifieke dubbelzinnigheid geconfronteerd: enerzijds ligt de wereld binnen handbereik en kunnen ze van hun leven echt iets moois maken, anderzijds wordt er van hen verwacht dat ze op jonge leeftijd zelfstandig zijn en de gevolgen van hun keuzen kunnen overzien. Martijn Lampert wijst erop dat veel jongeren nauwelijks aan dat laatste toekomen. Mede daarom hebben leden van de grenzeloze generatie grote behoefte aan een duidelijk en rolvast optreden door volwassenen. Ze hebben vergeleken met eerdere generaties weinig moeite met gezagsuitoefening. Ze vinden het niet vreemd dat er op het werk iemand is die zegt wat ze moeten doen. Ze hebben er geen moeite mee dat mensen met een hoge functie kunnen beschikken over bepaalde voordelen. En ze beseffen dat zaken als grenzen, leiding en structuur nu eenmaal nodig zijn.

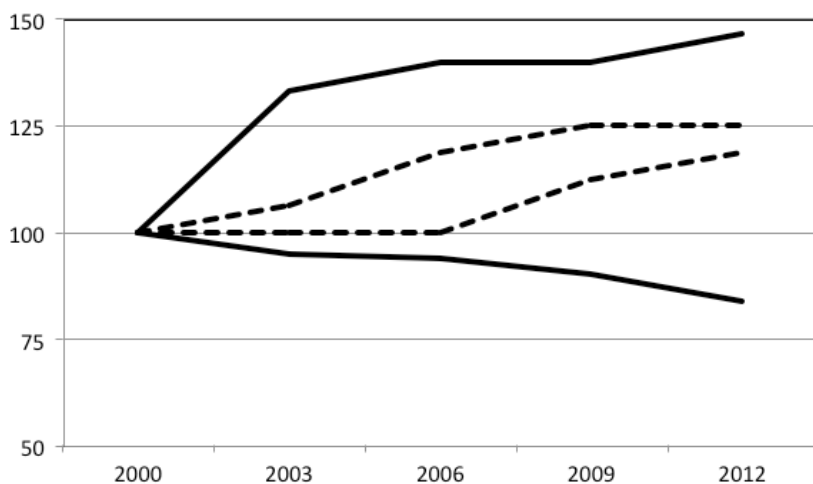
Het bovenstaande laat zien dat de vijf generaties die Motivaction onderscheidt op tal van punten van elkaar afwijken. Dat betekent niet dat er geen verschillen binnen de generaties optreden. Die zijn er wel degelijk. Neem bijvoorbeeld het vertonen van riskant gedrag en het zoeken naar spannende ervaringen. Dat komt onder de grenzeloze generatie weliswaar veelvuldig voor maar toch in de eerste plaats bij leden van het mannelijk geslacht. Het zijn vooral de jonge mannen die gefascineerd worden door geweld en het overtreden van de regels terwijl het spel van kijken en bekeken worden vooral aan jonge vrouwen spanning biedt. Een ander contrast heeft betrekking op de habitus die leden van de grenzeloze generatie aannemen. Zo treffen we het opzoeken van nieuwe ervaringen en uitdagingen met name aan bij jongeren die zelfredzaam zijn terwijl de structuurzoekers veel minder behoefte hebben aan afwisseling en flexibiliteit. Veelzeggend zijn ten slotte de gevolgen die het verschil in opleiding voor het antwoord op diverse vragen heeft. Uit de cijfers in tabel 2 kan men afleiden dat de score voor betrokkenheid en empathie in de regel stijgt naarmate een jongere meer

opleiding heeft gevolgd. Dat geldt niet alleen voor betrokkenheid bij de maatschappij in haar geheel (regel 2) maar ook de vormen van empathie die bij de omgang tussen personen een rol spelen (regel 1, 3, 4 en 5). Daar staat tegenover dat de fascinatie voor spanning of geweld juist groter is bij jongeren die relatief weinig opleiding gevolgd hebben. Het gebruik van lichamelijk geweld respectievelijk het vertoon van geweld op film of tv wordt door de laagst opgeleiden sterker gewaardeerd dan door hoog opgeleiden jongeren (regel 6 en 7). Voor het overtreden van regels respectievelijk het opzoeken van spannende ervaringen geldt eigenlijk hetzelfde (regel 8, 9 en 10). Een en ander onderstreept nog eens dat leden van de 'grenzeloze generatie' geen homogene groep vormen. Er doen zich daarbinnen meerdere tendensen voor die men bij het empirisch onderzoek bepaald niet mag verwaarlozen.

De eerlijkheid gebiedt ons te zeggen dat er vraagtekens bij het spreken in termen van generaties kunnen worden geplaatst. Wanneer men vaststelt dat jongeren bij bepaalde vragen een ander antwoord geven dan ouderen kan dat in theorie op drie verschillende manieren worden geduid. Een eerste verklaring is dat de groep mensen die tussen jaar x en jaar y zijn geboren bepaalde denkbeelden of ervaringen met elkaar delen (cohort-effect). Een tweede verklaring houdt in dat die verschillen ontstaan door de levensfase waarin de respondent op dat moment zit (levensfase-effect). Een derde verklaring kijkt vooral naar veranderingen die de gehele samenleving in de loop der jaren heeft doorgemaakt (periode-effect). Het begrip generatie is strikt genomen alleen bij de eerste verklaring aan de orde maar in de praktijk wordt het losser gebruikt. Bovendien lopen ze in de sociale realiteit door elkaar heen (Van den Broek 2010, p. 251-271). We zouden dan ook een fout maken door te denken dat de zo juist beschreven motieven en waarderings uitsluitend bij de jongste generatie voorkomen. Hoewel ze in deze generatie het duidelijkst aan het licht treden, maken zij deel uit van een meer algemene ontwikkeling die zich in de hele maatschappij voordoet. Dat is al eerder vastgesteld. Bijvoorbeeld toen het Sociaal en Cultureel Planbureau een aantal jaren terug de aandacht vestigde op het ontstaan van een 'beleviscultuur'. Het meer recente onderzoek van Motivaction sluit daarop aan. Figuur 2 laat zien dat de instemming met enkele van de hier besproken denkbeelden de afgelopen twaalf jaar onder alle Nederlanders steeg. Zo begint er langzaam maar zeker meer waardering voor fantasieën, dromen en andere vormen van verbeelding te ontstaan. Onze spreekwoordelijke nuchterheid ('Doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg') wordt niet langer door iedereen gedeeld. Wat eveneens toeneemt is de behoefte om op te vallen als persoon. Nederlanders hebben er steeds minder moeite mee in het centrum van de belangstelling te staan. Dit strookt met de these van een meer assertieve levensstijl, waarover eerder is gepubliceerd (Van den Brink 2001 en 2002). Verder is er een toegenomen belangstelling voor beelden waarin lichamelijk geweld voorkomt. De enige daling die we in figuur 2 aantreffen heeft betrekking op de mensen die het tonen van geweld op televisie willen beperken. Die afname ligt gegeven het voorgaande voor de hand. De conclusie moet derhalve zijn dat de beleviscultuur met haar nadruk op persoonlijke aandacht, spannende ervaringen en een vagere grens tussen droom en daad een meer algemeen verschijnsel is.

Figuur 2

Geïndexeerde ontwikkeling (jaar 2000 = 100 procent) van de instemming met vier uitspraken

Toelichting

De betreffende uitspraken luiden als volgt: 1. Ik houd van films en/of tv-programma's waarin lichamelijk geweld voorkomt (bovenste getrokken lijn); 2. Ik houd ervan om op te vallen (bovenste onderbroken lijn); 3. Dromen en fantasieën zijn belangrijke drijfveren in mijn leven (onderste onderbroken lijn) en 4. Ik vind dat het geweld op tv beperkt moet worden (onderste getrokken lijn).

Het lijkt ons dan ook hypocriet om de heftige gebeurtenissen die zich op 21 september 2012 in Haren voordeden uitsluitend toe te schrijven aan een uit de hand gelopen jeugdcultuur. Die gebeurtenissen brachten in brede kring de nodige spanning, sensatie en opwinding teweeg – ook al zullen niet alle volwassenen zich dat kunnen of willen herinneren.

2. Waar is dat feestje?

Wij weten dat de feestelijk bedoelde bijeenkomst in Haren is ontaard in een vernielingen en een gewelddadig conflict met de ME. Nu we de afloop van het drama kennen, kost het enige moeite om ons voor stellen hoe de stemming op 21 september 2012 aanvankelijk was. Niettemin spreken alle getuigen op dit punt dezelfde taal. Er bestaat consensus over het feit dat de sfeer in eerste instantie even bijzonder als feestelijk was. In dat opzicht leek Haren goed te passen in de feestcultuur die zich de afgelopen jaren in Nederland breed maakte. Om dat te illustreren geven we hieronder een aantal indrukken van mensen die het gebeuren op 21 september van nabij hebben gevolgd.

De eersten die in Haren arriveerden, waren de schoolkinderen. 'Ze kregen die middag even na 14.00 uur vrij en je zag ze met zijn allen de Stationsweg binnen fietsen,' vertelt een van de moeders. 'Wat ik ook zag was een grote auto van de gemeente met allemaal hekken en lichten erop. Die reed naar het oude voetbalveld toe.' (R24) Een andere moeder nam hetzelfde waar: 'Het werd drukker en drukker in die straat waar Merthe woont. Maar dat was allemaal plaatselijk: onze kinderen uit het dorp. Er was toen helemaal niets aan de hand. De kinderen gingen alleen maar even bij Merthe kijken' (R36). Een derde ouder constateerde hetzelfde: 'Die middag stond er een klein groepje jongeren bij het huis van Merthe te kijken. Vanaf 16.00 uur begon het behoorlijk door te lopen en uiteindelijk werd het drukker dan ooit (...) De politie heeft de Stationsweg toen wat eerder afgesloten. Dat hadden ze eigenlijk pas later willen doen. Tot een uur of acht had ik het idee dat ze de zaak onder controle hadden' (R42). Een waarnemer sluit zich bij deze sfeertekening aan. 'Vrijdagmiddag rond 17.00 uur zagen we veel scholieren en hing er een prettige sfeer' (R51b).

Veel respondenten wijzen erop dat de stemming een tijd lang hetzelfde bleef. 'Er was in eerste instantie niets aan de hand: het was berengetzellig merkt de ene respondent op. Een ander drukt zich in deze bewoordingen uit: 'Het voelde als een kruising van oudjaarsnacht en een uit de hand gelopen voetbalwedstrijd (...) Er werden interviews gehouden en mensen liepen liedjes te zingen. Het was best grappig' (R27) Het zingen van die liedjes viel velen op. Volgens een van de ouders werd er constant 'Merthe bedankt' gezongen en was het gezellig (R39). Een andere getuige noemde de stemming 'bijna hippieachtig' en verwijst eveneens naar liedjes waarin Merthe voor het feest werd bedankt (R52) Die stemming bleef op sommige plaatsen nog lang bestaan. Dat blijkt onder meer uit de volgende woorden. Ze zijn aan ons gesprek met een van de bewoners in Haren ontleend:

'Rond 20.30 uur kwam ik met mijn zoon in de eerste treinlading [met feestgangers] terecht. Iedereen zong. De stemming was uitgelaten. We gaan er een feestje van maken, was het idee. Het publiek hoste naar de sportvelden toe. Daar dirigeerde de politie de mensen ook heen (...) Ik dacht dat ze bij het voetbalveld iets hadden georganiseerd (...) Ik voelde me veilig in die massa die naar de sportvelden ging. Het was gewoon een feeststemming (...) Er werd overal gezongen: Waar is dat feestje? Hier is dat feestje! Rond 21 uur kwamen we bij de Rijkstraatweg in een uitgelaten haag van honderden mensen terecht. Sommige mensen hingen in lantaarnpalen en de sfeer was uitgelaten. Ik vond het nog niet bedreigend op dat moment' (R36).

Er zijn nog meer respondenten die vertellen hoe ontspannen de sfeer eigenlijk was. Een inwonster van Haren zegt dat er in de loop van de middag veel verkeer was maar dat de politie nog lachte en zich ontspannen opstelde. 'Tot een uur of zeven liepen er op straat groepjes van jongens met een blikje bier of energydrink. Maar die waren vooral met zichzelf bezig en ze waren niet vervelend' (R39). Een andere Harenaar spreekt over een 'groot en gemoedelijk feest' van jongeren die vanaf het station het dorp binnenkwamen. Ze hadden nog geen drank op en gedroegen zich niet baldadig. In

de Stationsweg bleven ze eventjes staan om vervolgens vrij vlot in de richting van het dorp verder te gaan. Het waren normale jongeren, het enige was dat hun muziekboxen keihard aan stonden. Al met al bleef het aan die kant van de Stationsweg tot een uur of negen gezellig. De jongeren die met een trein later arriveerden, hadden al wat meer gedronken (R42). Het strookt met meerdere observaties (R45). 'Het was net Koninginnedag. Alleen veel drukker. Er was geen sprake van ruzie of rellen. Het was een feeststemming' merkt iemand op (R50). Een ander herinnert zich de sfeer van bijeenkomsten in vroegere tijden en zegt: 'Bij demonstraties gebeurt hetzelfde. Een bepaalde saamhorigheid. Je hoort weer even bij een geheel. [Er is een] documentaire over de Rolling Stones die het magische daarvan laat zien. Waarom jongeren ineens met een grote massa ergens heen gaan' (R32). En ten slotte was er een dame die het volgende zei: 'Ik ben zelf met een fles prosecco het dorp ingegaan. Ik dacht: Eindelijk gebeurt er wat in Haren' (R44).

De afgelopen decennia zijn feesten in Nederland onlosmakelijk verbonden geraakt met de koop en verkoop van grote hoeveelheden drank. We stipten dat in het bovenstaande al even aan. En ook in dat opzicht was Haren geen uitzondering. Tal van getuigen wijzen erop dat er veel drank werd gebruikt. 'Rond 18 uur zagen we bij de C1000 mensen met bierkratten op straat zitten. Volgens de APV mag je in het centrum geen alcohol nuttigen, maar de politie trad nergens op' (R24). In de omgeving van de Albert Heijn deed zich hetzelfde voor. 'Ik dacht dat er een noodverordening was. Maar 's middags tegen 16 uur zag ik mensen met bier op straat lopen. Er werd open en bloot gedronken. Ze stonden met kratten bier tussen de agenten te drinken. Er was meer sprake van lolligheid dan dat die agenten zeiden: Dit mag je niet doen' (R50). Niet alleen in het dorp zelf maar ook in de trein naar Haren werd stevig gedronken. Er verschenen klachten op Twitter waarin het ging over tuig dat in de trein zat te zuipen (R24). Een echtpaar uit Haren vertelt dat het bier door jongeren zelf in hun rugzak meegebracht was. 'Ze zaten bij ons op de stoep. Ze haalden een hele serie met blikjes bier uit hun rugzak en zetten die neer. Die hoeveelheid alcohol vond ik een beetje beangstigend' (R37). Het is dus niet vreemd dat er na verloop van tijd enige dronkenschap gesignaleerd werd. 'Ik zag overal dronken jongelui in tuinen zitten. Ze waren volledig gedesoriënteerd' zegt een man die in Haren zijn bedrijf heeft (R48). En uit de mond van een jongerenwerker tekenden we het volgende op: 'Aan het begin van de avond werd er heel veel gedronken. Een sixpack onder de ene arm en een blikje onder de andere arm (...) Bij de Mitra stonden de containers met bier gewoon klaar. Daar was het een chaos, er heerste wel een andere sfeer' (R53). Zegslieden bij Albert Heijn signaleren dat het aantal klanten vanaf een uur of twee begon toe te nemen

'Wij verkochten meer drank, chips en andere kleine boodschappen. Vanaf 18 uur werd het weer rustig (...) We gingen om 20 uur dicht terwijl we normaal tot 22 uur open zijn (...) Bij het sluiten van de winkel hebben we hulp van twee agenten gehad (...) De politie verwachtte dat de situatie uit de hand zou lopen. Daarom adviseerden ze ons om te sluiten (...) Er was veel verkocht, maar niet zo dat we al door onze voorraad heen waren. We hadden niet méér ingekocht dan normaal. Die week was Heineken in de aanbieding, dus we hadden wat extra blikken ingekocht. Maar dat was niet anders dan normaal (...) Om 21 uur werden de mensen heel druk. Allemaal zingen, dansen en springen. Ik zag wel veel dronken mensen maar ik vond het niet extreem. Tegen middernacht was het erger...' (R50).

Een andere getuige bevestigt dat Albert Heijn inderdaad behoorlijk wat drank verkocht. Men zag tal van jongeren met kratten bier naar buiten komen en vreesde dat het door de drank helemaal fout zou kunnen gaan (R51b). Overigens werden er die dag in Haren ook andere zaken verkocht. Er stond bijvoorbeeld een camper waar iemand bedrukte kleding aanbood. 'Hollandse koopmansgeest' zegt de persoon die ons dit vertelt. Verder is bekend dat enkele taxibedrijven een speciale prijs voor het

vervoer van en naar Haren in de aanbieding hadden. Bepaalde handelaren leken te beseffen dat een feest zoals dat in Haren werd georganiseerd ook in commercieel opzicht interessante kanten had.

3. Een feest dat ontspoord

Uit dit alles blijkt wel dat de cultuur van feesten, parties en evenementen niet geheel vreemd was aan de plannen die voor 21 september 2012 in Haren werden gesmeed. Wanneer mensen een party van onovertroffen omvang willen organiseren, moet dat in Nederland toch mogelijk zijn! Dan moet er ook enige ruimte bestaan voor het gedrag dat bij deze feestcultuur hoort. Zoals het draaien van tamelijk harde muziek. Respondenten verwijzen naar jongens die met ronkende auto's het dorp kwamen binnenrijden (R24). Er was sprake van branieachtig gedrag. 'Een groep jongens gooide hun bierflesje tegen de muur en toen werd ik door glassplinters geraakt. Het was donker en we durfden niet meer in hun richting te gaan. Die jongeren kwamen allemaal van buiten Haren (...) Ik schrok en ik dacht: Zie je wel, we hebben het tuig gewoon binnengelaten (...) Het was onvoorstelbaar hoeveel mensen er vanaf de Rijksstraatweg het dorp kwamen binnenlopen. Ik voelde me ongemakkelijk bij het getoeter van al die auto's en die groepen jongens die aan het scanderen waren' (R24). Een ander maakt melding van druk en luidruchtig gedrag toen hij even naar de supermarkt moest. De sfeer was niet grimmig maar ze waren wel flink aan het schreeuwen (R25). Een medewerker van Prorail maakt eveneens melding van dit soort gedrag. Tot een uur zes bleef het rustig, zegt hij. Daarna kwamen er honderden mensen uit elke trein. Er stopten twee tot drie treinen per uur. Er waren mensen bij die uit Amersfoort, uit Alkmaar en uit Limburg kwamen. De menigte riep 'Wij willen een feestje!' en 'Hier is dat feestje!' Het gros van hen was ergens tussen 16 en 28 jaar. Er waren heel veel studenten bij. Het was niet bedreigend. De mensen scandeerden van alles maar ze bleven niet hangen bij het station (R56). Maar gaandeweg nam de onrust grotere vormen aan en vanaf zeven uur begon op bepaalde plaatsen de sfeer om te slaan. Mensen van Slachtofferhulp Nederland merken het volgende op: 'Rond 19.30 uur werd de sfeer in de Kerkstraat anders. Er werden vuurtjes gestookt en harde leuzen geroepen. Ze tilden een oude man in de lucht. Het was op het randje van jolig en branie schoppen. Een van onze vrijwilligsters voelde zich daar niet langer veilig en wilde naar huis' (R62).

Wat zich daarna allemaal voorgedaan heeft, wordt in de andere hoofdstukken nog uitvoerig uit de doeken gedaan. We beperken ons hier tot de vaststelling dat de bijeenkomst op 21 september 2012 inderdaad op een feestelijke wijze begon. Het ligt voor de hand dat men het met bepaalde normen niet al te ernstig nam. Het overschrijden van normen hoort nu eenmaal bij feest. Maar vervolgens namen die overschrijdingen steeds grovere vormen aan met als gevolg dat de spanning steeg. Voorbij een bepaald punt was die spanning zozeer gestegen dat er weinig nodig was of stemming sloeg om. Dat gebeurde in Haren op een manier die we nog niet eerder hebben gezien. De daarop volgende rellen zorgden voor een korte maar felle paniek die niet alleen de bewoners van Haren, maar ook de politie en vele jongeren volledig verraste. We besluiten dit hoofdstuk dan ook met een paar uitspraken die laten zien hoe diep de rellen verschillende partijen hebben geraakt. Daarbij denken we om te beginnen aan de jongeren zelf. Hoewel de meesten van hen niet actief aan het geweld deelnamen, kwamen ze wel regelmatig klem te zitten tussen relschoppers en de ME. 'Mijn zoon zei dat hij nog nooit zo bang is geweest, terwijl het toch een grote en sterke vent is' vertelt een vader. 'Ze wisten in de massa niet waar ze naar toe moesten: hier werd gevochten en daar stond de ME' (R25). Een andere zoon kreeg het op een gegeven ogenblik dusdanig benauwd dat hij de brandweerkazerne invluchtte, waar zijn vader als vrijwilliger werkt. Die vader zegt over zijn zoon: 'Hij was zo angstig dat hij daar de hele nacht wilde blijven. Hij zei: Het kan me niet schelen, maar ik ben

doods, doods en doodsbenauwd. Het was heel bedreigend want aan de ene kant had je rebellerende jeugd en aan de andere kant stond de ME' (R26). Een journalist vertelde hoe hij op een gegeven moment een stel jongeren onder zijn hoede nam. Het waren kinderen van 12 of 13 jaar oud die in paniek waren geraakt (R30). Een van de bewoners meende aanvankelijk dat de gebeurtenissen aan zijn kinderen voorbij waren gegaan. Maar op een zeker moment had een zoon tegen zijn moeder gezegd: Mams, als het misgaat heb ik vijf messen op tafel liggen. Een andere zoon zei tegen zijn zus: 'Ik dacht dat ze pappa en mama wilden doodmaken' (R41). En er zijn verhalen van kinderen die uit angst voor de rellen in de tuinen van particuliere schuilen en daar niet zelden door de bewoners zelf werden bedreigd.

Behalve voor jongeren zijn rellen ook voor de volwassen bewoners van Haren een traumatische ervaring geweest. Sommigen moesten psychologische hulp inroepen (R38). Dat strookt met de manier waarop Slachtofferhulp de situatie taxeert. 'Het gaat om de angst. Het is gewoon heel erg heftig en heel erg ingrijpend geweest (...). Er deed zich een unieke gebeurtenis voor. Mensen hadden het gevoel dat er wat zat aan te komen, maar dit was onvoorstelbaar. [Het is ook niet vreemd dat deze] gebeurtenis zoveel angst en woede oproept' (R62). Verschillende mensen die de rellen van dichtbij hebben gezien, maken een vergelijking met de beelden die je vaak bij oorlogen ziet. 'Er was ongelooflijk veel herrie, lawaai en verlichting boven ons dorp. Het leek wel oorlog' wordt door een van de bewoners gezegd (R26). Een andere bewoner vertelt dat Haren pas rustiger werd toen het na middernacht begon te regenen. 'Ik heb het hele weekend nodig gehad om bij te komen. Ik ben enorm geschrokken. Wat het meeste indruk maakte, was de agressie in die ogen. Het was compleet oorlog' (R42). Een ambtenaar vertelt over een politieman die ze om 2 uur 's nacht tegenkwam. 'Hij was helemaal bleek en zei dat het oorlog was' (R52). Hetzelfde horen we bij een al eerder aangehaalde medewerker van Prorail die zegt: 'De beelden die de televisie later liet zien, had ik al op de telefoontjes van allerlei mensen gezien. Het was compleet oorlogsgebied. Flessen, blikken, planten... overall lag wat' (R56). Een lerares verwoordt haar ervaringen op deze manier: 'Ik vond het even angstig als ergerlijk. Angstig omdat ik nachtmerries met beelden van vuurtjes en vernielingen had. Ergerlijk omdat je zo machteloos bent' (R40). En een getuige die werkzaam was bij Albert Heijn zegt: 'Ik zag mensen lopen die compleet doorgedraaid waren. Meisjes van 13 of 14 jaar die zaten te huilen. Het was een complete anarchie op dat moment. Op het dak van ons filiaal zaten 30 man te zingen. Toen begon het voor mij wel op de film Project X te lijken. Toen besepte ik: Dit is extreem, echt extreem (...) Er waren mensen in paniek. Mensen die dachten dat er een feestje was. Die mensen wilden weg maar ze konden geen kant op. Dus gingen ze dwars door tuinen, over daken en over schuttingen heen. Je had eigenlijk twee groepen: jongens die compleet doorgedraaid waren en mensen die in paniek een goed heenkomen zochten' (R50). Op een zeker moment greep de paniek zó om zich heen dat ook de professionals in verwarring raakten. Dat blijkt onder meer uit het relaas dat de eerder aangehaalde brandweerman deed:

'Op de kazerne kregen wij de melding dat er op de Jachtlaan een auto in brand was gestoken. Toen werd er gezegd: Daar gaan wij niet heen want het is niet vertrouwd. Dat vond ik behoorlijk tegen het zere been. Je laat [in ons beroep] toch geen auto uitbranden? We wisten niet eens of er mensen in die auto zaten. Maar zelfs als er een huis zou branden, stond men niet voor onze veiligheid in (...) Dat kun je vergelijken met een ambulancebroeder: Je laat op straat toch geen gewonden liggen? Er was een ambulance behoorlijk beschadigd uit dat gebied terug gekomen. In feite heeft men tot 1.30 uur geen gewonden uit het rampgebied kunnen halen. Zelfs mensen met een open beenwond heeft men daar gewoon laten liggen. Men durfde het niet aan om met een ambulance die kant op te gaan. Er stonden bij het politiebureau drie tot vijf ambulances die het veld niet in konden. Ik kreeg sterk het gevoel dat iedereen eerst wilde weten welke kant het op ging [met de rellen]. Dus we hebben redelijk angstig op onze kazerne gezeten, dat kun je wel stellen' (R26).

Met deze beknopte schets zullen we voorlopig volstaan. We komen later uitgebreid op allerlei details van het gebeuren terug. De vraag is welke actoren en factoren voor deze ontsporing hebben gezorgd. Zijn de rellen het werk van een groep professionele raddraaiers geweest? Moeten we zeggen dat bestuur en politie op beslissende momenten een fout hebben gemaakt? Of gaat het, zoals een van de ondernemers in Haren het zegt, om een probleem dat ons allemaal treft. 'Als ouders hun kinderen met een krat bier per auto in Haren afzetten, zijn ze volgens mij het spoort bijster geraakt,' stelt deze respondent (R45).

Samenvatting hoofdstuk 3

- De afgelopen decennia is een andere houding onder Nederlanders ontstaan. Het aandeel 'plichtsgetrouwe burgers' nam af, terwijl het aandeel 'zelfredzame burgers' groter werd.
- Dit verschijnsel doet zich relatief sterk voor onder de jongste generatie en maakt deel uit van een algemene ontwikkeling. Gezag of maatschappelijke plicht wordt minder gewaardeerd terwijl de betekenis van vrijheid en zelfredzaamheid stijgt. Gevolg is wel dat de jongste generatie zich op een aantal punten van de oudere onderscheidt.
- Ten eerste is er een verschil in de manier waarop jongeren de realiteit waarnemen. Dromen en fantasieën zijn voor hen voorname drijfveren. Ze hebben er (meer dan ouderen) behoefte aan iets te beleven naast de realiteit van alle dag.
- Ten tweede onderscheiden jongeren zich door het feit dat ze sterk op elkaar betrokken zijn. Ze willen erbij zijn als er iets interessants gebeurt en maken graag belevenissen van hun vrienden mee. Mede daardoor zijn sociale media zeer populair.
- Ten derde is er een toenemende belangstelling voor de visuele component van het bestaan. Hedendaagse jongeren worden graag door anderen gezien en ze geven hun eigen ogen goed de kost. Kijken en bekeken worden, daar draait het om.
- Ten vierde valt op dat Nederlandse jongeren zich vaker overgeven aan riskante gedragingen. Ze doen graag dingen die met de regels strijdig zijn en ze vatten zichzelf sneller dan leden van een oudere generatie als spanningszoeker op.
- Zij zijn op zoek naar intense ervaringen of kicks en laten zich relatief gemakkelijk in een golf van emoties meeslepen. Dat verklaart mede waarom jongeren het aanschouwen respectievelijk gebruiken van lichamelijk geweld soms een acceptabele zaak vinden.
- Ten vijfde hebben jongeren ook een sterke behoefte aan structuur. Ze verwachten van volwassenen een duidelijk en rolvast optreden. Ze accepteren dat er iemand is die zegt wat ze moeten doen.
- De gebeurtenissen in Haren passen naadloos bij de expansie van een cultuur die in het teken staat van drinken, dansen, feestvieren en het opdoen van intense lichamelijke ervaringen.
- In eerste instantie hing er een feestelijke sfeer. Er werd gezongen en gedanst, er waren allerlei grappige dingen te zien. Het leek uitsluitend om een groot maar gezellig feest te gaan.

- Hoewel er de hele dag behoorlijk wat gedronken werd, duurde het even voordat de stemming veranderde. Langzaam maar zeker werd het publiek luidruchtiger, gingen sommigen zich uitdagend gedragen en ontstond er een meer gespannen sfeer.
- Voorbij een bepaald punt was die spanning zozeer toegenomen dat er maar weinig nodig was om de stemming om te laten slaan. Dat gebeurde in Haren op een manier die we in Nederland nog niet eerder hebben gezien.
- Op een zeker moment ontwikkelde zich een felle paniekgolf die niet alleen jongeren, maar ook de bewoners en zelfs politiemensen met zich meesleurde. Vele mensen deden een traumatische ervaring op toen het in Haren tot geweldpleging kwam.

4 Imaginatie

Project X en verbeelding

In het vorige hoofdstuk is vastgesteld dat Nederlanders een wat andere houding tegenover de realiteit aannemen dan voorheen. Terwijl Huizinga ons ‘geestesmerk’ nog kenschetste als een mengeling van nuchterheid en matigheid, ontwikkelen wij een toenemende interesse voor datgene wat men als ‘maatschappelijke verbeelding’ kan aanduiden. Onze belangstelling voor dromen of fantasieën is groeiende en we beseffen dat ‘beelden’ een integraal onderdeel van de realiteit uitmaken. Dat geldt niet alleen voor beelden die interessante personen of een mooiere wereld voorspiegelen (reclame) maar ook voor beelden waarin het over dood en verderf gaat (World Press Photo). Het is zelfs zo dat we steeds minder moeite hebben met beelden waarin lichamelijk geweld voorkomt. Mede daarom zijn we niet bereid om het vertonen van geweld op bijvoorbeeld televisie in te perken. Tegelijkertijd gingen we ons meer zorgen maken over zaken als asociaal gedrag, agressie tegen hulpverleners en gevallen van zinloos geweld (Van den Tillaart 2012). Menigeen gelooft dat er een relatie tussen beide ontwikkelingen is. Wetenschappers, columnisten en beleidsmakers vrezen dat onze omgangsvormen verslechteren omdat er meer beelden met geweld in omloop zijn. Ze kennen aan speelfilms of televisieseries een voorname voorbeeldfunctie toe, ervan uitgaande dat er enige causaliteit bestaat tussen datgene wat mensen zien en datgene wat ze in het werkelijke leven doen. Dat zou dan vooral een probleem zijn voor de jeugd, die immers minder goed onderscheid kan maken tussen fantasie en realiteit. Dat geldt misschien ook wel voor de rellen die zich in Haren hebben afgespeeld. Dat lijkt zelfs heel aannemelijk, omdat dit feest expliciet verwijst naar de film Project X, een als grappig bedoelde adolescentenfilm die een half jaar voor de gebeurtenissen van 21 september 2012 in de bioscoop verscheen. Die film gaat over Thomas, die bij het bereiken van zijn 17e verjaardag heel veel mensen voor een feestje bij hem thuis uitnodigt, waarbij het gruwelijk uit de hand loopt. Je hoeft geen socioloog te zijn om te snappen dat daar een samenhang bestaat – wordt vaak gedacht. En toch is het ingewikkelder. In dit hoofdstuk zeggen we eerst iets over Project X en vergelijkbare films (paragraaf 1). Vervolgens schetsen we hoe het idee van deze film tot de verbeelding van veel jongeren sprak (paragraaf 2) om ten slotte stil te staan bij het effect dat alle opwinding had op een aantal volwassenen had (paragraaf 3).

1. Humor in de adolescentenfilm

In dit hoofdstuk betogen wij dat films in het genre van Project X weliswaar een scherp inkijkje geven in datgene wat veel adolescenten bezighoudt maar dat de veronderstelde causaliteit twijfelachtig is. We maken daarbij gebruik van het essay dat Heidi de Mare op verzoek van de commissie over dit onderwerp heeft geschreven. De lezer kan het raadplegen als tweede bijlage bij dit rapport. In deze paragraaf beperken wij ons tot enkele hoofdlijnen.

Een eerste vraag is welke status wij aan dit soort films toekennen. Het antwoord op deze vraag hangt af van de manier waarop we in meer algemene zin tegen film aankijken. De Mare verwerpt de opvatting dat films een meer of minder fraaie afbeelding van de realiteit vormen. De aanhangers van die opvatting laten zich misleiden door het feit dat films door het inzetten van een camera en andere technieken meestal een 'levensecht' beeld oproepen. Maar wie zich enigszins in het enorme filmaanbod verdiept, beseft al snel dat juist dit een illusie is. In werkelijkheid is vrijwel alles aan de film verzonnen of gemaakt, te beginnen met het verhaal (hoeft niet echt gebeurd te zijn), de montage (die handelingen kan opknippen) of het acteerwerk (een vorm van 'doen alsof') tot de afzonderlijke filmfragmenten die uit licht, kleur, beweging en geluid bestaan, maar niet uit 'realiteit' in de gangbare betekenis. In feite komen alle films op fictie neer. Dat betekent niet dat ze geen betekenis hebben. In tegendeel. Juist omdat het fictie is, komen bepaalde betekenissen of menselijke ervaringen in de film vaak indringend tot hun recht. Dat gaat trouwens ook op voor andere soorten fictie zoals een roman, een tekening of een gedicht. In dat opzicht kan men film beter vergelijken met de mythologische verhalen die in veel culturen worden verteld. Zowel de verteller als het publiek weten dat het veelal gaat om een verzonnen held en dat hij dingen doet die voor gewone mensen niet zijn weg gelegd. Maar intussen is het vertellen van die verhalen wel een manier waarop mensen over de grote vragen van het leven nadenken. Deze zienswijze is in de culturele antropologie onder meer verdedigd door een auteur als Lévi-Strauss. Ze laat zich ook op films toepassen. Daarom stelt De Mare voor om film en andere zichtbare cultuurproducten als 'maatschappelijke verbeelding' te behandelen. Ze geven op een gestileerde wijze uitdrukking aan datgene wat mensen gevoelsmatig bezighoudt en maken de gedachtewisseling daarover mogelijk.

Dat is in elk geval een vruchtbare benadering als men Project X en verwante films aan een nadere analyse onderwerpt. Ze behoren tot een genre dat in de literatuur te boek staat als 'adolescentenfilm' en dat vanaf de jaren tachtig bij het jongere publiek populair geworden is. Andere voorbeelden zijn *The Hangover I* (2009), *The Hangover II* (2011), *Jackass The Movie* (2002), *Ferris Bueller's Day Off* (1986) en de Nederlandse films *Flodder* (1986) en *New Kids Turbo* (2010). Bij de filmische kwaliteit van deze rolprenten behoeven we niet lang stil te staan. Als het gaat om Project X zijn veel recensenten van mening dat het verhaal slecht uitgewerkt is, dat de personages weinig of geen diepgang aan de dag leggen, dat er matig wordt geacteerd en dat de montage nogal te wensen overlaat. Bepaald geen meesterwerk dus. Niettemin gingen en gaan heel wat jongeren met veel plezier naar deze film toe. En dat geldt evengoed voor de andere voorbeelden die zojuist genoemd werden. Waaruit komt dat succes nu voort? Waarom worden er überhaupt dat soort films uitgebracht? We mogen niet vergeten dat de productie en distributie van film een commerciële kwestie is. Als deze adolescentefilms op geen enkele wijze aansloten bij de verbeeldingswereld van jongeren, zouden ze nooit verkocht worden. Het punt is dat ze daar heel goed op aansluiten, zo goed zelfs dat ons via deze films een leerzame blik geboden wordt op de denk- en gevoelswereld van jongeren. We krijgen op het filmdoek precies te zien met welke vragen ze in deze levensfase bezig zijn, zij het dat die vragen voor een volwassene onbenullig lijken en vaak de vorm van een volstrekt verzonnen situatie aannemen. Daarbij is een cruciale rol voor het (onopzettelijk) overtreden van de sociale regels weggelegd. Er wordt een conflict geënceneerd tussen datgene wat er in een bepaalde situatie mag worden verwacht en datgene wat er feitelijk gebeurt. Dat conflict is de basis van het komische en het maakt de kern van de meeste adolescentenfilms uit.

Er moet dus wat te lachen zijn. Daarbij is wel een specifiek soort humor in het geding. De grappen zijn in veel gevallen grof, terwijl dialogen doorgaans lomp of schunnig zijn. Er wordt heel wat schuttingtaal gebruikt met een opmerkelijke voorkeur voor zaken als uitwerpselen of seks. Nog belangrijker is wellicht dat het om visuele grappen gaat. Men zet bij de adolescentenfilm graag het

mechanisme van de slapstick in. Er loopt iemand over straat, er ligt een stoeptegel en ja hoor... daar struikelt hij over ha ha ha! Uiteraard kan deze techniek op een meer of minder subtiele manier worden gebruikt. Een belangrijk voordeel van de slapstick is evenwel dat het direct tot de verbeelding spreekt. Ze leidt onmiddellijk tot een lachsalvo. Het effect ervan wordt niet beperkt door taal, zoals bij verbale grappen wel gebeurt. De scenes die de adolescentenfilm laat zien, doen vaak denken aan de animatiefilm waarbij figuren zoals Tom en Jerry keer op keer uitgerekt, geplet of in mootjes gehakt worden. Wat in het gewone leven onacceptabel en zelfs onvoorstelbaar is, wordt in de komische film juist getoond. En dan niet één keer maar het liefst vele keren achtereen met als gevolg dat de normale gang van zaken totaal ontregeld raakt. Kortom: de film maakt alles en iedereen belachelijk. Overigens levert dat lang niet altijd een leuke film op. In de ogen van een volwassene zijn adolescentenfilms nogal melig, om niet te zeggen erg flauw. Maar het jeugdige publiek lacht zich een kriek. Dat komt niet in de laatste plaats omdat het juist de wereld van de volwassenen is die wordt ondermijnd. Figuren die de bestaande orde handhaven of vertegenwoordigen (agenten, directeuren, leerkrachten etc.) delven onvermijdelijk het onderspit. Een interessant gegeven is dat er bijna altijd ouders in deze film voorkomen. Meestal in de rol van goedgelovige sukkel die met hun kinderen het beste voor hebben en niet vermoeden dat het een enorme puinhoop wordt. Dat is ook het geval in Project X waar de hoofdpersoon Thomas een verjaardagsfeestje geeft omdat hij 17 geworden is. Zijn ouders gaan een weekend weg, erop vertrouwend dat Thomas het gezellig maakt, maar wel voorzichtig is. Hij moet vooral met de dure Mercedes van zijn vader oppassen. Het feest loopt vervolgens gierend uit de hand, onder meer omdat er steeds meer gasten bijkomen terwijl er ongelofelijk gedronken wordt. Het is voorspelbaar dat er met de Mercedes iets gebeurt. Die wordt aan het einde van de film inderdaad uit het zwembad opgevist. Het wordt nog erger als een plaatselijke drugsdealer merkt dat zijn tuinkabouter is ontvreemd die boordevol met ecstasypillen zat. Uit wraak komt hij met een vlammenwerper naar het feest wat uiteindelijk leidt tot een brandende wijk vol politieauto's met zwaailichten.

Een interessante vraag is welke status we aan dit soort beelden moeten toekennen. Zijn ze de uitdrukking van een of andere maatschappelijke realiteit? Kennen we er in de eerste plaats een symbolische betekenis aan toe? Of verbeelden ze de mentale toestand waarin menig adolescent verkeert? Voor welke interpretatie men ook kiest, men zal in elk geval moeten erkennen dat er een verschil bestaat tussen fictie en realiteit. Iedereen beseft dat een roman, een toneelstuk of een mythologische vertelling vol betekenis kan zijn, ook al gaat het om een verhaal dat 'in het echt' nooit is gebeurd. Waarom zouden we dan veronderstellen dat de betekenis van een film wel met de gewone realiteit te maken heeft? Die veronderstelling is onjuist bij de film in het algemeen en al helemaal bij het soort adolescentenfilm waarover het in dit hoofdstuk gaat. Men kan deze films wél in verband brengen met twee soorten van rituelen die we uit antropologische literatuur kennen: het overgangsritueel en het omkeringsritueel⁵. De eerste soort verwijst naar symbolische handelingen die plaatsvinden als iemand een andere positie krijgt. Bijvoorbeeld de overgang van jeugd naar volwassenheid, van ongetrouwd naar echtgenoot, van leven naar dood of bij de overgang van profane naar sacrale sfeer. Dat is één van de dingen waar het in Project X en vergelijkbare films steeds om gaat: jongeren die op de drempel van hun volwassen leven staan, die voor het eerst seks hebben, die voor het eerst auto mogen rijden of voor het eerst alcohol drinken. Zo'n overgang gaat altijd gepaard met spanningen die op rituele wijze gekanaliseerd worden. Ten tweede zijn er de omkeringsrituelen waarbij de normale gang van zaken wordt verstoord. Deze doen zich met name voor wanneer een relatief zwakke groep de ervaren spanningen of problemen niet echt kan oplossen. Juist omdat ze niet bij machte is de bestaande orde te veranderen, gaat ze

⁵ Zie de studies die in Bijlage 7 onder het kopje 'Rituelen' worden vermeld.

over tot een symbolische omkering ervan. Dat was in vroeger tijden veelal de manier waarop ongenoegens van het gewone volk met betrekking tot de heersende klasse geventileerd werden. Wij kennen die traditie nog in de vorm van carnaval waarbij de machtigen der aarde op een meer of minder speelse wijze te kijk worden gezet. Daarbij komt vaak een register naar voren dat de socioloog Michel Bachtin als het groteske heeft benoemd: grove grappen, verwijzingen naar seks of uitwerpselen, scheve gezichten of lichamen, maskerades, lompe of overdreven gedragingen, beledigende woorden, etcetera. Welnu, beide elementen komen in een film als Project X nadrukkelijk voor. Men zou deze films dan ook als een onderdeel van de symbolische orde moeten zien, niet als iets wat tot de sociale realiteit behoort. Men kan zelfs zeggen dat ze loodrecht op die orde staan. Dat hebben ze gemeen met de grappen in meer algemene zin. Een grap die de bestaande orde respecteert is helemaal niet leuk. Het effect van de grap is juist dat er een soort kortsluiting optreedt tussen datgene wat men normaliter verwacht en datgene wat er gebeurt.

2. Verbeelding onder jongeren

Het is een understatement om te zeggen dat Project X in Haren onder jongeren tot de verbeelding sprak. Zelden zal een event waarover zo weinig bekend was, zo veel enthousiasme hebben losgemaakt. Toch staan we hier voor een paradox. Van de ene kant weet iedereen dat de rellen op een of andere manier aan de genoemde film zijn gerelateerd. Al was het maar omdat er bij het feestje veelvuldig naar de titel van de film werd verwezen. Een van onze jongere respondenten merkt daarover treffend op: 'Wie is er nou niet nieuwsgierig als de naam Project X erin voor komt?' (R10). Bovendien spraken de gebruikte beelden een duidelijke taal. Het ging vaak om varianten op de filmposter, terwijl bepaalde fragmenten uit de trailer of de film naar hartenlust gekopieerd werden. En voor wie het nog niet begreep was er een prominente letter X die in elk geval de nieuwsgierigheid moest prikkelen. Kortom: je moest wel blind zijn om de relatie tussen Haren en de bewuste film over het hoofd te zien. Van de andere kant is het verre van duidelijk welke bewoners of bezoekers van Haren de film daadwerkelijk gezien hebben. Laat staan dat we hun mening kennen c.q. weten of bepaalde elementen uit de film op het verloop van de rellen invloed hebben gehad. Ter illustratie daarvan citeren wij hieronder een fragment uit het gesprek dat wij hadden met een jongere die naar Haren is geweest. Aan het begin vraagt de interviewer wanneer de jongeman de film Project X bekeken heeft. Het antwoord luidt:

'Dat was op de woensdag voor het feest. Ik had gezien dat er ook artiesten zouden komen zoals Kraantje Pappie en Yellow Claw, dus wij dachten: Er komt een feest, misschien wordt het een heel groot feest en misschien loopt het ook wel uit de hand (...) Die film vond ik best vet. Vooral het einde, dat alles in één keer in de fik staat. Iedereen is buiten dat huis in de achtertuin en het ziet er behoorlijk vet uit.' Op de vraag van onze interviewer of hij ook zoiets zou willen meemaken antwoordt hij: 'Dat zou ik zeker willen. Want je ziet gewoon dat het om iets vets gaat wat je toch echt een keer in de je leven moet hebben meegemaakt. Ik ben ook wel iemand die veel naar festivals toegaat en naar redelijk wat feestjes (...) Je wilt het zo leuk mogelijk hebben. En dat was iets heel anders dan ik gewend was. (...) We hoorden ook al veel verhalen over die film. En toen kwam Haren opeens in beeld. Ik dacht: Hoe is het nou mogelijk dat er zoveel onrust door één film komt? Dus wij dachten: Laten we die maar eens gaan kijken. En toen hebben wij hem samen met een stel vrienden op de woensdag daarvoor gezien' Op de vraag wie als eerste het idee kreeg om naar Haren toe te gaan, is het antwoord: 'Dat idee kwam van elkaar. We zagen die film en we zeiden: Daar kunnen wij ook naartoe. Dus toen besloten we om maar te gaan' (R13)

Behalve deze jongeman waren er verder niet zoveel jonge respondenten die echt iets te vertellen hadden over de film Project X. Voor aanvullende informatie hebben we in december 2012 en januari 2013 een aantal groepsgesprekken met scholieren van het Zernike College en het Maartenscollege georganiseerd. We spraken met negen groepen van vier tot zes leerlingen, alle in de leeftijd van 13 tot 19 jaar. We stelden ze nadrukkelijk de vraag of ze de film Project X hadden gezien, hoe ze die waardeerden en welke rol de film volgens hen bij de rellen in Haren speelde. Veel leerlingen hadden Project X gezien, verreweg de meesten voordat de rellen plaatsvonden, een enkeling pas daarna. Overigens had iedereen wel het nodige over deze film gehoord. Niet zo vreemd omdat Project X op beide scholen reeds geruime tijd een belangrijk gespreksonderwerp was. Wat vertellen deze leerlingen?

Om te beginnen valt op dat ze vaak dezelfde beelden of scènes aanhalen als hen naar een herinnering aan de film wordt gevraagd. Dat geldt bijvoorbeeld voor de scène waarin een tuinkabouter aan stukken wordt geslagen. Die blijkt dan boordevol met ecstasypillen te zitten, die alle kanten op schieten. In een andere veel genoemde scène vliegt de hele buurt in brand omdat een boze dealer met zijn vlammenwerper komt aanzetten. En uiteraard de Mercedes die in het zwembad terechtkomt. Maar wat leerlingen zich vooral herinneren is dat het om een volledig uit de hand gelopen feestje gaat. Dat vormt als het ware de kwintessens van Project X en het wordt meteen herkend, ook door degenen die alleen maar uit de verte iets over de film hebben gehoord. Alle gespreksdeelnemers zijn van mening dat je het gewoon als een goede grap moet zien. Ter illustratie daarvan presenteren we hieronder een stukje uit de het gesprek dat onze interviewer (= I) voerde met een meisje van 16 (=R):

I: Ik wil beginnen met de vraag wanneer jullie eigenlijk voor het eerst over Project X hebben gehoord. Heb jij die film gezien?

R: Ja en ik vond het een hele leuke film

I: Wat vond je er leuk aan?

R: Ja het was gewoon wel grappig eigenlijk die film.

I: Staat je nog een bepaalde scène bij?

R: Nee niet echt. Maar voor een film is het wel grappig, zeg maar. Het is een beetje jammer dat het werd gerealiseerd in het echt, zeg maar.

I: Oké.

R: En dan niet eens op dezelfde manier. Want in de film was het veel leuker (R2o)

Het is voor leerlingen zonneklaar dat er een verschil tussen fictie en realiteit bestaat. Hoewel ze de ontsparing van het feestje in de film allemaal opwindend, spannend, grappig of leuk vonden, ging niemand ervan uit dat zoiets daadwerkelijk gebeurt. Dat bleef ook zo toen in de sociale media het bericht verscheen dat er een Project X in Haren zou plaatsvinden. Dat prikkelde natuurlijk hun nieuwsgierigheid maar het was voor deze leerlingen geen serieuze zaak. Ter illustratie daarvan volgt iets uit een gesprek tussen onze interviewer (= I) en twee 16-jarige scholieren (R1) en (R2).

I: Wat was er nou zo leuk aan dat project?

R1: Nou, op Facebook was het eerst nog wel grappig.

R2: In het begin was het zo ongeloofwaardig dat het grote Project X hier zou plaatsvinden.

R1: De een zei: Ik neem wel een kabouter mee en een ander zei: Ik kom met een vliegende hond, uit die film weet je wel.

R2: Ja en iemand nam wel een auto mee. Dat heb je vaker (...) Je kent die grapjes wel. Dat je denkt: Oh, er

gebeurt iets! Maar niet dat je denkt: Dit wordt echt.

I: En waarom is het dan werkelijkheid geworden?

R1: Nou, ik denk omdat er zo'n groot ding van werd gemaakt en omdat mensen heel nieuwsgierig zijn.

R2: [Op een gegeven moment] hoorde je zoveel verhalen dat je dacht: Hier gaan toch wel mensen op afkomen.

R1: Pubers houden natuurlijk wel van feesten en die zijn nieuwsgierig. Ouders zijn soms nog zo slim om te zeggen: Nee, daar gaan we niet heen want dat loopt uit de hand. Maar ik denk dat kinderen en jongeren gewoon heel nieuwsgierig waren (...) Ze hadden op SBS al eens eerder een Project X georganiseerd en dat ging ook niet door. Dus toen Haren in het nieuws kwam, dacht ik: Nou, dit wordt ook vast niks.

R2: Het zou geen werkelijkheid worden.

R1: Je zag elke maand wel weer een Project X voorbij komen, maar dat werd nooit een echt feest.

R2: Ik weet ook niet hoe dit nou ineens wel zo groot kon worden. Gewoon door alle mensen die waren uitgenodigd, denk ik.

R1: Ik werd niet eens uitgenodigd (R18).

In feite werd het idee dat er op 21 september 2012 een groot, leuk en opwindend feest zou plaatsvinden langzaam maar zeker geloofwaardiger. Het was vooral de vraag hoeveel mensen eraan zouden deelnemen, die tot de verbeelding sprak. Een van de leerlingen vertelt dat hij meer dan drie weken van de tevoren ineens allerlei uitnodigingen op Facebook zag. Een vriend van hem stelde voor om even te gaan kijken. Waarop hij dacht: Nou dat kan best heel gezellig worden. Ze waren vlak voor de 21e nog met een bus van school naar Slowakije geweest en daar hoorde je van iedereen dat ze naar het feest toe zouden gaan. Er was zelfs in die bus omgeroepen dat er die avond in Haren een Project X feest was (R17). Sommige leerlingen geloofden het pas toen ze met de bus in Haren terug waren. Hier volgt een fragment uit het gesprek dat de interviewer (=I) met een jongen (= R1) en een meisje (= R2) had. Als een leerling zegt dat de berichtenstroom over het feest al twee maanden eerder op gang gekomen was, merken zij het volgende op:

R1: Ja, maar ik geloofde eigenlijk niet dat het zou gebeuren. En sowieso niet bij het huis [van Merthe]. Daar kunnen niet eens zoveel mensen komen. Maar toen ik in Haren aankwam, kon ik er niet eens langs. Ik moest helemaal omrijden.

I: Maar in de bus hadden jullie het er wel over?

R1: Iedereen zei gewoon van: Ga jij ook? Heel veel mensen gingen wel.

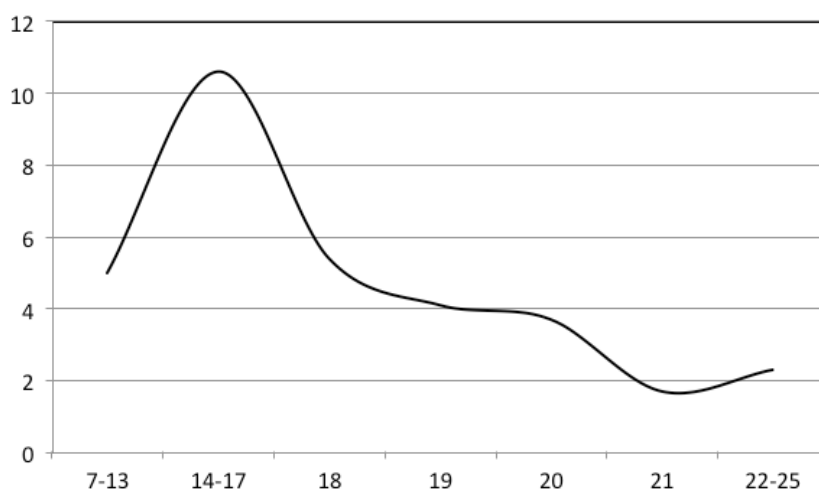
I: Vertel eens R2, hoe zat dat bij jou?

R2: Nou, ik kreeg zelf via Facebook ook een uitnodiging. En verder hoorde ik steeds meer mensen op Twitter die het over Project X hadden. Ik zag ook een filmpje dat mensen over Project X hadden gemaakt en opeens waren het er veel meer. Later kwam het op de radio, dus toen werd het nog erger (R19).

Volgens een andere leerling nam het aantal berichten ongeveer twee weken voor het geplande feest snel toe. Iedereen nodigde iedereen uit en op een zeker moment bleek de teller al op 15.000 genodigden te staan. Dat wordt bevestigd door weer een andere leerling die de groei van het aantal uitnodigingen aandachtig volgde. 'Het begon met een stuk of 500 mensen die zeiden dat ze naar dat feest toegingen. Dat ben ik een beetje gaan volgen. Telkens als je de pagina [op Facebook] vernieuwde, waren er weer 100 nieuwe mensen bij. Op een gegeven moment werd die pagina verwijderd. Maar toen werd er meteen een nieuwe aangemaakt en daar hadden al die mensen zich weer aangemeld. Even later kwam het in de media terecht en vanaf dat moment is het echt hard gegaan' (R21).

We zien dat de verbeelding niet alleen bij de film zelf aan de orde is. Ze speelde eveneens een grote rol in de manier waarop jongeren met elkaar over de film spraken en over de vraag of ze al dan niet naar Haren zouden gaan.

Figuur 3
Verwijzingen naar de film Project X op Facebook (7-25 september 2012).
Bron Lidwien van de Wijngaert, Universiteit Twente

Toelichting: de figuur geeft weer in aandeel van alle threads (= een post met nul of meer comments) binnen een bepaalde dag of periode een of meer van de volgende woorden voorkwam: Een film, De film, Die film, Film van, Film Project, Zwembad, Mercedes, Vlammenwerper (bron: Lidwien van de Wijngaert, Universiteit Twente)

Zo maakte het aanvankelijke ongeloof langzaam maar zeker plaats voor het idee dat het aangekondigde feest op 21 september wel eens heel erg groot zou kunnen zijn. Dat proces speelde zich niet alleen in het echte leven af maar ook in de sociale media. Het idee van een groots en spontaan feest bleek zoveel jongeren aan te spreken dat de film op een gegeven moment op het tweede plan raakte. Dit laatste wordt geïllustreerd door de curve in figuur 3 die aangeeft hoeveel procent van de 'threads' op Facebook een herkenbare verwijzing naar de film bevat.⁶ Dat aandeel is in de periode van 14 tot 17 september het grootst (meer dan 10 procent van alle threads) maar het zakt vervolgens in en bedraagt rond 21 september (minder dan) 2 procent.

Overigens was het register van de verbeelding niet alleen vóór de gebeurtenissen in Haren van belang, het speelde ook tijdens en na afloop van de rellen een voorname rol. Op de dag zelf heerste er aanvankelijk (zoals we in een hoofdstuk 9 en 10 nog toelichten) een uitgesproken feestelijke sfeer waarin veel aandacht voor grappen en speelse elementen was. Sommige leerlingen vertellen dat ze een jongen zagen die alleen een broek aanhad en op zijn schouder een grote radio meedroeg. Een andere jongen droeg een politiepet en deed alsof hij anderen ging aanhouden. Toen hij zei 'Ik maak maar een grapje hoor, die pet heb ik net gevonden' moest iedereen hard lachen. Veel jongeren hadden zich op de een of andere manier verkleed. Er waren T-shirtjes gemaakt met Project X erop gedrukt en er waren ook mensen die een masker hadden opgezet. Later op de avond werd de sfeer grimmiger, maar ook daarbij speelde een bepaalde vorm van verbeelding mee. Dat bleek onder meer toen het gerucht rond ging dat er een meisje overleden was. Dat bericht bleef rond zingen doordat veel mobiele telefoons op dat moment geen bereik hadden en het een tijdje duurde voordat het

⁶ Een 'thread' bestaat uit een post met nul of meer comments.

ontzenuwd was. ‘Dan wilde je vragen wat er aan de hand was en dan kwam er iemand naar je toe die zei: Heb je het al gehoord? Er is een meisje plat gedrukt. Even later was dat meisje dood. En toen was het van: Nee, ze is niet dood, ze ligt daar en daar en bewusteloos. En even later: Nee, ze is echt dood. En toen kwam op Twitter het bericht: Ja ze is echt dood. Dan ga je denken: What the fuck is er allemaal aan de hand? Dan schrik je wel heel erg, want het is echt wel heftig als er iemand dood zou zijn.’ Andere leerlingen kregen te horen dat er twee meisjes dood waren. Een ervan zou door de ME op haar hoofd geslagen zijn en was daaraan overleden. Het andere meisje was onder de voet gelopen nadat ze gevallen was. Later bleek het allemaal niet waar te zijn maar op het moment zelf was de verbeelding volop aan het werk.

3. Verbeelding bij volwassenen

Ofschoon het vast staat dat veel jongeren geschrokken zijn van alles wat zich in Haren afspeelde, moeten we toch vaststellen dat ze er vanuit een heel ander perspectief naar toeleefden. Ze vonden de film veelal leuk, het idee van een groots feest in Haren sprak hen aan en ze gingen zonder enige reserve mee in een collectieve fantasie waarbij het voorgenomen feest alsmaar grootser werd. In die zin kan men zeggen dat Project X voor hen op een droombeeld neerkwam. Dat geldt zeker niet voor hun ouders en andere volwassenen. Veel van die ouders waren bezorgd en bij sommigen maakte de film nogal wat schrikbeelden los. Ze zagen jongeren rondlopen met een T-shirt waarop stond: Project X, ik was erbij (R30). Het is dan ook niet vreemd dat kinderen bij het op gang komen van verhalen over de film een voorname rol speelden. Verschillende ouders hebben via hun kind voor het eerst iets over Project X gehoord. Bewoners van Haren zonder (schoolgaande) kinderen hadden op dit punt een niet onbelangrijke informatieachterstand. Ter illustratie daarvan volgen nu enkele fragmenten uit het relaas van een lerares die door haar elfjarig zoontje was getipt.

‘De kinderen op zijn school hadden het over Project X gehad. Er was iets met een film en een feest maar ik begreep er weinig van. Pas toen ik Giel Beelen op de radio erover hoorde, ben ik op Facebook gaan kijken (...). De moeder van Merthe reageerde bij de koffie nogal bang. Ze zei dat we onze kinderen maar beter binnen konden houden. Merthe zelf was live op de radio geweest en ze durfde niet meer naar school. Veel dames [in mijn omgeving] wisten er al van maar de meeste niet heel specifiek. Mijn kinderen mochten in elk geval niet naar het feest (...) Op school heb ik veel met de kinderen gepraat. Ik heb ze ook gewezen op de angst van Merthe’s familie. Er waren kinderen die maskers met een foto van Merthe hadden geprint en uitgeknipt. Sommige kinderen in de bovenbouw waren helemaal hyper (...) De gemeente was zo naïef door te blijven roepen dat er niks was. Terwijl de hype al gaande was! Op donderdag begrepen we via de sociale media al dat het mis zou lopen. Mijn man zag op Nu.nl dat er heel veel mensen waren die zeiden dat ze naar het feest kwamen. Hij vertelde ook dat Project X een stomme film is waarbij alles uit de klauwen loopt. Ik heb toen wel bepaalde stukjes van de film gezien, die werden namelijk gebruikt als reclame voor het feest in Haren...’ (R39).

Opvallend aan deze passage is dat het niet om harde informatie gaat. Er is sprake van een vaag verhaal, van moeders die zinspelen op een gevaar dat nauwelijks contouren krijgt, van opgewonden kinderen en van een ongearticuleerde angst dat het vreselijk verkeerd zou gaan. Tegelijkertijd roept de overheid dat er geen reden bestaat voor paniek. Dat kan gemakkelijk een sfeer van onrust of argwaan tot gevolg hebben. Uit het volgende fragment laat zich afleiden dat die sfeer in de week voor 21 september in Haren ontstond. In elk geval was er een aantal ouders c.q. inwoners die met hun zorgen bij de gemeente aanklopten, zonder dat ze een adequate reactie terugkregen. We citeren uit het gesprek met een mevrouw die niet alleen moeder is maar ook in de gemeenteraad van Haren zit:

'Ik hoorde op 7 september dat zich al 15.000 mensen via Facebook hadden aangemeld. Ik ben meteen op het internet gaan kijken naar Project X en dacht: Oh Shit, dat is hier! (...) De oorspronkelijke Facebook pagina was weggehaald, maar er was al een tweede aangemaakt. Mijn zoon dacht dat het wel eens heel groot zou kunnen worden. Toch raadde hij me aan om nog even de kat uit de boom te kijken voordat ik de gemeenteraad zou inlichten (...) Zelf dacht ik dat het wel eens gehyped zou kunnen worden (...) Mijn dochter zei dat Merthe haar uitnodiging met opzet openbaar gemaakt had. Volgens haar vond ze het zelf ook allemaal heel interessant (...) Toen ik de brief van haar ouders onder ogen kreeg, dacht ik: Ik weet niet of zo'n openbare brief nu wel handig is (...) En toen de oude media erover heen kwamen, dacht ik: Ja, nou wordt het echt wel wat (...) Pas op 18 september krijgt de gemeente aandacht voor Project X. Tot dat moment was iedereen druk met het gevallen college in de weer. Het was juist de vertrekkende wethouder die het college al in een eerder stadium op Project X gewezen had (...) Even later zag ik op het internet allerlei afspraken tussen hooligans voorbij komen. Ik heb ook nog de moeite genomen om de trailer van die film te bekijken (...) De gemeente wist op donderdag nog niet dat er op het internet bepaalde afspraken in de hooligansfeer waren gemaakt. (...) Op de dag zelf zag je van die ronkende autootjes met keiharde muziek en met kids die echt helemaal strak stonden. Het werden er steeds meer en ik dacht: Dit gaat niet goed komen (...) Bakkerij Haafs had nog speciale Project X koekjes gebakken' (R24).

We proeven hier opnieuw een sfeer van onzekerheid en angst. Er doen zich vreemde dingen voor (pagina weggehaald), er verschijnen nieuwe risico's (hooligans) en de overheid legt andere prioriteiten (college gevallen). In die stemming halen de koekjes van bakker Haafs weinig uit. Het zijn niet alleen ouders die gevoelig blijken voor een dergelijke geladen sfeer. Dat blijkt uit het verhaal van een derde volwassene die zich expliciet over de film uitlaat. Het gaat om een medewerker van een supermarkt:

Vanaf dinsdag begon het echt een hype te worden. Het kwam op gang toen het eenmaal in de media opdook (...) In de daarop volgende dagen begreep ik wel dat het iets groots ging worden (...) Ik ben ook bewust de film gaan zien, maar die vond ik op dat moment niet erg realistisch (...) Op vrijdagmiddag kwam er vanaf 14.00 uur een grotere stroom klanten op gang. We verkochten meer drank en chips en andere kleine boodschappen. Vanaf 18.00 uur werd het gewoon rustig. Om 20.00 gingen wij dicht, terwijl we normaal tot 22.00 uur open zijn (...) In de loop van de avond werd onze winkelruit ingeslagen. De eerste die naar binnen kwam had een stok in handen. Ik dacht: Wegwezen (...) Om 23.00 uur konden we weer bij ons filiaal komen. Wat we zagen waren kapotte ramen, een vernielde balie, overal sigaretten en glas, een enorme troep (R50).

Kijken we vervolgens naar de verschillende professionals die zich in Project X hadden verdiept, dan zien we dat zij de zaak op het eerste oog met meer nuchterheid benaderden. Een journalist zocht aan het begin van de bewuste week contact met de burgemeester voor een interview. Die zei op dinsdag: Het heeft onze aandacht, we houden dingen achter de hand. We willen het klein houden maar het kan groot worden. Dat gesprek werd gepubliceerd. Vervolgens werd het steeds serieuzer. Er viel elke dag wel iets te melden. 'In de loop van de feestweek leefde Project X al heel erg. Voor de journalisten van onze krant was het gemakkelijk om even naar Haren toe te gaan en met de bewoners te praten. Onze krant had er vijf verslaggevers en een fotograaf rondlopen' (R55). Behalve door journalisten werden de ontwikkelingen ook gevolgd door andere professionals. Dat geldt bijvoorbeeld voor een jongerenwerker van Tirion die het volgende zegt:

'Toen ik ervan hoorde heb ik meteen Project X gegoogled (...) Verder zag ik via YouTube berichten over Project X in Canada en Hamburg. Het was mij volstrekt duidelijk dat dit geen feestje werd. Toen het aantal aanmeldingen op Facebook steeds verder steeg, dacht ik: Dat kan nooit goed gaan. (...) Bovendien zagen we op een internetforum dat bepaalde volwassenen afspraken maakten om te gaan rellen. Dat forum kwam naar voren als je zocht op Project X. Dat hebben we toen aan de politie doorgegeven. We zagen ook afbeeldingen van Z-side bij FC

Groningen met een grote X erdoor (...) Vóór het feest zeiden jongeren tegen ons: Wij gaan erheen. We gaan kijken, we willen zien wat er gebeurt. In dit suffe dorp gebeurt nooit iets dus deze keer zijn we erbij (...) De jongeren die wij spraken, waren zeker niet op rellen uit. Volgens mij wisten ze allemaal precies waar die film over ging (...) Project X was ook een beetje de hype van het onbekende, werd onder jongeren gezegd. Het was allemaal voor het eerst. Daar moest je bij zijn, dat moest je beleven, dat moest je meemaken. Er kwam ook wel wat groepsdruk bij. Je wil erbij horen dus je moet er toch maar even heen. Zodat je later kon vertellen: Ik was bij het eerste Project X (...) Ik denk dat het allemaal als grap begon maar dan wel een grap die ontzettend uit de hand gelopen is (...) Daarbij is de kracht van sociale media sterk onderschat. Jongeren zijn nu eenmaal gevoelig voor druk vanuit de groep. En voor alcohol. Ze denken weinig na over de gevolgen van hun gedrag. Die groepsdruk kon door de enorme schaal niet worden afgeremd (...) Er werd telkens gezegd dat er geen feestje was. In reactie daarop had de jeugd zo iets van: Nou, dan laten wij zien dat er wel een feestje is (...) Bepaalde elementen uit de film werden nagedaan. Er was bijvoorbeeld een auto met een grote doos op het dak en een grote strik er bovenop: Dat was dan een cadeautje voor Merthe (...) De jongeren hebben het er nog twee weken over gehad en toen was het klaar. Het was niet langer interessant. Het was natuurlijk geen optie om er niet bij te zijn. Maar misschien dat ze toch een soort berouw voelen. Dat ze denken: Ik heb me laten meeslepen en dingen gedaan die ik niet wilde doen (R53).

Een security-manager van de NS reageerde eveneens alert. 'Op woensdag 18 september werd ik door een collega over Project X getipt. Er was blijkbaar een pagina van de NS gehackt met daarop een mededeling dat er extra treinen werden ingezet. Toen dacht ik: Hier moeten wij wat mee (...) Toen ik over Project X hoorde, heb ik gelijk op internet gekeken wat het was. Ik zag dat eerdere feestjes in Duitsland uit de klauwen waren gelopen. Ik verwachtte niet dat dit een feestje zou gaan worden (...) Volgens mij hebben veel jongeren weinig belangstelling voor een feest, die willen er gewoon bij zijn. Maar als je een hoop mensen van een bepaalde leeftijd bij elkaar hebt met alcohol en pilletjes, dan heb je altijd gedoe' (R57). Ten slotte spraken we een stadswacht die bij Veiligheidszorg Noord werkt. Hij had zich eveneens van te voren geïnformeerd en wel door een Duitse film over Project X te zien (R61).

Samenvatting van hoofdstuk 4

- Project X behoort tot het genre van de ‘adolescentenfilms’ die vanaf de jaren tachtig populair werden. Deze films sluiten goed aan bij de verbeeldingswereld van jongeren. Ze bieden in feite een leerzame blik op datgene wat adolescenten zoal bezig houdt.
- Het overtreden van sociale regels speelt bij deze films een centrale rol. We zien een conflict tussen datgene wat er in een situatie wordt verwacht en datgene wat er gebeurt. Dat conflict is de basis van het komische en maakt de kern van het genre uit.
- De humor is vaak grof terwijl dialogen doorgaans lomp of schunnig zijn. De visuele grap is favoriet. De adolescentenfilm zet graag het mechanisme van de slapstick in. Een belangrijk voordeel hiervan is dat het direct tot de verbeelding spreekt.
- Wat in het gewone leven onacceptabel is, wordt in de komische film juist getoond. In feite maakt de film alles en iedereen belachelijk. Ze ondermijnt vooral de wereld der volwassenen. Vertegenwoordigers van de bestaande orde delven steeds het onderspit.
- Deze films verwijzen ook naar een overgangsritueel en een omkeringsritueel. De eerste soort omvat symbolische handelingen die plaatsvinden als iemand een andere positie krijgt. Bijvoorbeeld de overgang van adolescentie naar volwassenheid.
- Omkeringsrituelen doen zich voor als een relatief zwakke groep spanningen ervaart die ze niet kan oplossen. In dat geval wordt de bestaande orde symbolisch op zijn kop gezet. Dit gaat gepaard met groteske grappen, maskerades, overdreven gedrag et cetera.
- Beide soorten rituelen komen in Project X aan bod. In die zin behoort de film eerder tot de orde van het symbolische dan tot die van de sociale realiteit van alle dag. Men kan zelfs zeggen dat ze loodrecht op die laatste orde staat.
- Een grap die de sociale orde respecteert is helemaal niet leuk. Het effect van de grap is juist dat er een kortsluiting optreedt tussen datgene wat men normaliter verwacht en datgene wat er gebeurt.
- Als jongeren over de film spreken, duiken vaak dezelfde beelden op. Ze herinneren zich vooral dat het om een volledig uit de hand gelopen feestje gaat. Dat vormt als het ware de kwintessens van Project X en het wordt door iedereen herkend.
- Onze jonge respondenten begrepen goed dat er een verschil tussen fictie en realiteit bestaat. Hoewel ze de ontsparing van het feestje in de film misschien opwindend, spannend of leuk vonden, ging niemand ervan uit dat zoiets daadwerkelijk gebeurt.
- Het idee van een groot feest werd langzaam maar zeker geloofwaardiger. De vraag hoeveel mensen er naar Haren zouden komen, sprak tot de verbeelding. De aanmeldingen gingen snel omhoog omdat iedereen door iedereen uitgenodigd werd.
- Ongeveer een week voor 21 september bereikte het aantal verwijzingen naar Project X op

Facebook een hoogtepunt. Daarna raakte de film op het tweede plan en ging de aandacht vooral naar het feest in Haren uit.

- Voor veel ouders hield het aangekondigde feest vooral een schrikbeeld in. Er gingen allerlei verhalen rond, ouders probeerden hun kinderen te beschermen en de vrees ontstond dat het helemaal verkeerd zou gaan.
- Verschillende professionals beseften dat het inderdaad geen feestje werd. Ze zagen op internet afspraken om te gaan rellen. Een medewerker van de NS reageerde alert toen men zag dat bepaalde lieden een pagina van de NS hadden gehackt.

5 Mobilisatie

Sociale media en opwinding

In dit hoofdstuk gaat het om de vraag welke functie zowel nieuwe als traditionele media bij de rellen in Haren hadden. We vragen ons met name af of zij het ontstaan van een gewelddadige massa hebben afgeremd dan wel gestimuleerd hebben. Veel mensen zijn vandaag de dag van de tweede optie overtuigd. Het is niet voor niets dat de gebeurtenissen van 21 september 2012 als 'Facebookrellen' te boek staan. Sommigen geloven zelfs dat er zonder Facebook of vergelijkbare media nooit rellen in Haren waren geweest. Er is dus alle reden om ons te verdiepen in de betekenis van deze media. Daarbij past wel een voorname kanttekening. Dit hoofdstuk concentreert zich op de manier waarop de bewoners en ondernemers van Haren, jongeren die bij de rellen zijn geweest én hun ouders zich over deze media uitlaten. De meer objectieve vraag hoe de sociale media daadwerkelijk hebben gefunctioneerd en hun feitelijke interactie met de traditionele massamedia komt in het deelrapport De weg naar Haren aan bod. Wij houden ons vooral bezig met de manier waarop het functioneren van deze media door een aantal maatschappelijke actoren ervaren is en met de vraag of ze er een mobiliserende werking aan toeschrijven. Aan het slot van dit hoofdstuk voegen we daar nog een aantal opmerkingen over mobilisatie in ruimtelijke zin aan toe.

1. Over de vloeibare samenleving

Voordat we tot de media zelf overgaan, moeten we de bredere achtergrond van onze vraag uiteenzetten. Het zou namelijk een vergissing zijn te denken dat 'mobilisatie' alleen maar door nieuwsmedia gebeurt. Zaken als mobiliteit en flexibiliteit zijn kenmerkend voor het moderne leven in meer algemene zin. Wie zich wil verdiepen in de verstrekkende gevolgen ervan, vindt in het werk van sociologen als Richard Sennet of Zygmund Bauman boeiende literatuur (Sennet 2000, Bauman 2000 en 2011). Zij benadrukken het enorme verschil tussen het oude type samenleving – waarvan het dorp een prototype is – en de levenswijze die we in de huidige, sterk urbane samenleving aantreffen. In het dorp brengen veel mensen hun leven met een beperkt aantal medemensen door, terwijl de moderne stedeling zich omgeven weet door miljoenen passanten die hij zelden kent. Deze twee typen van samenleven brengen heel andere vormen van sociale controle met zich mee, een ander soort betrokkenheid, een andere vorm van aanspreking en andere typen van normaliteit. Dat is van groot belang als men de gebeurtenissen in Haren in het juiste licht wil zien. We moeten oppassen voor de illusie dat men dergelijke rellen kan bestrijden of voorkomen door terug te grijpen op de middelen die uit het dorp afkomstig zijn. Men kan zelfs de vraag stellen of Haren wel een 'dorp' is. In een aantal opzichten natuurlijk wel. De gemeente Haren telt immers een bescheiden aantal inwoners die op allerlei manieren met elkaar verbonden zijn en wel degelijk als een vorm van gemeenschap te beschouwen zijn. Maar deze plaats is tegelijkertijd volledig opgenomen in de Nederlandse netwerkmaatschappij met alle gunstige en minder gunstige kenmerken van dien. Het is daarom niet misplaatst om enkele woorden te wijden aan de manier waarop we 'mobilisatie' anno 2013 moeten opvatten.

Tenminste drie vormen van mobiliteit zijn voor ons onderwerp relevant. Op de eerste plaats mobiliteit in ruimtelijke zin. Men hoeft maar te kijken naar de situatie van enkele decennia terug om te beseffen hoezeer ons leven op dit punt veranderd is. Niet alleen het autopark is fors gegroeid maar ook het aantal kilometers dat wij gemiddeld afleggen. Het gebruik van de trein en ander openbaar vervoer ging eveneens omhoog en dat geldt nog sterker voor het vliegverkeer. Dit gegeven is hier om diverse redenen van belang. Bijvoorbeeld omdat Haren aan de spoorlijn van Groningen naar Zwolle ligt terwijl er ook een snelweg is. Met andere woorden: als een grote menigte van mensen op een dag naar een feestje wil, dan is dat qua vervoer heel gemakkelijk. Daar komt bij dat veel jongeren een (door de overheid verstrekte) kaart voor het openbaar vervoer hebben zodat ze zonder al te veel kosten naar een plaats als Haren kunnen afreizen. Zelfs als ze in het zuiden van Nederland woonachtig zijn. In feite is ruimtelijke mobiliteit een vast onderdeel geworden van het moderne bestaan. Het is voor jongeren volstrekt normaal dat sommige vrienden aan de andere kant van het land wonen en er wordt heel wat heen en weer gereisd. Een en ander wijst erop dat bepaalde drempels of blokkades die men in vroeger tijden nog had kunnen opwerpen tegenwoordig minder aanwezig zijn.

Vervolgens is de sociale mobiliteit gegroeid. Moderne Nederlanders veranderen niet alleen gemakkelijk van plaats maar ook van sociaal milieu. Terwijl het oude standsbesef nog een barrière tussen mensen uit een hoge en een lagere klasse vormde, de verzuiling het contact tussen mensen met andere levensovertuiging verhinderde en het universitaire leven de hoger opgeleiden apart zette – loopt alles nu veel sterker door elkaar. Het is beslist niet zo dat verschillen tussen rijk en arm, gelovige en ongelovige of tussen hoog- en laagopgeleide Nederlanders onbelangrijk worden. Integendeel! Maar op het punt van de omgangsvormen is er in Nederland de afgelopen decennia toch wel iets gebeurd. In elk geval heeft het egalitaire ethos dat onze cultuur al langer kenmerkte zich in alle richtingen verbreidt met als gevolg dat het bestuurders, werkgevers en andere gezagsdragers vaak moeite kost om duidelijk te maken dat er bepaalde grenzen en machtsverhoudingen zijn. Daar komt bij dat veel Nederlandse ouders hun kinderen alleen een verbod opleggen als het niet anders kan. Met andere woorden: in de sociale omgang met elkaar dienen zich ogenscheinlijk geen barrières aan en stellen burgers hun eigen doelen of motieven graag voorop. Het leidt tot een vorm van sociale mobiliteit die in bepaalde opzichten beslist voordelen heeft. Zo wordt er in de moderne economie – om maar één voorbeeld te nemen – vaak aangedrongen op zelfstandige, sociaal vaardige en flexibele werknemers. Die houding wordt ook bij jongeren gewaardeerd.

Behalve het ruimtelijke en het maatschappelijke verkeer zijn er uiteraard de vele vormen van verkeer die met het uitwisselen van informatie, beelden of verhalen van doen hebben. Iedereen beseft dat Nederland en alle andere landen op dit gebied ingrijpende veranderingen ondergaan. De huidige technologie zorgt ervoor dat het uitwisselen van informatie op een nog nooit vertoonde schaal gebeurt en met een snelheid waarvan de gevolgen nog lang niet tot ons doordringen. Overigens behoort Nederland wat dit betreft binnen Europa tot de top. Wij kennen in ons land per huishouden een relatief hoog aantal internetaansluitingen. We kennen een grote dichtheid aan (mobiele) telefoons terwijl de traditionele media nog altijd sterk aanwezig zijn. Mede daardoor reageert de publieke opinie vaak als echokamer waarbij een bescheiden kuchje in de ene hoek een storm van verontwaardiging of enthousiasme in de andere hoek oproept (Van Ginneken 2012). De hypes zijn hier bepaald niet van de lucht, elke politicus kan ervan meepraten. Het is evident dat dit type dynamiek bij de rellen in Haren een voorname rol speelde. En niet alleen in de aanloop naar 21 september 2012 maar ook (en misschien nog wel sterker) in de periode die op de rellen volgde. Er is inmiddels een omvangrijk reservoir aan berichten, verslagen, discussies, verwijten of filmpjes ontstaan waarbij het feest tot in detail besproken wordt. Met andere woorden: laten we niet doen alsof de mobilisatie van zoveel jongeren richting Haren een geïsoleerd verschijnsel is. Het past uitstekend bij een land dat in meerdere opzichten een ‘vloeibare samenleving’ is en dat zich niet alleen met de voordelen maar ook met de nadelen van die situatie moet uitzetten. Dit gezegd hebbende moeten we meer specifiek worden.

Wat hebben respondenten tijdens het veldwerk in en rond Haren over mobilisatie door de media gezegd? En hoe zien zij het verschil tussen traditionele en sociale media?

2. Sociale en traditionele media

Voor verreweg de meeste van onze respondenten zijn sociale media een fact of life. Daaruit volgt niet dat ze alles even interessant vinden of er actief aan deelnemen. 'Ik doe niets met Twitter of Facebook' zegt de vader van een jongen die naar Haren was. 'Maar in de media is die virtuele wereld wel de realiteit. Als je dat niet snapt, loop je achter de feiten aan' (R32). Voor een ambtenaar die bij de gemeente Haren werkt, is de meeste informatie op Twitter niet interessant (R52). Desondanks beseft iedereen dat het gaat om een onontkoombare realiteit die verstrekkende gevolgen heeft. 'Een Facebook event heeft ontzettend veel impact en gaat de hele wereld over', merkt iemand op. 'De grote vraag is hoe je daarmee om kunt gaan' (R27). Haar woorden worden bevestigd door een ouder die zegt: 'Mijn tienerdochter in Brazilië kreeg alle berichten over Haren door. Ze heeft alles via Facebook kunnen volgen' (R40).

Met betrekking tot de gebeurtenissen op 21 september zeggen sommigen dat er fouten zijn gemaakt. 'De kracht van Facebook en de snelheid waarmee jongeren communiceren is onderschat. Je moet sociale media serieus nemen maar evengoed weten dat ze het prima kunnen relativeren' aldus een mevrouw die de rellen van nabij meemaakte (R39). Diverse professionals zeggen (terugkijkend op wat er is gebeurd) dat de werking van sociale media sterker is dan ze van tevoren hadden ingeschat (R62, R53). Maar het veelgehoorde idee dat 'Haren' door deze nieuwe media veroorzaakt is, wordt door geen van onze respondenten ondersteund. Dat is wel opmerkelijk, gegeven het feit dat ze allemaal gezien hebben hoe gemakkelijk een virtueel event ontspoot. Daarover is een van de ouders heel duidelijk. 'De schuld aan de sociale media geven, vind ik onterecht. Dat is achterhaald', zegt hij (R25). Een tweede is het daarmee eens en stelt: 'Sociale media zijn slechts een doorgeefluik. [Indien nodig] moeten andere instanties aan de rem trekken' (R30). Overigens merken diverse respondenten op dat bepaalde muzikanten eigenlijk actiever waren dan de sociale media. Een van de ouders betwijfelt of media als Facebook of Twitter rond de gebeurtenissen op 21 september de voornaamste rol speelden. 'Het waren vooral de DJ's van Q Music, Veronica of 3FM die aandacht voor het feest hadden' (R26). Iemand anders valt hem bij en zegt: 'Het waren vooral hippe radiostations die zeiden dat het een vet of leuk feestje werd' (R41).

Tegelijkertijd lijkt er in en rond Haren een brede consensus te bestaan over het optreden van de traditionele media. Jong en oud zijn het erover eens dat een deel van het echte probleem door hen veroorzaakt is. Een jongen zegt: 'Op school heeft iedereen die foto's en filmpjes zitten bekijken. Via het internet kwam het bij iedereen terecht. Doordat de oude media erbij kwamen, werd de aandacht nog méér aangewakkerd. Dan heb je maar enkele minuten nodig of het wordt door honderdduizenden gezien. De oude media gaven het zetje waardoor het explodeerde, denk ik. Als de oude media er niet bij waren geweest, was het niet zo geëxplodeerd' (R2). Met deze laatste aanname stemmen de respondenten op verschillende manieren in. We volstaan met paar citaten uit onze gesprekken met jongeren. 'Als het alleen op Facebook was gebeven, waren er minder mensen gekomen. Maar toen de andere media erover gingen berichten, werd het een serieuze zaak. Dan gebeurt er vast wel iets...' (R9). Een ander jongere spreekt in meer algemene zin over de media en verklaart: 'Was de media-aandacht niet zo groot geweest, dan waren er lang niet zoveel mensen op af gekomen' (R12). Een volgende meent dat de nieuwsmedia met hun aandacht een versterkend effect hebben gehad: 'Ik verwacht van de media gewoon dat ze dit soort nieuws brengen. Dat is geen fout. Het is niet de radio die mensen ertoe aanzet om te smijten met dranghekken. Veel mensen in het zuiden van Nederland hebben het niet via de

sociale media, maar via het journaal gehoord. Maar het wordt natuurlijk wel groter door de berichtgeving. In het begin dacht ik dat het om een grapje ging. Maar op een gegeven moment wordt het zo serieus, willen er zoveel mensen naar toe komen en is het zo vaak in het nieuws dat ik bij mezelf dacht: Nou, dit kan echt wel iets gaan worden' (R15).

Eenzelfde consensus vinden we bij onze volwassen respondenten. Een enkeling beperkt zich tot de vaststelling dat de massamedia gewoon hun werk gedaan hebben (R24, R25). Maar de meesten benadrukken dat de zaak door het optreden van de traditionele massamedia alleen maar erger werd. 'Op school wisten de leerlingen dat Merthe een foutje had gemaakt. Het werd pas echt toen de oude media erop doorgingen' (R39). Een andere inwoner verklaart dat het de klassieke media waren die voor een massale nieuwsgierigheid zorgden. 'Het werd pas groot toen die jongen van Trouw het oppakte' (R41). Een Harense ondernemer vindt dat de journalistiek zich van smoezen bedient. 'De traditionele media waren het spoor bijster. Ze mag zich niet verschuilen achter: Wij hebben alleen de feiten genoteerd' (R45). Verschillende respondenten vinden dat de media te veel hebben gedaan. 'Het is hun plicht om gebeurtenissen te verslaan, maar ze riepen mensen op om [naar het feest] te gaan. Ik geloof niet dat het boze opzet was (...) Het is zo dat één journalist zijn excuses aangeboden heeft. Dat zouden ze allemaal wel moeten doen' (R48). Met name de oproep om naar Haren te gaan is veel respondenten in het verkeerde keelgat geschoten. Zo stelt iemand: 'Op de radio werd vrijdagmiddags zelfs opgeroepen om naar Haren toe te gaan' (R53). Overigens beperkt die discutabele rol zich volgens deze respondent niet tot de radio. Op een programma als De Wereld Draait Door heeft hij eveneens kritiek (R53). Een plaatsgenoot voegt eraan toe dat dit evengoed voor de regionale media opgaat: 'Als men op de radio oproept om een feestje te gaan bouwen, doet dat de zaak natuurlijk weinig goed. Het was rustiger gebleven als ze niks hadden gezegd. Zowel de landelijke media als RTV Noord droegen daar fors aan bij' (R42).

Een van de grootste ergernissen voor onze respondenten blijkt te zijn dat zo veel omroepen op 21 september in Haren zelf actief waren. Er stonden inderdaad heel wat camerawagens en zendmasten. Een van de scholieren vertelt welk effect dat op hen had: 'In die straat waar dat meisje woonde, stonden allemaal tv-camera's en zo. Er stonden heel veel jongeren naar dat huis te kijken (...) Ze stonden wat om die camera heen, ze waren een beetje aandachtsgeil of zo (...) Er was iemand die alles filmde, dat werd dan live uitgezonden op internet. Mijn zusje whatsappte mij van: Nou, het is wel aardig druk daar (...) Dan wil je er wel graag naartoe. Iemand kon op zijn mobiel zien dat het steeds drukker werd' (R5). Een journalist bevestigt dat er in de straten van Haren veel mediawagens stonden en dat dit leidde tot samscholingen (R30). Een andere bewoonster maakt melding van een grasveld waarop 's middags al verschillende media met hun satellietzenders stonden. 'Mensen willen graag op tv en dan gaan ze natuurlijk lol trappen' (R33). Een van de door ons geïnterviewde moeders vertelt zelfs dat ze op woensdag vóór de rellen een tv-wagen zag. 'Die was van Nieuwsuur, geloof ik' (R36). Een respondent laat zich nog krasser uit en zegt: 'Op de dag zelf was er in de ochtend al enorm veel media. Ik weet niet hoeveel masten er wel bij de Stationsweg stonden. Vanaf het moment dat Project X in de media gekomen is, zijn de aantallen vertienvoudigd' (R50). Niet iedereen was gelukkig met die aanwezigheid. Een van de ondernemers was geïrriteerd omdat er een grote bus van radio Simone in het dorp stond. 'Als de gemeente zegt dat er geen feest in Haren is maar er staat wel zo'n bus, dan geef je toch een verkeerd signaal' (R48). Een jongeman die een verwonding opgelopen had, werd voortdurend gefotografeerd en lastiggevallen door journalisten. 'Dan sta je voor het politiebureau en krijg je weer een microfoon onder je neus. Die foto met mijn bebloede kop is de hele wereld overgegaan. Dat was eigenlijk niet de bedoeling' (R9). Anderen wijzen erop dat bepaalde omroepen zelfs zo ver gingen om de aanwezige jongeren op te stoken. Ze wilden graag vreemd gedrag vastleggen. Een jongeman vertelt hoe dat in zijn werk ging. 'Ze waren niet bezig met verslaglegging maar zochten sensatie (...) Ze vroe-

gen: Ga eens schreeuwen of doe eens gek voor de camera. In elk geval iets in die richting. Je kon duidelijk merken dat ze zoiets wilden' (R11).

Volgens een van de ondernemers uit Haren moet de pers beter nadenken over wat ze doet en waarom ze dat doet. 'Ze zijn alleen maar bezig met het signaleren van het afwijkende. Ze kloppen dat op en half Nederland kijkt ernaar. Dat wordt betaald (...). Die journalisten maakten allerlei foto's, dat vinden die jongeren alleen maar leuk. Er werd dan ook een hele bende stoelen op straat gegooid en in de fik gestoken' (R49). Dat lampen en camera's op de jeugd een grote aantrekkingskracht uitoefenen, wordt ook door een jongerenwerker gezegd. Dan kom je immers op de tv. Het is hem wel opgevallen dat sommige journalisten daarover nadenken. 'Op een zeker moment zei iemand van TV Noord: Volgens mij moeten we de lamp uit doen. Hij zag dat hij zelf een onderdeel van het geheel aan het worden was. Dat zag je niet bij andere media' (R53). Een stadswacht stelt dat de massale aanwezigheid van media door mensen als een trekpleister ervaren wordt (R61). Een vader wiens zoon stiekem naar het feest was gegaan vertelt: 'Het eerste was mijn zoon zei toen hij terugkwam was: "Papa, ik sta met Rutger Castricum van Pownews op de foto! Want die was er ook!" Sensatie natuurlijk. Even later zei hij: "Papa ik heb ook een filmpje van hoe de mensen uit de trein komen!" In zijn totaliteit liet hij dus iets blijken van: "Ik ben erbij geweest!" ...' (R28). Al deze observaties en overwegingen komen aan bod in de wat langere passage die we hieronder opnemen. Ze stamt uit het gesprek met een persoon die de ontwikkelingen op 21 september zeer nauwgezet volgde.

'Er liepen allemaal cameraploegen door de straat. Mijn vrouw had 's morgens om 9 uur al drie microfoons onder haar neus gehad. In feite was er donderdagavond al een filmploeg met camera. Dan stapt iedereen die daar [bij het huis van Merthe] langs fietst natuurlijk even af. Het nieuws was er ook al, die deden een interview met mijn buurman (...). Toen het nog licht was, om een uur of vijf, kwamen [er van] die camerajongens aanrijden. Er was een gigantische gretigheid. Zo van: Er gaat wat gebeuren hè. Die Rutger liep daar rond, de Jakhalsen liepen er rond, de NOS, noem maar op... Om 17 uur werd ik gebeld door een collega die zei: Ik zie dat je op internet bent. Er was een gast met zo'n livestreamcamera dus alles kwam direct op het internet (...) Op een zeker moment loopt daar zo'n radioreporter van TV Noord verslag te doen. Die staat bij mij in de tuin en vraagt: Goh, wat vindt u nu hiervan? Er kwam van alles langs, dus die opnames hebben zeker een kwartier geduurd (...) Het is natuurlijk wel heel groot gemaakt. Zonder de krant was er geen hond gekomen. Op een gegeven moment ging iedereen elkaar natuurlijk napraten. Als het journaal ermee opent, dan weet je dat het een ontzettende hype wordt' (R43).

Laten we nog even stilstaan bij de uitzendingen die per livestream plaatsvonden. Volgens een scholiere had TV Noord vanaf de Jachtlaan een livestream ingericht. 'Alles was op TV zo te volgen', vertelt ze (R3). Een jongen die per trein naar Haren ging bevestigt dat: 'Ik heb van te voren – ook in de trein – livestreams zitten kijken en het zag er gezellig uit' (R15). Het waren trouwens niet alleen jongeren die van dit medium plezier hadden. Een van de moeders zegt dat heel haar familie via dit kanaal het verloop van de avond volgde (R24). Uit de woorden van een Harenaar is op te maken welke effecten dit soms had. 'Ik zit zelf niet op sociale media. Mijn dochter van dertig seinde mij van tevoren in (...) Je moet vrijdagmiddag eens naar die en die zender kijken. Toen heb ik mijn computer op de eettafel gezet en kon ik alles live volgen' (R34). Ook op dit punt laten sommige bewoners zich verontwaardigd uit. Een inwonster van Haren verwoordt het zo: 'Je kon de hele dag een livestream volgen. Ik zag allerlei mongolen voorbijkomen. Allemaal aandachttrekkerij. Daarom ging iedereen erheen: omdat die camera's daar stonden. De gemeente had moeten verbieden dat die camera's daar staan' (R44).

Een laatste element waarover menig Harenaar zich opwindt, is de toon die journalisten bezigden. Ze leken echt op jacht. Een medewerker van een supermarkt beklagt zich erover dat men ruim vóór 21 september met de zaak bezig was. 'In de week ervoor ben ik door de media kapot gebeld met verzoeken

ken voor interviews. Soms had ik op één dag wel vier, vijf cameraploegen in de winkel staan' (R50). Anderen ergeren zich aan het feit dat de media alles opblazen en elkaar voortdurend napraten (R37). Men komt met het verwijt dat media met hun berichtgeving het gemeentelijk beleid dwarsbomen (R27). Of men zegt dat de media wilden kijken hoe ver ze konden gaan met alle kwalijke gevolgen van dien. 'Bij radio 3FM riepen ze mensen rond 18 uur op om met het openbaar vervoer naar Haren toe te gaan. Omdat er op de autosnelweg een file stond (...) Over die oproep waren wij echt kwaad' (R39). En ten slotte riep het cynisme van een bepaald radioprogramma wrevel op. 'Voor de oproepen van onze burgemeester was geen aandacht in de media. De toon was: Gaat het feest niet door? Dat zullen we nog wel eens zien. Het werd bewust groot gemaakt...' aldus een door ons geïnterviewde lerares. Ze bekritiseert eveneens het feit dat de televisie steeds dezelfde beelden van vernieling of brandstichting liet zien (R40). Een enkeling heeft zelfs geprobeerd om daar iets aan te doen. 'Ik heb TV Noord gebeld en ze verweten dat ze het beeld met die gegooide fiets maar bleven herhalen. Het was geen live verslag, maar daardoor leek het alsof er die avond wel tien fietsen gegoooid waren' (R37).

Alles bijeen is het niet vreemd dat onze respondenten de negatieve kanten van het hele mediagebeuren benadrukken. Een van die kanten is dat er een hyperige sfeer ontstond. Sommigen ontwaarden al een hype voordat het feestje goed en wel had plaats gehad (R24). 'Er waren van die signalen dat je dacht: Jongens, wat gaat hier gebeuren? (...) Elk journaal opende er zo'n beetje mee. Op een gegeven ogenblik kon het niet langer gemist worden' (R43). Het vertrouwen in de media ging er bij velen niet op vooruit. De al eerder genoemde lerares verwoordt nog een redelijk genuanceerde opvatting wanneer ze zegt: 'Het NOS Journaal probeerde vooral de feiten te brengen en was neutraal. Wat ik hoorde op de radio vond ik niet prettig maar irritant. En van sociale media had ik echt genoeg. Al dat getwitter heeft geen enkele toegevoegde waarde. Dat maakte de aanloop alleen maar erger' (R40). Overigens heeft dat negatieve oordeel niet alleen betrekking op het functioneren van de media voordat de rellen plaatsvonden. Respondenten verwijzen ook naar de effecten die na afloop optraden. Bijvoorbeeld het feit dat je als verdachte met naam en toenaam in de krant komt. Een vader windt zich daar behoorlijk over op en zegt: 'Toen mijn vrouw de foto van onze zoon in de krant zag, raakte ze helemaal in paniek. Zelf dacht ik in eerste instantie: Mooie foto alleen lullig dat het mijn zoon is. De ernst ervan drong nog niet tot mij door (...). Langzaam maar zeker besepte ik dat mijn zoon de Kop van Jut in Haren werd (...). Hij zou bij Opsporing Verzocht komen maar ik wilde niet dat hij werd afgeschilderd als een crimineel (...). Het is shocking om steeds de foto van je zoon te zien. Ik durf bijna geen tv meer te kijken' (R32).

Toch betekent dit niet dat onze respondenten de zwarte piet uitsluitend bij de media leggen. Men vindt eveneens dat de gemeente het niet verstandig aanpakte. Ze gooide met de mededeling dat er geen feest was haar eigen glazen in. Betere reclame vóór een geweldig feest, kan niemand zich voorstellen, zegt een respondent. 'Wat de gemeente Haren deed is gewoon perfect – daar kan een marketingbureau nog jaloers op zijn hoe goed ze dat hebben gedaan. Dat was door elke dag precies op tijd een persbericht te sturen dat er geen feestje was. Of dat er misschien wel een feestje was. En op de dag dat er geen persbericht werd uitgebracht, hielp de vader van die Merthe wel weer een verhaal de wereld in: Hoe erg hij het vond en dat er absoluut geen feestje was. Dus de media is gewoon elke dag perfect gevoed met een mooi persbericht. Elke dag. En dan vind ik het schandalig dat de media de schuld krijgt van de manier waarop de gemeente Haren communiceert. De media heeft gewoon zijn werk gedaan' (R51b).

3. Van elders naar Haren toe

Tot zover onze analyse van de verschillende uitspraken die respondenten over het functioneren van de media hebben gedaan. Ze betreffen een proces van mobilisatie dat vrij lang heeft geduurd. Al een aantal weken voor het beoogde feest verschenen er berichten in de sociale media terwijl de traditionele media zeker een week lang de aandacht op het Harense gebeuren vestigden. Men kan echter ook de vraag stellen hoe de mobilisatie op de dag zelf in haar werk ging. Hoe kwamen al die mensen eigenlijk naar Haren toe? En van welke vervoersmiddelen maakten ze gebruik? Helaas kunnen we deze laatste vraag maar gedeeltelijk beantwoorden. Wij kunnen niet meer vaststellen hoeveel jongeren er op 21 september een bezoek aan Haren hebben gebracht. Op basis van het deelrapport *Er is geen feest* nemen wij aan dat het in totaal om zo'n 5000 mensen ging. Een deel van hen woonde in Haren zelf, een ander deel kwam van elders naar het dorp toe. Er zijn berichten over een lange rij auto's die via de Rijksstraatweg kwamen aanrijden, maar precieze aantallen zijn niet bekend. Er zijn ook berichten over een groep van circa 800 jongeren die later op de avond te voet vanuit Groningen naar Haren liepen.

Vast staat in elk geval dat velen met de trein kwamen. Dat ligt om drie redenen nogal voor de hand. Ten eerste heeft Haren een station waar elk half uur een trein uit Assen en een trein uit Groningen stopt. Ten tweede is de trein heel geschikt voor feestgangers. Men kan onbekommerd drinken omdat niemand met de auto hoeft. Ten derde zal een flink deel van de betrokken jongeren een studentenkaart voor het openbaar vervoer hebben gehad, zodat niemand met extra kosten werd geconfronteerd. Een en ander maakte de drempel om een bezoek aan Haren te brengen heel laag. Toen de ongeregelde eenmaal een feit waren, kwam de vraag of het treinverkeer moest worden stilgelegd. Achteraf zijn daarover verwijten aan het adres van de gemeente en NS gemaakt. 'Het is onbegrijpelijk dat ze de treinen bij ons [in Haren] lieten stoppen', roept een respondent uit (R42). Toch is deze mogelijkheid op 21 september 2012 wel degelijk besproken. Een medewerker van de NS vertelt dat de argumenten voor en tegen serieus zijn gewogen. 'Uiteindelijk hebben wij unaniem geadviseerd om de treinenloop niet te veranderen. Als we het treinverkeer hadden stilgelegd, zouden er problemen zijn ontstaan op de stations van Assen of Groningen (...) Politie en gemeente namen ons advies over (...) Ik sta nog steeds achter de beslissing om de treinenloop niet te stoppen. Ik vond het een erg goed besluit' (R57). Intussen hield het personeel van de NS de aantallen reizigers bij. Naar verluidt heeft men die avond zo'n 2000 personen naar Haren gebracht, terwijl er later op de avond 1200 mensen per trein zijn vertrokken. De ochtend na de rellen bracht men nog eens 600 personen uit Haren weg. Dat gebeurde allemaal binnen de reguliere dienstregeling (R57).

Dat er inderdaad grote aantallen reizigers in het geding waren, blijkt eveneens uit de woorden van een toezichthouder die bij Prorail werkt. 'Aan het begin van de avond waren we met vier mensen van Prorail bij een briefing van de KLPD in Groningen. Daar ging men uit van drie scenario's: bij een aantal van 600 personen of minder zou opschaling niet nodig zijn, bij een aantal van 1100 of meer juist wel. Tegen 20 uur was al duidelijk dat er een grote massa aankwam en dat er moest worden opgeschaald. Achteraf beseften we dat er meer blauw op straat had moeten zijn. De ME was er te laat en ook met te weinig manschappen. De politie had verder moeten opschalen omdat er een mediahype gaande was...' (R56). Los van de aantallen is er de vraag in welke stemming al die reizigers naar Haren toegingen. De al aangehaalde NS-medewerker zegt het zo:

‘Toen we om zo uur in de trein zaten, zagen we een hoop jolige jongelui. Veel van hen waren dronken, maar ik heb de sfeer niet als bedreigend ervaren. De stemming was eerder uitbundig te noemen (...). Die jongeren in de trein reageerden niet op onze gele hesjes. Er werden ook geen lullige opmerkingen gemaakt of zo. Om 20.15 uur zag het op station Haren behoorlijk geel van al die hesjes. Er waren vier tot zes toezichthouders aanwezig van Prorail, acht tot tien mensen van de Spoorwegpolitie en vier van de afdeling Service en Veiligheid bij de NS. Wij zagen hoe de treinen leegliepen (...). Er was geen schade. Er waren geen vernielingen in de trein of op station Haren aangebracht. Er was alleen behoorlijk wat vervuiling omdat mensen hadden staan plassen of hadden overgegeven. Daar was ik achteraf wel blij mee. Er zijn in de media geen wanklanken over de NS geweest (...). Op station Haren deden zich verder geen rare dingen voor. De toezichthouders hebben geholpen bij de beveiliging van het overpad. Er waren geen mensen die over het spoor gingen lopen (...) Wij kregen op het station eigenlijk niks mee van de rellen die zich in het centrum afspeelden. Er kwamen ook geen mensen uit het dorp terug met gebloede hoofden of gescheurde jassen en dergelijke (...) Zelf ben ik gebleven tot het moment dat de laatste trein uit Haren vertrokken was. Dat is rond 1.30 uur of 2 uur geweest’ (R57)

Veel bewoners hebben zich de vraag gesteld waarom de treinenloop naar Haren niet werd stil gelegd. Een meer gedetailleerde uiteenzetting over dit onderwerp is te vinden in het deelrapport *Er is geen feest*. Daar blijkt ook dat de Nederlandse Spoorwegen zich redelijk goed op de gebeurtenissen hadden voorbereid. Deze waarneming strookt met de gesprekken die wij zelf hebben gevoerd. Zo vertelde de eerder aangehaalde medewerker dat ze al een paar dagen voor het feest beseften dat er storm op komst was. Hij was op woensdag 18 september door een collega getipt over de opwinding rond Project X. Er was ook ingebroken op een webpagina van de NS. Daar stond te lezen dat er extra treinen zouden reizen. ‘Toen dacht ik: hier moet je wat mee. Daarop hebben we samen met de spoorwegpolitie bij de NS besloten om het low profile te volgen. Op woensdag 19 september besepte ik dat het echt een grote zaak werd’ (R57). Blijkbaar ging men direct tot maatregelen over. In feite had men op vrijdag een aantal extra treinstellen achter de hand, bedoeld om het afvoeren van mensen te faciliteren. De ervaring leert namelijk dat de aanvoer van mensen bij dit soort evenementen een zekere spreiding kent, maar iedereen wil tegelijkertijd weg. Verder besloot men om op de stations Groningen, Zwolle, Haren en Assen extra personeel in te zetten. Vooral toezichthouders van service en veiligheid, want die kunnen reizigers aanspreken op hun gedrag en ze leggen indien nodig een bekeuring op (R57). Dit illustreert dat men zich bij de NS wel had voorbereid, maar het stilzetten van treinen was kennelijk één stap te ver.

Samenvatting hoofdstuk 5

- Een achtergrondgegeven is dat de ruimtelijke mobiliteit de afgelopen decennia enorm gestegen is. Dat blijkt uit de groei van ons autopark en het aantal kilometers dat wij gemiddeld afleggen. Het gebruik van de trein ging eveneens omhoog en dat geldt nog sterker voor het vliegverkeer.
- In de sociale omgang dienen zich weinig barrières aan terwijl burgers zeer open over hun denkbeelden en hun doelen zijn. Ze laten zich niet imponeren door gezagsdragers, ook niet door een burgemeester die verklaart dat er in zijn dorp geen feestje is.
- Behalve het ruimtelijke en het maatschappelijke verkeer zijn er vele kanalen waarbij het om de uitwisseling van informatie, beelden of verhalen gaat. Qua intensiteit behoort Nederland tot de Europese top.
- Ons land kent per huishouden een hoog aantal internetaansluitingen. We kennen een grote dichtheid aan (mobiele) telefoons terwijl de meer traditionele media nog altijd sterk aanwezig zijn.
- Mede daardoor reageert onze publieke opinie vaak als echokamer waarbij elke kuchje in een storm van opgewonden commentaren resulteert. Dit werd de afgelopen jaren met de snelle expansie van sociale media alleen maar sterker.
- Voor verreweg de meeste respondenten zijn sociale media een gegeven. Ze stellen dat de gemeente Haren het bereik, de snelheid en de kracht van deze media heeft onderschat. Vrijwel niemand houdt de sociale media voor de rellen verantwoordelijk.
- Er lijkt in en rond Haren een brede consensus te bestaan over het optreden van de traditionele media. Jong en oud denken dat de oude media het echte probleem vormen: deze gaven het zetje waardoor het event explodeerde.
- Een ander verwijt aan de traditionele media is dat omroepen op de bewuste dag in Haren zelf zeer actief waren. Er stonden vele camerawagens en zendmasten. Dat trok de aandacht van allerlei jongeren die graag op de tv wilden.
- Bewoners hebben zich geërgerd aan het feit dat sommige omroepen jongeren hebben opgestookt. Ze daagden deze uit tot vreemd gedrag.
- Vervolgens is er kritiek op de toon van alle berichtgeving. Verschillende radiostations riepen openlijk op om naar Haren toe te gaan. Een programma als De Wereld Draait Door werkte prikkelend en wekte bij de kijkers bepaalde verwachtingen.
- Tenslotte is er een verwijt over de beelden die telkens herhaald werden op een lokale zender. Het is zeer de vraag of die beelden (het gooien van een fiets, het afbreken van een lantaarnpaal of het plunderen van Albert Heijn) een juiste indruk gaven van wat er gaande was.

- Veel respondenten vinden dat de gemeente het niet goed aanpakte. Er zijn regelmatig persberichten uitgebracht maar die waren op zijn minst ambivalent. Hierdoor bleven journalisten bezig met het nieuws over het-feestje-dat-niet-door-zou-gaan.
- Los van het berichtenverkeer is er de manier waarop de fysieke mobilisatie naar Haren in haar werk ging. Op dat punt waren het vooral de Nederlandse Spoorwegen die een eigen bijdrage aan het feest leverden.
- Van belang is niet alleen dat er in Haren elk half uur een trein uit Assen en Groningen stopte, maar ook dat veel jongeren een studentenkaart voor het openbaar vervoer hadden. Dat maakte de drempel om een bezoek aan Haren te brengen erg laag.
- Hoewel men het stilzetten van de treinenloop wel overwogen heeft, werd uiteindelijk besloten om dat niet te doen. De voornaamste reden was dat dit op de stations van Groningen en Assen moeilijk beheersbare problemen zou opleveren.
- Wel was men enkele dagen voor het feest getipt over het inbreken op een webpagina van de NS. Daar stond een foutief bericht dat er extra treinen werden ingezet. Men besloot om de ontwikkelingen op dat vlak nauwgezet te volgen.
- Dankzij deze voorbereiding had men op vrijdag een aantal extra treinstellen achter de hand, bedoeld om het afvoeren van mensen te vergemakkelijken.

6 Deliberatie

Ouders en hun kinderen

We mogen veilig aannemen dat de gebeurtenissen van 21 september 2012 in tal van gezinnen zijn besproken. Het kan haast niet anders of duizenden ouders hebben het met hun kinderen gehad over de vraag wat dat feestje inhield, waarom ze er ernaar toe wilden en of ze wellicht aan bepaalde risico's hebben gedacht. En als dat niet is gebeurd dan zullen die ouders het gesprek zeker na afloop van de rellen hebben gevoerd. We zouden graag iets weten over de inhoud en vorm van dat gesprek. Waren ouders en kinderen het met elkaar eens of keken ze verschillend tegen de voornemens aan? En stel dat ouders bepaalde bedenkingen bij dat feest hebben gehad, zijn hun kinderen dan toch naar Haren gegaan? En wat hebben ouders gedaan of gezegd tegen de jongeren die in het dorp plotseling oog in oog met de ME kwamen te staan? Dit soort vragen zijn relevant omdat ouders (zoals we ook in hoofdstuk 2 hebben gezien) tot taak hebben hun kinderen te wijzen op de riskante aspecten van hun gedrag en omdat ze eraan bij kunnen dragen dat een goed bedoeld feest niet uit de hand loopt.

1. Een oproep aan de ouders

De moeilijkheid is evenwel dat de namen of contactgegevens van duizenden jongeren die een bezoek aan Haren hebben gebracht onbekend zijn. Daarom besloot de voorzitter van onze commissie op 13 november 2012 een oproep aan de betreffende ouders te doen. Hij stuurde een tweet waarin ouders werden uitgenodigd om hun verhaal met de commissie te delen. Dat leidde in korte tijd tot tientallen reacties van volwassenen die (soms onder bepaalde voorwaarden) bereid waren ons te vertellen hoe het in hun gezin was gegaan. Met een deel van die personen is een afspraak voor een interview gemaakt. De resterende 56 ouders hebben we een beknopte enquête toegestuurd. Uiteindelijk vulden 38 respondenten het formulier helemaal in wat betekent dat we een respons hadden van 68 procent. Deze steekproef zag er in bepaalde opzichten heel redelijk uit. De meeste respondenten (34) hebben een tweeoudergezin terwijl er enkele gevallen zijn (4) waar het gezin uit één ouder bestaat. De gemiddelde gezinsgrootte bedraagt 4,4 personen waarbij het 1,9 volwassenen en 2,5 kinderen betreft (1,0 meisje en 1,5 jongen). Met andere woorden: deze respondenten wijken niet erg af van andere gezinnen in Nederland (Bucx 2011, p 36-37). Daar staat tegenover dat vrijwel alle respondenten een voortgezette opleiding hebben gehad. Er is slechts één ouder(paar) met VMBO terwijl twaalf ouders tenminste HAVO en 25 ouders een HBO of wetenschappelijke opleiding volgden. In dat opzicht is deze groep dus niet representatief. Dit maakt het, zeker in combinatie met het geringe aantal respondenten, niet mogelijk om algemeen geldende uitspraken te doen. Niettemin is het boeiend om te vernemen wat deze ouders tegen hun kinderen hebben gezegd.

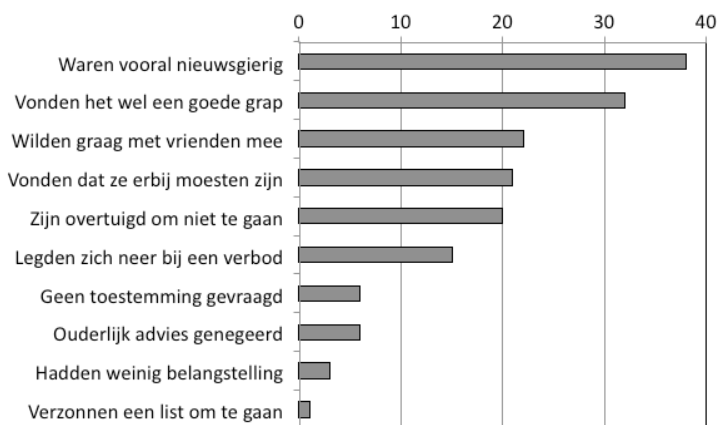
Om te beginnen valt op dat vrijwel alle ouders voorafgaande aan de rellen in Haren iets over Project X hadden gehoord. Sommigen wisten al een maand vóór het feestje van Merthe dat er een gelijknamige film was terwijl bijna de helft van alle ouders in de week voorafgaande aan 21 september iets over het voorgenomen feest hoorde. Met andere woorden: een flink deel van de ouders had een

week de tijd voor enige vorm van overleg. Verreweg de meesten hebben die tijd ook benut. Ze hebben de ontwikkelingen rondom het feestje in Haren niet alleen oplettend gevolgd maar ook gewezen op de risico's van dit initiatief. Een kleine meerderheid heeft hun kinderen sterk afgeraden te gaan of heeft er een korte discussie over gevoerd. In de helft van alle gevallen hebben ouders en kinderen bepaalde afspraken over een bezoek aan het feestje gemaakt. Uiteindelijk verleende slechts een derde van de ouders toestemming om te gaan. Maar er waren meer ouders die hun kinderen een verbod oplegden terwijl de groep die hun kroost aanmoedigde om naar het feest te gaan niet meer dan vier ouders telde. Met andere woorden: de meesten namen hun verantwoordelijkheid als ouder met betrekking tot het feest vrij serieus. Ze wezen niet alleen op mogelijke bezwaren en risico's, maar wierpen in bijna de helft van de gevallen daadwerkelijk drempels op.

Figuur 4
De houding van ouders voorafgaand aan de rellen (N = 38)

Figuur 5
De houding van kinderen voorafgaand aan de rellen (N = 38)

Nu hebben we niet alleen naar de houding van ouders maar ook naar die van de kinderen gevraagd. Hoe keken deze aan tegen de plannen om in Haren een Project X te organiseren? Wat deden ze met het advies van hun ouders? Er zitten maar een paar gezinnen bij waar de kinderen (volgens hun ouders!) nauwelijks interesse voor het feest hadden. In de overige gevallen wekte het gebeuren hun nieuwsgierigheid. Het overgrote deel van de kinderen zag er vooral een goede grap in. Meer dan de helft van hen wilde samen met vrienden naar het feest of vonden de gebeurtenis zo interessant dat ze erbij wilden zijn. Toch lijken de ouderlijke argumenten en maatregelen een duidelijk effect te hebben gehad. Want in de helft van alle gevallen lieten kinderen zich overtuigen om niet te gaan. Uiteindelijk legden slechts een paar kinderen het advies van hun ouders naast zich neer terwijl een paar anderen niet om toestemming hebben gevraagd. Ten slotte is er maar één geval waarbij het betreffende kind een list verzon om het feest te kunnen bezoeken. Anders gezegd: het gaat hier om gezinnen, waar ouders niet alleen bepaalde normen of grenzen hanteren maar ook zorgen dat het gedrag van hun kinderen binnen die normen blijft.

Hebben de kinderen die naar Haren gingen daar gevonden wat ze verwacht hadden? En wat hebben ze in de richting van hun ouders gedaan toen de rellen losbarstten? Omdat het hier een klein aantal gevallen betreft, is voorzichtigheid bij het trekken van conclusies gepast. Maar we kunnen wel zeggen dat deze conclusies goed passen bij het beeld dat uit onze gesprekken met andere jongeren oprijst. De meeste feestgangers voelden zich overvallen door wat zich in Haren afspeelde. Het is een leerzame ervaring geweest, aldus hun ouders. Ze kwamen meestal ongewild in de rellen terecht en zijn hevig geschrokken toen de politie optrad. Verder hebben ze op allerlei manieren (telefoon, sms, whatsapp etc.) contact met hun ouders gezocht of zijn op verzoek van hun ouders naar huis teruggekeerd. Slechts een paar keer zeggen de ouders dat hun kinderen zich prima hebben vermaakt en in één geval heeft de politie een kind aangehouden. Overigens was de kous hiermee niet af: ook na afloop van de rellen is 'Haren' veelvuldig onderwerp van gesprek geweest.

Dat brengt ons bij de laatste vraag die we aan onze beperkte verzameling van ouders hebben voorgelegd: wie of wat draagt de grootste verantwoordelijkheid voor alles wat zich in Haren heeft voorgedaan? Daarover zijn onze respondenten bijzonder duidelijk. Verreweg de meeste ouders leggen de schuld bij de jongeren zelf én bij het feit dat er zoveel gedronken is. Maar bijna even vaak worden er verwijten gemaakt aan de gemeente Haren. Veel ouders zijn slecht tot zeer slecht te spreken over de manier waarop het gemeentebestuur de zaak aanpakte. Er wordt ook negatief tot zeer negatief geoordeeld over het functioneren van traditionele media als krant, televisie en radio. Over het optreden van de politie is ruim de helft negatief. We vroegen ouders verder hoe ze de opstelling van andere partijen zagen, zoals winkeliers die drank hebben verkocht of vervoersbedrijven die jongeren naar Haren hebben gebracht. Op die punten zijn onze respondenten nogal mild. Slechts een derde van hen stelt de middenstand in Haren verantwoordelijk en verwijten aan het openbaar vervoer komen nog minder voor. Opmerkelijk genoeg zeggen er nogal wat respondenten dat het optreden van ouders slecht tot heel slecht was. Het is niet aannemelijk dat ze zichzelf bedoelen. Waarschijnlijk doelen ze met deze kritiek op ouders die (anders dan zij) onvoldoende streng voor hun kinderen zijn geweest. Een enkeling gelooft dat de gebeurtenissen van 21 september door de film Project X veroorzaakt zijn terwijl niemand de verantwoordelijkheid bij de bewoners van Haren legt.

2. Wel of niet naar Haren toe

Tot zover enkele uitkomsten van de enquête die we onder een beperkte groep ouders hebben gehouden. Daarnaast hebben we uitgebreide gesprekken gevoerd met ouders en in veel gevallen ook met hun kinderen om na te gaan in hoeverre hun ideeën over de gebeurtenissen overeenkwamen dan wel verschilden. We vroegen hen onder meer of er vóór de gebeurtenissen in het gezin was gesproken over Project X, of zij hun kinderen hebben verboden om te gaan en welke argumenten ze daarbij naar voren hebben gebracht. Uit de antwoorden blijkt dat het zo juist geschilderde beeld voor de meeste gevallen opgaat. Wel zien we een paar accentverschillen die het vermelden waard zijn. Zo vertelde een ouder dat zijn dochter tweeëneenhalve week voor het feest kwam vertellen dat ze was uitgenodigd. Overigens zonder dat ze wist wie Merthe was (R30). De betreffende ouder merkt daarover het volgende op: ‘Het leefde enorm in de dagen die aan het feest voorafgingen. De media klopten het op. Met mijn kinderen heb ik toen gesproken over de vraag of ze al dan niet zouden gaan. In eerste instantie was ik er zelf ook wat lacherig over. Pas twee dagen voor het feest begreep ik dat het uit de hand zou gaan lopen. Ik heb mijn kinderen toen verboden om naar Haren te gaan’ (R30). In bepaalde gezinnen liep de discussie over het feest hoog op. Dat blijkt uit het verhaal dat een van de ouders vertelt en dat we hier in verkorte vorm weergeven:

‘Toen we op zondag aan tafel zaten, zei ik tegen mijn kinderen: Jullie gaan vrijdag niet. Gebeurt gewoon niet. Ik wilde mijn kinderen niet tussen al die mensen hebben. Maar toen was het meteen oorlog aan tafel. Ze zeiden: Andere kinderen mogen allemaal wel en bovendien gaan we elke vrijdagavond naar het dorp toe. Dus het was ruzie. Mijn man vond ze oud en wijs genoeg om te gaan. Toen was het één tegen drie en heb ik maar toegegeven (...) Maar ik vind eigenlijk dat je kinderen van 13 of 14 niet in een situatie mag brengen die op een kruisvat neerkomt (...). Mijn dochters zagen het gewoon als een feestje dat een heleboel mensen aantrok. Ze hadden via Twitter gehoord dat Yellow Claw en Kraantje Pappie er ook zouden zijn (...). Ze vonden dat ze het recht hadden om naar dat feest te gaan. Daar valt ook wel iets voor te zeggen, maar je wilt ze als ouder graag beschermen. Op een gegeven moment dacht ik: Ze moeten het zelf weten. Uiteindelijk heb ik maar toegegeven...’ (R24).

Een interessant aspect aan dit soort gesprekken is dat ouders niet alleen naar de mening van hun kinderen of van henzelf kijken maar ook naar het gedrag van andere ouders. Ze zijn het daar niet altijd mee eens. ‘Sommige ouders zeggen dat je je kinderen toch niet kunt tegenhouden. Dat vind ik onzin’, stelt een van onze gesprekspartners (R52). Een ander zegt: ‘Mensen met pubers zullen het wel moeilijk hebben gehad om ze binnen te houden. Maar sommige ouders waren fout bezig. Die hebben hun jonge kinderen gewoon laten gaan’ (R27). In feite treffen we het hele spectrum van houdingen bij onze gesprekspartners aan. De ene ouder kent weinig aarzelingen. ‘Mijn dochter is 18, dus mijn rol als opvoeder is klaar. Ik ga echt niet zeggen dat ze binnen moet blijven’, zegt de een (R36). Iemand anders zit op dezelfde lijn en zegt: ‘Mijn kinderen hebben veel vrienden in Haren. Ze zijn allemaal onafhankelijk van elkaar gegaan. Ze waren nieuwsgierig en wilden gewoon even gaan kijken’ (R23). Maar er zijn ook ouders die wat meer aarzelen. Dat blijkt uit de woorden van een jongere die het volgende zegt: ‘Mijn ouders raadden mij af om naar het feest te gaan, maar ze lieten de keuze aan mij. In feite is het nog meer uit de hand gelopen dan mijn ouders hadden gevreesd’ (R9). Er zijn ook gezinnen waar het een kwestie lijkt van onderhandelen. Een jonge respondent zegt: ‘Eerst mocht ik van mijn ouders niet weg. Later, na een beetje praten en zo, mocht het wel. (...) Ze waren bang dat het zou omslaan in rellen, maar ik totaal niet. (...) Ik moest wel beloven dat ik voorzichtig zou zijn. Toen was het goed’ (R15). Iemand anders liet haar dochter beloven dat ze niet te ver het dorp in zou gaan (R40). Verder had een van onze jongeren van zijn ouders begrepen dat rellen nooit zo lang duren: ‘Mijn ouders zeiden: Als er rellen komen dan ga je verderop staan of je rent gewoon weg. Want rellen duren meestal maar een kwartier lang (...) Mijn vader heeft video’s laten

zien van het Oosterpark of zo en daar kwamen rellen van tien minuutjes in voor' (R10). Intussen waren er in deze groep ook ouders die hun kinderen een verbod hebben opgelegd. 'Mijn kinderen mochten niet naar het feest', verklaart een van de moeders (R39). En een dame die zelf geen kinderen heeft, zegt over haar zus: 'Ze heeft haar zoon duidelijk gemaakt dat hij er niet meer in kwam als hij naar dat feest zou gaan' (R52).

Zo zien we dat er een behoorlijke variatie bestaat. Ze loopt van toestemming geven tot een onomwonden verbod. Er zijn echter ook ouders geweest die onderlinge afspraken hebben gemaakt en een alternatief hebben bedacht. Uit de volgende passage valt op te maken hoe dat is gegaan:

'Mijn dochter van zestien, ja die heeft een vriendinnengroep. Die zouden diezelfde avond een ander feestje hebben. Dat ging uit van een meisje dat ook jarig was en het vond in de Oosterpoort te Groningen plaats. Daar zouden 50 of 60 of misschien wel 100 jongeren komen. Toen hebben wij als ouders met elkaar afgesproken: die groep mag niet weg. Normaal gesproken hebben ze wel vaker feestjes. Dan zitten ze tot een uur of twaalf thuis om daarna met z'n allen de stad in te gaan. Maar dat vonden we die avond niet goed. Dat hebben we in onderling overleg met andere ouders afgesproken. We gaan ze gewoon vasthouden. Alleen mijn stiefzoon van veertien was met een groep jongens op pad. Ja die wist zich daar enigszins aan te onttrekken. We hebben het een paar keer met onze kinderen willen bespreken. Dat was in de dagen ervoor. "Ik heb wat anders" vertelde hij steeds en dan was ie weer weg. We hebben hem duidelijk proberen te maken dat hij beter thuis kon blijven. Maar hij had dan iets van: Ja als al mijn vrienden gaan dan wil ik toch ook! We hebben hem nadrukkelijk gewezen op de gevaren, want het werd duidelijk dat de politie zou komen. We dachten: het wemelt hier straks van de ME en dan kunnen er echte conflicten ontstaan. Maar hij heeft een groepje vrienden van zestien, zeventien jaar. En hij vond dat hij het niet kon maken om thuis te blijven. Wanneer al zijn vrienden gingen dan zou hij een watje zijn als hij niet meeging. Dus hij uiteindelijk is hij die avond toch vertrokken'(R30).

Er is overigens wel een aanzienlijk verschil tussen de houding van ouders vóór de rellen en hun houding na afloop ervan. De moeder die na het geruzie maar had toegegeven ('drie tegen één') kijkt met gemengde gevoelens terug en zegt: 'Toen ik 's avonds thuis kwam, kreeg ik eindelijk mijn dochters te pakken. Ik zei dat ze naar huis moesten komen, waarop een van de twee antwoordde: "Je verpest mijn avond, het is net zo gezellig." (...) Die ene werd dus boos terwijl de andere dochter er laconiek onder bleef (...). Eenmaal thuis en na alles wat ze hadden gezien, leken ze toch vrij opgelucht (...). Ik kan achteraf moeilijk bepalen of ik mijn kinderen had moeten binnenhouden' (R24).

Er was tijdens de rellen veel telefoonverkeer tussen kinderen en ouders, tenminste als ze bereik hadden. Soms belde het kind om te zeggen dat hij/zij naar huis wilde, hoewel dat niet altijd onmiddellijk kon (R15). Nogal wat ouders raakten in paniek. Ze zagen steeds dezelfde beelden van relschoppers op televisie terwijl hun kinderen daar soms weinig van meekregen. De paniek werd versterkt doordat ze hun kinderen niet konden bereiken. Zo vertelt een jonge respondente dat haar moeder op een zeker moment in paniek opbelde: 'Nou, toen begon mijn moeder me te bellen. Ik had dat eerst niet door, want mijn mobiel zat in mijn zak en hij stond op stil. Dus toen belde [mijn moeder] een vriendin van mij waar ze toevallig het nummer van had. Ze zei: "Je komt nu naar huis! Het loopt helemaal uit de hand. Nu naar huis komen!" Ze was helemaal hysterisch. Ze volgde het op tv. Maar het was net zo gezellig, weet je wel. Ik was helemaal niet daar in de buurt bij de Albert Heijn of zo. Ik was gewoon ergens anders met een paar vrienden (...) Maar toen moest ik wel naar huis. Dat was rond half 10. Na een tijdje gingen nog meer mensen naar huis, die waren ook door een hysterische moeder gebeld' (R6). Uit de gesprekken met een paar jongeren blijkt dat ze het niet eenvoudig vonden om hun ouders onder ogen te komen. Een van hen zegt: 'Ik heb mijn ouders maar eerlijk

verteld wat ik in Haren gedaan had. Ze hebben er verder niet over gezeurd' (R12). De confrontatie was niet altijd prettig, zoals blijkt uit de manier waarop een negentienjarige jongen de reactie van zijn moeder op de rellen beschrijft: 'Mijn moeder had nog gezegd: "Ze moesten ze opsluiten!" Maar toen ze de krant opensloeg zag ze mij er vol in staan (...) Ik zou het nu niet meer doen. Niet alleen omdat ik nu de consequenties ken maar ook vanwege mijn moeder' (R13).

Overigens waren het niet alleen de kinderen die moeite hadden om een en ander ter sprake te brengen. Een vader wiens zoon stiekem naar het feestje was gegaan, vertelt hoe lastig hij dat zelf vond: 'Het feit dat [mijn zoon] weinig heeft gezegd wijst erop dat hij zich schuldig voelt. Zo van: Ik heb eigenlijk iets gedaan wat ik niet mag. Dus daar vertelt hij niet zo enthousiast over. Hij heeft ons gewoon een beetje voor het lapje gehouden (...) Ik heb gezegd: 'Je mag je vader en moeder wel in vertrouwen nemen (...)' Maar goed, hij is aan het puberen. Het heeft met grenzen te maken. Wat vader en moeder zeggen is niet altijd heilig' (R28). Sommige ouders stellen hun opvatting achteraf behoorlijk bij. Dat wordt geïllustreerd door het gesprek dat we hadden met twee ouders die hun zoon de volgende dag op de voorpagina van een krant aantroffen. Dat had zijn vader verrast: 'Ik vertrouwde mijn zoon, je voedt je kinderen op (...) Bij het journaal zag mijn vrouw iemand op tv rennen die op onze zoon leek. We hebben die gedachte direct verworpen (...). Hoewel hij zelf niet mee heeft gedaan aan de plunderingen, realiseerden wij ons door de beelden op televisie dat onze zoon daarmee geassocieerd zou worden. We hebben hem daarop gezegd dat hij zich bij de politie moest gaan aangeven' (R32). Even later mengt de echtgenote van de man zich in het gesprek. Ze bekijkt de zaak naar eigen zeggen meer vanuit de psychologische kant. Ze meent dat haar zoon met bepaalde frustraties kampte die op dat moment een uitlaatklep vonden. Overigens had ze al een slecht voorgevoel bij het voornemen van haar zoon om Haren te bezoeken: 'Ik had het wel voorzien, maar ik had meer baldadigheid verwacht. Als ik had geweten dat het zo uit de hand zou lopen, dan had ik mijn zoon verboden om naar dat feestje te gaan. (...) Sommige collega's hadden hun kinderen verboden te gaan. Het is best lastig om te bepalen waar de scheidslijn ligt'(R32). Deze ouders erkennen dat het ten dele om naïviteit en onbezonnenheid gaat. Ze voelen zich machteloos omdat ze hun kind niet konden beschermen. 'Het is voor ouders heel lastig om grip op zo'n hype te krijgen. Daarin heb je niet zo veel te willen. Je hoopt dat de normen en waarden die je hebt meegegeven uiteindelijk hun vruchten afwerpen' (R32).

3. Een gebrek aan opvoeding?

Een enkele professional laat zich kritisch uit over de opvoeding in meer algemene zin. Zo zegt een medewerker van Slachtofferhulp Nederland 'Ik weet niet of ouders nog tegen hun kinderen van veertien of vijftien jaar kunnen zeggen: "Blijf jij maar eens binnen." Accepteren kinderen van tegenwoordig dat nog? Dat is frustratietolerantie, dat vind ik wel een mooi woord. Er zijn vast heel veel uitzonderingen, maar het schijnt dat kinderen het tegenwoordig vaak moeilijk vinden om met "Nee" om te gaan. Ze krijgen ook veel minder vaak "Nee" te horen. Vroeger werd een kind opgevoed tot een gehoorzame burger. Vandaag de dag hebben ouders vooral tot taak om hun kinderen gelukkig te maken. Dat is de afgelopen vijftig jaar heel erg opgeschoven. Vandaar mijn vraag: Horen kinderen nog wel eens "Nee"? En hoe werkt dat als de puberteit eenmaal begint?' (R62). Gelukkig zijn er verschillende ouders die wel degelijk nee zeiden. We hebben aan het begin van dit hoofdstuk al een paar voorbeelden genoemd. Het is wel aardig om dit hoofdstuk te besluiten met het relaas van een moeder die tijdens de rellen op het Griekse Rhodos met vakantie was. Zij maakte gebruik van sociale media om de jongste zoon op afstand te verbieden om naar het feest te gaan. Ze nam aan de enquête deel en stuurde ons het volgende bericht:

Mijn oudste zoon had totaal geen belangstelling voor Project X. Maar mijn jongste zoon zit in een fase van puberaal groepsgedrag en is nieuwsgierig naar alles. Die wil alles meemaken. Hij werd aangetrokken door het fenomeen, vooral omdat het zo mooi in de buurt was, zij het nog wel zestig kilometer bij ons vandaan. Hij wilde zelfs met een vriend in een 45km wagentje ernaar toe rijden. Dat was natuurlijk al een raar idee en we moesten er eigenlijk ook om lachen. Maar je ziet dat hun puberbrein dat allemaal bedenkt. Ik was dus op Rhodos en zelfs daar was het de volgende dag in het nieuws. Ik heb het op 21 september 's avonds nog gevolgd op Twitter en schrok wel van de toestand daar [in Haren]. Ik was ontzettend blij dat mijn jongste zoon veilig thuis zat en dat ik niet gezwicht was om toestemming te verlenen. Maar het voelde niet goed aan toen ik hoorde waar het allemaal om ging. Dat [hoorde ik] via de app van een nichtje van mij. Die kon haarfijn uitleggen waar het om draaide. Toen ik op 25 september weer thuiskwam en [mijn zoon] de krant liet zien met de gevolgen van dit zogenaamde leuke feest, begreep hij wel dat het zo niet kon en dat het volledig uit de hand gelopen was. Die gevolgen waren voor de jeugd blijkbaar niet te overzien, die dacht echt dat er een feestje zou zijn. [Dat het was] georganiseerd door de gemeente uiteindelijk. Want die verhalen gingen rond: gratis optreden op een groot sportveld. Daar waren veel misverstanden over. Dat had natuurlijk van tevoren veel duidelijker moeten zijn, een zware onderschatting van het gemeentebestuur. Foei burgemeester!!! Toch moeten ook de ouders er een stokje voor steken. [Ze moeten zorgen] dat hun kinderen daar niet naartoe gaan. Dat kun je tot een bepaalde leeftijd best regelen. [Ze moeten] weten wat hun kinderen van plan zijn en het vooral verbieden. Ik denk dat dit echt een probleem in deze samenleving is: ouders durven geen nee meer te zeggen (...). Als je ziet dat er ook veel oudere mensen bij waren, dan is dat onverstandig en triest. Het heeft de gemeenschap veel geld gekost. Het is echt te hopen dat zo iets niet opnieuw zal voorkomen. En vooral dat de gedupeerden een vergoeding krijgen. Want die hebben geen enkele schuld aan deze situatie maar ze zitten ineens met de brokken.

Nog een enkel woord over de vraag welke betekenis we aan de uitkomsten van onze enquête mogen toeschrijven. Dat is van belang omdat onze respondenten relatief hoogopgeleid waren. Hoe hebben de minder hoog opgeleide ouders gereageerd op het moment dat hun kinderen naar het feest in Haren toe wilden? Zijn deze wellicht soepeler geweest? Of waren ze juist strenger? Of maakt het weinig uit? Hoewel we deze vragen niet empirisch kunnen beantwoorden, is er wel een redenering mogelijk, die het derde antwoord aannemelijk maakt. We beroepen ons daarbij op het meest recente Gezinsrapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Blijkens dit rapport hechten hedendaagse ouders bij de opvoeding van hun kinderen in de eerste plaats aan waarden als autonomie en assertiviteit. In tweede instantie zijn ze ook gehecht aan sociale waarden zoals goede manieren en rekening houden met anderen. Die nadruk op de twee eerste waarden weerspiegelt het individualistisch karakter van de Nederlandse maatschappij. Dat gaat enigszins ten koste van waarden die te maken hebben met empathie, het omgaan met andere mensen en het algemeen belang. Wel is het zo dat zaken als goede manieren en rekening houden met anderen vergeleken met het midden van de jaren negentig weer iets belangrijker zijn geworden. Mogelijk heeft het maatschappelijke debat over normen en waarden daarbij een rol gespeeld. Nu laat de juiste opvoeding altijd een mix van strategieën zien. Ze omvat een hoge mate van ondersteuning, een veelvuldig gebruik van autoritatieve controle, een beperkt gebruik van autoritaire controlemiddelen en een voldoende mate van regelmaat.⁷

⁷ Een autoritatieve opvoedingsstijl houdt in dat ouders de zelfstandigheid van hun kinderen aanmoedigen maar wel aangeven wat moet en/of niet mag (Van den Brink 1997).

Ofschoon men niet kan zeggen dat er over deze manier van opvoeden een volledige consensus in Nederland bestaat, vallen de verschillen tussen ouders met diverse achtergronden nogal mee. Daarbij speelt ook het opleidingsniveau van de ouders een rol. Laagopgeleide ouders hechten bijvoorbeeld wat meer waarde aan sociale conformiteit, terwijl hoog opgeleide ouders iets vaker zaken als autonomie en assertiviteit benadrukken. Bovendien staan laagopgeleide ouders wat minder afwijzend tegenover fysieke disciplineringsmaatregelen.⁸ Daarmee weten we nog steeds niet wat laag opgeleide ouders in Haren met betrekking tot het voorgenomen feest hebben gedaan. Maar we mogen op grond van deze bevindingen zeker niet aannemen dat hun houding soepeler zou zijn geweest. Ze zijn vergeleken met hoogopgeleiden ouders immers minder sterk geneigd tot het bevorderen van autonomie en wat meer tot het uitdelen van straf. Het is dus niet aannemelijk dat alle jongeren die wél naar Haren zijn geweest, vooral laagopgeleide ouders hebben gehad. Veel plausibeler is de aanname dat de verschillen tussen ouders die hun verantwoordelijkheid wel of niet namen op een min of meer gelijke wijze over alle gezinnen zijn verdeeld.

⁸ Bucx 2011. P. 152 e.v.

Samenvatting hoofdstuk 6

- Vrijwel alle ouders hadden voorafgaande aan de rellen in Haren iets over Project X gehoord. Ze hebben de ontwikkelingen rondom het feestje in Haren niet alleen oplettend gevolgd maar wezen hun kinderen ook op de risico's van dit initiatief.
- Een kleine meerderheid raadde deelname aan het feest sterk af. In de helft van alle gevallen maakten ouders en kinderen bepaalde afspraken over het feestje. Ongeveer een derde van de ouders met wie wij contact hebben gehad verleende toestemming terwijl veel ouders hun kinderen een verbod oplegden.
- Verreweg de meeste jongeren zagen het feestje als een goede grap. Ze wilden graag samen met vrienden naar het feest of vonden de gebeurtenis zo interessant dat ze erbij wilden zijn.
- De ouderlijke argumenten en maatregelen hebben een duidelijk effect gehad. In veel gevallen lieten kinderen zich overtuigen om niet te gaan en verder heeft menige jongere zich bij een verbod neergelegd.
- De meeste feestgangers voelden zich overvallen door wat zich in het dorp afspeelde. Ze kwamen ongewild in de rellen terecht en schrokken hevig van het politieoptreden. Slechts een paar ouders zeggen dat hun kinderen zich prima hebben vermaakt.
- Verreweg de meeste ouders waar wij contact mee hadden, leggen de schuld bij de jongeren zelf en de drank. Bijna even vaak maken ze verwijten aan de gemeente Haren. Ongeveer de helft is van mening dat de politie blaam treft evenals de samenleving in haar geheel.
- Qua verantwoordelijkheid verwijzen ouders minder vaak naar de sociale media dan naar traditionele media als radio, televisie of krant. Slechts enkele ouders menen dat de film Project X tot de gebeurtenissen heeft geleid.
- Er is een groot verschil tussen de houding van ouders vóór de rellen en hun houding na afloop ervan. Nogal wat ouders erkennen een zekere naïviteit en onbezonnenheid. Ze voelen zich machteloos omdat ze hun kinderen niet konden beschermen.
- Met betrekking tot de manier van opvoeden vallen de verschillen tussen ouders nogal mee. Laagopgeleide ouders hechten wat meer waarde aan sociale conformiteit terwijl hoogopgeleide ouders wat meer aan autonomie en assertiviteit hechten.
- Er is geen reden om aan te nemen dat de houding van laagopgeleide ouders soepeler zou zijn geweest. Ze zijn vergeleken met hoogopgeleiden ouders immers minder sterk geneigd tot het bevorderen van autonomie en wat meer tot het uitdelen van straf.

7 Preparatie

De overheid en het publiek

De kritiek op het handelen van de gemeente Haren vóór, tijdens en na de rellen van 21 september 2012 is verre van mals. Onze respondenten brengen niet alleen talloze bezwaren naar voren maar ze stemmen ook sterk met elkaar overeen. Wel moet worden bedacht dat ons veldwerk in de laatste twee maanden van 2012 en de eerste maand van 2013 werd verricht. Dat is twee tot vier maanden na de gebeurtenissen, een tijd waarin veel bewoners van Haren met elkaar hebben gesproken en nieuwsmedia bijzonder actief waren. Mede daardoor is er waarschijnlijk een zekere consensus gegroeid: vrijwel iedereen vindt dat de gemeente heeft gefaald. We weten uiteraard niet hoe het oordeel zou zijn geweest als het feestje op een andere manier verlopen was. Wellicht hadden sommige respondenten dan positiever over de aanpak van de gemeente geoordeeld. Maar nu het volkomen misgegaan is, laat menigeen zich kritisch uit. Wij zullen de voornaamste bezwaren hieronder in kaart brengen. Daarbij moet het voorbehoud worden gemaakt dat we ons niet over de juistheid van bepaalde bezwaren of verwijten uitlaten. Dat zou alleen kunnen als we het handelen van de overheid zelf hadden onderzocht. Gelukkig kan de lezer voor dat laatste gebruik maken van het deelrapport *Er is geen feest*, waar het optreden van de Harense overheid nauwkeurig wordt ontleed. In dit rapport beperken we ons tot de manier waarop dat optreden door de jongeren en bewoners van Haren ervaren is en hoe ze op de gebeurtenissen terugkijken.

1. Voorbereiding en communicatie

Om te beginnen wordt vaak gewezen op een gebrekkige voorbereiding. Sommigen kregen de indruk dat de gemeente geen echt plan had. Anderen namen aanvankelijk aan dat men wel was voorbereid, maar dit bleek later tegen te vallen. Zo vertelde een van onze respondenten dat de gemeente op donderdagavond nog een bijeenkomst voor bewoners van de Stationsweg had georganiseerd. Er werd gesproken over voorzorgsmaatregelen en men suggereerde dat er voldoende politie en ME beschikbaar was. De bewoners kregen wel het advies om hun auto binnen te zetten, net zoals ze bij Oud en Nieuw deden. Die bijeenkomst gaf onze respondent een vrij goed gevoel. Hij had de indruk dat men op alles was voorbereid. Hij dacht bij zichzelf: 'Oké, ze zijn ermee bezig. Ze denken er op hoog niveau over na'. Het is dan ook niet vreemd dat deze bewoner later kritisch over de gemeente is (R43). Een andere bewoner nam het heft in eigen handen want hij maakte zich zorgen: 'Ik werd een paar dagen van tevoren getipt dat mijn bedrijfsterrein op Facebook stond omdat het exact achter het huis van Merthe ligt'. Daarom leende hij op vrijdagochtend van de gemeente een paar bouwhekken om het terrein af te sluiten. De politie zette er vrijdagmiddag nog een bouwlamp neer om de boel te kunnen verlichten mocht dat nodig zijn (R42).

Volgens de bewoners blijkt het gebrek aan voorbereiding onder andere uit het feit dat de gemeente nooit heeft begrepen hoeveel jongeren er inderdaad naar Haren wilden. De een zegt: 'Ik denk dat ze de zaak onderschat hebben. Ze beseften niet dat het zo groot zou worden' (R43). Een ander zegt: 'Die inschatting is absoluut verkeerd gegaan. Men had moeten inschatten dat dit veel groter werd dan men dacht. Het is onterecht om de schuld aan de sociale media te geven. Dat is gewoon volledig achterhaald. Je weet gewoon dat het heel snel kan gaan.' (R25) Verschillende bewoners spreken in gelijke bewoordingen over een inschat-

tingsfout (R26, R33). Eén respondent herinnert zich zelfs een min of meer officiële mededeling: 'Rond een uur of vier hoorde ik op de radio dat niemand Haren in zou komen. Volgens mij werd dat vanuit de gemeente of misschien de politie gezegd.' Enkele uren later bleken er duizenden jongeren in de straten van Haren te staan (R50). Overigens wordt dit verwijt niet alleen door de volwassen bewoners aan de gemeente gemaakt. Een van de jongeren zegt bijvoorbeeld: 'De gemeente en de politie hebben het feest onderschat. Ze hadden ervan uit moeten gaan dat er ook echt 10.000 man zouden komen' (R9). Uit ons interview met iemand die deel uitmaakte van het gemeentelijke beleidsteam maken we op dat de gemeente de komende gebeurtenissen tot het begin van de avond als een hypothetisch geval beschouwde. Om half zes werden er nog flauwe grappen gemaakt: 'Er liepen drie jongens op een leeg plein en dan zei iemand: "O kijk, daar loopt er een hoor. Met een rugzak!" Dat was alles wat er liep. Er was gewoon echt hélemaal niets...' (R52). De nachtburgemeester van Groningen zegt dat hij de gemeente van tevoren op de risico's van een grote massa in het centrum gewezen heeft: 'De moeilijkheid was om die grote publieksstroom uit het kwetsbare centrum van Haren weg te houden. Dus toen ik die middag in Haren was kon ik mijn ogen niet geloven dat de gemeente op die manier te werk was gegaan. Zo ontzettend amateuristisch. Door gewoon een paar lage hekjes neer te zetten bij de Stationsweg. En helemaal niet het centrum af te sluiten of daar iets aan te doen. Nou ja, jullie hebben zelf het centrum gezien. Het is strategisch echt een hele slechte plek met al die hoge hagen die je daar hebt waar je je achter kunt verstoppen. Het is gewoon een hele domme plek om daar iets te laten gebeuren' (R51b). Of dit oordeel helemaal terecht is, kan de lezer beoordelen door kennis te nemen van het deelrapport *Er is geen feest*. De gedachte dat de zaak is onderschat, wordt in elk geval door velen gedeeld.

Naar verluidt was de voornaamste oorzaak van die onderschatting dat de gemeente geen oog had voor het belang van sociale media. 'De burgemeester wilde geen experts inschakelen, want zijn zoon had hem al op de hoogte gebracht', aldus één respondent (R33). Volgens iemand anders bleef de gemeente maar roepen dat er niets aan de hand was terwijl de hype om zich heen greep (R39). Toch mag de vraag worden gesteld of dat helemaal klopt. In elk geval zijn er ook respondenten die het anders zien. Hun opvatting is dat er wel iets gebeurde maar dat het onvoldoende opleverde. Een van hen laat zich als volgt uit: 'Bats en anderen hebben mij dinsdag verteld dat ze de sociale media zouden monitoren. Wat de gemeente op donderdag echter niet wist was dat grote groepen op internet hadden afgesproken om naar Haren te gaan. Pas donderdagavond kwamen er twee mensen van de AIVD om bij het monitoren te helpen. Ik wist zeker dat zij de film Project X of de trailer nooit hadden gezien' (R24). Deze opmerking strookt met de observatie van een Harense jongerenwerker die anderhalve week van tevoren na een zoektocht op internet aan de lokale jeugdagent doorgaf dat het een zaak van openbare orde was en dat ze het als een verboden demonstratie moesten opvatten (R53). Men kan dus niet volhouden dat er op het gebied van de sociale media helemaal niets is gedaan. De vraag is alleen of er genoeg gedaan is en of het op een goede manier is gedaan.

Een tweede bezwaar dat veel van onze respondenten uitten, betreft de wijze waarop de gemeente met communicatie om ging. Op verschillende punten klinkt het verwijt dat ze geen open houding ten toon spreidde. Sommige bewoners noemen de wijze waarop de gemeente voor en na het incident communiceerde zelfs arrogant (R32). Een van hen merkt onder meer het volgende op: 'De woensdag voorafgaande aan de rellen zoemde het in ons dorp rond. Iedereen had het erover, maar niemand deed wat. Toen ik met de gemeente belde, werd er niet opgenomen. Dus ik erheen voor een gesprek. Ik vroeg waarom de insteek zo negatief was: geen feestje en wel een politieverordening. Is dat wel handig? Bij de gemeente bestond de verwachting dat het niet zo'n vaart zou lopen, want er was voor vrijdag regen voorspeld' (R36). Een Harense ondernemer kreeg eveneens nul op het rekest. 'We vroegen wat we vanuit de horeca konden doen. Er kwam geen enkel advies. "Kijk maar op de

website,” zeiden ze. Maar op die gemeentesite stond helemaal niets’ (R49). Verder klaagde de medewerker van een supermarkt over wat hij als een gebrek aan communicatie typeert. ‘Je hoort de burgemeester over de kwestie praten. Er zou een verbod op alcohol zijn. Maar vanuit de supermarkt hebben wij vooraf geen enkel contact met de gemeente of de politie gehad. Wel hoorden we een paar dagen tevoren via de media dat er een alcoholverbod en noodverordening was. Maar uiteindelijk heb ik geen verordening onder ogen gehad’ (R50).

De stroeve communicatie wordt misschien nog het best geïllustreerd door ervaringen van een gemeenteraadslid dat in de betreffende week veel contact met Harense middenstanders had. Zij vertelde dat verschillende ondernemers haar vanaf maandag 17 september begonnen te bellen omdat ze geen informatie van de gemeente kregen. Zij voelde zich in eerste instantie genegeerd. Pas op woensdag kreeg ze contact met de burgemeester. Ze waarschuwde hem dat Haren een menigte van 1000 tot 1500 jongeren niet kon verwerken en adviseerde om op donderdagochtend bij een vergadering van Ondernemend Haren langs te gaan. Op die bijeenkomst wijdde hij een paar woorden aan het afsluiten van de Stationsweg. De ondernemers mochten zelf beslissen of ze dicht gingen. Als de nood hoog werd, moesten ze de politie maar bellen. In de week voor de rellen zocht deze respondent wel zeven keer contact met de gemeente. Ze werd er niet gelukkiger van. ‘Als ik met iets kwam, leek het alsof ik aan het zeuren was. Ik kreeg te horen dat er niets zou gebeuren en dat het wel mee zou vallen (...) De gemeente wist niets en de gemeente deed niets. Ik snap niet dat je in zo’n klein dorp niet met de ondernemers praat...’ (R24).

Ook de communicatie van de gemeente ná de rellen is niet bij iedereen in even goede aarde gevallen. Verschillende respondenten laten zich in negatieve bewoordingen uit over het optreden van de burgemeester en de korpschef bij Pauw en Witteman. Een van hen vindt dat ze onvoldoende openheid van zaken hebben gegeven (R45). Een ander zegt dat ze hun fouten in onvoldoende mate erkennen. Ze moeten volgens hem niet blijven herhalen dat iedereen zijn best heeft gedaan: ‘Ik vind het jammer dat ze niet zeggen: Jongens, dit hebben we niet kunnen voorzien. Dan was er meer begrip voor de gemeente geweest’. Hij stoort zich bovendien aan de korpschef die later op televisie verklaarde dat hij genoeg mensen achter de hand zou hebben gehad, terwijl dat niet waar bleek te zijn. Overigens vindt deze kritische burger het niet zo belangrijk dat er koppen rollen. Het gaat hem vooral om waarheidsvinding. Men moet zeggen: ‘Zo of zo is het gelopen. Dat en dat gaan we doen om te voorkomen dat het nog eens gebeurt’ (R41).

Volgens medewerkers van Slachtofferhulp Nederland werd het nazorgtraject onnodig zwaar gemaakt door er een collectief karakter aan te geven: ‘De gemeente noemde het ook collectieve verwerking en ze wilden iets doen naar het dorp, een gebaar of iets. Dus toen hebben ze ruim twee weken na de gebeurtenis opnieuw een bijeenkomst belegd waarvoor alle bewoners werden uitgenodigd om over hun gevoel van die avond te komen praten. Dat is mosterd na de maaltijd, want na twee weken zijn de acute emoties eraf en heb je te maken met hele andere reacties dan direct na een gebeurtenis (...) Er kwamen tien mensen op die avond af en er waren 25 hulpverleners (...) Het was heel duidelijk van we doen liever te veel dan te weinig. In onze ogen sloeg men daarin door. Dan lijkt het om een ‘To cover your ass principle’ te gaan’ (R62).

We hebben overigens niet alleen maar negatieve geluiden over het optreden van de gemeente gehoord. Men is bijvoorbeeld positiever over de manier waarop de bevolking van Haren geïnformeerd werd. Zoals vermeld, werd er op donderdag 20 september een bijeenkomst georganiseerd. Ze was bedoeld voor mensen die aan de Stationsweg woonden en die van de gemeente al een brief hadden gehad (R42). Het was niet de enige brief die werd verstuurd. Er gingen in de loop van de

avond en de nacht nog meer brieven naar de bewoners toe (R52). Het merendeel van de respondenten die wij spraken vond dat positief. Zo was een bewoonster positief getroffen door een briefje dat ze op zaterdagochtend om half tien op de deurmat vond. Het ging over een bijeenkomst die in de kerk werd georganiseerd (R33). Een andere bewoner stuurde op zaterdagavond een mail naar Rob Bats. Het ging over zijn moeder die in het rampgebied woonde en per ongeluk geen brief van de gemeente had ontvangen. Daarop belde Bats haar de volgende dag om 10 uur 's morgens op. Hij wilde eventueel langskomen en vroeg of hij iets voor haar kon doen (R26).

2. Eenduidig optreden

Een volgend verwijt aan het adres van de overheid is dat haar aanpak niet eenduidig was. Welke maatregelen waren er in deze periode van kracht? En zijn die wel op een overtuigende manier ten uitvoer gebracht? Bepaalde zwenkingen in het beleid worden door tal van respondenten genoemd. Verschillende respondenten noemden de aanpak van de overheid paradoxaal. Zij doelen hiermee op de onduidelijkheid die de gemeente heeft gecreëerd in haar communicatie over het al dan niet organiseren van een alternatief feest en het niet handhaven van het alcoholverbod. 'Als je zegt dat er geen feest is, dan moet je zorgen dat het feest er ook niet komt' (R38). Een andere respondent memoreert dat de gemeente een dubbele boodschap had: Er is geen feestje in Haren maar mensen met een feeststemming zijn hier welkom (R24). Een volgende respondent verwoordt het zo: 'Donderdag was de boodschap: het dorp gaat dicht. Vrijdag was het: laten we er maar het beste van maken' (R41). De aanpak oogde bovendien amateuristisch en weinig georganiseerd. 'De benadering was dat men geen feestje wilde maar ze leken niet te weten hoe ze dat moesten doen', zegt de ene respondent (R30). Een ander zegt: 'Als inwoner kreeg je de indruk dat de gemeente te lang heeft gewacht met het nemen van een besluit in de ene of de andere richting. Ze hinkte te lang op twee benen in de zin van óf we maken er een echt feest van, óf we sluiten de boel af.' (R27). Verder was er onduidelijkheid over de winkelsluiting. 'Vrijdagochtend hoorde ik op de radio dat de koopavond afgelast werd. Tegen een uur of twaalf werd dat ontkracht. De koopavond ging gewoon door' (R50). Dit gebrek aan helderheid trof ook de jeugd. 'Duidelijke communicatie ontbrak. Eigenlijk wist niemand waar hij aan toe was', stelt de ene jongere (R11). De ander doet er een schep bovenop en zegt: 'Toen de gemeente zei "Er is geen feest" was het kwaad al geschied' (R2). En een derde maakt de werking van die boodschap nog iets explicieter door te stellen dat de jongeren juist naar Haren gingen omdat de burgemeester het feest had afgelast (R9). Op dit laatste punt komen we aan het slot van dit hoofdstuk terug.

Nog los van de vraag of iedereen wist welke maatregelen de gemeente voorstond, plaatsen velen een vraagteken bij de manier waarop die werden uitgevoerd. Een veelzeggend voorbeeld daarvan is het alcoholverbod dat men afkondigde. Het eerder aangehaalde gemeenteraadslid vindt dat het van meet af aan verkeerd is aangepakt: 'De Mitra heeft tot half tien drank kunnen verkopen. De gemeente had beter met ondernemers in gesprek moeten gaan' (R24). De nachtburgemeester blijkt voor een andere benadering en zegt: 'Om 4 uur 's middags had je rood-witte linten bij de Aldi en de Albert Heijn neer moeten zetten' (R48). Een van de ondernemers uit Haren pleit voor een meer serieuze handhaving: 'De gemeente is verplicht om tegen ons te zeggen welke maatregelen ze neemt. Als je een alcoholverbod afkondigt, moeten er agenten zijn die dat handhaven. Zorg dan ook dat de Albert Heijn en de Mitra daadwerkelijk sluiten' (R49). Eerlijkheidshalve moeten we zeggen dat men dit bezwaar bij de gemeente erkent. Iemand die nauw betrokken was bij het gemeentelijke beleidsteam licht dat als volgt toe: 's Middags was er een alcoholverbod ingesteld maar je wist dat de controle niet mogelijk was. Door de grote hoeveelheid mensen was een aantal maatregelen niet te handha-

ven. Daarom gaven wij de winkels door dat ze zelf mochten bepalen of ze open bleven' (R52). De klacht over het niet-uitvoeren van een besluit wordt zelfs door enkele jongeren verwoord. 'De politie had boetes moeten uitdelen aan iedereen met een biertje op straat', zegt een van hen (R9). Een ander verbaasde zich erover dat hij bij aankomst in Haren niet werd gecontroleerd: 'Dan kom je daar aan en stop je je biertje weer in je binnenzak. Nou, we konden er gewoon langs lopen. Niets aan de hand. Niemand werd gefouilleerd' (R16). Overigens zijn er ook wel Harenaren die weinig zien in een strikte handhaving. Neem bijvoorbeeld deze uitspraak van een man die bij de brandweer dienst deed: 'Toen ze GRIP 3 afkondigden dacht ik: Wat is dit voor gekkigheid? Onze commandant vertelde dat er totaal geen drank getolereerd werd. Men zou ook geen samenscholingen accepteren, geen muziek, helemaal niets. Ik keek hem aan en dacht bij mezelf: "Jij bent knettergek. Hoe wil jij al die jongeren hun drank afnemen? Dan krijg je toch oorlog?"...' (R26). De aanwezige handhavers werd in de loop van de avond gevraagd om een pamflet uit te delen waarop de gemeente officieel meedeelde dat er geen feest zou zijn (zie afbeelding 1). Dat weigerden ze (R61). Deze poging van de gemeente om het publiek door middel van een flyer op andere gedachten te brengen, onderstreept dat ze steeds door de feiten werd ingehaald.

Afbeelding 1

Zo blijkt dat handhaving in Haren – net als in de rest van Nederland – een splijtzwam is. Sommigen pleiten voor de consequente uitvoering van een besluit als dat eenmaal genomen is, terwijl anderen denken dat dit de situatie alleen maar erger maakt (zeker als het niet vanaf het begin consequent is ingezet). Dat laatste is sommigen een doorn in het oog. Zij beschouwen de rellen in Haren als het gevolg van de veel te slappe houding die je meer algemeen in Nederland aantreft. Neem bijvoorbeeld een wat oudere heer die lang in het buitenland werkte. Hij verbaast zich over het feit dat de Harense winkels niet op slot gingen. In landen waar veel ongeregelde plaatsen vinden, doen de winkeliers meteen hun rolluiken omlaag. Waar komt die laksheid vandaan? Kunnen we de regels niet handhaven in Nederland of willen we niet? Hij geeft zelf antwoord op die retorische vraag en zegt: 'Volgens mij willen we niet. In Singapore laat je het wel uit je hoofd om door rood te lopen. Wij

blijven maar gedogen (...) Waarom maakt men geen gebruik van het waterkanon? Of laten ze een keer met scherp schieten...' (R34). Hoewel de aanpak van deze mijnheer niet door een meerderheid van de Harense bevolking zal worden gesteund, is hij wellicht niet de enige die zoiets denkt. Een van onze respondenten zegt bijvoorbeeld: 'Het gros van de jongeren zal hebben gedacht: Politie! Doe effe normaal of zo... Maar in de VS zou de politie eerst hun geweer hebben gepakt. Dat geeft toch meer respect' (R11).

In het verlengde van deze discussie over al dan niet handhaven ligt een vraag die vele bewoners hebben gesteld: Waarom ging de gemeente niet tot het afsluiten van Haren over? Verschillende respondenten zeggen dat ze een dergelijke maatregel hadden verwacht (R30). Een van de bewoonster riep tijdens het gesprek zelfs het volgende uit: 'Sommige ouders hebben hun kinderen mét kratten bier in de auto naar Haren gebracht. In plaats van een alternatief feest te organiseren hadden ze de weg moeten afsluiten!' (R33). Deze mening wordt door velen gedeeld. Een van hen zegt: 'Het is achteraf praten natuurlijk, maar volgens mij hadden ze de boel hier beter af kunnen sluiten' (R43). Er werden ook andere harde interventies bepleit. 'Waarom is het autoverkeer niet tegengehouden? Waarom bleven de treinen rijden?', vraagt iemand zich af (R34). Had men al die mensen niet gewoon naar het centrum van Groningen kunnen brengen, waar ze aanzienlijke aantallen jongeren wel gewend zijn? (R49). Weer een ander pleit voor het arresteren van degenen die het event op Facebook hadden geplaatst (R9). Met andere woorden: de harde maatregelen zijn niet van de lucht. Toch berust dit alles, zoals een van de respondenten aangaf, op wijsheid achteraf. Niemand kon op het moment zelf voorzien welke effecten dat soort maatregelen zou hebben. Het is best denkbaar dat bijvoorbeeld een afgrenzing door de politie tot een felle reactie zou hebben geleid (R52). Het ligt dus niet voor de hand om deze uitspraken als serieuze beleidsadviezen te zien. Maar ze geven wel aan dat de bewoners en ondernemers verre van tevreden zijn over het gevoerde beleid en dat ze van hun bestuurders in ieder geval meer ruggengraat hadden verwacht.

Daarmee is nog steeds niets gezegd over misschien wel het voornaamste verwijt van onze respondenten aan de plaatselijke overheid: het feit dat er volstrekt onvoldoende politie op de been was. Veel bewoners laten zich daar schamper over uit. 'Ze hadden gezegd dat er 300 man ME beschikbaar waren. Het bleken er 16 te zijn', aldus een bewoner (R26). 'Er had bij de stations van Assen en Groningen een ME-peloton moeten staan om die jongeren op te pakken', meent een ander (R48). We komen later nog terug op het late verschijnen van de ME en de invloed die dit had op het verloop van de ongeregeldeheden. In elk geval zijn ook bepaalde professionals van mening dat de overheid in dit opzicht tekort geschoten is. Neem bijvoorbeeld de medewerker van Prorail die met enkele collega's naar een bijeenkomst van de KLPD ging. 'We gaan uit van een aantal scenario's', werd daar gezegd. 'Op het moment dat er zeshonderd man komen, dan hoeven we niet op te schalen. Komt er tussen de zeshonderd en de elfhonderd man dan wordt het al wat. En komen er nog meer dan wordt het groots opgeschaald. Zo was de insteek van de briefing in Groningen. Nou, het was al heel gauw duidelijk dat het erg groot werd. Tegen 20 uur was al volkomen duidelijk dat het massaal zou worden. Na deze deceptie weten we dat er meer blauw op straat had gemoeten. Gelijk al. De ME-eenheid die er kwam, was te klein en ook te laat' (R56). Voor een nadere analyse van deze voorbereidingen verwijzen we de lezer naar het deelrapport *Er is geen feest*. Voorlopig stellen wij vast dat de overheid in haar benadering verre van eenduidig was. De ene respondent kreeg te horen dat hij niet naar de politie hoefde te bellen omdat er genoeg buurtagenten waren (R43). Een ander kreeg van de buurtagent zijn telefoonnummer door, zodat hij kon bellen mocht het nodig zijn (R42).

3. Wel of geen alternatief feest?

Zo komen we bij de laatste vraag met betrekking tot het overheidsbeleid. Was het verstandig geweest als de gemeente een alternatief feest had georganiseerd of als ze dit door anderen had laten doen? Daarover werd in Haren verschillend gedacht. In elk geval heeft de gemeente een tijd met de gedachte gespeeld. Enkele jongerenwerkers vertelden dat de politie hen vroeg om bij wijze van alternatief het jeugdhonk open te doen. Maar die locatie bleek niet geschikt want er konden niet meer dan zestig man in. Toen raakte dat idee weer buiten beeld (R53). Een dag of vier voor het aangekondigde feest vroeg de gemeente deze jongerenwerkers opnieuw of ze een rol wilden spelen bij de organisatie van een alternatief. Daar zagen ze nogal tegenop. ‘Het is organisatorisch een grote klus, zelfs als er maar 500 mensen zouden komen. Je moet van alles regelen rond veiligheid, vergunningen en dergelijke. Dat krijg je in drie of vier dagen niet voor elkaar. Tenzij je toestanden wil zoals in Dortmund of zo’ (R53)⁹. Toch waren het niet alleen praktische redenen waarom de gemeente besloot om van een alternatief evenement af te zien. Ten eerste was men bang daarmee een precedent te scheppen: als elke gemeente die een massa jongeren op haar dak krijgt zich gedwongen zou voelen tot het organiseren van een alternatief, dan was het hek van de dam. Er zou zelfs een aanzuigende werking van dat alternatief uit kunnen gaan (R39). Sommige bewoners vinden dat een juist argument. Een van onze respondenten zei bijvoorbeeld: ‘Ik vond het idee van een alternatief feest echt belachelijk. Ik ben er uit principe niet voor dat je elke groep die om een feest roept zo tegemoet komt. Bovendien had het probleem zich bij een alternatief alleen maar verplaatst’ (R50). Verschillende respondenten sluiten zich bij deze opvatting aan (R42).

Maar er zijn ook bewoners die stellen dat zo’n alternatief feest een deel van de oplossing was geweest. Sommigen hebben zelf een poging in die richting gedaan. Zo merkte een van onze respondenten het volgende op: ‘Mijn idee was om Haren af te sluiten en tegelijkertijd de ijshal open te gooien voor iedereen die op dat moment in het dorp is. Later bleek de nachtburgemeester van Groningen ook een plan te hebben. Uiteindelijk ging het niet door omdat de gemeente het risico niet wilde nemen. Dat heeft Bats zelf gezegd. Oké, nu hebben ze een ander risico genomen’ (R24). Een tweede respondent heeft zich eveneens ingezet voor een alternatief. ‘De gemeente zei: Wij doen zelf niets maar als er particuliere initiatieven ontstaan dan kan er wel voor ontheffing worden gezorgd. Toen hebben we een hele middag zitten telefoneren om iets van de grond te krijgen (...). Per saldo kwamen we uit bij de nachtburgemeester van Groningen. Die had op woensdag een plan ingediend maar nog niets van de gemeente gehoord. Over dat plan probeerde ik donderdagochtend met iemand van de gemeente te bellen maar het leidde tot niets omdat de burgemeester op dat moment niet in Haren verbleef’ (R36). De nachtburgemeester van Groningen zelf vertelde ons daar het volgende over: ‘Ik werd dus donderdagochtend heel vroeg om 8 uur ’s morgens gebeld door de gemeente Haren. Daar stond ik nogal van te kijken. “Ja, wij hebben van buurtbewoners gehoord dat u een oplossing hebt voor het probleempje dat wij misschien morgen gaan hebben.” Dat was de letterlijke zin. Ik zeg: “Ja, natuurlijk heb ik een oplossing.” Dus ik heb dat toen nog een keer herhaald. “Dat feestje is helemaal niet belangrijk. Het is zaak dat jullie qua communicatie de hele meute afleiden.” Intussen had ik al een ondernemer uit Haren gesproken, dat was woensdag. Die stelde enkele weilanden aan de A28 beschikbaar. Daar ben ik op woensdagavond even gaan kijken en dat waren inderdaad hele mooie weilanden. Precies voordat je Haren binnenkomt de snelweg af en dan was je er al. Nou, heel mooi geschikt, met een in- en een uitgang. Helemaal prima. Dus die donderdag vertelde ik aan die gemeenteambtenaar dat ik eigenlijk al een locatie had. Toen wilden ze dat ik een begroting maakte en een plan op papier zette. Ik heb toen

⁹ De respondent bedoelt waarschijnlijk de stad Duisburg waar 21 dodelijke slachtoffers vielen die tijdens de Love Parade van 2010 in het gedrang kwamen.

keihard gewerkt. In drie uur tijd had ik het hele evenement al rond met beveiliging, EHBO en de hele rataplan. Dat heb ik allemaal opgestuurd. Toen hebben ze me eigenlijk de hele dag aan het lijntje gehouden' (R51b).

Uiteindelijk kreeg de nachtburgemeester te horen dat er niet voor zijn alternatieve plan werd gekozen. Niettemin konden dit soort initiatieven binnen de gemeente Haren op enige steun rekenen (R52). Dit verklaart wellicht waarom men, ondanks een eerder besluit om dat niet te doen, op 21 september in de loop van de avond toch overging tot enkele halfhartige stappen die door het publiek als de aanzet voor een alternatief feest werden gezien. 'Rond kwart voor elf hoorden we buiten muziek. Op de voetbalvelden bleek wat verlichting en muziek geregeld te zijn. Voor het podium hield zich een groepje van 100 jongeren op' (R36). Sommigen hadden kennelijk het idee dat er toch iets met de onverwachte toestroom van mensen moest gebeuren. Een uitspraak van de locoburgemeester, die meende dat feestvieren geen taak voor de overheid is, riep dan ook verbazing op. 'Dat is te zot voor woorden' aldus een respondent. 'Nee, in normale situaties is het geen overheidstaak. Maar je praat hier over een noodsituatie en dan moet alles uit de kast worden gehaald. Dat had met een paar platte petten op dat stuk land heel goed gekund (...). Men had tegen de jeugd kunnen zeggen: ga daar maar naartoe maar wel op eigen risico. Het idee dat de verantwoordelijkheid dan bij de gemeente zou liggen, vind ik gelul' (R41).

In elk geval staat vast dat de meeste jongeren deze aanpak heel anders zien. De een verwachtte dat de gemeente inderdaad iets dat op veld zou organiseren zodat de aanwezigen werden vermaakt (R7). De ander heeft actief opgeroepen om naar het bewuste veld toe te gaan. 'We waren heel benieuwd hoe het eruit zou zien daar bij Gorecht. Rond half tien hebben we tegen iedereen gezegd: Jongens, er is nóg een feest' (R1). Een derde jongere betreurde dat er op het voetbalveld alleen maar wat lampen stonden maar voegt er een hoopvolle gedachte aan toe: 'Als er inderdaad artiesten op het veld waren geweest, zouden wij erheen zijn gegaan. Dan had je ook een scheiding van relschoppers en feestgangers gehad' (R9). Een vierde jongere is van mening dat de gemeente had moeten zorgen voor elementaire voorzieningen zoals toiletten, lichten en dergelijke. Hij verwerpt het idee dat men dan verantwoordelijk voor de veiligheid van de aanwezigen zou zijn geweest. 'Je kunt als gemeente toch een vergunning verstrekken? Ga het dan regelen! Met een beetje gezond verstand kun je weten dat het uit de hand loopt als er niks is' (R11). We spraken slechts één jongere die zich bij de zienswijze van de gemeente aansloot. Hij zegt: 'Een alternatief feest organiseren kost tijd en dan moet je inderdaad de veiligheid kunnen garanderen. Ik snap best dat de gemeente dat niet heeft gedaan' (R12). Maar voor het overige hadden onze jeugdige respondenten zo'n alternatief wel gewaardeerd. Helaas werd er ook op dit punt onduidelijk gecommuniceerd. 'Een plaatselijke krant schreef dat er misschien een alternatief feest werd gegeven. Daar wilden we in elk geval een klein kijkje gaan nemen' zegt een jongedame (R5). Deze onduidelijkheid wordt eveneens door een jongeman aan de kaak gesteld: 'Het was zeer onduidelijk of er op dat Gorechtveld nu iets te doen was of niet' (R11). Een andere jongen verbaasde zich erover dat alles zo uit de hand was gelopen en zegt: 'Ik dacht nog wel dat de gemeente iets op dat voetbalveldje had neergezet. Maar wij zijn nooit naar dat veld toegegaan. Is het eigenlijk wel open geweest?' (R12). Andere jongeren gaven aan dat ze wel degelijk op de avond zelf een kijkje zijn gaan nemen op het veld, maar teleurgesteld weer terugkeerden naar het centrum (R7). Toch is de gemeente niet de enige die bij droeg aan de uiteindelijke teleurstelling. Ook andere instanties waren in hun berichten niet altijd duidelijk. 'Ik had gehoord dat Kraantje Pappie en Yellow Claw zouden optreden. Dat stond op Twitter. Dus toen was het: Mooi, daar ga ik heen. Maar toen we er waren kregen we via Twitter te horen dat het was afgelast (R5). Zo blijkt dat het niet alleen de gemeentelijke communicatie was die onduidelijkheid

veroorzaakte. Er was in die periode een groot aantal andere ‘zenders’ actief die allemaal een andere boodschap uitzonden. Het is dus niet vreemd dat jongeren, ouders en andere volwassenen de kluts kwijt raakten.

4. Miskening van een realiteit

Wie de verschillende acties vanuit de gemeente overziet, krijgt niet de indruk dat men volgens een weloverwogen plan te werk ging. De gemeente maakte veeleer de indruk van een schaker die door de zetten van een tegenstander in verwarring wordt gebracht en er maar het beste van probeert te maken. We suggereren daarmee niet dat er zo’n tegenstander aan het werk is geweest. We zullen in hoofdstuk 9 en 10 nog laten zien hoe weinig grond er is voor het idee dat de rellen in Haren veroorzaakt zijn door een groep van hooligans of relschoppers die bewust op een confrontatie met de politie uit waren. Maar dat neemt niet weg dat bepaalde gebruikers van de sociale media in strategische termen over het komende feest nadachten. Dat wordt geïllustreerd door het verhaal van een 27-jarige man uit Groningen die met een stel vrienden naar Haren ging. Hij gebruikt het begrip ‘internetmeme’ en legt uit dat het feest in de sociale media daardoor voortdurend groter werd.¹⁰ Op onze vraag of hij verwachtte dat het feest iets virtueels zou blijven, is zijn antwoord negatief. Hij zegt:

Kijk, het hele concept van de internetmeme is dat het groeit en alsmaar groter wordt. Het idee was van meet af aan dat het een kleinschalig feestje moest worden, maar dat loopt uit de hand. Dus inherent aan die grap is dat het zo groot mogelijk wordt. De grap was immers dat iedereen ging fotoshoppen. Dat je bijvoorbeeld de NS-site gaat fotoshoppen en die dan probeert te overtreffen. Dus [vanaf een bepaald moment] worden er extra treinen ingezet of worden er spandoeken uitgerold en dan gaat zich dat vermengen met de echte wereld. Dan gaan de echte media daar ook naartoe. Er komt bijvoorbeeld nieuws dat de burgemeester weer wat zegt. Dat er bordjes worden weggehaald of zo. Het groeit en het groeit maar. Als dat zo opbouwt voordat het feest er überhaupt is, dan krijg je onherroepelijk dat er heel veel mensen op afkomen om te kijken. Dat was ook mijn intentie, ik wou daar gewoon bij zijn. Kijken wat er zou gaan gebeuren (...) Het kan alle kanten op gaan. Het kan zeg maar, heel saai worden. Ik hield serieus rekening met de optie dat er gewoon niets zou zijn. Een andere optie waar ik rekening mee hield was dat het een écht feest zou worden (...) Het had best gekund dat het een soort van [Woodstock] werd. Dat het heel vredelievend was en ook heel groot. Ik bedoel, Woodstock was ook gewoon een spontaan georganiseerd feest waar ineens allerlei artiesten uit de hele wereld op afkwamen! Dat vindt iedereen fantastisch en iedereen heeft het er jaren later nog over (...) Een dubgenoot van mij vertelde: “Nou, voor mij was eigenlijk vanaf het begin wel duidelijk dat het rellen zouden gaan worden.” Dat was ook de reden waarom we daar heen gingen. Want hij zegt gewoon: “Ik wil die rellen zien” (...) En daarna zullen heel veel mensen wel zoiets hebben gehad van: als het op zo’n avond saai blijft, dan zorgen wij wel dat... eh. Die zijn wellicht ook met die intentie gegaan. Die zijn het gevaar gaan opzoeken, ze hebben het geweld misschien wel opgezocht. Maar die willen [in elk geval] dat het heel groot wordt. Die willen simpelweg het nieuws halen. En het liefst wil je wereldwijd het nieuws halen. Nou ja, dat is dan gelukt (...) En dan was er de burgemeester die een noodverordening had [klaargelegd]. Daar heb ik nog naar gegoogled. Want ik dacht: hoe zit dat nou ook al weer met die noodverordening die ze daar hebben? En toen bleek uit de krant van Haren zelf dat die [noodverordening wel] was gemaakt maar nog niet geactiveerd. Daar moest de gemeenteraad nog over stemmen of zo. Ik vond dat wel een raar verhaal (...) Nou dan had je ook nog de burgemeester met zijn verhaal: Kom niet want er is geen feestje. Ja dat was grenzeloos naïef. [Dat heeft wel een rol gespeeld bij] heel veel jongeren die daar waren. Ze kwamen daar vanuit het idee: die burgemeester zegt dat er geen feestje is maar dat bepaalt hij niet, verdomme! Wij bepalen zelf wel of er een feestje is of niet! Het is ons feestje en dat laten we ons niet afpakken! Het is een feestje van

¹⁰ De term internetmeme is een neologisme. Het verwijst naar een entiteit die via het internet van persoon tot persoon verspreidt. De term refereert aan het concept van meme, hoewel deze term een veel bredere categorie van culturele informatie aanduidt.

het internet! Het is een feestje dat we spontaan hebben gecreëerd. En de burgemeester kan nog wel meer zeggen, maar hij gaat ons niet meer tegen houden. We komen gewoon! En, ja dat ging inderdaad heel erg makkelijk (...) Het is meer lachwekkend, een beetje ontkennen van iets wat al bestaat (...) zo'n oude man die gaat vertellen dat het niet bestaat' (R16).

We halen dit omvangrijke citaat aan om te illustreren dat er inmiddels een groot verschil bestaat tussen de manier waarop men vanuit de Nederlandse overheid tegen de realiteit aankijkt en de zienswijze van jongeren voor wie het gebruik van of het spelen met sociale media iets vanzelfsprekends is. Van deze nieuwe wereld had de gemeente nauwelijks gehoord, laat staan dat zij was voorbereid op de geheel eigen dynamiek die de sociale media nu eenmaal oproepen.

Samenvatting hoofdstuk 7

- Veel burgers vinden dat de gemeente het feest niet goed heeft voorbereid. Kennelijk heeft zij nooit beseft hoeveel jongeren er naar Haren wilden gaan. Ze heeft de hele zaak nogal onderschat.
- De oorzaak is volgens veel respondenten dat de gemeente geen oog heeft voor de sociale media. Er is evenmin expertise ingehuurd. Gemeenten kunnen in de toekomst veel slimmer omgaan met dergelijke media.
- Enkele dagen voor de rellen zoemde het in Haren. Maar als je met de gemeente belde, werd er niet opgenomen. Op de website waren geen adviezen te vinden.
- Ondernemers kregen nauwelijks contact met gemeente of politie. Men hoorde een paar dagen tevoren over een alcoholverbod en een noodverordening. Respondenten die wel contact hadden met de gemeente, kregen de indruk dat de gemeente vond dat ze aan het zeuren waren.
- Burgers vinden dat de overheid in onvoldoende mate haar fouten erkent. Ze moet niet blijven herhalen dat iedereen zijn best heeft gedaan. Men moet zeggen: Zo of zo is het gelopen. Dat en dat gaan we doen om te voorkomen dat het nog een keer gebeurt.
- Velen menen dat het beleid van de gemeente niet eenduidig was. Zij stellen zich vragen als: Welke maatregelen waren er in deze periode van kracht? En zijn die wel op een overtuigende manier ten uitvoer gebracht? Bovendien wijzen burgers op bepaalde zwenkingen in het beleid.
- Wie zegt dat er geen feest is, moet zorgen dat het feest er ook niet komt. In feite had de gemeente een dubbele boodschap: er is geen feestje in Haren maar mensen met een feeststemming zijn hier welkom. Mensen willen weten waar ze aan toe zijn.
- Als je een alcoholverbod afkondigt, moet je dat handhaven. Zorg dan ook dat winkels die alcohol verkopen daadwerkelijk sluiten. Anderen beschouwen deze strikte handhaving als gekkigheid. Als je al die jongeren hun drank afneemt, krijg je oorlog.
- Verschillende respondenten hadden verwacht dat men Haren zou afsluiten. Ze verwijzen daarbij naar de manier waarop men in Duitsland een Project X feest aanpakte.
- Wat betreft het organiseren van een alternatief feest was de gemeente volgens de burgers bang voor het scheppen van een precedent. Er zou ook een aanzuigende werking van dat alternatief uit kunnen gaan.
- Veel bewoners beschouwen zo'n alternatief feest als een deel van de oplossing. Sommigen hebben zelf een poging in die richting gedaan. Uiteindelijk ging het niet door omdat de gemeente het risico niet wilde nemen.

- Later op de bewuste avond organiseerde men toch iets van een alternatief. Voor de jongeren was dat een teleurstelling. De gemeente kan het toch regelen, zeggen zij. Met een beetje gezond verstand had men geweten dat het uit de hand loopt als er niks is.
- Sommige gebruikers van sociale media maakten het feest graag zo groot mogelijk. Ze grepen het optreden van de gemeente aan om meer opwinding te veroorzaken. De overheid zag pas in een laat stadium hoe succesvol deze strategie was.

8 Intoxicatie

Alcohol en andere roesmiddelen

Inmiddels staan we voor de laatste barrière die het vertoon van asociaal gedrag kan afremmen. In nuchtere toestand geven de meeste mensen blijk van een zeker normbesef. Ze zijn onderhevig aan allerlei neigingen van egoïstische aard, maar brengen vaak (veelal geholpen door gevoelens van schaamte of schuld) een behoorlijke mate van zelfbeheersing op. Als er veel wordt gedronken, kan die barrière wegvallen. Bij geweldsdelicten en andere vormen van normoverschrijdend gedrag is vaak drank in het geding. Dat was in Haren op grote schaal het geval. Daarom staan we kort stil bij de effecten die het gebruik van drank heeft, al dan niet in combinatie met andere roesmiddelen. We maken daarbij gebruik van het essay dat Ninette van Hasselt van het Trimbos-instituut op ons verzoek over dit onderwerp heeft geschreven. De lezer kan het raadplegen als derde bijlage bij dit rapport. Vervolgens gaan we in op de vraag wat er bij de rellen van 21 september 2012 op dit vlak is gebeurd.

1. Alcohol en agressieve gedragingen

Laten we erkennen dat de Nederlandse jeugd behoorlijk wat drinkt. Drankmisbruik komt veel voor in de leeftijdsgroep van veertien tot zestienjarigen. Volgens Van Hasselt kan zelfs één op de drie jongens uit deze groep als probleemdrinker worden beschouwd. Andere groepen die relatief veel drinken zijn studenten (met name leden van een studentenvereniging) en plattelandsjongeren (Maalsté 2000). Zoals bekend is alcohol in het uitgaansleven een favoriet genotsmiddel. Vooral in de late nacht en de vroege ochtend van het weekend vindt men er veel dronken jongeren. We weten dat driekwart van degenen die geweld in het uitgaansleven pleegt, dat onder invloed van alcohol doet. De meeste geweldplegers nemen op een uitgaansavond 15-20 glazen in. Bovendien nam het gebruik van alcohol de afgelopen decennia nog toe. Zo verdubbelde het aantal jongeren dat de laatste maand tenminste één keer dronken was van 9,5 procent in 1988 tot 19 procent in 2007. Niet alleen worden er meer glazen per avond gebruikt, het lijkt ook vaker de bedoeling dat men laveloos wordt. Zo ging het aantal comazuipers de afgelopen jaren sterk omhoog.

Hoewel het gebruik van drank niet in elke situatie dezelfde gevolgen heeft, treden bepaalde effecten vrijwel altijd op. Dat komt vooral door de invloed van alcohol op het menselijk brein. De prefrontale cortex werkt minder goed met een slok op. Verder raakt de amygdala eerder van slag terwijl er meer dopamine en serotonine aangemaakt wordt. Dat leidt op het niveau van ons gedrag tot wijzigingen als meer zelfoverschatting (1), focus op het hier en nu en minder oog voor de gevolgen op lange termijn (2), minder impulsbeheersing en meer emotionaliteit (3), minder goede beoordeling van sociale en riskante situaties (4), minder angst voor sancties of gevaar (5) en snellere irritatie (6). Dit alles heeft tot gevolg dat conflicten die normaliter niet escaleren (juist omdat vaardigheden als zelfbeheersing of het inschatten van de situatie hun werk doen) onder invloed van drank gemakkelijk uit de hand lopen. Hoe meer er gedronken is, des te sterker is dat effect. Het is daarom niet vreemd dat er tussen de ernst van het gepleegde geweld en de mate van dronkenschap een duidelijke relatie bestaat. Er zijn twee omstandigheden die maken dat deze relatie met name voor jongeren relevant is.

Zoals we zagen in hoofdstuk 2 neemt de behoefte aan nieuwe of spannende ervaringen vanaf de puberteit toe. Doordat de rijping van diverse hersenfuncties op een ongelijkmatige wijze verloopt, ontstaat er tijdens de adolescentie een disbalans tussen de gevoeligheid voor emoties en de controle daarvan. In vergelijking met volwassenen hebben jongeren een grote behoefte aan kicks, hebben ze hun impulsen slecht in de hand en schatten zij de risico's van bepaalde situaties minder goed in. Deze nadelen nemen door het gebruik van alcohol niet af. Integendeel! Terwijl zelfbeheersing in deze levensfase toch al niet eenvoudig is, wordt dat door het gebruik van drank alleen maar moeilijker. Daar komt nog bij dat jongeren vaak niet beseffen hoe dronken ze zijn. De kleine hersenen, een deel van het brein dat zorgt voor evenwicht en de coördinatie van onze bewegingen, zijn bij jongeren minder ontwikkeld met als gevolg dat het effect van alcohol pas veel later merkbaar wordt. Het kost een volwassene die flink heeft gedronken moeite om stil te staan of in een rechte lijn te lopen; jongeren hebben daar minder moeite mee. Ze hebben vaak geen idee hoe dronken ze zijn – tot het moment dat ze ineens stomdronken zijn.¹¹

De tweede reden voor de gevoeligheid van jongeren voor alcohol heeft niet zozeer met lichamelijke maar met sociale factoren van doen. Als jongeren uitgaan, doen ze dat zelden alleen. Vooral jongens nemen bij voorkeur in groepsverband aan het uitgaansleven deel. Dat heeft een stimulerend effect op het gebruik van alcohol. Hoe groter de groep, des te hoger blijkt het tempo van drinken te zijn. Dit gezamenlijke drinken heeft een dubbel effect. Aan de ene kant brengt het een sterkere binding binnen de groep teweeg ('male bonding'), aan de andere kant kan het eventuele negatieve gevoelens tegenover een andere groep versterken. Op die manier ontstaat gemakkelijk een gevoel van wij-tegen-zij. Bij ordeverstoringen spelen dat soort gevoelens niet zelden een rol. Dit strookt met het gegeven dat gewelddadig gedrag niet zozeer binnen de groep maar tussen groepen optreedt. Een interessante vraag is welke betekenis de aanwezigheid van vrouwen in dat verband heeft. Over het algemeen heeft die aanwezigheid op mannen een kalmerend effect behalve als er een vorm van seksuele competitie bestaat. Dergelijke situaties wakkeren macho-gevoelens juist aan waarbij de kans op geweld toeneemt.

Bepaalde veranderingen in de uitgaanscultuur leiden ertoe dat de kans op dit soort agressieve gedragingen stijgt. Er is in Nederland de afgelopen decennia een breed palet aan evenementen en feesten ontstaan waardoor de oude, veelal plaatselijk gerichte discotheek aan betekenis heeft ingeboet. Zo kende het aantal grote festivals (met 3000 bezoekers of meer) de afgelopen dertig jaar een vervijfvoudiging. Bij ruim een derde hiervan gaat het om pop- en dance-evenementen die doorgaans 5000 tot 25.000 bezoekers trekken. Verder moest de typische 'dorpsdiscotheek' wijken voor de megadiscotheek die op een heel andere schaal opereert. De anonieme, commerciële en grootschalige aard van veel uitgaansgelegenheden of evenementen leidt de laatste jaren steeds vaker tot een zekere onvrede onder jongeren: ze vinden de prijzen te hoog en ergeren zich aan het strenge politietoezicht. Tegelijkertijd (en wellicht in reactie daarop) neemt het aantal kleinschalige festivals en illegale feestjes weer toe. Daarnaast zien we ook nieuwe verschijnselen of initiatieven ontstaan. Bijvoorbeeld de 'sweet sixteen parties' die uit de VS kwamen overwaaien en die vooral door meisjes worden gevierd. Gemeenschappelijk aan deze verschijnselen is dat ze vooral dienst doen als een 'time out'. Uitgaansleven, dansevenementen, muziekfestivals en particuliere feesten worden als een soort van morele vakantie gezien: je mag even uit de band springen zonder dat je daar hard op wordt afgerekend. Maar helemaal zonder risico zijn dit soort verschijnselen niet. Het gaat om een situatie waarin jongeren zich spontaner of vrijer gedragen. Hoe meer drank er in het

¹¹ De mate waarin dronkenschap wordt gezien als een excuus verschilt per land. In landen waar dronkenschap wordt opgevat als een excuus voor sociaal of agressief gedrag vindt meer geweld plaats rond uitgaansgelegenheden. Zo kent Frankrijk aanzienlijk minder uitgaansgeweld dan Nederland (mondelinge mededeling NINETTE VAN HASSELT).

spel is des te sterker ontstaat er een sfeer waarin er van alles 'moet kunnen'. Er hoeft dan niet veel te gebeuren voordat jongeren zich aan agressie of asociaal gedrag te buiten gaan.

Overigens moeten we wel onderscheid tussen twee soorten geweldplegers maken. Er is een kleine groep jongeren die tijdens het uitgaan bewust op agressie aanstuurt. Deze hebben vaak al meerdere delicten gepleegd en nemen 40 procent van alle uitgaans- of recreatiegeweld voor hun rekening. Ze trekken bij voorkeur op als vriendengroep en bezoeken graag situaties waar een agressieve sfeer hangt of waar het gemakkelijk is om agressie uit te lokken. De daarbij behorende spanning is een deel van hun uitgaansplezier. Bij dit soort 'intentionele geweldplegers' speelt het gebruik van alcohol en andere roesmiddelen een voorname rol. Groepen die de confrontatie met rivaliserende groepen of gezagsdragers zoeken, gebruiken zowel alcohol als andere middelen om zich voor te bereiden op een gevecht. Voor de meeste geweldplegers geldt evenwel dat het geweld niet bewust wordt opgezocht. In bijna zestig procent van alle delicten handelt men in de opwindingsfase van het moment. Het gaat bijvoorbeeld om de situatie waarin een meisje wordt lastiggevallen of een vriend wordt uitgedaagd. Dat roept al snel gevoelens op van eer, wraak of de angst voor gezichtsverlies. Het is dan verleidelijk om tot een flinke fysieke reactie over te gaan en de eventuele gevolgen ervan uit het oog te verliezen. Die reactie ligt te meer voor de hand omdat het adolescenten moeite kost om hun impulsen onder controle te houden, zeker als ze onder invloed zijn van alcohol. Dat mondt vaak uit in een verwarrende situatie waarbij niet duidelijk wordt wie de dader is en wie het slachtoffer. Met name de onervaren stappers lopen op dit gebied relatief veel risico. Ze zijn onbekend met de regels van de straat en ze weten nog niet wanneer of met wie ze beter geen discussie kunnen aangaan. Verder speelt mee dat ze weinig ervaring hebben met het effect van alcohol. Het kan geen kwaad te bedenken dat deze tweede groep veel omvangrijker is dan de eerste groep.

Een en ander illustreert dat er bij de relatie tussen drank en agressie geen sprake van determinisme is. Het klopt dat alcohol een aantal kenmerkende effecten heeft op ons brein en onze gedragingen, maar er loopt geen rechte lijn van drank naar geweld. Er zijn talloze grootschalige evenementen waar de drank rijklijk vloeit en waar geen spoortje van agressie is te bekennen. Sociale factoren zoals het type persoonlijkheid of de aard van de groep spelen eveneens mee. En ten slotte moet er aan bepaalde situationele factoren worden gedacht. Volgens Van Hasselt ontstaat er eerder agressie als men ongemak ervaart. Bijvoorbeeld door hoge temperatuur, door weinig bewegingsvrijheid, door lawaai en drukte of doordat er geen gelegenheid is om even te rusten. Het gaat ook om situaties waarin onvoldoende gebeurt en het publiek zich verveelt. De beschikbaarheid van enig voedsel heeft het tegenovergestelde effect: niet alleen omdat eten de opname van alcohol afremt maar ook omdat het publiek dan niet geïrriteerd raakt door een lege maag. In het algemeen komt het minder snel tot geweld wanneer het publiek goed vermaakt en verzorgd wordt. In dat kader moet er ook aandacht aan bepaalde fysieke aspecten van de omgeving worden besteed. Waar de ruimte een onverzorgde of ongezellige uitstraling heeft, krijgt het publiek al snel het idee dat het management slecht toezicht houdt en dat het zaken als dronkenschap of normoverschrijdend gedrag tolereert. Gelegenheden met vieze toiletten die niet onderhouden of slecht verlicht zijn, wekken de indruk dat 'alles kan'. De centrale kwestie is of men een uitgelaten en losbandige sfeer laat ontstaan. In omstandigheden waar alle normen met betrekking tot overlast onduidelijk zijn en waar de alcohol ruimschoots vloeit, ontstaat vanzelf een sfeer waarbij mensen meer spontaan reageren en komt het ook eerder tot geweld.

Gegeven deze risico's is het van belang dat er bij het uitgaansleven en bij feesten of evenementen genoeg personeel wordt ingezet. Dat moet dan wel het juiste personeel zijn, dat wil zeggen professionals die op de hoogte zijn van allerlei middelen die de jeugd tegenwoordig gebruikt en van de manier waarop je met eventuele irritaties of spanningen dient om te gaan. Maar ook het inzetten van dat personeel zal niet altijd voorkomen dat het mis gaat. Er treedt gemakkelijk een scheidslijn op tussen de bezoekers van een horecagelegenheid of festival en de aanwezige professionals. De dynamiek van het wij-zij-perspectief, die onder invloed van alcohol toch al snel opkomt, keert zich dan tegen degenen die moeten waken over de veiligheid van het geheel. Dat is voor een deel een kwestie van drank: bepaalde grenzen of aanwijzingen die een bezoeker in nuchtere toestand volkomen normaal zou vinden, worden na vele glazen als onrecht of zelfs als provocatie opgevat. Dat geldt ook voor pijnlijke of vernederende gebeurtenissen, bijvoorbeeld wanneer de portier een bepaalde (groep) jongere(n) niet naar binnen laat of wanneer er een kritische opmerking wordt gemaakt over hun gedrag. Hoe meer drank het publiek heeft gebruikt, des te groter de kans dat een kleine irritatie uit de hand loopt. Het wordt nog erger als er behalve alcohol ook andere middelen in het spel zijn. Dat doet zich met name voor bij de eerste groep van intentionele geweldplegers. Ze maken relatief vaak gebruik van alcohol in combinatie met amfetamine of cocaïne om zich op te laden voor geweld. Deze mix leidt gemakkelijk tot onvoorspelbaar gedrag en vergroot de kans op agressie. Deskundigen hebben de indruk dat dit combinatiegebruik de afgelopen tien jaar sterk is toegenomen. Professionals uit de praktijk denken dat veel gevallen van excessief geweld aan de mix van alcohol en amfetamine of cocaïne te relateren zijn. Ofschoon andere middelen zoals cannabis of xtc eveneens populair zijn in het uitgaansleven, dragen zij waarschijnlijk niet bij aan geweldpleging.

2. Massaal gebruik van drank

Wie deze effecten van alcohol in ogenschouw neemt, ontkomt niet aan de conclusie dat ze bij het ontstaan van de rellen in Haren een rol hebben gespeeld. Er ontstond op 21 september inderdaad een gevaarlijk samenspel van persoonlijke eigenschappen, situationele kenmerken en genotsmiddelen. De betrokken personen behoorden tot een leeftijdscategorie die nog maar weinig ervaring heeft met de effecten van drank en het optreden van deze effecten pas laat onderkent. Daar komt bij dat het drankgebruik stijgt als men in groepsverband aan een feest deelneemt. De situatie ter plekke vertoonde veel van de negatieve kenmerken die in het bovenstaande werden genoemd. Denk aan grote aantallen mensen die in een beperkte ruimte bij elkaar staan, een omgeving waar weinig gelegenheid tot zitten of rusten is, de afwezigheid van elke sanitaire voorziening, de weinige mogelijkheden om iets te eten of de eerste honger te stillen, de schaarse verlichting, het ontbreken van afleiding in de vorm van geluid of beeld en de aanwezigheid van politieagenten waarmee relatief snel een wij-tegen-zij situatie ontstaat. En uiteraard zijn er – los van persoonlijke en situationele kenmerken – de eigenstandige effecten van alcohol op het menselijk brein. Dat alles deed zich op 21 september in Haren voor, met name bij confrontaties met de ME. Om de voornaamste nog eens te noemen: de neiging tot zelfoverschatting respectievelijk het verdwijnen van angst, het voorop stellen van hier en nu met voorbijgaan aan de gevolgen op lange termijn, het opgeven van zelfbeheersing en meer in het algemeen een verminderd normbesef.

Niettemin roepen de verhalen over drank en andere roesmiddelen nog een paar vragen op. Hebben we bijvoorbeeld enig idee over de hoeveelheden drank die zijn gebruikt? Laten we kijken of het door ons verrichte veldwerk daar een antwoord op biedt. De meeste jongeren die we spraken zijn er vrij stellig in. We laten enkelen van hen aan het woord. Een 20-jarige jongen verklaart: 'In het begin viel het wel mee, maar er werd redelijk veel gedronken. We hadden zelf ook bier meegebracht. Dat

hadden we in rugtassen gestopt' (R11). Een ander beseft dat de situatie niet zonder risico is. Hij zegt namelijk: 'Je weet nooit wat drank met jongeren doet. Het kan echt uit de hand lopen. Ik had zelf een stuk of acht bier op.' (R12). Een derde vertelt dat hij op weg naar Haren samen met twee andere jongens een flesje wodka had opgedronken (R14). En een vierde geeft het volgende aan: 'Ik had heel veel gedronken. Met wodka denk je nergens aan. Dan komt het kleine duiveltje los. Wodka is echt anders dan bier. Het is net een klein monster dat dan losgaat...' (R13). Deze bekentenissen zijn volledig in lijn met de waarnemingen die verschillende bewoners in Haren hebben gedaan. Zo stelde een mevrouw het volgende: 'Rond kwart voor vijf 's middags stonden er wat onpure types bij de Albert Heijn. Ze hadden pils gedronken en rookten wiet. Iedereen had pils en flessen sterke drank. Er kwamen enorm veel mensen uit Groningen. Te voet, op de fiets en zelfs met riksja's. De dienstregeling ging gewoon door. We dachten: dit loopt uit de hand, dit gaat nooit goed...' (R33). Een plaatselijke ondernemer zegt: 'Ik heb al om half acht mensen van de drank door hun knieën zien zakken' (R51a). Diens collega verklaart dat hij auto's met kofferbakken vol bier waarnam (R48). Een voor Prorail werkzame toezichthouder laat het volgende weten: 'Ik zag veel tassen met bier, sapjes en mixdrankjes. Maar vooral bier. Kratten vol. Mensen verlieten beneveld de trein. En ik rook ook wietlucht' (R56). Personeel van de busmaatschappij spreekt eveneens over veelvuldig drankgebruik. 'Sommige mensen waren helemaal van de wereld', wordt gezegd (R60).

Bepaalde respondenten beperken zich niet tot datgene wat ze op de avond zelf hebben gezien, maar knopen er een meer algemene beschouwing aan vast. Neem de woorden van iemand die in het medische domein werkzaam is. 'Ik denk dat er meer gedronken wordt. En ook dat men op jongere leeftijd met drinken begint. Het is ook veel makkelijker om aan drank te komen' (R43). De vergelijking met vroeger wordt eveneens door een andere bewoner van Haren gemaakt. 'Ik kom wel eens op de Grote Markt in Groningen en dan zie je wat er allemaal rondloopt. Dan denk ik: Dit is mijn wereld niet meer. Al die mensen ladderzat! De tolerantie is wel heel erg groot in Nederland...' (R34). Dit wordt onderschreven door een medewerker van Slachtofferhulp Nederland die het volgende zegt: 'Bewoners zagen mensen met rugzakken en kratten vol bier vanuit Groningen komen. Terwijl de Mitra en Albert Heijn gewoon bier verkochten, omdat het koopavond was. Nu gaat het met de combinatie van bier en jongeren per definitie verkeerd. Dan gaan alle remmen los, dat weet ik uit ervaring. Ik vind het schokkend dat veertienjarigen stomdronken geweld tegen de politie hebben gepleegd. Ik krijg het idee dat misbruik van drank op een steeds jongere leeftijd aan de orde is' (R62). Overigens zijn er ook stemmen die suggereren dat Albert Heijn zich nog terughoudend opstelde. Neem bijvoorbeeld deze woorden van een jongere die op de bewuste avond bij het filiaal in Haren aan het werk was: 'Het pad waar ik bij Albert Heijn de vakken moet vullen, ligt vlak bij de plaats waar het bier staat. Daar kwamen op een zeker moment heel veel mensen met petjes en sneakers aanlopen. Die riepen "Heuh, waar is de alcohol?" en soortgelijke dingen. Dan moet je als werknemer niet moeilijk gaan doen. Je verwijst ze gewoon door. Op last van de politie hebben we om 20.30 afgesloten. Tegen die tijd waren alle bierkratten al weg. Voor de sluiting hebben we een aantal karren met bier bewust in het magazijn laten staan. Er moesten niet te veel mensen aan het bier gaan' (R2).

3. Over de rol van drugs

Zo zien we dat er over het gebruik van alcohol nagenoeg consensus heerst. Jong en oud, bewoners en professionals lijken het met elkaar eens dat er behoorlijk fors gedronken is. Veel minder overeenstemming is er over het gebruik van andere roesmiddelen. Heel wat mensen geloven dat de rellen in Haren onder meer zijn veroorzaakt door pillen en andere drugs. Zijn daar betrouwbare aanwijzingen voor? Laten we om te beginnen erkennen dat sommige jongeren daar heel stellig in zijn. Neem

bijvoorbeeld een meisje dat zich erg op het feest had verheugd en haar ervaringen als volgt omschrijft: 'Iedereen had van die megagrote flessen cola bij zich. Je wist dat daar echt geen cola in zat. Dat was gewoon wodka cola of zo. In elk geval waren er veel mensen die niet meer helder uit hun ogen keken. Het gonsde overal dat er heel veel pillen waren. Dus waarschijnlijk gebruikte men veel xtc. Mijn vriendinnen waren pittig dronken. We gebruiken wel vaker wodka cola en andere gemixte zooi als we naar een feestje toe gaan. Heel veel mensen waren aan het blowen en heel veel mensen hadden xct op. Dat werd overal gezegd. Dat merkte je ook want die mensen lopen altijd water te drinken. Je merkte dat ze helemaal ... waaaah. Allemaal hardcore en zo' (R1). Zo'n verhaal lijkt op het eerste oog een bevestiging van het idee dat er in Haren inderdaad behoorlijk wat drugs werden gebruikt. Bij nader toezien blijkt evenwel dat het meer om vage indrukken of verhalen gaat dan om harde waarneming. Van de jongeren die wij hebben gesproken is er maar één die op dit punt een duidelijke verklaring aflegt. Hij had van een ander feestje wat coke overgehouden en dat heeft hij in Haren gebruikt. Zijn indruk was dat ook anderen coke op hadden en dat er pillen werden verkocht (R14). Daar staat tegenover dat het gebruik van andere middelen dan alcohol evengoed wordt ontkend. Een respondent zegt bijvoorbeeld: 'Zelf heb ik geen drugs gebruikt. En dat geldt volgens mij ook voor de anderen in onze groep' (R5). En een van de jongeren die qua gedrag behoorlijk ver is gegaan, zegt over zichzelf: 'Behalve drank had ik niets anders gebruikt. Ik houd helemaal niet van drugs. Marihuana is vet ongecontroleerd. Ik hoef er maar één te roken en ik zak onderuit. Ik heb wel eens een lijntje gedaan, maar ik ben best verslavingsgevoelig. Ik ben altijd op zoek naar sensatie en kicks.' (R4).

De meest plausibele conclusie lijkt ons dat pillen en ander drugs niet op grote schaal werden gebruikt. Verschillende jongeren zullen wel het een en ander geslikt of gesnoven hebben, maar dat valt in het niet bij de hoeveelheden drank die erdoor gingen. Op basis van ons veldwerk kunnen we niet hard maken dat er onder reischoppers meer drugs werden gebruikt. Dat neemt niet weg dat er allerlei verhalen over drugs de ronde deden. Het is opmerkelijk dat onze volwassen respondenten zich op dit punt veel stiller uitlaten. Een van de bewoners zegt bijvoorbeeld: 'Ik denk wel dat er drugs zijn gebruikt. Je kon het zien aan de ogen. Anders dan bij drank hadden die mensen grote glanzende ogen' (R37). Ook iemand anders houdt er een uitgesproken mening op na. Hij zegt onder meer: 'Ik ben ervan overtuigd dat de oorzaak van deze rellen niet bij alcohol ligt. Er is doelbewust een groep jongeren gekomen om te gaan rellen. Daarbij speelden drugs een belangrijke rol' (R50). Die gedachten worden onderschreven door iemand die bij een busmaatschappij werkzaam was. Zij meldt dat er redelijk veel drugs werden gebruikt. 'Ik zag het aan de grote pupillen' zegt zij (R60). Tegelijkertijd hebben diverse respondenten gezegd dat ze weliswaar veel over het gebruik van drugs hadden gehoord, maar zonder dat ze dit zelf hebben gezien. Iemand die bij de gemeente Haren werkt, zegt bijvoorbeeld: 'Ik hoorde via via dat mensen bij de EHBO om drugs hebben gevraagd' (R52). Een journalist zegt dat hij veel drankgebruik, maar geen drugsgebruik heeft kunnen zien (R55). Zijn waarneming wordt onderstreept door een jongerenwerker. 'Ik heb sowieso gezien dat mensen aan het blowen waren. Van coke en speed weet ik het niet' (R53). Dat strookt met de woorden van een andere respondent die zich als volgt uitdrukt: 'Ik heb blowende mensen gezien en er werd heel veel gedronken. Ik zag jongeren die met kratten bier rondliepen en met sterke drank. Ze kwamen met karretjes vol drank uit de supermarkt. Maar ik zag geen pillen en zo' (R30). Een bewoner vat het volgt samen: 'Drank, drank, drank, drank – Dat is alles (...). Ik beschouw drank als de grootste boosdoener' (R43).

Al met al zijn we van mening dat drank bij de rellen in Haren een cruciale rol speelde. De getuigenissen over andere drugs spreken elkaar tegen en berusten goeddeels op horen zeggen. Voor veel jongeren was drank gewoon onderdeel van een feest. Bij een aantal jongeren heeft drank (en in sommige gevallen ook andere roesmiddelen) de drempel verlaagd om mee te gaan rellen. Het 'meegesleept worden in de gebeurtenissen' is dus niet alleen te wijten aan het gebruik van drank (of andere roesmiddelen). Het is vooral te danken aan de combinatie van alcohol met factoren zoals drukte of opruiend gedrag van anderen. Conclusie: wat in Haren samen kwam, leidde precies tot de mix die men op het Trimbos-instituut een kruitvat noemt. Er hoeft dan maar iets te gebeuren en de zaak ontploft. Welk(e) geluid, gebaar of gebeurtenis als trigger optreedt is misschien niet eens het belangrijkste.

Samenvatting hoofdstuk 8

- In het uitgaansleven is alcohol het favoriete genotmiddel. In de late nacht en de vroege ochtend van het weekend treft men veel dronken jongeren aan. Het aantal comazuipers ging de afgelopen jaren sterk omhoog.
- Alcohol leidt tot zelfoverschatting (1), minder oog voor de gevolgen op lange termijn (2), verminderde impulsbeheersing (3), minder adequate beoordeling van de sociale situatie (4) minder angst in riskante situaties (5) en snellere irritatie (6).
- In vergelijking met volwassenen hebben jongeren hun impulsen slecht in de hand en schatten zij de risico's van een bepaalde situatie minder goed in. Deze nadelen nemen door het gebruik van alcohol niet af. Integendeel!
- Jongeren nemen bij voorkeur in groepsverband aan het uitgaansleven deel. Dat heeft een stimulerend effect op het gebruik van alcohol. Hoe groter de groep, des te hoger blijkt het tempo van drinken te zijn.
- Alcohol versterkt de groepsbinding. Er ontstaat gemakkelijk een gevoel van wij-tegen-zij. Bij ordeverstoringen spelen dat soort gevoelens niet zelden een rol. Vandaar dat gewelddadig gedrag vaak tussen groepen optreedt.
- Nederland kent een breed palet aan evenementen en feesten waarbij de plaatselijk gerichte discotheek aan betekenis heeft ingeboet. Het aantal grote festivals (met 3000 bezoekers of meer) kende de afgelopen dertig jaar een vervijfvoudiging.
- Nieuw zijn 'sweet sixteen parties' die vaak als inwijdingsritueel dienst doen. Omdat veel ouders met hun kinderen de afspraak hebben gemaakt dat ze tot hun zestiende niet drinken, wordt het passeren van deze grens royaal gevierd.
- Uitgaansleven, dansevenementen, muziekfestivals en particuliere feesten fungeren vaak als morele vakantie: je mag even uit de band springen. Hoe meer drank en/of andere roesmiddelen er worden geconsumeerd, des te sterker ontstaat er een sfeer waarin er van alles 'moet kunnen'.
- Er is een kleine groep jongeren die (vaak onder invloed van roesmiddelen) tijdens het uitgaan bewust uit is op agressie. Ze hebben vaak meerdere delicten gepleegd en nemen 40 procent van alle geweld voor hun rekening. De spanning is een deel van hun uitgaansplezier.
- De meeste geweldplegers in het uitgaansleven zoeken het geweld niet bewust op. In bijna 60 procent van alle delicten handelt men in de opwindings van het moment. Het gaat bijvoorbeeld om de situatie waarin een meisje wordt lastiggevallen of een vriend wordt uitgedaagd.
- Over het algemeen komt het minder tot geweld wanneer het publiek goed vermaakt en verzorgd wordt. In omstandigheden waar alle normen met betrekking tot overlast onduidelijk zijn en waar de alcohol royaal vloeit, komt het eerder tot geweld.

- Men moet bij het uitgaansleven, feesten of evenementen genoeg personeel inzetten. Dat personeel moet wel weet hebben van de roesmiddelen die jongeren gebruiken en de manier waarop je met eventuele irritaties dient om te gaan.
- De dynamiek van het wij-zij-perspectief, die er onder invloed van alcohol toch al snel is, keert zich gemakkelijk tegen degenen die moeten waken over de veiligheid van het geheel.
- Intentionele geweldplegers gebruiken vaker alcohol in combinatie met amfetamine of cocaïne. Deze mix leidt gemakkelijk tot onvoorspelbaar gedrag, wat de kans op agressie vergroot.
- Het staat vast dat er in Haren veel gedronken is. Jongeren brachten het bier zelf mee of kochten grote hoeveelheden bij de plaatselijke supermarkt. In ieder geval droeg drank het nodige aan de rellen bij.
- Sommige bewoners geloven dat de rellen in Haren zijn veroorzaakt door pillen en andere drugs. Bij nader toezien blijkt evenwel dat het meer om vage indrukken of verhalen gaat dan om harde waarneming.

9 Identificatie

Ervaringen van jongeren

We hebben in hoofdstuk 4 gezien dat er in de periode vóór 21 september 2012 al een zekere massa bestond. Duizenden jongeren voelden zich betrokken bij het aangekondigde feest en ze wisselden via Facebook of andere sociale media hun onderlinge verwachtingen uit. De grote vraag was niet zozeer of er een feest zou plaatsvinden – dat stond voor de meeste belangstellenden vast – maar hoe groot het zou worden en wie er zouden komen. De verwachtingen waren hoog gespannen maar vooralsnog gebeurde er niets. Of beter gezegd: er gebeurde van alles maar dat beperkte zich grotendeels tot het vormen van een voorstelling van wat er zou kunnen gebeuren en het communiceren met andere jongeren over het aanstaande feest. Dat verandert natuurlijk op het moment dat al deze jongeren daadwerkelijk naar Haren gaan. Zodra ze plaatsnemen in de trein, met de auto gaan rijden of zich op de fiets dan wel te voet op pad begeven, komen ze andere feestgangers tegen en wordt hun participatie aan het gebeuren fysiek. Dat geldt zeker als ze op weg naar Haren de stroom bezoekers zien groeien en al helemaal wanneer ze na aankomst met duizenden tegelijk in hetzelfde dorp staan. Vanaf dat moment vormen ze een grote menigte en komen er mechanismen, processen of krachten op gang die uiteindelijk veel sterker dan henzelf blijken. Eén van die krachten wordt hieronder geschetst. Ze heeft betrekking op processen van identificatie die onder bepaalde voorwaarden binnen een menigte ontstaan en die gemakkelijk tot geweld leiden.

1. Hoe er een massa kan ontstaan

Tal van gegevens uit ons veldwerk wijzen erop dat zich in Haren op 21 september een snel en intensief proces van identificatie heeft voorgedaan. Alvorens dat te beschrijven staan we stil bij een theorie die dat proces verklaart. We doelen op de theorie die enkele jaren geleden door Reicher en anderen werd gepubliceerd en die een welkom alternatief voor oudere massapsychologische theorieën biedt (Reicher 2007). Volgens die oudere theorieën was het gedrag van een mensenmassa even irrationeel als primitief. De controle die we als individu in het gewone leven over onszelf hebben, zou onder druk van de massa verloren gaan met als gevolg dat de massamensen geen eigen identiteit bezit. Die gedachte wordt echter weerlegd door het vele onderzoek dat wetenschappers de afgelopen decennia naar de vorming van identiteit hebben gedaan. Zij stellen dat we meerdere identiteiten (kunnen) bezitten en dat de keuze of samenstelling van deze identiteit mede door het gedrag van andere actoren in de omgeving wordt bepaald. Dat geldt niet alleen voor individuele mensen maar ook voor groepen van mensen. Bij deze laatste moet wel een onderscheid tussen de fysieke en de psychologische dimensie van de groep worden gemaakt. Fysiek is de groep in eerste instantie weinig meer dan een verzameling mensen die zich op hetzelfde moment op eenzelfde plaats bevindt. De leden van de groep ervaren zich psychologisch gezien nog niet als element van een groter geheel. Om dat te ervaren is een vorm van identificatie vereist en een voorname vraag is hoe dat gebeurt. Is deze identificatie eenmaal een feit dan krijgen de onderlinge relaties binnen de groep een andere aard. De groepsleden respecteren elkaar, voelen zich met elkaar verbonden, gaan samenwerken e.d. Terwijl oudere theorieën stellen dat het individu zijn identiteit door de massa verliest, stellen Reicher c.s. dat er door de massa juist een (nieuwe) identiteit ontstaat.

Nu verloopt dat proces van identificatie zelden spontaan. Er is specifiek gedrag van andere partijen vereist wil er een band tussen de verzamelde individuen ontstaan. Op dat punt maakt het veel uit hoe de politie optreedt. Wanneer de politie de menigte benadert als één groep, waarin verschillen tussen individuen niet relevant zijn, dan ontstaat een gedeelde ervaring die een sterk groepsgevoel produceert. Dat doet zich onder meer voor bij het inzetten van de ME, maar ook in andere gevallen waarbij de verzameling burgers ‘op één hoop’ wordt gegooid. Bijvoorbeeld door te miskennen dat de groepsleden uiteenlopende motieven hebben om aanwezig te zijn, door voorbij te gaan aan de manier waarop men zich gedraagt, door alle deelnemers te benaderen als leden van één sociale of etnische groep. Overigens is deze ‘massieve’ benadering bij het handhaven van de openbare orde niet ongewoon. Reicher en anderen vragen zich af of deze werkwijze van de politie wel productief is. In feite formuleren ze een viertal beginselen voor de ‘policing of crowds’, waarbij men de valkuilen van de klassieke aanpak vermijdt. Het eerste beginsel heeft met de informatiepositie van de politie van doen. Ze moet weten of er personen in de menigte zijn die in het verleden geweld hebben gepleegd. Het isoleren en aanhouden van die personen draagt ertoe bij dat het evenement op een vreedzame wijze verloopt. Het tweede beginsel houdt in dat de politie de legitieme doelen van de massa erkent en faciliteert. Over het algemeen is er een meerderheid die legale doelen nastreeft. Door hen daarin te steunen verzekert de politie zich van veel goodwill en samenwerking. Het derde beginsel is dat de politie volstrekt duidelijk en eenduidig communiceert. Elk optreden tegenover een massa blijft zonder effect als de aanwezigen niet weten waarom iets gebeurt. Ook als zich onverwachte dingen voordoen, moet de politie kunnen uitleggen welke stappen zij zet. Het vierde beginsel is dat men altijd op een gedifferentieerde manier te werk moet gaan. Massa’s worden alleen homogeen wanneer men ze als zodanig behandelt. Daarom moet men een scheiding aanbrengen tussen de paar boosdoeners die er altijd wel zijn en de vele omstanders die daar niet in meegaan.

2. Relschoppers of feestgangers?

De laatste jaren stelt men bij het uitbreken van ongeregelde heden vaak de vraag of er professionele relschoppers aan het werk zijn geweest. Daar is ook aanleiding toe. Bij het verstoren van de openbare orde in Ondiep uit 2007 bestaat bijvoorbeeld een sterk vermoeden dat rel beluste jongeren van buiten de wijk een actieve rol speelden (Van den Brink & Bruinsma 2010). Dat geldt nog sterker voor de hevige rellen die in 2011 op het strand bij Hoek van Holland plaatsvonden. Daar werd de politie belaagd door een groep hooligans die duidelijk wist wat ze deed. Het is dus niet vreemd dat men deze vraag ook in het geval van Haren opwerpt. Zijn daar inderdaad min of meer professionele relschoppers aan het werk geweest? Zo ja, wat zijn hun kenmerken of achtergronden? Zo nee, hoe moeten we de raddraaiers dan wél omschrijven? Wellicht is er met betrekking tot Haren een onderscheid tussen verschillende soorten van relschoppers te maken. Daarover is op basis van het door ons verrichte veldwerk wel iets te zeggen en dat zullen we in het onderstaande ook doen. Daarbij past wel het voorbehoud dat wij onze respondenten steeds naar hun eigen ervaringen hebben gevraagd. Het gaat dus niet om strikt objectieve waarnemingen. Maar dat maakt die ervaringen niet minder interessant. In het volgende hoofdstuk komen de ervaringen van volwassenen aan bod. Daarbij zullen we dezelfde onderwerpen behandelen. Op die manier laten we zien dat de gebeurtenissen vanuit verschillende perspectieven soms heel anders ervaren zijn.

Laten we beginnen met een vrij uitvoerig citaat waarin een jongedame uit Haren vertelt wat ze in de loop van 21 september op dit punt heeft meegemaakt. Ze had zich niet alleen op het feestje verheugd maar was er ook geruime tijd van overtuigd dat er geen problemen zouden ontstaan. Ergens halverwege de avond lijkt dat voorbij.

Rond half tien beseften we dat er mensen in Haren liepen waar je liever niet mee om gaat. Het waren een beetje onpure types, sowieso veel ouder dan scholieren. Mensen met capuchons en zo (...) Het waren toch wel een beetje van die voetbalachtige personen. In elk geval zien ze er in Haren niet op die manier uit. Eerst waren er nog heel veel meisjes, die kwamen op het feest af en gingen later weer weg. Wat er overbleef waren voornamelijk jongens met petjes en van die air max schoenen. Ik vind het een beetje kansloze mensen. Plotseling liep iedereen met bakstenen rond. Wij dachten nog: Bakstenen? Maar die hadden ze van de rotonde gehaald (...) Toen alle leuke mensen weg waren, bleven de nare mensen over. Die waren bezig ons dorp te vernielen. Ze haalden die rotonde helemaal uit elkaar. Ze begonnen ook stoelen in de fik te steken. En ze haalden planten en bomen omver. Je zag overal ingegooide ramen. Dat heeft tot een uur of elf, half twaalf geduurd. Toen dachten wij: Dit willen wij niet meer zien. Tegen die tijd was bijna iedereen weg, alleen de echt nare mensen waren er nog. Zelf dachten wij: Nu gaan we naar huis, nu is het klaar. Morgen zien we wel weer (R1).

Het fragment laat zien dat onze respondente en haar vrienden nog een paar uur bleven kijken, ondanks het feit dat de sfeer verslechterde. Dat hoorden we van verschillende jongeren. Sommigen bleven uit nieuwsgierigheid, omdat ze wilden zien hoe het afliep; anderen bleven omdat ze niet weg konden: 'De essentie was een spontaan feest, maar eigenlijk was het gewoon een heel slecht feest natuurlijk. Er was geen muziek, er was geen drank, er was niets. Op een gegeven moment wil je dan weg en dan zie je dat die toegangsweg is afgesloten. Dan blijf je nog maar even kijken'(R16). Verder valt op dat veel geïnterviewde jongeren, net als de hierboven geciteerde respondente verschil maken tussen gewone feestgangers en jongeren die ze als 'ongure types' omschrijft. Ze is zeker niet de enige die dat verschil maakt. Een andere jongere spreekt over een bepaald type dat in zijn ogen een 'negatieve uitstraling' heeft en kleren met bontkraagjes draagt. Die hebben het naar zijn mening verziekt. Hij voegt eraan toe dat ze maar een klein gedeelte van alle aanwezigen vormden (R12). Ze waren niet afkomstig uit Haren zelf, daarover is men het wel eens. 'Er waren van die stoere boys, met oorbelletjes en een gangsterwalkje, zeg maar. Aan hun manier van praten hoorde je meteen dat ze uit het Westen kwamen' (R5). Of dat laatste klopt, is moeilijk vast te stellen. De geruchtenmachine draaide op volle toeren. Dat blijkt uit de woorden van de jongen die het net over een negatieve uitstraling had: 'Ik hoorde dat heel veel mensen niet uit het Noorden zelf kwamen, maar ook uit Rotterdam. Dat zijn mensen die wellicht voor het vechten komen. Die denken: Dat loopt misschien uit de hand. Er is politie, dus we zoeken de confrontatie' (R12). Een andere getuige is stelliger. Hij merkt onder meer het volgende op: 'Er waren mensen van buiten met een capuchon en een sjaal voor hun mond. Die kwamen duidelijk om te rellen. Het ging om tien tot twintig personen, de rest stond te kijken wat er zou gebeuren. Die relschoppers kwamen steeds op tijd weg. Ik denk dat de verkeerde mensen opgepakt zijn...' (R9).

Los van de vraag waar de relschoppers vandaan kwamen, is er de vraag of het om hooligans ging. Er zijn verschillende jongeren die hooligans hebben gezien. Iemand zag bij een bus Groningse hooligans ('met zo'n sjaaltje en een capuchon'). Hij wist dat die meestal agressief zijn (R9). Een andere jongen was een deel van de avond bij de Albert Heijn aan het werk geweest. Daarover zegt hij: 'Toen we eenmaal buiten waren, kwamen we een aantal klasgenoten tegen. Volgens sommigen had de Z-side van Groningen ook nog aangekondigd te komen. Dat zijn natuurlijk niet echt frisse kerels...' (R2). Weer een ander heeft pas na afloop van de rellen gehoord dat er hooligans uit Amsterdam naar Haren waren geweest. 'Naar de foto's kijkend zou dat wel kunnen kloppen, denk ik. Als je kijkt naar de kleding die ze aan hebben, zeg maar. Dat zou kloppen met het hele georganiseerde idee, de manier waarop ze de ME aanvielen. Want dan hebben ze dus meer ervaring met dat soort dingen. Het zal wel niet om Groningse hooligans gaan, want je gaat niet je eigen dorp slopen...' (R11). Een andere respondent heeft gezien dat een Groningse supporter een Amsterdamse jongen – die bang

was geworden toen de Groningers hoorden waar hij vandaan kwam – beschermd onder het motto ‘Morgen sla ik je hersens weer in, maar vandaag zijn we effe vrienden’ (R14). Dat kan nauwelijks opruiend worden genoemd.

Dat er hooligans waren, betekent niet automatisch dat zij verantwoordelijk zijn voor de rellen. De meeste respondenten die we naar het gedrag van eventuele hooligans vroegen, hebben niet met eigen ogen gezien dat deze aan de rellen meededen. Een meisje uit Haren laat zich in de volgende woorden uit: ‘Ik zag een paar van die jongens rond de twintig die met iets aan het gooien waren. Dan kon iedereen die achter hen stond goed zien dat ze heel stoer waren. Maar het leek niet van tevoren bedacht. Het kwam zomaar uit het niets tevoorschijn. Ik heb geen hooligans of mensen met bivakmutsen gezien. Ik zag alleen maar jongens die dachten dat ze stoer waren en met dingen begonnen te gooien...’ (R5). Een andere jongere meent eveneens dat er geen sprake was van professionele relschoppers: ‘Het is gewoon baldadigheid, weet je. Als de een in de paal klimt, dan gaat die ander weer wat gekkers doen. Ik ken dat wel. Je weet hoe dat gaat. Het begint altijd met één iemand die iets doet wat niet zo erg is. Het is gewoon even anders dan de rest maar later wordt het steeds erger. Op een gegeven moment waren er van die Marokkaantjes die met laserlampjes schenen naar die gast die in die paal hing. Ik had hetzelfde gedaan als ik een laserlampje had gehad’(R14). Dat alles wijst niet zozeer op een groep van georganiseerde relschoppers als wel op jongeren die graag indruk maken en daarbij vreemde dingen doen.

Een veel gestelde vraag is of mensen met maskers en bivakmutsen een bezoek aan Haren hebben gebracht. Op dat punt zijn de getuigenissen van jongeren niet eensluidend. Een respondent zegt een groep van tien tot twintig mensen met maskers te hebben gezien. Het zou onder andere om maskers met een varkenskop gaan en om maskers met ‘V for Vendetta’. Hij omschrijft ze als onruststokers die ook vuurwerk bij zich hadden (R13). Een ander heeft het wel over mensen die hij als ‘een beetje typisch volk’ omschrijft maar hij ontkent nadrukkelijk dat het zou gaan om personen met bivakmutsen (R11). Dat geldt eveneens voor een getuige die met de volgende woorden een vrij precieze beschrijving geeft van de relschoppers:

‘Ze waren 23 tot 24 jaar oud. Ze liepen naar voren, gooiden stenen en gingen meteen weer terug (...). Ik heb geen mensen met maskers, bivakmutsen of sjaals om gezien. Het waren normale jongeren. Ze stonden gewoon naar de politie te gooien omdat het nu kon (...). Veel jongens hadden gedronken en waren impulsiever. Ze dachten niet na en durfden meer (...). Er waren geen groepjes die je niet in deze context zou verwachten, zoals Marokkanen (...) Het ging niet om hooligans in een gewelddadige sfeer. Het was gewoon veel kattenkwaad (...) Het waren evenmin hooligans zoals in Hoek van Holland. Er was niemand die een agent dood wilde slaan. Het waren studenten, geen mensen die iemand anders kapot willen trappen (...) Die plundersaars waren lui die dachten: nu kan het een keer. We kunnen een ruitje bij de Albert Heijn intrappen en dan nemen we wat mee. Je staat stijf van de adrenaline. Het is ernstig, ik weet het. Maar ik weet zeker dat er geen greintje kwaad in zit. Dat zijn totaal geen gevaarlijke mensen. Het is gewoon impulsief (...) een soort kattenkwaad. Normaal trek je geen krat bier open in de trein. Dat doe je niet. En nou kan dat een keer. Je gaat gewoon een keer volledig uit je dak’(R15).

In de trein naar Haren zaten volgens deze respondent vooral studenten: ‘Het soort waar je in de kroeg gezellig mee praat, maar die wel iets raars kunnen doen. Een van die jongens rende over het spoor. Daar zat de politie meteen bovenop. Zulke pipoos heb je gewoon’(R15). Deze indruk wordt door andere informanten gedeeld. De meeste relschoppers waren gewone jongeren die veel hadden gedronken en luid aan het schreeuwen waren. Niet echt spectaculair (R7). Sommigen vinden het nu eenmaal spannend om met dingen te gooien, auto’s om te keren en in de fik te steken (R9).

3.Hoe de sfeer verandert

Toch mogen we ons door dit alles geen zand in de ogen laten strooien. Het kan best zijn dat er in Haren maar weinig ‘professionele’ relschoppers actief waren, dat maakt de rellen niet minder ernstig. Een belangrijke vraag is dan ook wanneer en op welke wijze een positief bedoeld feest kon omslaan in massale gewelddadigheden. Het tijdstip van die omslag is inmiddels vrij goed bekend. Mede dankzij de bevindingen in het deelrapport *Er is geen feest* weten we dat er in Haren vanaf 19 uur een andere sfeer ontstond. Veel van onze respondenten onderstrepen dat. Overigens heeft het zoeken naar de precieze tijd waarop de rellen begonnen maar betrekkelijk zin. Het is mogelijk dat dit begin varieert afhankelijk van de plaats waar men naar kijkt. Bovendien kan men van mening verschillen over de vraag hoe je het omslagpunt definieert. Een van onze respondenten vertelt bijvoorbeeld dat er vroeg in de middag al iets te merken was. ‘Om een uur of één ’s middags was er al een rare sfeer in het dorp. Er hing iets in de lucht, er ging iets gebeuren’, zegt ze (R3). Niet iedereen blijkt even gevoelig. Iemand anders vertelt dat er pas laat in de avond een gewelddadige sfeer ontstond. Hij kreeg rond 22 uur van een vriend te horen dat het bij Albert Heijn helemaal uit de hand liep. Daar is hij uit nieuwsgierigheid een tijd blijven kijken. ‘We gingen rond elf uur weg, want toen begonnen mensen ook in het centrum gewelddadig te worden. We zagen dat jongeren van alles naar de politie gooiden en dat er ruiten sneuvelden. Toen begonnen er ook al busjes door het centrum te rijden’ (R12). Gegeven deze variatie aan plaats- en persoonsafhankelijke waarnemingen, baseren we ons op de tijd die de auteurs van het deelrapport *Er is geen feest* hebben vastgesteld. Anders gezegd: tegen 20.49 uur waren de rellen een feit.

De meeste getuigen zijn het erover eens dat er aanvankelijk een heel positieve sfeer heerste. Een van onze informanten vertelt wat hij voelde toen hij zich eindelijk in Haren bevond. ‘Je komt daar aan en het is echt! Je ziet een hele grote mensenmassa. Dat is in principe wel gaaf. Het is van: Jezus, dit is echt wel heel groot. Er zijn heel erg veel mensen op afgekomen. Het was best gezellig, er hing een leuke sfeer...’ (R11). Dezelfde indruk rijst op uit een verhaal dat we hieronder citeren. Het stamt uit ons gesprek met een meisje dat graag het verbod van de burgemeester trotseerde. Ze wilde laten zien dat een mooi feest wel degelijk mogelijk was:

Naarmate de dag verliep werd het steeds drukker. Er kwamen steeds meer mensen bij. Het leek wel een Western: Je hebt één hoofdstraat en daar komt je belager aan. Het is helemaal stil, iedereen heeft zich teruggetrokken en wacht op wat er gaat gebeuren. Tussen zes en zeven was het gewoon de stilte voor de storm. Iedereen had iets van: Nu gaat het erom spannen ! (...) Op een gegeven moment was de sfeer: Er komt echt wel een feest. Er zijn ontzettend veel mensen het wordt superdruk. Iedereen had een beetje zo’n triomfantelijk gevoel: Zie je nou wel? Er komt toch een feest! Dat bericht stuurden wij dan ook overal door. Kom nu maar, het feest gaat gewoon door (...). Toen er een kerel langs kwam met een kruiwagen boordevol boxen hebben we ons dood gelachen. Dat was zo grappig, het was echt bizar. De sfeer was gezellig. We hebben nog met allerlei mensen gepraat. Waar ze vandaan kwamen en zo (...) Mensen vroegen dingen als: Kom je echt uit Haren? Wat vind je daar nou van? Zie je nou wel, zeiden we, ze hebben het echt niet kunnen tegenhouden (...) Later, toen de anderen al naar de stad waren gegaan, bleef alleen het uitschot over (...) Maar in het begin was het allemaal mooi. De jeugd tegenover allemaal oudere mensen, ha ha. We hebben ze overwonnen!’ (R1).

Die positieve sfeer bleef tot ongeveer 20 uur 's avonds intact. Dat wordt bevestigd door een jongen die op dat moment uit Groningen kwam. 'We liepen met een groep van circa tweehonderd man naar Haren toe. Dat waren mensen uit allerlei hoeken van het land die naar Haren wilden. Wij gingen mee voor de grap. Ik had onderweg natuurlijk wel heel veel getankt. Er is nog een foto gemaakt van het moment dat ik bovenop dat bord met de naam Haren zit' (R4).

Met andere woorden: lange tijd leek er niets aan de hand. Iedereen was vrolijk en blij, er deed zich een soort verbroedering voor. De burgemeester mocht dan wel hebben gezegd dat het feest niet doorging, maar als je met zoveel jongeren bent dan is er een feest. Maar hoe nu verder? Wat ging er vervolgens gebeuren? Was er voor al die mensen wel iets te doen? Daar ligt volgens sommige respondenten de kiem van het proces dat later in een massale vechtpartij zou eindigen. 'Mensen begonnen zich te vervelen en daar ging het fout. Er was niks te doen', zegt één jongere (R15). 'Het gezeik begon toen een of andere mafkees in een paal ging hangen', merkt een volgende op (R14). Behalve de factor verveling noemen onze respondenten nog andere oorzaken voor het omslaan van de sfeer. Een meisje vertelt dat er rond 19.30 uur nog wel een leuke stemming hing. 'Er werd aardig wat gedronken, maar de mensen wilden er iets gezelligs van maken. Toen werd er plotseling met een fles champagne geknald. Die knal leidde tot een gevoel van paniek. Toen er met een fles gegooid werd, begon de menigte opeens te bewegen. Dat was voor mij het omslagpunt' (R3).

Het staat vast dat veel aanwezigen niet alleen knallen hebben gehoord maar ook dat dit een schrikreactie tot gevolg had. De meeste van de knallen kwamen niet door het ontkurken van een fles champagne maar door vuurwerk. Een respondent vertelt dat iedereen begon te schreeuwen en te rennen nadat hij een hele harde knal hoorde (R8). Een andere getuige verklaart dat ze zich in de buurt van de Aldi bevond toen opeens een geweldig lawaai losbarstte. 'Midden in die groep werd ineens vuurwerk afgestoken en de lucht ingegooid. We dachten: Wat is dit? Er ontstond een soort van paniek. Iedereen begon te rennen en probeerde weg te komen. Wij dachten: Nou moet je niet in de menigte zitten, want anders word je nog onder de voet gelopen. Er kan van alles gebeuren...' (R1). Een andere informant is ervan overtuigd dat de lichtflitsen en harde knallen die paniek veroorzaakten afkomstig waren van de ME (R15). Hoewel dit laatste weerlegt kan worden (er zijn video-opnamen die laten zien dat men vanuit het publiek met vuurwerk gooit) volgt daaruit niet dat de ME geen rol speelde. We komen daar zo dadelijk op terug. Overigens lopen fictie en realiteit in zo'n situatie gemakkelijk door elkaar. De zojuist aangehaalde respondente vertelt bijvoorbeeld dat er op een zeker moment traangas ingezet werd: 'Toen die knallen en dat vuurwerk kwamen, raakte iedereen erg in paniek. Dat was het punt waarop mensen begonnen te rennen en dat de politie met traangas begon. Of er traangas kwam? Ja, volgens mij wel. Tenminste: dat werd gezegd. Het gonsde van [verhalen over] ME, traangas, het in elkaar slaan van mensen et cetera. Op een zeker moment zeiden mensen: Ja, ze hebben allemaal honden bij zich. Die verhalen gingen daar rond. Tegen een uur of elf zei iedereen dat er een meisje dood was. Maar uiteindelijk was dat niet zo, volgens mij...' (R1).

Intermezzo

‘Jongeren in Nederland zoeken sensatie en een band met elkaar. Door zich gezamenlijk tegen iets af te zetten, voelen ze een band.’

Deze uitspraak is van een 18-jarige student die een opleiding tot Industrieel Product Ontwerpen volgt. Hij maakt deel uit van een beperkte groep jongeren uit Den Haag en omgeving die we enkele vragen over de rellen in Haren hebben voorgelegd. De groep bestond grotendeels uit jongens van 15 tot 22 jaar. Ze nemen volop deel aan de Nederlandse feestcultuur. Ze bezoeken vaak een feest of club dan wel een festival. Ze zijn druk bezig met sociale media, vooral met Facebook en Whatsapp. Verder besteden ze de nodige tijd aan games en andere spelletjes. Ze noemen vooral racen en schietspelletjes. Het leuke daarvan is dat je moet samenwerken in een team van vrienden om de tegenstander te verslaan, zo zeggen ze. Kortom: deze groep past goed bij het beeld dat Motivaction van de jongste generatie schetst. Bij uitstek een milieu waar het feest van Haren op belangstelling mag rekenen. Wat vonden ze daar nu van?

Ten eerste viel op dat ze op één na allemaal van het feest hadden gehoord. Een enkeling op de dag zelf maar meestal in de week voordat het event zou plaatsvinden. Ofschoon de meeste jongeren het idee wel grappig vonden, hadden ze geen behoefte om er zelf heen te gaan. Slechts één persoon ging daadwerkelijk naar Haren toe.

Ten tweede bleek dat de film Project X door ongeveer de helft was gezien. Degenen die hem kenden, gaven er doorgaans een positieve kwalificatie aan. Wat ze vooral waardeerden was de manier waarop alles in het honderd loopt. Ze zouden dat nooit zelf willen meemaken maar ze vinden het OK dat er in een film overdreven wordt. Het leuke daarvan is dat alles wat er mis kan gaan ook daadwerkelijke mis gaat.

Ten derde kregen ze het nodige van de rellen mee. Ze hoorden het nieuws vaak via sociale media maar de meer traditionele kanalen werden eveneens genoemd. Opmerkelijk is dat de berichten over Haren vrijwel uitsluitend negatieve reacties oproepen. Een paar reageerden positief in de zin dat ze de rellen spannend vonden, maar verreweg de meeste kwalificaties waren zeer negatief. Er vielen termen als ongeloof, teleurstelling, boosheid, schaamte en verontwaardiging. Die schaamte ging vooral over de manier waarop de eigen generatie in het nieuws naar voren kwam.

Ten vierde was men niet zo duidelijk over de mogelijke betekenis van deze rellen. De meest genoemde duiding was dat het gezag van de politie wel wat sterker mag. Behalve de politie kwam ook het optreden van de burgemeester aan bod. Van hem werd onder meer gezegd dat hij niet wist waar het bij de sociale media om gaat en dat hij de zaak heeft onderschat.

Ten slotte vroegen we deze jongeren wat de media het beste hadden kunnen doen. Het antwoord daarop laat niets aan duidelijkheid te wensen over. Slechts één respondent weet het niet, één vindt dat de media het goed hebben gedaan maar alle anderen zijn ervan overtuigd dat het beter was geweest als de media veel minder aandacht aan dat feestje besteed hadden.

Een meer volledige schets van deze groep is te vinden in bijlage 6.

Hoewel de stemmingomslag voor een deel werd veroorzaakt door het afsteken van vuurwerk, droeg ook het verschijnen van de ME er sterk aan bij. Verschillende informanten zijn daar vrij precies in. 'Er werd gefeest en gepraat over school en dergelijke. Maar opeens verscheen de ME. Dat was heel onverwacht. We schrokken enorm. En toen sloeg het om. Toen was de gezelligheid over' (R15). Deze observatie is tijdens onze gesprekken meerdere keren herhaald (R9). Een enkeling beseft hoe dat in zijn werk is gegaan. 'Het kwam doordat de ME zich lijnrecht tegenover de mensen opstelde. Zo van: Jullie komen er niet langs. Dat maakt misschien toch agressie los' (R13). Ter illustratie daarvan nog een korte passage waarin een meisje vertelt welke gevoelens het een en ander bij haar los maakte.

Toen de ME kwam, werd het minder gezellig. Je merkte ook wel dat iedereen een beetje opgefokt raakte. Iedereen begon een beetje met dingen te gooien naar de ME. U weet hoe dat gaat: iedereen doet er een beetje aan mee. Die gaat ook wat rotzooien. Zelf dacht ik: Ik ga gewoon weg. Ik vind dit niet leuk. Ik vind dit sneu. Ik vind dit hartstikke zielig voor de mensen die daar staan met zo'n schildje. Toen zijn we weggelopen. Maar in elke straat stonden mensen te gooien. Iedereen was bezig met de ME en niet met elkaar. De ene groep denkt: We moeten hier weg. De andere denkt: We gaan er leuk tegenin (...) Ik was in tranen. Fuck it! Ik wil naar huis! Ik ben bijna jarig en dan krijg je dit! De jongens dachten er hetzelfde over. Maar ja, in elke straat had je ME. Ik kon niet bij mijn fiets komen omdat de ME daar toevallig stond. Ik dacht: Ik moet naar mijn fiets, want anders kom ik niet thuis. Dus de stemming veranderde door het optreden van de ME... (R5).

Nu betekent dit niet dat iedereen vol verontwaardiging is en met een beschuldigende vinger de ME als oorzaak van de rellen aanwijst. Opvallend is juist dat veel jongeren begrip opbrengen voor de ME. Voordat we daarop terugkomen, staan we stil bij de gebeurtenissen die plaats grepen toen de stemming eenmaal was omgeslagen. In wezen is dat overbodig want iedereen weet tot welke vormen van geweldpleging een en ander heeft geleid. Werd de politie aanvankelijk nog bekogeld met lege blikjes en bierflesjes, korte tijd later vlogen er talloze stenen door de lucht, werd er met stoeptegels gegooid, gingen er ruiten bij de Albert Heijn aan diggelen, gooide men fietsen en zelfs hele dranghekken, werd brand gesticht en vonden er plunderingen plaats. Dat alles is uitgebreid vastgelegd in kranten, op foto's en filmbeelden, op websites en sociale media. We nemen aan dat de lezer hiervan op de hoogte is.

Maar wat misschien wel toegevoegde waarde heeft, is een aantal uitspraken over de manier waarop de betreffende jongeren het zelf beleefd hebben. Vermoedelijk kunnen velen zich vinden in de volgende zin: 'Ik was overdonderd door wat er allemaal gebeurde. Iedereen zat in een soort roes' (R11). Een uit Haren afkomstige respondente zegt dat ze haar lesje nu wel heeft geleerd. 'Als er weer een Project X werd georganiseerd, zou ik er niet meer heen gaan. Iedereen hier in de buurt heeft zoiets van: What the fuck! Dit slaat nergens op. Wij hebben allemaal hier in Haren op school gezeten en dan zie je hoe het [dorp] toegetakeld is. Iedereen dacht: Nee, dit kan echt niet. Dan zag je zo'n man die op RTV Noord aan het huilen was. Iedereen is echt wel geschrokken van alles wat er is gebeurd' (R5). Verschillende jongeren vertelden ons dat ze op een gegeven moment wel weg wilden gaan, maar geen kant op konden. Ze stonden ingeklemd tussen relschoppers, ME'ers en bewoners die hen met een hockeystick of honkbalknuppel uit hun tuin wilden weghouden: 'Ik weet niet of ze ook iemand geslagen hebben, maar je zag ze wel klaar staan. Zo van: Weg uit mijn tuin!' (R9). Toch zijn er ook respondenten die zich relativerend uitlaten. Dat geldt bijvoorbeeld voor een jongeman die bij Albert Heijn aan het werk was toen de meute wilde gaan plunderen. Hij zat samen met zijn collega's in het magazijn, terwijl er buiten tegen ramen en deuren werd geramd. Opeens komen de teamleider en de bedrijfsleider binnenstormen. 'Weg, weg, weg! Ze zijn er doorheen gebroken,' roepen ze. Dat vond de betreffende jongen heel beangstigend. 'Wat gaan ze doen?' dacht hij. 'Gaan ze aan het bier? Gaan ze vernielingen aanrichten?' Maar even later in het gesprek wordt duidelijk dat

die paniek vrij snel verdween. In elk geval laat hij zich nogal relativerend uit over de schade die was aangericht. 'Het centrum van Haren is een ravage, hoorde je. Ja: er is één auto in de fik gestoken. En er is één winkel die het heeft moeten ontgelden. Maar verder was er niet zoveel schade als men wel suggereert. Vergeleken met datgene wat sommigen verwacht hadden, viel het eigenlijk mee' (R2). Een andere jongere geeft aan hoe dubbelzinnig alles was. 'Aan de ene kant dacht ik: Dit loopt echt uit de hand, dit gaat niet meer goed komen. Maar aan de andere kant dacht ik: Het is ook wel grappig dat het na één berichtje zo uit de hand is gelopen. Dat vond ik best grappig. Maar het was natuurlijk wel heel erg' (R6).

Dat niet iedereen de kluts kwijt raakte blijkt mede uit ons gesprek met een meisje dat tijdens de rellen druk aan het sms-en was. 'Onze groep kreeg allemaal berichten. Er scheen een dode te zijn of zelfs twee. Er zouden zwaargewonden zijn en er was met rubberen kogels geschoten. Er was sprake van traangas... Ja, het werd allemaal heel bijzonder. Ik vond het allemaal een beetje sterk overdreven. Voordat ze met rubberen kogels gaan schieten moet er toch heel wat gebeuren. Traangas... Ik vond het moeilijk te geloven. Dat er doden waren gevallen.... Ja, dat had wel gekund... Maar ik weet het niet. Na een tijdje bleek het allemaal niet waar te zijn. Geen rubberen kogels, geen traangas, geen dooie mensen...' (R11). Je kunt het gebeuren natuurlijk ook relativeren door te kijken hoe het vroeger toe ging. Het zojuist aangehaalde meisje gelooft niet dat het door Facebook komt. Ze maakt dat op uit een gesprek dat ze met de vader van een maat voerde. Die vader woonde vroeger in het Westen. 'In zijn jeugd hadden ze ook wel dit soort feesten, maar dan zonder Facebook. Ze kwamen met een groot aantal mensen bij elkaar en eisten gewoon een soort feest op. Zo van: Wij zijn hier en wij gaan iets leuks doen. Zorg maar dat er wat is. Nou, dat werd dan geregeld of men trad juist heel hard op. Die feesten liepen ook altijd uit de hand, soms werd de halve stad gesloopt' (R11).

3. Over het politieoptreden

Dat brengt ons bij een laatste vraag die we in dit hoofdstuk willen behandelen. Wat zeggen onze jongeren nu over het optreden van de politie en de ME? Welke waarnemingen hebben ze gedaan en welke gevoelens roept een en ander op? We stellen tot onze verrassing vast dat verreweg de meeste respondenten waardering voor de politie opbrengen. Een enkeling laat zich enigszins minachtend uit. Ze heeft het over ME'ers die zich 'met hun schildjes en hun hempjes' bij de Hortuslaan opstelden. Volgens haar hing er een wat lacherige sfeer. Samen te vatten als: 'Oh, het is de ME. Ach, moet kunnen!' (R1). Maar over het algemeen treffen we een houding die het midden houdt tussen respect en mededogen. Dat mededogen heeft te maken met het feit dat de politie nogal in verwarring leek. Hun houding werd omschreven als: 'We moeten hier nu eenmaal staan maar verder weten wij het ook niet' (R1). Een informant merkt het volgende op: 'Zo te zien wisten veel agenten aan het begin van de avond niet waar ze mee bezig waren. In elk geval konden ze niet uitleggen wat nou de bedoeling was.' Later op de avond was er een politieman die jongeren naar het voetbalveld verwees. Bij navraag bleek hij niet te weten hoe het zat (R7). Een van onze jongeren vertelt wat er gebeurde toen hij met de trein aankwam. 'De gewone politie op station Haren wist helemaal niet wat ze aan het doen waren. Ze waren ontzettend aardig maar je zag ze aan elkaar vragen: Wat moeten we hier doen? In feite stuurden ze iedereen in de richting van het centrum. Dat begreep ik niet (...). Er stonden vier tot acht agenten op dat plein terwijl achter de hekken wel 500 tot 1000 man stonden' (R15). Daar komt nog eens bij dat verschillende agenten onbekend bleken met het plaatselijke stratenplan. Ze voorzagen het publiek van aanwijzingen die – althans in de ogen van mensen die Haren kenden – bepaald niet voor de hand lagen (R3).

Minstens zo belangrijk is het punt dat er niet genoeg politie was. Daar zijn veel jongeren het wel over eens, zeker gezien de enorme mensenmassa die zich verzamelde. Dat werd vooral voelbaar toen de rellen eenmaal een feit waren. Verschillende respondenten vonden het vreemd dat er niet meer politie was. Zo vertelt een van hen: ‘Er waren maar drie busjes, wat politie te paard en dan nog paar man. Op de heenweg had ik in Zuidwolde drie busjes paraat zien staan. Die zijn blijkbaar niet opgeroepen. Toen het tegen 22 uur uit de hand liep bij het winkelcentrum, dacht ik bij mezelf: Roep nu meer ME op. Als er meer politie was geweest, dan was het wel beperkter gebleven. Dan hadden ze harder kunnen optreden. Dat wordt moeilijk als je met twintig man tegenover honderd staat’ (R12). Een ander zegt:

‘Als er aanwijzingen waren geweest hoe je weer bij het station moest komen en er voldoende politie was geweest, dan voer je in no time twee- of drieduizend mensen af. Die willen gewoon weer naar dat station terug. (...) Waren er agenten in uniform [geweest], zoals je die met Koninginnedag op iedere straathoek ziet, dan hadden die vriendelijk kunnen zeggen: “Jongens, moven nu! Oprotten, doorlopen, deze kant op”. (...) Als je op zaterdagavond in Groningen op de Grote Markt uitgaat, dan staan daar standaard ook een auto, een busje en een agent te paard. Nou, die politie was er niet. Je komt eigenlijk van het ene op het andere moment in een vuurlinie terecht. (...) Dat was voor mij het meest opvallende van die hele avond. Er was helemaal géén politie. Het aantal agenten was minimaal. Er was gewoon géén gezag. (...) Er werd gejoeld en op die [politie]wagen gemikt. Dat was misschien een beetje neerbuigend. Zo van: “Kijk eens politie, nu zijn wij de baas!” Dat kwam omdat er maar één politieauto was en verder heel veel mensen. We wilden die politieauto niet kapot maken. Het was meer: nu zijn de rollen omgedraaid. Een soort van spontane anarchie. Ineens is de politie niet meer de baas. Het was anarchie, de straat was de baas en dat moest gevierd worden’ (R16).

Het gevoel dat jongeren de baas waren en er even geen gezag meer was, is ook door andere jongeren genoemd: ‘De ME had te weinig mensen om relschoppers te kunnen oppakken. Bovendien kwam het professionele arrestatieteam te laat (...). Misschien hadden agenten hun wapen moeten trekken. Voor iemand met een pistool heb je wel respect. Het gebruik van de wapenstok had geen effect. Wij vormden een grote overmacht en waren feitelijk de baas’ (R15). Volgens deze respondent was de politie aanvankelijk bevangen door een gevoel van angst: ‘Die eerste politiemensen waren gewoon bang. Dat was vooral voordat de ME kwam. Ik herkende een oud basisschool leraar van mij die nou bij de politie is. Ik probeerde nog te schreeuwen, maar hij herkende mij niet. De angst stond in hun ogen. Zo van: wat is hier aan de hand? Ze reageerden wel adequaat als er iets gebeurde, maar je zag dat ze niet wisten wat ze moesten doen. Als we het echt hadden gewild dan hadden we ze makkelijk kunnen overrulen, dan waren die acht of negen politieagenten volledig vertrappt. En dat wisten ze ook’ (R15). Deze respondent is kritisch over het optreden van de ME. Hij meent dat men de zaak niet onder controle had. Voor het arrestatieteam later op de avond heeft hij daarentegen lof. ‘Wat ik ontzettend goed vond was het arrestatieteam in burger. Zij richtten zich op relschoppers die vanaf de voorste linie weer terug gingen. Die pakte ze dan op. Ik vond dat deze teams op een goede en tactische manier hun werk deden, uitgestippeld zoals een Romeins peloton’ (R15).

Deze beschouwing over het optreden van de politie is wel opmerkelijk. Men zou verwachten dat veel jongelui de ME in een dergelijke situatie als de vijand zien. Maar daar is bij de jongeren die wij spraken weinig van te merken. Voor zover ze kritiek hebben is die vrij zakelijk. Dat wordt geïllustreerd door een uitspraak als de volgende: ‘Iemand gaat meedoen [aan het rellen] als ze zien dat iemand die niet op tijd wekomt een paar klappen krijgt. Ik snap dat het lastig is voor de ME om relschoppers en toeschouwers uit elkaar te houden (...) Maar ze waren met te weinig man en de organisatie schoot te kort. Het ging alle kanten uit. De vernielingen komen voor een deel op rekening van de ME, omdat ze de groep [jongeren] door het centrum van Haren dreef’ (R9). Die kritiek wordt echter niet door

iedereen gedeeld. Verschillende respondenten spreken hun waardering uit. Zo zegt iemand het volgende: 'Uiteindelijk heeft de ME het heel goed en professioneel opgelost. Zeker gezien het feit dat ze met 100 man tegenover 6000 jongeren stonden. Hun voordeel was dat er bij die 6000 jongeren maar heel weinig echte relschoppers waren' (R2). Andere jongeren zeggen ongeveer hetzelfde. 'Die ME-ers deden gewoon hun werk. Gewoon rammen als wij in de buurt kwamen. Je hebt geen ME-ers om mee te praten, die zijn er voor dingen zoals dit. Ze stonden daar en blokkeerden de toegang naar dat huis. Dus ja, ze deden gewoon wat ze moesten doen. No hard feelings, wat mij betreft. Als je in de buurt kwam kreeg je klappen. Ze slaan niet omdat ze je haten of zoiets' (R4). En ook een derde respondent erkent dat de ME in Haren gewoon haar werk deed. 'Ik vond dat best knap, als je ziet wat voor dingen ze allemaal naar hun hoofd kregen. Soms kreeg er iemand klappen. Dan had ie maar niet zo dicht bij de ME moeten gaan staan. Eigen schuld, dikke bult. Dat vond zijn eigen moeder later ook' (R5). Ten slotte heeft men nog een goed advies. Een van de respondenten suggereert het volgende: 'De ME had moeten aankondigen wat de situatie was. Er was in het begin te weinig politie en die wist niet wat ze aan het doen waren. De ME had vanaf het begin duidelijk zichtbaar moeten zijn. En verder had politie zich gewoon tussen het publiek moeten begeven. Dan ga je je gedragen' (R15).

Samenvatting Hoofdstuk 9

- Er moet onderscheid tussen een mensenmenigte en een massa gemaakt worden. Een massa veronderstelt dat er identificatie heeft plaats gehad waardoor de onderlinge relaties binnen een menigte van aard veranderen.
- Het proces van identificatie verloopt zelden spontaan. Pas wanneer de politie de menigte benadert als één groep, waarbij verschillen tussen individuen niet langer meetellen, komt er een sterk groepsgevoel tot stand.
- Er liepen in Haren allerlei type jongeren rond: studenten, scholieren, maar ook jongeren met petjes of een sjaal en andere figuren met een negatieve uitstraling. Ze kwamen niet zelden van buiten. Daaruit volgt echter niet dat zij actief op rellen uit waren.
- Er zijn ook hooligans op bezoek geweest. Dat maakte allerlei geruchten los. Maar er zijn geen harde bewijzen dat zij actief hebben deel genomen aan de rellen. De meeste relschoppers waren gewone jongeren die veel hadden gedronken en luid aan het schreeuwen waren.
- Tot een uur of 8 heerste er een positieve sfeer. Dat veranderde toen er plotseling een paar harde knallen gehoord werden. Vermoedelijk ging het om (illegaal) vuurwerk. In elk geval leidde dat tot een gevoel van paniek met als gevolg dat de massa in beweging kwam.
- Verder droeg het verschijnen van de ME aan het omslaan van de stemming bij. De ME kwam voor veel feestgangers volkomen onverwacht. Het zorgde ervoor dat de gezellige sfeer meteen verdween.
- Tijdens de rellen gingen er geruchten over een dood meisje rond. Er zouden ook zwaargewonden zijn en er was met rubberen kogels geschoten. Verder zou er traangas gebruikt zijn.
- De houding van jongeren tegenover de politie was (achteraf) een mix van mededogen en respect. Mededogen omdat de politie nogal in verwarring leek. Men zag dat veel agenten aan het begin van de avond niet wisten waar ze mee bezig waren.
- Een belangrijk punt is dat er niet genoeg politie was. Daar zijn veel jongeren het over eens, zeker gezien de enorme mensenmassa die zich verzamelde. Dat werd vooral voelbaar toen de rellen eenmaal een feit waren.
- Sommige jongeren zagen dat politieagenten bang waren. Deze voelden zich ernstig bedreigd door de overmacht aan relschoppers.
- Menigeen vond het best knap wat de ME deed, wetende wat ze allemaal naar hun hoofd kregen. Soms kreeg er iemand klappen. Dan had je maar niet zo dichtbij de ME moeten gaan staan. Eigen schuld, dikke bult.

10 Intimidatie

Ervaringen van volwassenen

Ofschoon wij als wetenschappers zo objectief mogelijk te werk gaan, beseffen we dat het vaststellen van de waarheid met betrekking tot de gebeurtenissen in Haren niet eenvoudig is. Dat geldt in het bijzonder voor het onderwerp dat we in dit hoofdstuk behandelen en wel om een drietal redenen. Ten eerste kan men bij rellen en andere controversiële voorvallen geen objectief gezichtspunt innemen. Er zijn altijd meerdere partijen bij betrokken die de zaak vanuit een eigen perspectief zien. Politieagenten deden op 21 september 2012 een andere ervaring op dan ondernemers die de ongeregelheden vanaf de zijlijn meemaakten en burgers hebben nu eenmaal een ander perspectief dan de bestuurders op het gemeentehuis. Dat we in dit hoofdstuk het gezichtspunt van de volwassenen centraal stellen, betekent niet dat zij de waarheid in pacht hebben. Ten tweede doet zich ook binnen de groep van volwassen respondenten heel wat variatie voor. De bewoners van Haren zijn het niet in alles met elkaar eens, zelfs niet wanneer ze op nuchtere wijze vertellen wat er naar hun oordeel tijdens de rellen is gebeurd. Er zijn bepaalde spanningen of tegenstellingen tussen de verschillende uitspraken die zijn doen en het is voor ons – onderzoekers die het gebeuren niet zelf hebben meegeemaakt – soms onmogelijk om na te gaan welke uitspraken het meest ter zake zijn. In een dergelijke situatie moet men in elk geval de variatie aan getuigenissen laten zien. Ten derde zijn er (zoals we eerder hebben gememoreerd) een paar maanden verstreken tussen de datum waarop de rellen plaatsvonden en de tijd waarop wij ons veldwerk hebben gedaan. Intussen staat het geheugen van betrokkenen niet stil. Ze hebben uitvoerig met elkaar gesproken over een dramatische gebeurtenis terwijl tal van commentatoren, beleidsmakers, en journalisten diezelfde gebeurtenis op hun manier belicht hebben. Het zou daarom naïef zijn om te denken dat bewoners ons tijdens het interview alleen maar feitelijke inzichten aanreiken. Wat zij aanreiken is doorgaans een mengeling van eigen waarnemingen en dingen die ze gehoord hebben, van nuchtere feiten en persoonlijke gevoelens, van dingen die ze op de avond zelf meemaakten en conclusies waar ze pas later toe gekomen zijn.

Overigens is dit in de sociale wetenschappen bepaald niet ongebruikelijk. Bij de exacte wetenschappen zou het ontbreken van strikt objectieve waarnemingen een groot probleem vormen, maar dat geldt niet bij het soort onderzoek dat wij hier doen. Het is veeleer onze taak om (zo objectief mogelijk!) te laten zien welke mengeling van waarnemingen, gevoelens, opinies en verwachtingen door de volwassen respondenten van Haren onder woorden is gebracht. Die mengeling is met name van belang omdat de bewoners zich niet alleen over de kale feiten uitspreken maar ook hun mening geven over het optreden van de plaatselijke gezagsdragers. Hun geloofwaardigheid is in het geding door alles wat er rond 21 september 2012 in Haren is gebeurd. Wij komen in het laatste hoofdstuk nog op dit onderwerp terug, maar wijzen nu al op het feit dat men de geloofwaardigheid van bestuurlijke en andere professionals nooit kan losmaken van de verwachtingen die bij het publiek bestaan.¹² Als de ongeregelheden één ding duidelijk hebben gemaakt, dan is het wel dat die verwachtingen geschonden zijn. De bewoners van Haren namen aan de plaatselijke overheid voor

openbare orde en veiligheid zou zorgen. Precies het tegendeel is er gebeurd. Vandaar de titel die wij

¹² Vragen rond geloofwaardigheid spelen een centrale rol in het onderzoekprogramma van de TSPB. Daarbij gaan van de volgende definitie uit: 'Geloofwaardigheid ontstaat wanneer producten, processen, instituties of gedragingen aan de zijde van het bestuur een overtuigend antwoord geven op de belangen, waarden of verwachtingen aan de zijde van het publiek.'

dit hoofdstuk meegaven. Hoewel er op 21 september 2012 geen doden zijn gevallen en er in Nederland wel eens ergere rellen hebben plaats gehad, laten onze gesprekken zien dat veel bewoners door 'Haren' zijn geïntimideerd. Dat brengen we met het onderstaande in kaart waarbij we, omwille van een vergelijking met de verhalen van jongeren, qua onderwerp de volgorde van het vorige hoofdstuk aanhouden.

1. Relschoppers of feestgangers?

Veel volwassen respondenten benadrukken dat de rellen door 'vreemd volk' veroorzaakt zijn. Vreemd in de zin dat ze er afwijkend uitzagen, maar ook vreemd omdat ze van elders naar Haren toekwamen. Dat vreemde gedrag zou onder meer veroorzaakt zijn door het gebruik van drank en drugs. Volgens een respondent werd er op straat cocaïne uitgedeeld. Hij zag jongeren met weggedraaide pupillen die 'compleet doorgedraaid' waren (R50). Iemand anders zegt: 'Ze waren allemaal knetter high of wat het ook wezen mag. Neem maar van mij aan dat ik het herken als iemand strak staat van de pillen. Ze liepen trouwens ook allemaal met flessen sterke drank' (R24). Een derde respondent stelt dat veel jongeren 'totaal gedrogeerd' waren (R34). In hoofdstuk 8 stelden we al vast dat de getuigenissen over druggebruik elkaar tegenspreken. Bovendien vergt het vaststellen of iemand bepaalde drugs heeft gebruikt een geoefend oog. De meeste leken kunnen het verschil tussen het effect van ecstasy of cocaïne bijvoorbeeld niet onderscheiden. Verschillende jongere respondenten gaven aan dat ze strak stonden van de adrenaline door de spanning en sensatie die het hele gebeuren bij hen opriep, waardoor ze in een bepaalde roes kwamen. Daardoor kan iemand eenzelfde verwilderde blik in de ogen krijgen als je ook wel bij het gebruik van bepaalde drugs (amfetamine en cocaïne) ziet. Het is dus voorstelbaar dat volwassen toeschouwers ervan uit gingen dat de jongeren onder invloed van drugs handelden.

Het 'vreemde' van de geweldplegers wordt ook op andere manieren aangeduid. Nogal wat informanten benadrukken dat het om niet-Harenaren ging. Iemand die alles vanuit zijn tuin gevolgd heeft, vertelt dat er rond 17.00 alleen gewone mensen uit Haren langs kwamen. Vanaf 19.00 uur ging het om heel ander volk: mensen van buiten (R43). Zijn indruk wordt gedeeld door een ondernemer die het niet vertrouwd. 'Ik deed mijn winkel eerder dicht, want ik vond de sfeer niet goed. Ik vond het maar vreemd spul met flessen cola en kratjes bier (...) Het punt was dat er groepen jongeren rondliepen die hier normaal nooit rondlopen. Ze waren een beetje in een jolige bui, maar het was geen prettige bui!' (R49). De een wijst op het feit dat de aangehouden verdachten 'vooral jongeren van buiten' zijn (R53) terwijl de ander spreekt over jongeren die bier drinken en 'hier niet thuishoren' (R51a). Tenslotte zijn er getuigen die het vreemde met een bepaald soort kleding of auto in verband brengen. Een van hen zag veel mensen per auto naar Haren gaan en zegt: 'Gezien het type auto dacht ik al snel: Die komen om te rellen of voor geouwehoer' (R26). Volgens een buurtgenoot van Merthe was er de hele dag sprake van een verhoogde activiteit. 'Er reden allemaal van die autootjes. Dat waren Golfjes en mensen met petjes die regelmatig stopten. Dat was al de hele week gaande: mensen die langsreden en dan even stopten' (R43). Een respondent legt uit dat je dit type jongeren in Haren niet zo snel tegenkomt: 'Haren is wat dat betreft een beetje een uitzondering in deze omgeving. Dat type jongens kom je natuurlijk in heel veel dorpen gewoon tegen' (R63). Toch zijn er ook bewoners die vonden dat het 'gewone' jongeren betrof: 'Laten we niet weer stigmatiserend aan de gang gaan. Het waren gewoon blanke jongetjes. Het is gewoon een algemene afspiegeling van de maatschappij' (R49).

Een veel besproken onderwerp is de mogelijke rol van voetbalsupporters en/of hooligans in dit verband. Net als de jongeren, hebben oudere respondenten hier geen eenduidig beeld over. Sommigen hebben niets gezien (R27, R50) of ze hebben alleen op indirecte wijze iets over hooligans gehoord (R37, R36). Anderen zagen weliswaar mensen met sjaaltjes van FC Groningen, maar wisten niet of het ook hooligans betrof (R24, R25). Een inwoner van Haren merkte tegen half acht dat er een andere sfeer ontstond. 'Je zag het aan de mensen die rond liepen. Oosterparktypes, tokkies. Ik weet niet of het hooligans waren, maar ze zagen er niet fris uit. Agressiever' (R44). Een aantal door ons geïnterviewde professionals is veel stilliger. Bij het gemeentelijke beleidsteam werd in de loop van de avond bekend dat de politie 'Z-siders' had gespot: 'Er liepen veel mensen met een stadionverbod. Die hadden zich hier verzameld', zegt een ambtenaar (R52). Verder heeft een journalist een leider van de Z-side uit Groningen gesignaleerd (R55). Een bij Prorail werkzame toezichthouder zegt: 'Er zaten ook voetbalhooligans tussen. Ik zag sjaaltjes van ADO, Ajax, Feyenoord en Vitesse. Ze waren niet echt aan het raddraaien. Ze scandeerden de naam van hun club (...) Er waren meerdere groepen hooligans die allemaal uit 25-30 man bestonden. Ze bleven als groep bij elkaar en waren er gemakkelijk uit te filteren (...) Ze kwamen per trein, maar ik heb ze niet meer met de trein zien vertrekken. We hoorden dat de ME een groep naar Groningen heeft geëscorteerd' (R56). Een en ander lijkt ons de conclusie te rechtvaardigen dat er inderdaad voetbalsupporters in Haren zijn geweest. Het is echter de vraag of de hier genoemde voetbalsupporters echte hooligans waren omdat deze volgens de kenners doorgaans niet herkenbaar in beeld komen. Verder volgt uit de observaties niet dat ze een grote of actieve rol bij het ontstaan van de rellen hebben gespeeld. Het kan ook gaan om onnozel wangedrag. Zo werd er op een gegeven moment bij een ondernemer op het raam gebonsd. Er was een jongeman die riep: 'Wij komen uit Amsterdam. Ik ben een Ajax supporter. Wij maken uit wat hier gebeurt!' (R45). Hoogst ergerlijk maar nog geen oorlogshandeling. Uit deze observaties kan niet worden afgeleid dat aanwezige voetbalsupporters verantwoordelijk waren voor de rellen.

Behalve over hooligans wordt gesproken over jongeren die met maskers, bivakmutsen, capuchons of met een sjaal voor hun mond naar Haren afreisden. Hoe hard is onze informatie op dat punt? Een ondernemer zei onder meer het volgende: 'Ik heb mensen gezien met bivakmutsen en Magere Hein maskers. Ze haalden grind en stenen uit mijn tuin en trokken de vlaggenmast omlaag. Dat was al om 19.00 uur of 19.30 uur. Ik heb toen ook de politie gewaarschuwd' (R51a). Een door ons geïnterviewde journalist vertelt: 'Ik zag goed voorbereide jongens met witte maskertjes en sjaals' (R55). De gemaskerden zijn eveneens gesignaleerd door iemand die beroepshalve betrokken was bij het busvervoer dat later op de avond zou plaatsvinden (R60). Een andere ondernemer uit Haren brengt deze lieden in verband met het afgaan van knallend vuurwerk. 'Nadat die knallen klonken, zag je mensen met maskers, bivakmutsen en sjaals' (R48). Volgens een medewerker van Prorail kwamen bepaalde jongens (qua leeftijd variërend van 16 tot 22 jaar) naar Haren toe om te gaan raddraaien. 'Dat merkte je aan hun gedrag: grimmig, aanwezig zijn, leuzen roepen. Ze hadden zo'n jas met een capuchon en ze kwamen met sjaaltjes voor hun neus de trein uit' (R56). Terwijl deze opmerking op een fase vóór de rellen slaat, zijn er ook opmerkingen over het einde van de avond. Zo zegt een van onze getuigen: 'Rond half twaalf liepen veel mensen over de Rijksstraatweg naar Haren toe. Onder andere [mensen] met sjaals om de mond' (R38). Behalve van sjaaltjes wordt er melding gemaakt van jongeren met een capuchon. Iemand die op het balkon van het stadhuis in Haren stond, zag hoe 'ondeugende jongens met capuchon' de ME bekogelden. Het leek geen georganiseerde groep maar ze was wel zo groot dat de ME er niets tegen kon doen (R52). Overigens weten we daarmee nog niet wat voor jongeren er achter die maskers, capuchons of bivakmutsen schuil gingen. Het zouden bijvoorbeeld ook mensen uit de krakersscene kunnen zijn. Een ouder vertelde dat zijn zoon samen met vrienden uit de krakerswereld in Groningen rond een uur of elf naar Haren ging (R30). Maar opnieuw moeten we voorzichtig zijn. De aanwezigheid van bepaalde groepen jongeren, betekent nog niet dat zij actief hebben

meegedaan aan de rellen. Het is even goed mogelijk dat zij daar als feestganger en/of toeschouwer waren. Bovendien volgt uit het feit dat verschillende jongeren hun gezicht hadden bedekt, niet automatisch dat ze daadwerkelijk geweld pleegden. Terecht merkte een van de moeders het volgende op: 'Alsof het dragen van een capuchon betekent dat je met opzet aan het rellen gaat. Het is toch echt mode, hoor!' (R36).

Veel belangrijker is uiteraard de vraag of de ontsporingen in Haren het werk van min of meer professionele relschoppers zijn geweest. Veel Harenaren lijken daarvan overtuigd, maar het bewijsmateriaal blijft kwetsief. Op zich is het begrijpelijk dat bewoners die vreemd gedrag van jongeren zagen bij een bepaalde verklaring uitkomen. Neem bijvoorbeeld een mevrouw die in het centrum van Haren woont en zegt: 'Rond 1 uur zag ik vier of vijf potige mannen staan. Ze waren aan het tellen en keken op hun computertje. Ze waren hartstikke helder en kenden de weg in Haren goed. Andere jongeren waren dronken en roken naar wiet. We hadden het gevoel dat deze gasten fout waren, vanwege hun zelfverzekerde uitstraling' (R39). Deze bewoonster is niet de enige die denkt dat er in Haren een gecoördineerde actie plaats vond. Iemand anders gelooft dat ook en zegt: 'Terugkijkend denk ik dat er misschien dertig tot zestig raddraaiers in het dorp zijn geweest. Een vriendin van mij heeft gesproken met mensen die de raddraaiers coördineerden. Zij zag mensen bellen en hoorde aanwijzingen als: Hé, je moet nu daar en daar heen (...) Er is kennelijk toch sprake geweest van coördinatie. Bats zei dat raddraaiers anders communiceren. Dat hoorde ik ook van anderen. Ze kopen een prepaid telefoon, bellen tot het tegoed op is en kopen dan een nieuwe' (R41).

Volgens sommige bewoners speelden de gemaskerden hier een cruciale rol. 'Die groep met maskers, sjaals en petjes was na een uur verdwenen. [Het was een] georganiseerde groep die de zaak heeft opgestookt totdat er genoeg meelopers waren.' Deze bewoner denkt dat de groep raddraaiers zo'n honderd tot honderdvijftig man groot was en dat ze – met of zonder feest – op oorlog uit waren' (R48, R30). Een andere bewoner sluit zich daar met de volgende woorden bij aan: 'De relschoppers waren goed bedekt. Ze hadden capuchons of een shawl voor. Dat had ik eerder op de avond niet gezien. Je zag dat sommigen op rellen uit waren. Het was gewoon doelgericht' (R50). Een enkele ondernemer is van mening dat relschoppers heel professioneel te werk gingen. 'In de straat tegenover de Albert Heijn maakten bepaalde jongeren met behulp van schroevendraaiers razendsnel stoeptegels los. Ze pakten in die straat ook stenen en gooiden die vervolgens naar de ME. Toen ging het dus echt los' (R45). Ten slotte was er een bewoner die zag hoe relschoppers de zaak rond half één heel georganiseerd en professioneel aanpakten: 'Wat mij opviel was dat het geen jeugd was. Er stonden mannen van veertig jaar tussen en dat verbaasde mij. Je zag drie linies. De voorste linie waren gooiers die naar de ME gooiden, daarachter stond een linie aangevers die het spul aangaf en daarachter had je degenen die het spul uit de grond haalden. En daarachter stond een hele meute te joelen' (R42).

Al met al denken wij dat het bij deze getuigenissen om een bepaalde interpretatie gaat. Er is slechts één professional die zich enigszins in dezelfde zin uitlaat. Deze zegt: 'Er waren hooligans uit de Randstad met prepaid mobieltjes die niet traceerbaar zijn. Een ooggetuige vertelde mij dat hij allemaal onguere types met oude Nokia's in de trein zag zitten.' Maar deze professional zegt even goed dat de opgepakte verdachten van een heel ander slag waren. Zij wilden vooral een stoere indruk maken, meedoen, een flesje bier gooien. Ze handelden in de roes van het moment: 'Sommige daders zaten drie dagen in hun cel te janken om wat ze gedaan hadden. De eerste 35 mensen hebben inderdaad met bierflessen gegooid. Dat staat op beeld' (R62).

Dat we de theorie van een georganiseerde actie van de hand wijzen, betekent uiteraard niet dat we het gedrag van de rellenende massa goedpraten. Het kwam op 21 september 2012 tot allerlei vormen van wangedrag die in onze gesprekken met informanten nadrukkelijk worden genoemd. Een van de ouders zegt bijvoorbeeld dat jongeren de politie 'op een absurde manier uitdaagden'. Verder maakte menigeen zich schuldig aan vernielingen (R30, R45). Volgens een ondernemer werd er werkelijk van alles naar de ME gegooid: een tuinbank, een rozenboog, fietsen etc. Dat verklaart ook waarom zijn eigen ruiten heel bleven: alle woede richtte zich op de ME (R48). Een andere bewoner zegt: 'De raddraaiers die voor de ME stonden, begonnen te gooien met alles wat los en vast zat. Dus winkelkarretjes, stenen, flessen, fietsen – alles wat ze maar konden bedenken. Naar mijn schatting ging dat tot ongeveer half elf door. Ergens tussen kwart voor tien en half elf richtte men zich op de ruit bij Albert Heijn (...). Toen dat raam werd ingesmeet, leek het alsof de anarchie losbarstte. Dat was heel beangstigend. Er werd geplunderd. Daarna gebeurde er niet veel meer' (R41). Zijn woorden komen overeen met die van een medewerker van de Albert Heijn. Hij vertelt: 'Er stonden meer dan duizend jongeren voor ons filiaal en misschien tien ME-ers. Vooraan stond een groep van relschoppers die ongeveer tien man telde (...) Daarachter stond een vrij forse groep met tientallen jongeren. Sommigen van die laatste groep liepen een tuin in, pakte een steen, gooiden die vanaf dertig meter [naar de ME] en renden dan weer naar hun vriendengroep terug. Dat waren een beetje de meelopers. Die voorste groep was veel agressiever. Die ging doelbewust met stokken of verkeersborden op de politie af. En achter deze twee groepen stond een hele massa [toekijkers]. Die mengden zich niet in de rellen, maar ze stonden wel te joelen en maakten armbewegingen (...) Tussen de relschoppers en die grote groep zat misschien 50 meter. Deze laatste groep leek nog bezig met feestvieren. Ze maakten geen aanstalten om weg te gaan' (R50).

Nu de meelopers ter sprake zijn gebracht, moeten wij ons afvragen wie dat waren en wat ze op 21 september zoal gedaan hebben. Een respondent verklaart dat ze het voorbeeld van de echte relschoppers navolgden. Hij zag een groep van ongeveer tien man die gedurende twintig minuten zeer agressief waren. Toen ze aftaaiden, namen de meelopers het over (R51a). Een ander denkt dat het in de eerste plaats jongeren waren die reageerden op het gedrag van de ME. 'Als je voor een feestje komt en dan klappen krijgt van de ME denk je al snel: Dan doe ik ook mee' (R44). Opvallend is dat er relatief veel meisjes onder het publiek waren. Volgens één informant waren sommige vrouwen nogal actief: 'Er deden ook dames mee. Ik weet niet of ze [dingen] gooiden maar sommigen liepen wel voorop. Twee donkere en een blanke. Ze waren aan het opruien' (R51a). Dit laatste gedrag verbaasde ook een medewerker die bij het busvervoer betrokken was. 'Dat was niet normaal. Er waren meisjes van 14 of 15 jaar die de jongens opruiden. Dat heb ik nog nooit meegemaakt. De schreeuwden [woorden] naar die jongens als: "Pak die vent! Fiets er tegenin!" Allemaal vervelende dingen' (R60). Tegelijkertijd maken we uit onze gesprekken op dat je bepaalde jongeren op hun gedrag kon aanspreken. Niet iedereen die werd verdreven door de ME gaf zich over aan vernielingen (R39). Een van de bewoners richtte zich tot de mensen die in zijn tuin stonden. Hij zei: "Gaat u even weg, want u maakt alles kapot". Dat leverde reacties op als: "Oh, sorry hoor! Chill dat u hier zelf durft te staan". (R41). Met andere woorden: sommige jongeren lieten zich wel degelijk aanspreken. Dat gold zelfs voor bepaalde relschoppers die bij Albert Heijn actief waren en met grind gooiden. Toen iemand zei dat ze van dat grind moesten afblijven, gaven ze daaraan gehoor (R45). Na verluidt lieten afzonderlijke jongeren zich goed aanspreken zolang het nog niet donker was. Na het invallen van de duisternis pakte dat per groep verschillend uit (R45).

Zo ontstaat er langzamerhand een totaalbeeld. Er liepen diverse groepen door elkaar heen. In het begin leek dat bij te dragen aan de feestvreugde. Een jongerenwerker zegt dan ook: 'Eerst deed de sfeer me heel erg denken aan Koninginnennacht in Groningen. Gezellig met elkaar. Er waren heel veel

jongens maar niet per sé van die hooliganachtige types. Eigenlijk was er van alles: grote mannen, stoere jongens met petjes en sjaaltjes, capuchons, scholieren, jonge studenten...' (R53). Later viel de verzameling in twee groepen uiteen: zij die naar voren stapten en zij die een stap terug zetten maar wel bleven kijken (R55). Wat deze mensen met elkaar gemeen hadden was dat ze behoorlijk in de olie waren. Een medewerker bij de NS vertelt: 'De meeste jongeren die ik heb gezien waren tussen de zestien en de 23 jaar. Sommigen van hen waren in de trein rond 20.00 uur al vreselijk dronken. Er liepen zwalkende lieden op het perron en zo, dat wil je niet hebben. Het viel me op dat er vrij veel stelletjes bij waren. Een bepaalde groep dacht inderdaad dat het leuk zou worden in Haren. Maar er zat ook veel petjesvolk tussen: jongens met hun petje achterstevoren en afhappende broeken. Vooral onder het petjesvolk waren er veel dronken (...) Rond 20.00 uur kreeg ik in de trein het gevoel dat het gemakkelijk uit de hand kon lopen. Ik zag niet echt mensen die erop uit leken om bewust rotzooi te trappen. Ik was eerder bang voor een vorm van groepsdynamiek. Dan slaat de vlam snel in de pan (...). Ik vermoedde dat het petjesvolk zich wel in een dynamiek van rotzooi trappen en vernielen zou laten meenemen. Maar ik had niet het idee dat ze er bewust op uit waren' (R57). Een vergelijkbare visie vinden we bij iemand die in het voortgezet onderwijs werkzaam is. Zij zegt over de situatie in Haren het volgende: 'Er kwamen verschillende groepen met verschillende intenties bij elkaar. Een aantal hooligan-achtige mensen wilde wel vernielingen aanrichten. Maar veel jongeren zijn meege-sleurd zonder [dat ze] enig verantwoordelijkheidsgevoel [aan de dag legden]'(R40).

2.Hoe de sfeer verandert

Op basis van het voorgaande zou men dus kunnen spreken van een gemengde menigte waarin diverse soorten jongeren en diverse motieven bij elkaar kwamen. Maar een dergelijke menigte is, zoals we in hoofdstuk 9 hebben geschetst, nog lang geen massa, laat staan een massa die gewelddadig reageert. Voordat dit gebeurt moet er aan bepaalde voorwaarden worden voldaan. Er was dan ook een duidelijk verschil tussen de sfeer die aanvankelijk in Haren hing en de sfeer waarin later de massale rellen plaatsvonden. Wanneer is die sfeeromslag ontstaan en welke factoren droegen daaraan bij?

In het vorige hoofdstuk bleek dat het omslaan van een stemming niet eenduidig te bepalen is. Dat wordt nog eens onderstreept door enkele uitspraken van de volwassenen die we in dit hoofdstuk aan het woord laten. Een van hen vertelt dat het 's middags flink druk was in het centrum. Er waren vooral veel jongeren die met drank rondliepen. De sfeer was gezellig. Aan het eind van de middag werd het rustig en leek de grootste drukte voorbij te zijn: 'Rond 18.00 uur ben ik in de auto gestapt en [heb ik] een rondje door Haren gereden om te kijken hoe de situatie was. Het was toen rustiger dan 's middags. Bij de Stationsweg stonden heel veel media, maar qua jeugd was het gewoon rustig. Toen ben ik nog via het station gereden voordat ik wegging. Kijken of dat daar nog hordes mensen stonden te wachten. Maar daar liep gewoon echt helemaal niemand. Daar stonden alleen maar agenten. Een stuk of twintig geloof ik'(R50). Een van de ouders bestrijdt dat er aanvankelijk niets aan de hand zou zijn. 'Het is echt een kulverhaal dat het aan het begin van de avond zo gezellig was. Er zou en moest wat gaan gebeuren – dat was de sfeer. Dat voelde ik al vanaf 18 uur' (R24). Sommige bewoners werden gedurende de middag wat angstig en zetten hun auto's achter op de oprit (R35). Een andere bewoner vertelt dat mensen om 17 of 18 uur 's avonds in het dorp gingen rondzwerven zonder dat er enige controle was. De menigte groeide langzaam maar zeker aan doordat er van alle kanten mensen bij kwamen. Rond 19.00 uur zag hij bij een van de afzettingen in de Stationsweg een ruzieachtige sfeer ontstaan. Een jongen die zei dat hij in die straat woonde, mocht er niet door. Vanaf 19.00 uur was de menigte zo sterk aangegroeid dat er op de Jachtlaan helemaal geen plaats meer

was. Toen namen jongeren de tuinen in beslag. Bewoners in de Jachtlaan konden niet meer naar hun auto's toe en begonnen hun bezittingen naar binnen te halen (R30). Een ondernemer vertelt dat hij om 19 uur last had van mensen die in zijn tuin stonden te plassen. 'De sfeer was toen al niet leuk meer. Er was de hele middag al een bepaalde agressiviteit. Dat explodeerde in een hele korte tijd, zo tussen 20.15 en 20.30 uur. Het was toen al donker en er werd met van alles gegooid. Toen ging er drie keer vuurwerk af, dat was het startsein volgens mij' (R51a). Deze woorden sluiten goed aan bij datgene wat een andere bewoner zegt: 'Het was echt unheimisch. Ik had er geen goed gevoel bij. Dat was om 20.15 uur. Dat weet ik zeker omdat ik even over acht de deur uit ging, vlak voordat het nieuws begon. Dat unheimische gevoel kreeg ik toen er een stupide, schreeuwende massa in aantocht was' (R34). Deze observaties wijzen uit dat de stemming niet overal op hetzelfde moment veranderde. Op bepaalde plekken werd de sfeer rond 19.00 uur al grimmiger maar op de Vondellaan was het toen nog goed te doen. Daar was het omslaan van de stemming pas rond 21.30 uur merkbaar (R60).

Minstens zo belangrijk als de precieze tijd waarop de sfeer veranderde, is de vraag welke factoren daartoe bijdroegen. Uit de door ons gevoerde gesprekken laten zich twee factoren afleiden. De eerste heeft te maken met de manier waarop de interactie tussen menigte en toezichhouders zich ontwikkelde. De tweede factor is het al vaker genoemde afsteken van vuurwerk. Die eerste factor komt goed uit de verf in de volgende passage. Zij stamt uit ons gesprek met iemand die in de buurt van Merthe woont.

Zo rond 18 uur werd het drukker. Wij gingen eten en we aten eerst soep. Ik ging telkens even kijken en zag dat het steeds drukker werd. Op een zeker moment dacht ik: Wacht eventjes. Nou wordt het zó druk, dit gaat fout! Mijn huis staat wat hoger dus ik kon over de menigte heen kijken. Ik zag wat er allemaal aan kwam. Dus toen dacht ik: Nou.... Ze hadden allemaal van die petjes op. Een beetje van dat voetbalgebeuren (...). Het was helemaal niet bedreigend, het was ook niet tegen de politie gericht. Er werd wel gegooid met vuurwerk, je zag ook wel van die vuurtjes. Ofschoon ze dat vuurwerk niet naar de politie gooiden, begon de sfeer te veranderen. Er kwam veel meer lawaai en er werden liedjes gezongen. Ik kon ze moeilijk verstaan, het was een gigantische kakofonie. Even later ging het over de politie (...) Vanaf dat ogenblik was het wachten tot het misging. Op een zeker moment was het geluid vol aan. Ze kwamen meer naar die hekken toe. Daarop gingen ook die blauwe fietsagenten aan de andere kant van het hek staan. Er liepen eerst nog wat politiepaarden door de menigte, maar op een gegeven moment stonden die ook achter het hek. Dat was volgens mij waardoor het mis ging: ze trokken zich terug. De mensen gingen steeds vaker naar die hekken toe en gooiden met vuurwerk. Dat heeft misschien wel drie kwartier geduurd. Je kon erop wachten dat het mis ging en toen ging het ook echt mis. Er werd met vuurwerk gegooid, die paarden steigerden en het ging verkeerd. Dat moet zo rond 20.30 of 20.45 uur geweest zijn (...) En toen kwam er ook nog een politiebusje door de menigte. Daarvoor werden de hekken even aan de kant gezet. Toen er opnieuw vuurwerk geklonken had, kwam er een regen van stenen en dranghekken op hen neer (R43).

Deze passage illustreert dat het een tijdje duurde voordat de politie overging tot ingrijpen. Ze gaf daarmee niet alleen letterlijk maar ook psychologisch terrein prijs, wat de massa opvatte als een aanmoediging om door te gaan. Dat dit een rol speelde, valt ook op te maken uit de woorden van een journalist. Hij vertelde onder meer het volgende: 'Vanaf 19 uur raakten mensen aangeschoten. Ze gingen ook harder zingen. Ze werden niet meteen agressief maar ze begonnen al onvast op hun benen te staan. Zoals op een stapavond in Groningen, maar dan op een kleiner oppervlak. Om 19.30 uur zei een aantal journalisten tegen elkaar: Laat de politie nou iets doen, want dit gaat de verkeerde kant op. En even voor 20 uur ging het ook mis. Enkele minuten voor dat moment begonnen er spreekkoren. Ze zongen: Politie, politie, hoeren van justitie. Ik zag een jongen die in een lantaarnpaal

geklommen was. Daarop hoorden we om 20.49 uur een harde knal. Waarschijnlijk was dat illegaal vuurwerk want het was heel erg hard. Onmiddellijk daarna zag ik flessen door de lucht vliegen. De meest heftige tijd was tussen dat moment en 21.25 uur' (R55). Het derde voorbeeld van een wat aarzelend optreden, zijn de ongeregelde heden die zich later in de avond bij de Albert Heijn voordeden. Een medewerker van het bedrijf zegt daarover het volgende: 'Rond 21.30 uur veranderde de situatie per minuut. Ze beukten op de ramen [van ons filiaal]. Ze wilden naar binnen, ze wilden drank hebben (...) Even later zag ik hoe een linie van de ME tot aan de hoek van de parkeerplaats oprukte. Op dat moment gingen er al winkelwagens in de richting van de ME. Vooraan stond een groep met zes of zeven man die met die wagens gooiden. Daarachter had je een grote groep die met andere voorwerpen begon te gooien: stenen, verkeersborden, noem maar op. Alles wat los of vast zat (...) Toen hoorde je ze met vlaggenstokken tegen de ramen van het filiaal slaan. Ik dacht: Ze komen er zo meteen doorheen. Dat wist ik zeker. Je zag dat de ME geen actie overwoog om die jongeren weg te jagen bij ons filiaal' (R50). Overigens staan deze waarnemingen op gespannen voet met datgene wat we in het vorige hoofdstuk zagen. Veel jongeren beweerden daar dat de stemming in ongunstige zin veranderde toen de ME verscheen. Onze volwassen respondenten lijken veeleer de mening toegeedaan dat de zaak verslechterde doordat de politie in onvoldoende mate of zelfs te laat optrad.

Over de tweede factor die voor een andere stemming zorgde, bestaat bij onze respondenten grote overeenstemming. Een van de ouders zegt dat de sfeer rond 20.30 uur grimmig werd. Daarin speelde een paar elementen mee: het geluid van voetbalhooligans, het scanderen van leuzen en het afsteken van vuurwerk. Vanaf dat moment was voor iedereen de sfeer bedorven (R27). Met betrekking tot dat vuurwerk vertelt een man dat het werd afgestoken om 20.15 uur. Op dat moment nam hij zelfs een tweetal knallen waar (R34). Een mevrouw die in de buurt was, zegt dat er een 'bom' afging. Ze besloot onmiddellijk te vertrekken, samen met haar man. 'Toen de 'bom' afging sloeg de stemming acuut om. Er was ook gelijk paniek,' zegt ze (R36). Weer een andere bewoner merkt op dat er aanvankelijk geen dreiging was. Het was eigenlijk best gezellig, vindt hij. Maar op een zeker moment ging er een bazooka af. Hij kan het tijdstip precies vaststellen omdat hij aan het sms'en was. 'Ik werd op dat moment steeds door vrienden ge-sms't en gewhatsappt. Die heb ik toen niet weggegooid. Om 20.31 uur sms'te ik over de eerste bazooka' (R41). De uitwerking van een en ander wordt door een ondernemer als volgt getypeerd: 'Je hoorde een knal en je zag vuurwerk. En toen werd het oorlog (...). De studentikoze types gingen weg en belden hun vrienden om niet te komen (...). Na die klap en het vuurwerk veranderde het type mensen van meercelligen in ééncelligen' (R48). Het lawaai is ook opgevangen door een medewerkster van het stadhuis, zij het dat ze een eerder tijdstip noemt. 'Om 7 minuten voor 8 was ik in een schoenenwinkel toen ik een enorme vuurwerkbom hoorde. Daarna was de sfeer totaal anders. Ik kan het niet duiden, maar andere mensen beamen het. Nou ben ik helemaal niet zo snel bang, maar dat vond ik toch heel vreemd. Ik kan niet pakken wat het is. Het was niet tegen mijn persoon gericht, in die zin had het iets ongrijpbaars. Maar van de schrik namen mensen toch een andere houding aan. Ik heb dat nog niet eerder meegemaakt' (R52).

De conclusie is dat onze volwassen respondenten twee oorzaken voor het omslaan van de stemming aanwijzen: de schrikreactie doordat er een of meer vuurwerkbommen afgingen en reischoppers die extra moed kregen doordat de politie hen niet tot de orde riep. Overigens waren er ongetwijfeld meer zaken die voor een sfeer van onzekerheid zorgden. Bijvoorbeeld het tijdelijk wegvallen van het telefoonverkeer, een gegeven dat door diverse respondenten wordt genoemd. Zo was er op de Jachtlaan na 19.00 uur even geen bereik geweest (R30). In het centrum van Haren deed zich dat een uur later voor. 'Tegen 20.00 uur merkten we dat het telefoonverkeer eruit lag. Je kon niemand meer bellen, althans niet mobiel. Dat was opmerkelijk, vonden wij' (R41). En twee stadswachten maken melding van het feit dat hun telefoon- en portofoonverbinding even na half acht wegviel, juist op het

moment dat het mis begon te gaan (R61). Een andere omstandigheid die de angstige sfeer wellicht versterkt heeft, is het invallen van de duisternis (R25). Aangezien de zon op 21 september 2012 in Haren om 19.40 uur onderging, was het vanaf 20.15 uur donker.¹³ Een ieder die filmopnamen van de rellen heeft gezien, kan zich hierbij iets voorstellen. Juist omdat het donker was vielen de vlammen van een of twee in brand gestoken auto's extra op zoals ook de lichtgevendende vesten van politie helder uitkwamen. Voeg daarbij nog de blauwe zwaailichten van diverse ME-wagens evenals de flitsen van mobiele telefoons waarmee foto's werden gemaakt – en we krijgen sfeerbeelden waarvan niemand had gedacht dat we dit in Nederland nog eens zouden meemaken. Bewoners en ondernemers die met stokken, honkbalknuppels en hockeysticks hun gezin staan te verdedigen (R43). Zo vertelt een van hen: 'Ik had een hockeystick bij me en ik heb er ook twee geslagen. Wel op hun knieën. Daar heb ik nog over na gedacht (...) Ik was aan het overleven. Mijn oudste dochter herkende me niet. Die was op een gegeven moment bang voor mij, van hoe ik door het huis liep. Ik heb dingen gedaan die ik normaal helemaal niet kan doen' (R51a). Een ander zegt: 'Mijn man stond achter het huis en ik stond binnen. Ik had een houten Samoeraizwaard. Ik had echt zoiets van: Ik moet iets! Maar waarmee ga je dan iemand te lijf? Niemand zit hier op hockey. Mijn buurman had de stangen van een kinderwagen in zijn hand' (R39). Deze stemming is blijkbaar ook overgeslagen op allerlei professionals die hun hoofd onder dergelijke omstandigheden meestal koel houden. We denken aan een man die lid van de brandweer in Haren is en die zijn ervaring als volgt verwoordt:

'Ineens zag je ze met drank van de Albert Heijn en de Aldi vandaan komen. Allemaal rond die plek waar later dat verkeersbord werd vernield (...) Tot kwart voor acht was het: Ach, What's the problem? Als er iets gebeurt, gaan we er gewoon heen. Vervolgens kwam het bericht dat ze onze veiligheid niet konden garanderen. Ze zeiden ook dat er steeds meer mensen onze kant op kwamen. Je kon het op de televisie volgen. Al die beelden werden wel 150 keer herhaald. Telkens het afbreken van dat bord, het heen en weer zwiepen van die lantaarnpaal...Wat voor beeld levert dat op? Op zo'n moment is het bijna oorlogsgebied (...) Bovendien wisten wij dat ze aan hulpverleners redelijk de pest hadden. Waarom zou er niet een groep mensen onze kant opkomen en de ramen ingooien? Op een gegeven ogenblik zeiden we tegen elkaar: We weten niet of we hier wel veilig zitten. We vroegen of er op het politiebureau wellicht ruimte was. Daar zouden we eventueel met een brandweerauto naar toe kunnen' (R26).

Een stel brandweerlieden die zich in oorlogssituatie wanen en de politie om bescherming vragen – veel treffender kan men de sfeer van angst en intimidatie op 21 september 2012 niet weergeven! Toch bleek de volgende ochtend dat zo'n heftige gebeurtenis niet per se tot een diep trauma leidt. Al snel waren veel sporen van alles wat zich die avond en nacht had afgespeeld verdwenen. Een bewoner vertelt hoe hij na een oproep op de radio ging helpen met schoonmaken:

Ik hoorde 's morgens de oproep op de radio van een winkelier die ik goed ken. Hij zei: "Harenaren, kom naar het centrum en neem je veger mee!" Ik ben daar van half negen tot half elf overal in het centrum aan het vegegen geweest. En ik was niet de enige. Er waren ontzettend veel Harenaren die met hun vegertje die kant op kwamen. Dat was echt een heel mooi gezicht. Er waren ook een stuk of zeven veegwagentjes van de gemeente Groningen, die gingen om half elf terug. Toen was heel Haren alweer schoon. Dat was echt een heel bijzonder moment. Naast de Stationsweg lagen twee grote grasvelden hélemaal bezaaid met blikjes en flesjes en rotzooi. We liepen denk ik met een stuk of vijftien burgers naast elkaar en hebben alle troep in zakken gegooid. Er was een aantal dames die met zakken klaarstonden. In een half uurtje was het helemaal schoon. Dat was echt geweldig. Dat heb ik heel erg mooi gevonden (...) Kijk als er sneeuw ligt, dan gaan er een paar mensen sneeuw schuiven. Maar in dit geval had ik echt het gevoel van... Men zei ook niets tegen elkaar. Dat vond ik wel apart. Je leefde in een soort roes. Je ging gewoon vegegen en opruimen. Iedereen had zoiets van: Het tuig is vannacht de baas geweest en nou nemen wij het weer over. (R25).

¹³ <http://www.knmi.nl/klimatologie/achtergrondinformatie/zonop2012.pdf>

3. Over het politieoptreden

Over het optreden van de politie maakten onze volwassen respondenten een groot aantal opmerkingen. We beperken ons hier tot de voornaamste onderwerpen, mede om een vergelijking te trekken met de visie van jongeren.

De eerste kwestie betreft de vraag of de politie wel goed voorbereid was. Dat bleek in meerdere opzichten niet het geval. Een van de ouders stelt dat men de situatie van tevoren ‘volledig verkeerd’ heeft ingeschat. ‘Men had gezegd dat er voldoende ME beschikbaar zou zijn, maar toen puntje bij paaltje kwam bleek dat niet waar’ (R25). Een van de bewoners verklaart: ‘De gemeente heeft het onderschat. Er was niet genoeg politie en onvoldoende ME. De ME stond bovendien te ver weg (...) Er was vooraf verteld dat er genoeg politie zou zijn. Nou dat was dus niet zo. De politie moest nog gehaald worden. Dan ben je te laat. Ze hadden er al om 16 uur moeten zijn. Eigenlijk hebben ze ons een beetje misleid’ (R42). Iemand vertelt dat hij rond 20.30 uur twee motoragenten midden op een kruispunt zag staan: ‘Het leek alsof die zo’n beetje omsingeld waren door jongeren. Toen had ik al zoiets van: Als ik agent was geweest en ik had daar gestaan dan had ik me niet langer veilig gevoeld’ (R47). Een volgende respondent vraagt zich af: ‘Wat kon de politie nou doen? Ze waren met veel te weinig mensen. Hoe kun je in zo’n situatie burgers beschermen?’ (R50). Weer een ander zegt: ‘In het begin stonden hier maar vier of vijf man ME plus nog wat platte petten. Die hadden geen schijn van kans. Ze gooiden met asphalt, straatborden, hekken en vooral met lege flessen. Dat heeft zeker twintig minuten geduurd, pas na een half uur was er genoeg ME’ (R43). Ten slotte zegt iemand: ‘De gemeente heeft het zwaar onderschat. De ME was naar mijn gevoel totaal niet voorbereid. Ik ben ME’ers tegengekomen die mij de weg vroegen. Er waren groepjes van twee tot drie man terwijl een ME-peloton volgens mij uit tenminste tien man zou moeten bestaan. Je kon gewoon zien dat er iets niet klopte’ (R50). De opvatting dat er te weinig ME in Haren was, wordt breed gedeeld.

Niet alleen over het aantal politiefunctionarissen maar ook over hun mentale toestand worden veel opmerkingen gemaakt. De angst en de verwarring van heel wat dienders is de Harenaren niet ontgaan. Sommige agenten zouden tegen een bewoner gezegd hebben dat ze niet wisten wat ze moesten doen. ‘Het is helemaal stil in onze oren’, zeiden ze (daarmee verwijzend naar het ontbreken van aansturing) (R37). Een ondernemer vertelde dat ME’ers tegen hem hadden gezegd dat ze niet wisten waar ze waren en wat ze moesten doen (R48). Een andere bewoner bevestigt dit: ‘De politie-agent die vóór ons huis stond, wist niet eens waar hij was. Ik heb hem op een kaart moeten laten zien waar hij stond. Die had gewoon totaal geen contact met zijn collega’s, want hij wist niet eens dat aan de andere kant van de Oude Brink de weg niet afgezet was. Dat moest ik hem vertellen. Dus de communicatie onderling was gewoon heel slecht’ (R35). Behalve de bewoners hadden ook bepaalde professionals daar moeite mee. Iemand die als chauffeur betrokken was bij het voorgenomen busvervoer zegt bijvoorbeeld: ‘Ik heb zelf besloten te gaan rijden. De beloofde politie-escorte kwam maar niet. We vernamen dat ze 150 meter verderop bij het politiebureau op hun orders stonden te wachten (...) Dat stelde ons nogal teleur. Die agenten wisten niet wat ze moesten doen’ (R60). Anderen wijzen erop dat het contact met bepaalde bewoners niet altijd vriendelijk verliep. Sommigen kregen zelfs een tik omdat ze in de weg liepen (R34). Het zegt veel dat zelfs de ME’ers bang waren. ‘Toen ik een ME’er in zijn gezicht keek, zag ik dat hij angstig was maar wel heel alert. Zijn toon was heel agressief. Het was alleen maar van: Oprotten! Maar hij sloeg me niet. (...) We hoorden van politiemensen dat het nog maar de vraag was of ze konden standhouden. Dat vond ik heel bedreigend. Wat als ze geen stand houden? vraag je je af...’ (R41). Of neem bijvoorbeeld de volgende minimale dialoog van een bewoner met een agent:

‘Heb je de boel nog wel onder controle? vroeg ik een agent.

‘Wat denk je zelf?’ reageerde hij.

‘Ik dacht van niet’ was mijn antwoord.

‘Nou, ik ook niet’ erkende hij (R43).

Er waren meer burgers die de angst op het gezicht van de politie zagen staan. Een van de bewoners vertelt: ‘Sommige jongeren deinsden nergens voor terug. Ik zag ME’ers die niet wisten wat ze moesten doen. Ze waren met te weinig en scheten in hun broek’ (R44). Wellicht heeft een en ander geleid tot fouten of twijfelachtige beslissingen: ‘Doordat de politie zenuwachtig was, werden er ook klappen uitgedeeld aan journalisten. Ze wilden niemand in de rug hebben. Ik heb ’s nachts nog agenten gesproken die helemaal overstuur waren. Die wisten niet wat ze moesten doen. Die zijn enorm bang geweest (...) In feite was de Stationsweg die avond nog het veiligst. De bewoners waren van tevoren door de politie geïnformeerd. En waar ging de menigte naartoe? Die kwamen bij mij voor deur. Mij heeft de politie van tevoren niets gezegd (...) De mensen die mijn veiligheid kwamen garanderen, hadden dezelfde doodsangst als ik. Ze wisten niet wat ze moesten doen’ (R51a). Een van de moeders voegt er nog het volgende aan toe: ‘Bij de afslag naar Glimmen zag mijn vriendin een huilende politieagent. Er waren zó veel mensen in Haren en zó weinig agenten. De politie heeft het verschrikkelijk zwaar gehad. Ze hebben voor hun leven moeten knokken’ (R24).

‘Wat voor ME’ers waren dit? Volgens mij hadden ze nog nooit zoiets meegemaakt. Het ging helemaal nergens om. Er was geen enkel doel of ideaal. Twintig procent wilde alleen maar rellen en tachtig procent stond toe te kijken (...) Had er meteen vijftig man gestaan plus vijftig in Groningen dan was het anders gelopen. Het was zó slecht gecoördineerd ! Er kwamen mensen uit Coevorden en Friesland. Die kwamen aanrijden en wisten bij God niet waar ze moesten wezen (...) Ik geloof dat het toch wel uitermate grote indruk op ze heeft gemaakt. Een agent zei: Ik zit nou dertig jaar bij de ME maar dit heb ik nog nooit meegemaakt. In het Noorden gebeurt niet veel, dus deze jongens waren niet zo veel gewend. Maar het was ook werkelijk niet normaal wat ze op hun dak kregen (...) Ik heb gewoon bewondering voor die jongens, moet ik zeggen. Mijn oordeel is alleen maar positiever geworden’ (R43).

We zullen dadelijk nog zien dat er meer bewoners waren die bewondering voor de ME hadden. Tegelijkertijd klinkt ook kritiek. Een van de ouders merkt op dat de agenten weliswaar rustig en beheerst optraden, maar ze gaven onvoldoende grenzen aan (R30). Ze hadden, zegt een lerares, wel duidelijker mogen zijn. In deze situatie was een scherp optreden vereist. De politie had een waterkanon of traangas moeten inzetten (R40). Deze opvatting lijkt te worden ondersteund door de gebeurtenissen die zich bij de Albert Heijn afspeelden. Daarover zegt een ooggetuige: ‘De ME had zich bij de parkeerplaats in linie opgesteld. Tegenover hen bevond zich een stel jongeren (...) Die jongeren gooiden allerlei voorwerpen in de richting van de ME, maar deze bleef gewoon op linie staan en wilde kennelijk geen charges uitvoeren (R50). Anderen stoorden zich eraan dat de politie niet overging tot het handhaven van het alcoholverbod. ‘Je zag mensen met rugtassen vol bier rondlopen. Het verbaasde me dat de politie daar niets aan deed’ (R42). Sommigen betreuren het dat er geen traangas is gebruikt. Een ondernemer zegt dat hij rond half twaalf een stel ME’ers in zwarte pakken zag rondlopen: ‘Ze zeiden dat het nooit zo was geëscaleerd, als ze eerder traangas hadden mogen inzetten’, aldus deze respondent (R48). Vanaf middernacht begon het te regenen en werd de klus ten slotte afgemaakt. Een bewoonster vertelt dat het optreden van ME bij de Rijksstraatweg een aantal jongeren haar straat injoeg: ‘Rond half twee zag ik vanaf mijn balkon hoe twaalf ME’ers snel en beheerst een aantal charges uitvoerde (...) Dat optreden in onze straat bleek effectief (...) Als de politie er niet was geweest, weet ik niet of mijn huis er nog had gestaan’ (R39).

Een enkel woord over maatregelen die volgens de bewoners voor duidelijkheid hadden kunnen zorgen. Bijvoorbeeld de al eerder besproken vraag of men Haren niet had moeten afsluiten. Daarover zegt een respondent: 'Ik vond het vreemd dat zoveel mensen Haren konden binnenkomen, terwijl er was gezegd dat men het dorp zou afsluiten' (R50). Een werknemer van Q-buzz merkt het volgende op: 'De afritten van de snelweg werden afgezet maar niet de Rijksstraatweg en de Herenweg. De jeugd bleef maar toestromen, terwijl ze weg moesten' (R60). Een derde inwoner annex gemeenteraadslid is de volgende mening toegedaan:

'De top van de politie had beter naar de mensen en de omgeving moeten luisteren. De driehoek had de boel gewoon eerder moeten afsluiten. Je weet van tevoren dat de snelwegen vol zitten en dat de treinen vol zitten. Als je weet dat het allemaal deze kant op komt, dan kun je op je vingers natellen wat er gebeurt. (...) Als je van tevoren zo veel signalen hebt dat het mis kan gaan, dan moet je het zekere voor het onzekere nemen om je omgeving te beschermen. (...) Hoe haal je het in je hersens om pas rond 20 uur of 21 uur 's avonds de ME op te roepen uit Noord Holland Noord? De gemeente heeft niet nagedacht en de signalen stelselmatig genegeerd. Daar ben ik nog steeds heel boos over' (R24).

Wat ook niet zo constructief verliep was de samenwerking met het busvervoer toen men later op de avond een aantal feestgangers uit Haren wilde wegbrengen. 'Oorspronkelijk zou de politie het vertrek van de bussen coördineren, maar op een of andere manier kwam het er niet van,' aldus iemand die bij het busvervoer betrokken was. 'Het ging echt mis toen de ME een aantal charges uitvoerde en vele jongeren onze kant uitkwamen. Die konden niet weg en begonnen onze bussen te bekogelen (...). Daarbij hebben we aan de kant van de politie de coördinatie wel gemist. Dat lag niet zozeer aan de agenten zelf maar aan de manier waarop ze werden aangestuurd (...) Dat geeft ook problemen in het menselijke vlak. Wanneer je in paniek een agent aanschiet en vraagt of hij een eindje wil meelopen en je krijgt als antwoord: "Dat is mijn opdracht niet" dan raakt het menselijke van de agent uit zicht (...) Intussen zat het crisisteam voortdurend te vergaderen. Daar heerste een serene rust. Er zal heus wel het nodige besloten zijn maar dat sijpelde onvoldoende door' (R60).

Terug naar de manier waarop politieagenten bij de rellen zelf te werk gingen en de wijze waarop de bewoners dat beoordelen. We citeerden zo even een man die zei dat zijn respect voor de politie in de loop van de avond was toegenomen. Daarin staat hij zeker niet alleen. Verschillende respondenten hebben verteld dat ze in eerste instantie weinig begrip voor het optreden van de politie konden opbrengen, maar later wel inzagen wat de reden daarvan was (R45). Een van de ondernemers formuleert het zo: 'De ME had onvoldoende mankracht (...) Ze werd permanent geprovoceerd maar ging telkens opnieuw de linie in. Ik weet niet wat ik had gedaan als mensen meer dan een uur lang allerlei dingen naar mijn hoofd gooien (...) Ik denk dat de politieagenten die bij mij voor de deur stonden het goed hebben gedaan' (R48). Er zijn ook getuigen die zich sterker uitdrukken. Bijvoorbeeld een bewoonster die het volgende zegt: 'Ik heb echt heel erg medelijden met de politie en met die ME. Ze konden niks en als je dan tegenover zo'n massa staat...' (R36). Iemand anders merkt op dat er vaak op de politie gekankerd wordt, maar dat nu het medelijden overheerst. Men ziet dat ze het erg zwaar hebben gehad (R38). Een lerares spreekt zich als volgt uit: 'Ik had heel erg te doen met de politie. Zij hebben hele nare momenten doorgemaakt zonder dat er versterking kwam' (R40). Soortgelijke woorden vernemen we uit de mond van een Harense ondernemer:

‘Voor de politie heb ik alleen maar waardering. Ik heb eerder medelijden met ze omdat ze zo slecht werden ondersteund. Er zat wel een meter afstand tussen die agenten, het was allemaal nogal summier. Er was hier gewoon veel te weinig mankracht (...) Achteraf vind ik dat de overheid het ontzettend slecht heeft gecoördineerd, als ik zie hoe alles was geregeld. Ik heb te doen met die ME’er. Die heeft thuis ook een gezin. Die mensen hebben doodsangsten uitgestaan (...) De commissaris had meteen hier naartoe moeten komen en hij had moeten blijven tot het over was. Ik vind het verwijtbaar dat je pas heel laat komt en dan ook nog met een privéauto. Het is toch zijn vak? Als belastingbetaler betaal ik die man!’ (R49).

Het einde van dit citaat raakt aan een laatste facet van het politieoptreden. Terwijl veel bewoners respect of zelfs bewondering voor de gewone politiefunctionaris opbrengen, hebben ze forse kritiek op alle leidinggevend. Een van de ouders verwoordt zijn ergernis met de volgende opmerking: ‘Inmiddels is de hoofdcommissaris van de politie gepromoveerd. Hij is nu de chef van heel Noord Nederland. Dat heeft in de volksmond wel verbazing gewekt. Die man was eindverantwoordelijke!’ (R25). Een tweede bewoner voegt daar nog het volgende aan toe: ‘De burgemeester was hier nieuw, die heeft zijn best gedaan. Maar hij is wel afhankelijk van de adviezen die hij krijgt. Op dat punt viel de politie mij wel tegen. Dat is een verantwoordelijkheid van de man die aan het hoofd van de politie staat’ (R42). Nu zijn er ook wel bewoners die het omkeren en de burgemeester verantwoordelijk houden voor de manier waarop het uiteindelijk verlopen is. Dat geldt bijvoorbeeld voor een moeder die zich voor een alternatief feest had ingezet. Zij zegt: ‘Ik vind het optreden van de burgemeester uitermate belachelijk. Als je iets zo negatief benadert, krijg je negativiteit terug. Dat is zo simpel. Onbegrijpelijk dat het alleen maar ging over zaken als ME of politieverordeningen ging. Ik ben het er ook niet mee eens dat die kinderen maar aan de schandpaal genageld worden. Dit had allemaal niet zo hoeven. Je moet een massa mensen iets te doen geven. Alles was voorbereid, het licht hoefde maar op groen’ (R36).

Samenvatting van hoofdstuk 10

- Veel lokale bewoners en ondernemers menen dat de rellen door 'vreemd volk' veroorzaakt zijn. Vreemd in de zin dat ze er afwijkend uitzagen en vreemd omdat ze van elders naar Haren toekwamen.
- Er zijn in Haren (groepen van) voetbalsupporters en/of hooligans gesignaleerd. Sommigen van hen behoren tot de Z-side uit Groningen. Wij hebben niet kunnen vaststellen of ze ook een actieve rol bij de rellen hebben gespeeld.
- Er zijn in Haren eveneens jongeren met maskers, capuchons of bivakmutsen gezien tijdens de rellen. We weten niet wat voor jongeren daarachter schuil gingen. Uit het feit dat verschillende jongeren hun gezicht hadden bedekt, volgt niet dat ze daadwerkelijk geweld pleegden. Het dragen van dat soort kleding is mode onder bepaalde subgroepen.
- Veel Harenaren denken dat de ontsporingen het werk van professionele relschoppers zijn geweest. Het bewijsmateriaal voor die gedachte is nogal dun. Wij vermoeden dat het bij deze getuigenissen om interpretaties aan de kant van de bewoners gaat.
- De menigte bij de Albert Heijn viel in drie delen uiteen. Vooraan stonden kleine groepen van zeer actieve relschoppers. Dan was er een grotere groep met tientallen jongeren die af en toe stenen gooiden en daarachter een hele massa toeschouwers.
- Er waren echter ook jongeren die men op hun gedrag kon aanspreken. Sommige excuseerden zich zelfs als ze door een bewoner werden aangesproken op hun gedrag.
- Er leken in Haren verschillende groepen met verschillende intenties bij elkaar te komen. Bepaalde fanatiekelingen gingen bewust over tot vernielingen, maar veel jongeren zijn meegeleid in de dynamiek van de avond zonder dat ze op het berokkenen van schade uit waren.
- Er zijn aanwijzingen dat de stemming niet overal op hetzelfde moment veranderde. Op bepaalde plekken werd de sfeer rond 19.00 uur al grimmiger maar elders was het toen nog goed te doen. Daar was het omslaan van de stemming pas rond 21.30 uur een feit.
- Volgens bepaalde getuigen heeft de politie enige tijd geaarzeld met ingrijpen. Daardoor gaf ze niet alleen letterlijk maar ook psychologisch terrein prijs, wat de menigte opvatte als een aanmoediging om door te gaan met het roepen van leuzen en elkaar opladen.
- In verschillende delen van Haren was mobiele telefoonverkeer na 19.00 uur bij tijd en wijle onmogelijk. In het centrum van Haren deed zich dat een uur later voor.
- De gemeente heeft de situatie volledig onderschat, zeggen veel inwoners. Spoedig bleek dat de toegezegde hoeveelheid ME niet aanwezig was. Politie en ME hadden aanvankelijk geen schijn van kans tegen de menigte die hen met alles wat los en vast zat bekogelde.

- Verder was de ME niet goed voorbereid. Ze moesten meerdere keren naar de weg vragen en leken niet te weten wat hun rol in Haren precies was.
- Meerdere bewoners hebben gezien dat de politie een paar moeilijke uren doormaakte. Ze waren met te weinig man en voelden zich ernstig bedreigd. Bij sommigen stond de angst goed zichtbaar op hun gezicht.
- Veel bewoners zijn van mening dat het gemeentebestuur de wegen had moeten afsluiten. Men zag de hoeveelheid mensen per auto en per trein naar Haren toekomen. Dat de gemeente allerlei signalen niet heeft opgepikt, maakt verschillende bewoners erg boos.
- De politie gaf geen assistentie bij de bussen die later op de avond naar Groningen zouden gaan. Terwijl het crisisteam zat te vergaderen, stonden agenten bij de bussen werkloos aan de kant.
- Veel bewoners voelen medelijden met de politie en de ME vanwege alles wat ze naar hun hoofd geslingerd kregen (zowel figuurlijk als letterlijk). Er bestaat veel bewondering voor de manier waarop ze hun moeilijke werk deden.
- Bewoners hebben nogal wat kritiek op de korpsleiding. Die was verantwoordelijk voor de problemen die zich in Haren aandienden. Dat de hoofdcommissaris inmiddels promotie heeft gemaakt, roept bij sommigen verbazing op.

11 Conclusies

Bevindingen en reflectie

Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad
staan wetten in de weg en praktische bezwaren...

(Willem Elsschot 1910)

Zoals beloofd zullen we ons onderzoek naar de rellen van 21 september 2012 in Haren afsluiten met een aantal conclusies en aanbevelingen. Daarbij volgen we de logica die aan het begin van dit rapport werd aangestipt. We zetten eerst uiteen welke actoren en factoren bij de gebeurtenissen in Haren een voorname rol hebben gespeeld om op basis daarvan enkele voorstellen te doen die kunnen voorkomen dat zo iets nog een keer gebeurt. Men moet echter wel in het oog houden dat het hier gaat om een vrij uitzonderlijke gebeurtenis. Zij kon alleen onder specifieke condities optreden en de kans dat zich binnenkort eenzelfde ordeverstoring voordoet is niet erg groot. Al was het maar omdat vele partijen in Nederland inmiddels wakker zijn en men elke aankondiging van een feestje in de sociale media scherp in de gaten houdt. En wellicht ook omdat de hype inmiddels over is. Dat gezegd hebbende gaan we hieronder eerst in op de voornaamste bevindingen van ons empirisch onderzoek. Vervolgens staan we kort stil bij het normatieve kader dat nodig is voor een juiste wegging van deze bevindingen. Het laatste hoofdstuk is gereserveerd voor onze aanbevelingen.

1. Relevante actoren en factoren

Menigeen kent de regels van het gedicht dat wij als motto bij dit hoofdstuk opnamen. Ze worden vaak geciteerd wanneer mensen het over idealen, nobele doelen of een betere maatschappij hebben. Ze bedoelen te zeggen dat wij mensen weliswaar vol dromen zijn maar dat het waarmaken van die dromen in de praktijk bijzonder lastig is. Wat velen niet weten is dat het gedicht over iets heel anders gaat. De dichter beklaagt zich over een vastgelopen huwelijk. Hij zou het liefst zijn vrouw om zeep helpen en het huis in brand steken. Hij droomt van een gruwelijke moordpartij en noemt in dat verband de wetten en de praktische bezwaren die het uitvoeren van zo'n daad verhinderen. In feite postuleert hij eenzelfde barrièremodel als wij bij dit onderzoek gehanteerd hebben. Het idee is dat er veel mensen rondlopen die een of andere gruwelijke fantasie hebben, maar dat er gelukkig ook vele hinderpalen of blokkades zijn die voorkomen dat ze deze fantasieën waarmaken. Op basis van dit model hebben we in het voorgaande een aantal van die barrières onderzocht. Onze veronderstelling was dat 'Haren' te verklaren is doordat bepaalde barrières hun werk in onvoldoende mate of zelfs helemaal niet hebben gedaan. We zullen de aard en het functioneren van deze barrières nogmaals nalopen en daarbij aangeven wat de zwakke plekken zijn. Ter illustratie verwijzen we naar schema 2 dat de voornaamste stappen van onze diagnose visualiseert

We beginnen onze analyse bij de mentale veranderingen die in de adolescentiefase optreden. Onder invloed van de hormonenstroom vertoont het brein van de adolescent een ongelijkmatige ontwikkeling. Terwijl diverse op het gevoelsleven betrokken onderdelen een snelle groei doormaken, komt het rijpen van de frontale cortex pas later op gang. Een en ander maakt dat de integratie of onderlinge afstemming van diverse hersenfuncties in deze levensfase nog te wensen overlaat. Dit heeft op het niveau van de gedragingen twee belangrijke gevolgen. Ten eerste ontwikkelen adolescenten een grote belangstelling voor situaties die risico of uitdaging met zich meebrengen. Ze gaan op zoek naar allerlei sensaties en spannende ervaringen. Dat leidt in de praktijk vaak tot het overschrijden van sociale normen, iets waar volwassenen zich enorm aan kunnen ergeren. Ten tweede gaan adolescenten grote waarde hechten aan de omgang met leeftijdsgenoten en met name aan de vraag welke positie zij binnen de groep innemen. Ze ervaren uitsluiting als een vorm van pijn terwijl de waardering van leeftijdsgenoten hen geweldig stimuleert. De combinatie van deze twee strevingen leidt tot de 'wilde' en impulsieve gedragingen die deze levensfase van oudsher kenmerken. Ouders en andere volwassenen kunnen er niet veel aan doen, maar daaruit volgt niet dat ze geen taak hebben. Zij moeten, juist omdat de frontale cortex nog niet goed ontwikkeld is, als plaatsvervanger van dit orgaan optreden. Dat wil zeggen: ze moeten het impulsieve gedrag van de adolescenten enigszins reguleren, de echte risico's beperken en de soms kwalijke gevolgen van impulsgedrag in het oog houden. Zij moeten dus 'verstandig' zijn zonder evenwel de illusie te hebben dat je alles aan de betrokken adolescent kunt uitleggen. Het komt er veeleer op aan om tijdig, duidelijk en consistent te handelen en een dam op te werpen tegen de excessen die het adolescentenbrein als vanzelf genereert.

Bij deze even moeilijke als voorname taak werken volwassenen natuurlijk niet in het luchtledige. Als het goed is proberen ook andere actoren of instituties ervoor te zorgen dat het wilde van de jeugd in goede banen wordt geleid en dat er een zekere sublimatie optreedt (Van den Brink 2012). In die zin zou cultuur een relevante en collectieve barrière kunnen vormen. Hoe is het op dat punt met Nederland gesteld? Heeft dat streven naar sublimatie en kanalisatie succes of beschouwen de meeste Nederlanders dat als een achterhaalde zaak? Vooropgesteld dat het streven naar beschaving niet zo zwak is als veel commentatoren aannemen, moeten we toch erkennen dat een aantal barrières minder effectief worden. Er kwam in Nederland de afgelopen decennia een assertieve levensstijl tot ontwikkeling die het aanvaarden van gezag, sociale normen en maatschappelijke beperkingen soms moeilijk maakt. Terwijl men zich vroeger kon beroepen op zaken als maatschappelijke plicht of het belang van anderen, heeft men vandaag de dag vaker met mondige burgers van doen. Deze stellen hun eigen dromen, wensen, belangen of opvattingen voorop en laten zich niet graag door anderen beperken (Van den Brink 2002). Verschillende elementen van deze tendens zien we bij de jongste generatie terug. Sommigen ontwaren zelfs een 'grenzeloze generatie' die enkele opvallende kenmerken heeft. Daarbij moeten we denken aan zaken als: relativering van het onderscheid tussen realiteit en fantasie, sterke behoefte om de eigen belevenissen te delen met een vriendenkring, grote belangstelling voor de visuele component en het opzoeken van riskante of heftige ervaringen. Tegelijkertijd wordt deze generatie gekenmerkt door een behoefte aan gezag en leiderschap. Opmerkelijk is dat deze zaken, die van oudsher bij de jeugd horen, ook bij volwassenen populair geworden zijn. Steeds meer Nederlanders gaan in hun vrije tijd op zoek naar heftige ervaringen. Ze mogen zich graag overgeven aan spelen, dansen en feestvieren. Ze verhogen de feestvreugde door het gebruik van alcohol of andere roesmiddelen en ze laten zich daarbij niet altijd weerhouden door het bestaan van sociale normen. Een dergelijke cultuur is uiteraard niet zo geschikt als men op het kanaliseren of sublimeren van jeugdige energie wil inzetten. Dat lijkt ons voor een juist begrip van de gebeurtenissen in Haren toch relevant. Wij beweren niet dat Nederland in de ban is van een feest- en alcoholcultuur die onvermijdelijk op de rellen van 21 september moest uitlopen.

Maar wij denken wel dat de barrière die men tegen asociaal gedrag van jongeren zou kunnen opwerpen, door het omarmen van een dergelijke cultuur ernstig wordt verzwakt. In elk geval wordt de taak voor ouders en andere volwassenen die zich over de jeugd ontfermen er niet eenvoudiger op.

Ofschoon men de invloed van dit soort culturele voorwaarden niet mag uitvlakken, is ze weinig specifiek. Ze speelt op de achtergrond een rol maar is moeilijk te beïnvloeden. Er zijn ook meer specifieke factoren die bij de gebeurtenissen in Haren een rol hebben gespeeld. Denk bijvoorbeeld aan de film Project X die volgens velen de aanzet voor het feest vormde. Is het niet zo dat de wilde fantasieën van het puberbrein eerder in daden worden omgezet wanneer films, games en andere visuele producten voordoen hoe het moet? Als dat zo is zou men de invloed van dergelijke films kunnen tegengaan of inperken, hopen dat dit een barrière tegen het uitleven van wilde fantasieën vormt. Wij denken dat deze zienswijze in het geval van Haren niet steekhoudend is, zowel om principiële als om feitelijke redenen. Het lijkt ons principiële onjuist om Project X en verwante films als een voorspeller van sociaal gedrag te beschouwen. Het genre van de adolescentenfilm geeft weliswaar een treffend inkijkje in datgene wat jongeren in deze levensfase bezighoudt, maar dat betekent niet dat zij de gebeurtenissen op het doek gaan naspelen. Integendeel! Het jeugdige publiek weet donders goed dat het maar fictie is. Dat is nu juist de reden waarom deze films zo populair zijn bij de jeugd. Ze geven zich met het bekijken van de film tijdelijk en onbekommerd over aan een wereld waar vooral visuele grappen worden uitgehaald. De sociale orde wordt er volledig op zijn kop gezet, het gezag wordt onderuit gehaald en de volwassenen delven het onderspit. Deze elementen keren terug in Project X waar het om een uit de hand gelopen feestje gaat. Men hoeft geen waardering te hebben voor het artistieke niveau van deze film of het soort humor dat wordt ingezet, om te zien dat er met overgangs- en omkeringsrituelen wordt gespeeld. Het is vooral deze symbolische dimensie die bij jongeren tot de verbeelding spreekt, zelfs wanneer ze de film niet gezien hebben. Alleen al het noemen van de term Project X was voor vele jongeren in Noord Nederland genoeg om te dromen over een grootschalig feest. Vrijwel niemand geloofde dat het echt zou plaatsvinden, totdat het aantal aanmeldingen via Facebook de lucht in schoot. De conclusie is duidelijk: bezien vanuit ons model mag men deze films niet al te veel gewicht toekennen. Ze sluiten weliswaar aan op de verbeelding van jongeren maar daaruit volgt niet dat ze het plegen van geweld bevorderen.

Vervolgens hebben we de vraag gesteld hoe de mobilisatie voor het feest van 21 september in haar werk ging. Welke barrières zijn er opgeworpen door de media en wat was de rol van het vervoer? Hier is een genuanceerd antwoord op zijn plaats. Er moet namelijk onderscheid tussen drie soorten 'mobilisatoren' gemaakt worden: sociale media, traditionele media (krant, tv, radio e.d.) en vervoer in ruimtelijk zin (NS, busmaatschappijen e.d.). Het is evident dat de sociale media bij het ontstaan van 'Haren' een belangrijke rol speelden. Het aantal personen dat belangstelling voor het feestje zei te hebben, nam haast exponentieel toe en versterkte het idee dat er een unieke gebeurtenis op handen was waar je als jongere nu eenmaal bij moest zijn. Daar komt bij dat de standaardinstellingen van Facebook het gemakkelijk maken om een groot aantal mensen uit te nodigen. Dit medium speelt in op de behoefte van jongeren een kring van vrienden te hebben met wie ze ervaringen uitwisselen. In die zin kan men zeggen dat de drempel om zich aan te sluiten bij een feest door dit sociale medium heel laag geworden is. Toch is dat niet het enige. De meeste gebruikers van sociale media beseffen wel dat er tot van alles wordt opgeroepen maar dat het daarmee nog niet wordt gedaan. Die oproepen behoren tot de virtuele sfeer en strekken zich niet altijd tot het echte leven uit. Dat verandert wanneer de traditionele media zoals kranten, radio of televisie dergelijke oproepen serieus nemen. Dan worden de berichten over een feest in Haren een stuk 'realistischer' met alle

opwinding van dien. Uit onze analyse blijkt dat sommige van de traditionele media hun rol met verve hebben gespeeld: ze beperkten zich niet tot het melden van de opwinding die het feest in Haren veroorzaakte, maar ze deden er een schepje boven op. Bijvoorbeeld door een opgewonden toon te bezigen of door naar Haren toe te gaan en daar opnamen te maken van opgefokte jongeren. Een dergelijke berichtgeving ondermijnt het onderscheid tussen 'droom en daad'. Wat men lange tijd als een grap of fantasie kon opvatten, werd na verloop van tijd steeds realistischer. Er waren zelfs radiostations en tv-rubrieken die het publiek opriepen om naar Haren te gaan. Dat brengt ons bij een derde omstandigheid die bij de mobilisatie een rol speelde. Doordat de Nederlandse Spoorwegen een vervoersplicht hebben, kwam er in Haren elk half uur een trein uit Groningen en Assen aan. Veel jonge reizigers waren in het bezit van een studentenkaart, waardoor de onkosten van hun bezoek beperkt bleven. Wij zijn er met deze analyse niet op uit om actoren uit de sfeer van sociale media, traditionele media of het openbaar vervoer van medeplichtigheid aan de rellen in Haren te beschuldigen. Wij stellen slechts vast dat bepaalde drempels die relschoppers hadden kunnen tegenhouden niet allemaal als zodanig gefunctioneerd hebben.

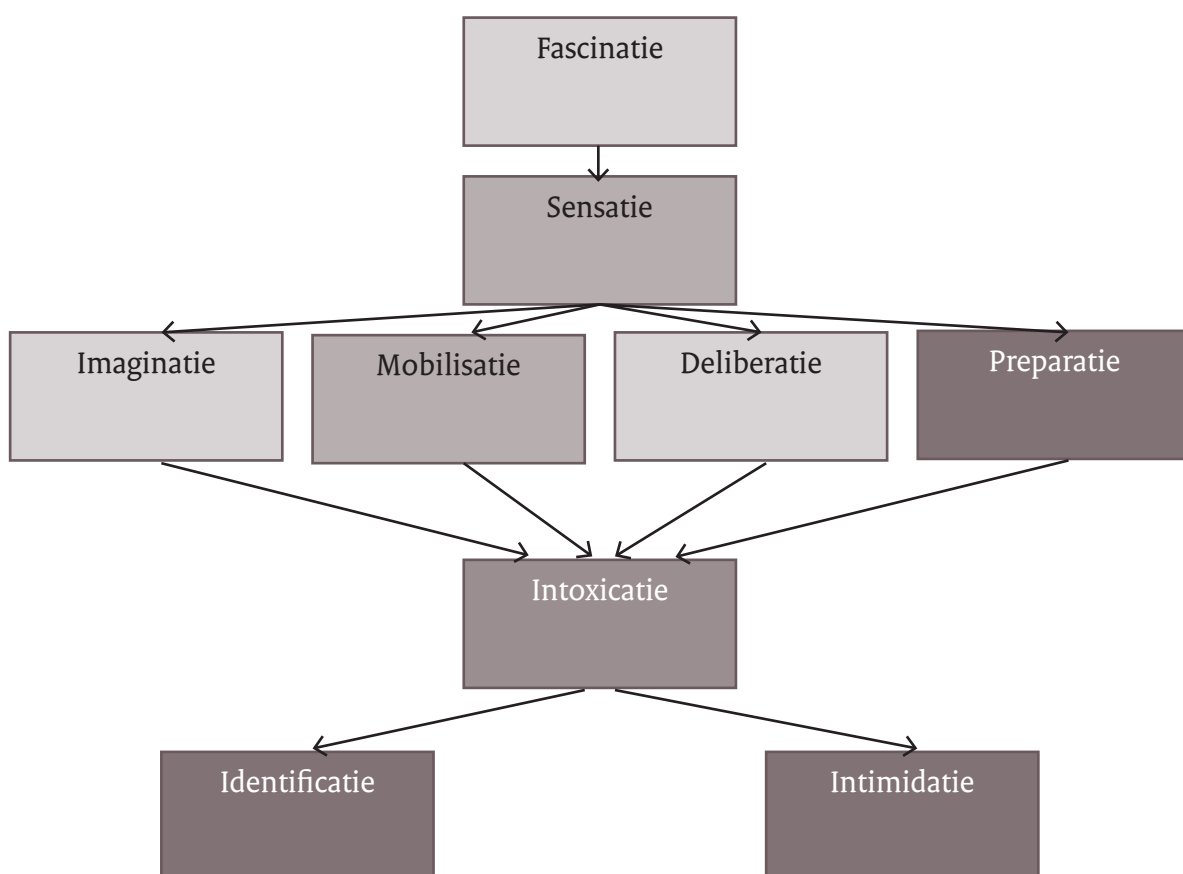
Dat brengt ons bij de vraag wat er is gebeurd in de gezinnen van al die jongeren die zo graag naar het feest van 21 september wilden. Is dat een onderwerp van gesprek geweest? En wat waren de uitkomsten van dat gesprek? Voor vrijwel alle ouders waar wij contact mee hebben gehad, geldt dat het feest vooraf met hun kinderen besproken is. De meeste ouders wezen op risico's en raadden hun kinderen af om naar Haren te gaan. Een flink deel van hen ging zelfs over tot een verbod, iets wat in Nederlandse gezinnen niet erg snel gebeurt. Als men de kinderen toch liet gaan, was dat veelal onder strikte voorwaarden: ze mochten niet te lang wegblijven en ze moesten bij eventuele problemen onmiddellijk naar huis komen. Verder probeerden veel ouders per telefoon contact te houden met hun kinderen. Toen de rellen eenmaal een feit waren, maakten zowel ouders als kinderen bange uren door. Kinderen kwamen vast te zitten tussen groepen relschoppers, de ME en bewoners die hun gezin of bezittingen verdedigden. Ouders konden geen contact maken door een overbelasting van het telefoonverkeer. Geen wonder dat men in veel gezinnen ernstig geschrokken is. Een en ander neemt niet weg dat er wel degelijk bepaalde drempels waren opgeworpen. We weten niet of deze gang van zaken voor iedereen opgaat. De door ons geraadpleegde ouders hadden door de bank genomen een hoge opleiding en zijn dus niet representatief voor ouders in het algemeen. Een relevant gegeven is echter dat laagopgeleide ouders hun kinderen wat minder vrij laten en eerder bereid zijn tot het uitvaardigen van een verbod. Er is dan ook geen reden om te denken dat de overige ouders meer souplesse hebben opgebracht. Wat betreft het trekken van grenzen hebben veel gezinnen hun werk gedaan. Deze stelling strookt met een bevinding in het deelrapport De weg naar Haren waar blijkt dat Nederlandse kinderen veel waarde aan de opstelling van hun ouders toekennen. Overigens is er verschil tussen de houding die ouders vóór het feest aannamen en de manier waarop ze erop terugkijken. Achteraf voelen velen zich boos en machteloos omdat ze hun kinderen niet tegen de rellen hebben kunnen beschermen en wellicht ook omdat Haren de kinderen niet tegen zichzelf in bescherming genomen heeft. Dat komt in harde verwijten richting overheid tot uitdrukking.

Met dit laatste zijn we inderdaad bij het vierde veld: de actoren die in de aanloop naar het feest en op de dag zelf voor veiligheid en openbare orde moesten zorgen. Wat hebben zij gedaan om rellen te verhinderen? En hoe probeerden ze de schade te beperken? Ofschoon wij het optreden van overheidsdienaren niet als zodanig hebben onderzocht, constateren we dat deze in de ogen van het publiek ernstig gefaald hebben. Sommige bewoners verwijten het bestuur dat het niets van sociale media en hun dynamiek begrijpt, anderen dat het geen expertise van elders heeft ingeroepen. Weer anderen zijn van mening dat het bestuur te weinig overleg met burgers of ondernemers uit Haren

zelf heeft gevoerd. Er is op het gebied van de communicatie niet duidelijk en consistent geopereerd. En het bestuur nam geen maatregelen waaruit het publiek kon opmaken dat het de gemeente menens was. Gegeven deze omissies verbaast het niet dat het herhalen van de mededeling 'Er is geen feestje' geen of zelfs een averechts effect sorteerde. Minstens zo erg is het feit dat men ook geen voorbereidingen getroffen heeft voor het geval het feestje ondanks alles door zou gaan. Hoewel er over meerdere scenario's gesproken werd, was er blijkbaar niemand die zich kon voorstellen wat er in ergste geval zou gebeuren.

Schema 2

Visualisatie van de verschillende processen die een bijdrage aan de rellen leverden.

Laat staan dat men adequate maatregelen nam om de kwalijke gevolgen van dat ergste scenario te beperken. Toen het erop aankwam was er onvoldoende politie of ME en deze was pas na geruime tijd op volle sterkte. De instructies aan het politiepersoneel waren allesbehalve duidelijk. Sommige agenten moesten na aankomst in Haren zelfs de weg vragen. Het is dan ook niet vreemd dat veel bewoners zich negatief over hun bestuur uitlaten. Ze vinden het onjuist dat bepaalde maatregelen (zoals de afsluiting van Haren) niet genomen zijn en dat maatregelen die wel van kracht waren (zoals het alcoholverbod) in onvoldoende mate werden geëffectueerd. Dat wil men leidinggevend bij de politie en de gemeente best vergeven maar dan moeten deze wel erkennen dat er fouten zijn gemaakt. En ook dat is volgens burgers in onvoldoende mate gebeurd.

Uit dat alles rijst het beeld op van een soort overstroming waarbij de polder plotseling onder water komt te staan omdat het dijkenstelsel op diverse plaatsen ernstig beschadigd is. Wat was de toestand van het dijkenstelsel dat Haren en zijn bewoners had kunnen beschermen? Er tekenen zich in elk van een aantal zwakke plekken af, plaatsen waar de actoren in formele zin misschien weinig te verwijten viel, maar waar het risico op een doorbraak aanwezig was. Daaruit volgt niet dat het voorgenomen feest ‘onvermijdelijk’ op een vechtpartij met de politie moest uitlopen. Uit een zwak dijkenstelsel volgt evenmin dat je altijd natte voeten krijgt. Maar de situatie verandert als er storm op til is en de watermassa opgestuwd wordt. Die stuwing deed zich in Haren voor toen duizenden jongeren naar het dorp kwamen terwijl er verder weinig te beleven was. Bovendien bleken vele feestgangers onder invloed van alcohol waarmee de kans op grensoverschrijdend gedrag steeg. Een deel van de feestgangers ging inderdaad fors over de schreef. Ze deden allerlei dingen waarvan ze later (eenmaal ontuchtend) veel spijt hadden. Dat geldt in elk geval voor vele jongeren die met de politie op de vuist gingen. Die confrontatie was voor hen op het moment zelf even nieuw als sensationeel. Het uitdagen van de gezagsdragers, het schenden van sociaal geaccepteerde normen, het wegrekken voor de ME, het inslaan van een winkelruit, het gooien met stenen of dranghekken, ja zelfs het incasseren van een paar forse klappen zorgde voor een geweldige kick. Ofschoon het overdreven is om de nachtelijke situatie in Haren als ‘oorlogsgebied’ te kenschetsen, deden veel relesschoppers vermoedelijk wel een soort frontervaring op. De rellen kregen, toen ze eenmaal in gang waren gezet, een eigen dynamiek. Deze werd vermoedelijk versterkt door het feit dat er veel onbekende jongens bij elkaar waren. De remmingen die optreden als een geweldpleger bij extreem gedrag door zijn vrienden teruggefloten wordt, konden hier hun werk niet doen.¹⁴ Toch denken wij dat het gebruik van bier en sterke drank de voornaamste factor was die het onderscheid tussen droom en daad uitwiste. Bijgevolg speelden zich in Haren taferelen af die nauwelijks onderdeden voor datgene wat de film Project X liet zien.

2. Reflexief intermezzo

Onze conclusie is dat men de rellen in Haren ten dele als een ongelukkige samenloop van omstandigheden kan opvatten. Net zoals de watersnoodramp van 1953 voor een deel door toevallige factoren werd bepaald. Als het op 31 januari van dat jaar geen springtij was geweest, als er geen noordwesterstorm had gestaan, als de waarschuwing door alle bewoners was gehoord dan... Ja, dan was de schade niet zo groot geweest. Het cruciale punt is evenwel dat veel dijken zwak waren terwijl het onderhoud te wensen overliet. Op analoge wijze vragen wij ons af wat de toestand van het dijkenstelsel rond Haren was. Welke barrières hadden moeten voorkomen dat zoveel adolescenten hun impulsen in dit villadorp kwamen botvieren? Waar traden zwakke plekken aan het licht en waar moet nodig onderhoud gepleegd worden? Samenvattend menen wij dat we kritisch moeten kijken naar de feestcultuur die zich in Nederland ontwikkeld heeft. Hoewel de verantwoordelijkheid op dat gebied niet erg helder is, lijkt een discussie over het stellen en handhaven van grenzen daar niet overbodig. Met betrekking tot de Project X en aanverwante films zien wij nauwelijks aanleiding voor zorgen, zeker niet zolang jongeren het verschil tussen realiteit en fictie in het oog houden. Op het vlak van de mobilisatie kan men zich wél enkele verbeteringen voorstellen, zoals een meer heldere scheiding tussen het private en het publieke gebruik bij sociale media evenals een minder opgewonden berichtgeving bij traditionele media. Bij het ruimtelijke verkeer kan men nagaan of groepen reizigers die de openbare orde verstoren op een of andere manier te stoppen zijn. Met betrekking tot het gesprek tussen ouders en kinderen zien we geen redenen voor bezorgdheid.

¹⁴ Op het belang van deze factor is met name gewezen door Jan Dirk de Jong.

Daar staat tegenover dat het handhaven van openbare orde en veiligheid een veel betere voorbereiding en uitvoering behoeft terwijl we ook op het laatste vlak – verkoop en gebruik van alcohol door jongeren – meer barrières op hun plaats achten. Ter illustratie van deze ‘diagnose’ kleuren wij de vlakken van schema 2 verschillend in waarbij een donkere tint met een hoge mate van kwetsbaarheid correspondeert.

Het is verleidelijk om op grond van deze diagnose over te gaan tot formuleren van een aantal aanbevelingen. Toch moeten we de lezer nog even om geduld vragen. De stap van inzicht naar verbetering is namelijk minder direct dan men vaak veronderstelt. Ze is alleen direct bij een instrumentele benadering. In dat geval staan de voornaamste waarden of doelen vast en concentreert men zich op de vraag welke middelen voor het bereiken van die doelen nodig zijn. Maar een dergelijke benadering lijkt ons in het geval van Haren niet gepast. Zowel de rellen als de manier waarop het bestuur deze heeft aangepakt, confronteren ons met fundamentele vraagstukken. Bijvoorbeeld: welk type samenleving willen wij eigenlijk? Het is in theorie best denkbaar om te streven naar een minimalisering van elk gevaar of risico dat in onze diagnose is genoemd. Dus geen enkele uitspatting in de vrije tijd, geen films waarin bedenkelijke grappen voorkomen, geen sociale media waarin men scheldwoorden gebruikt, geen tv-beelden over een dramatische gebeurtenis, geen openbaar vervoer in een risicogebied, geen ouders die hun kinderen naar een feestje laten gaan, geen burgemeesters die slechts van traditionele media gebruik maken, geen politiemacht die graag met platte petten werkt en uiteraard geen druppel alcohol voor iedereen onder de 25 jaar. Nog los van de vraag of zo’n totalitair streven in moreel en politiek opzicht te verdedigen is, zouden we ons moeten afvragen welke risico’s we toelaten, welke risico’s we liever temperen, welke actoren dan verantwoordelijkheid hebben en hoe ze daarbij te werk moeten gaan. Met het oog op die vragen permitteren we ons hier een korte filosofische bespiegeling.

Aan het samenspel van orde en chaos zijn al heel wat beschouwingen gewijd. Het menselijk leven, zo niet het leven in de meest algemene zin berust op een kwetsbare balans tussen processen die een zekere orde scheppen enerzijds en processen die deze orde steeds verstoren, ondermijnen, bijstellen, uitdagen, vernieuwen, opschorten of verfrissen anderzijds. Hedendaagse denkers hebben – mede onder invloed van de ingrijpende wijzigingen die de jaren zestig met zich meebrachten – vaak de neiging om processen van de tweede soort met het leven te vereenzelvigen en het element van orde met de dood. Maar die reductie berust op een misvatting. Het leven kan zonder orde niet bestaan, zelfs niet op het meeste elementaire niveau van de eencelligen wezens. Al was het maar omdat de celwand een basale structuur vormt die barrières opwerpt tegen een onbeperkte uitwisseling met het milieu. Dat geldt even goed voor ons maatschappelijk bestaan waar wetten en driften, de regel en het spel, instituties en bewegingen, sociale structuur en culturele dynamiek, het handhaven en het overschrijden van normen elkaar voortdurend afwisselen.¹⁵ Elke poging om het menselijk leven eenzijdig vanuit orde of chaos te verstaan, moeten we als een gebrek aan wijsheid van de hand wijzen.

We pretenderen natuurlijk niet dat dit een recent verworven inzicht is. Reeds de oude Grieken beseften het belang van deze dialectiek en ze hebben dat op beeldende wijze tot uitdrukking gebracht. Ze spraken van twee goden die elk een eigen kant van deze dialectiek belichamen en in een permanent gevecht gewikkeld zijn.¹⁶ De ene godheid was Apollo. Aan hem dichtten de Grieken taken toe zoals het stellen van de wet, het bewaken van orde, het handhaven van normen, het maat

¹⁵ Zie de literatuur die in Bijlage 7 wordt genoemd onder het kopje ‘Norm en overtreding’.

¹⁶ Met dank aan Martijn Lampert die het belang van deze beeldspraak opnieuw onder de aandacht heeft gebracht. Zie ook zijn uiteenzetting in Bijlage 1.

houden en andere deugden die wij graag met rationaliteit en moraliteit in verband brengen. De andere godheid was Dionysos. Hij stond voor menselijke aandriften, de wil om te vernietigen, seksuele energie, het verstoren van orde en creativiteit. Hij stond ook voor het gebruik van wijn of andere roesmiddelen die ons tegen een overmaat aan orde beschermen. Sindsdien is het beeld van deze twee goden vele malen in de westerse geschiedenis gebruikt om na te denken over sociaal culturele spanningen. Zo zette Friedrich Nietzsche deze beelden in voor zijn duiding van het culturele landschap aan het einde van de negentiende eeuw. In onze dagen vinden we ze terug in het werk van Peter Sloterdijk.

Het gegeven van een eeuwige strijd tussen twee niet-symmetrische momenten wijst er al op dat het bereiken van een evenwicht verre van eenvoudig is. Terugblikkend op de cultuurgeschiedenis zien we episoden die sterk in het teken van maat en orde staan terwijl andere zich juist kenmerken door het ondermijnen van de oude orde en het scheppen van iets nieuws. Het is ook niet zo dat de voorvechters van beide momenten op een gelijke wijze over de samenleving zijn verdeeld. Vaak kan men bepaalde partijen of actoren aanwijzen die voor het bewaren van orde zijn terwijl andere zich inzetten voor vrijheid en creativiteit. Deze taakverdeling is zelfs geïnstitutionaliseerd. Bijvoorbeeld doordat er beroepen zijn die zich op het handhaven van een bepaalde orde toeleggen (politieagenten, rechters en andere toezichthouders) terwijl er evengoed beroepen zijn die zich op het verstoren van de orde toeleggen (cabaretiers, kunstenaars en andere dwarskoppen). Verder herkennen we deze dialectiek in het spel tussen jong en oud, waarbij jongeren van nature aan de kant van het vernieuwen staan terwijl ouderen graag aan gangbare normen en waarden vasthouden. Anders gezegd: we hebben van doen met een soort van eeuwige wederkeer die zich nooit definitief laat oplossen en die zich in vele domeinen van het maatschappelijk leven manifesteert.

Een en ander is hoogst relevant bij de gebeurtenissen die zich op 21 september in Haren voordeden. Als de krachten van orde en chaos de afgelopen jaren ergens op elkaar stootten, dan was het wel in deze plaats. Dat is van belang voor een juiste weging van onze empirische bevindingen. Tegelijkertijd mogen we niet doen alsof spanningen rond Project X een geïsoleerd verschijnsel vormen. Uitgaansgeweld doet zich in vele steden elk weekend voor. Men zou zelfs kunnen zeggen dat het moderne Nederland alleen maar vanuit die spanning te begrijpen is. Er kwamen de afgelopen decennia twee verschillende samenlevingen tegenover elkaar te staan. Aan de ene kant ontwikkelde Nederland zich in de richting van een open en mobiele maatschappij waarin grote waardering voor het eigen initiatief bestaat, waar we ons niet al te veel door wetten en regels laten hinderen, waar behoorlijk wat gedronken wordt, waar mensen idealen en dromen najagen, waar grote belangstelling is voor spelen of spelletjes en waar een bloeiende feestcultuur bestaat, inclusief het normoverschrijdende gedrag en de roesmiddelen die daar nu eenmaal bij horen. Aan de andere kant zien we een land waar de roep om normen en waarden steeds luider klinkt, waar menigeen naar strenge straf en krachtig leiderschap verlangt, waar we veel geld besteden aan veiligheid, waar we in elke straat camera's ophangen, waar we professionals op hun resultaten afrekenen en kinderen tot de orde roepen als ze een schoolgenoot hebben gepest. Met andere woorden: de strijd tussen Dionysos en Apollo gaat bepaald niet aan het moderne Nederland voorbij en misschien wordt die strijd zelfs heftiger.

Ons onderzoek laat zien dat Dionysos en Apollo ook op 21 september 2012 tegenover elkaar stonden. Aan de ene kant was er de brede stroom van jongeren die verwachtten dat er een even groots als vrolijk feest zou zijn, gelegenheid om de oude generatie een mooie kant van de jeugd te laten zien, geïnspireerd door het idee uit Project X maar zonder dat men uit was op agressie of geweldpleging. Hun probleem was dat ze niet over de risico's van een dergelijke gebeurtenis nadachten. Aan de

andere kant waren er gezagsdragers wier taak het was om openbare orde en veiligheid te handhaven en ervoor te zorgen dat al die jeugdige energie enigszins binnen de perken bleef. Hun probleem was dat ze geen idee hadden van het aantal jongeren dat zou deelnemen en welke taferelen zich in de gemeente Haren gingen afspelen. In de voorbereiding van dit feest ging er iets mis. Niet alleen omdat er te weinig tijd was, omdat er onvoldoende gegevens waren of omdat het aan de juiste bevoegdheden ontbrak, maar ook om meer filosofische redenen. De grote vraag was immers: hoe moeten wij een gebeurtenis als deze duiden en benaderen? Leggen wij de nadruk op orde en veiligheid, waarbij speelse elementen alleen worden getolereerd als ze passen binnen de bestuurlijke procedure die bij een ernstige verstoring van het openbare leven in werking treedt? Of leggen we de nadruk op het speelse en feestelijke element waarbij de openbare orde vooral als een randvoorwaarde fungeert en de overheid de feestelijkheden faciliteert?

Het is een open deur om te zeggen dat de waarheid in het midden ligt. De uitdaging is dat politici, bestuurders en andere leidinggevendenden onder wisselende omstandigheden moeten ontdekken wáár dat midden ligt. Het is nooit vooraf gegeven maar moet uitgaande van meer extreme zienswijzen telkens opnieuw bepaald worden. Die meer extreme zienswijzen laten zich niet alleen aanwijzen maar ze kunnen in Nederland ook op heel wat aanhang rekenen. De ene visie komt erop neer dat het openbaar bestuur sterk op het handhaven van de openbare orde moet inzetten. Dat impliceert veel meer dan het handhaven van de wet. Het betekent ook een adequate monitoring van alles wat er maatschappelijk gebeurt, een vroegtijdig signaleren van mogelijke risico's bijvoorbeeld bij kinderen die in hun ontwikkeling bedreigd worden, een scherp programma voor het detecteren van radicale groepen die zich bedienen van het internet en meer algemeen het ontwikkelen van procedures die in het geval van een groot incident de ordelijke gang van zaken waarborgen. Deze opvatting van de overheidstaak mag radicaal lijken, maar ze wordt door vele deskundigen bepleit en ze is op bepaalde vlakken al realiteit (Peeters 2012). Ze ligt bijvoorbeeld – om te blijven bij het incident dat we hebben onderzocht – mede ten grondslag aan het denken in termen van GRIP 1 tot en met GRIP 4. De gedachte is dat een incident de samenwerking van diverse professionele organisaties nodig maakt, dat die samenwerking het beste slaagt wanneer de actoren een vaste procedure volgen en dat er een eindverantwoordelijke voor die procedure moet zijn. Naarmate de aard van het incident ernstiger wordt, schaal men de werkwijze op. Zo kwam men in Haren na enig aarzelen bij GRIP 3 terecht. Het is een procedure die vele risico's onderkent en weinig ruimte voor improvisatie laat. Met andere woorden: typisch een geval dat de hier bedoelde denkwijze weergeeft.

Nu komt de steun voor deze 'strengere' zienswijze niet uit de lucht vallen. Ze wordt gevoed door de onzekerheden die het moderne leven kenmerken. Door het wegvallen van de kerken, het vervagen van nationale grenzen en de opmars van het marktdenken zijn er bij velen gevoelens van onveiligheid ontstaan die als vanzelf in een roep om krachtig leiderschap en strenge regels uitmonden. Tegelijkertijd tekenen zich in het moderne leven ook processen en tendensen af die een heel ander beleid rechtvaardigen. Er zijn in Nederland steeds meer burgers die een hoge opleiding gevolgd hebben, die zich assertief en ondernemend opstellen, die allerlei idealen najagen, die behoefte aan meer ruimte voor verbeelding en creativiteit hebben en niet zitten te wachten op het minimaliseren van elk risico. Het is dan ook geen toeval dat we overall conflicten zien tussen burgers of professionals die een bepaald initiatief nemen aan de ene kant en de regels, instituties of systemen die hen klem zetten aan de andere. Deze spanningen hebben inmiddels ook het openbaar bestuur bereikt, zoals blijkt uit een verschijnsel dat vaak als de 'kanteling' wordt aangeduid. Overheden beginnen te beseffen dat je maatschappelijk initiatief moet toejuichen en dat een overmaat aan centrale sturing of controle vooral tot irritatie leidt. Ze doen in toenemende mate een beroep op de kracht van burgers, op de beroepstrots van professionals, op innovatieve ondernemingen en op een samenle-

ving die veerkrachtig is.¹⁷ Wie zich op deze dynamiek baseert, heeft moeite met procedures en scenario's die streven naar het maximaliseren van veiligheid. Die pleit voor een houding waarbij speelse elementen gewaardeerd worden, waarbij beginselen belangrijker dan regels zijn en waarbij de vitaliteit van het geheel niet teveel beperkt wordt.

3. Uitdagingen voor het bestuur

Tot zover twee extreme zienswijzen op het functioneren van een overheid die met een voor onzekere of ambivalente situatie geconfronteerd wordt. In de ene visie is Apollo aan de macht in die zin dat het bewaren van de orde domineert terwijl het ludieke weinig ruimte krijgt. In de andere visie staat Dionysos aan het roer in die zin dat het bewaren van publieke orde niet zo serieus genomen wordt en men ruimte aan het overschrijden van bepaalde grenzen geeft. Hoe filosofisch het ook klinkt: dat was het fundamentele dilemma waar het college van B&W in Haren mee worstelde. De uitdaging was niet alleen het vermijden van twee extreme zienswijzen maar vooral het vinden, nee het scheppen van een nieuw midden terwijl men heen en weer wordt geslingerd tussen krachten of motieven die elkaar ogenschijnlijk uitsluiten. Wij willen het bestuur van een kleine plaats niet verwijten dat het voor deze worsteling geen oplossing gevonden heeft. Maar we moeten wel vaststellen waar het mis ging en welke aanpak te verkiezen is. We noemen wat dit betreft vier moeilijkheden die bij de rellen in Haren onmiskenbaar een rol hebben gespeeld en die tevens het vertrekpunt voor een betere aanpak kunnen vormen. De eerste moeilijkheid ligt in de wijze waarop het bestuur naar de samenleving, naar jongeren, naar burgers en naar ondernemers kijkt. De tweede moeilijkheid is de wijze waarop zij over zichzelf, haar eigen verantwoordelijkheden en taken denkt. Ten derde is er de manier waarop men die taken in het geval van een ramp of incident organiseert en wat daarbij de positie van de politie is. Ten vierde is er de vraag hoe men tot een adequate uitvoering van eenmaal genomen besluiten of beleidsvoornemens komt.

Nu zou het erg naïef zijn om te denken dat we met een oproep tot beter nadenken of organiseren kunnen volstaan. We hebben wat dat betreft het nodige geleerd van het onderzoek dat we de afgelopen jaren deden naar Nederlandse probleemwijken. Op grond daarvan weten wij dat er vaak een spanning bestaat tussen de systeemwereld van professionals en bestuurders enerzijds en de leefwereld van burgers anderzijds. Die spanning laat zich niet zomaar oplossen en daarom zijn er soms onorthodoxe maatregelen nodig om iets aan de kwalijke situatie van deze achterstandswijken te kunnen doen. Het inzetten van zogenaamde 'Best Persons' is daar een inspirerend voorbeeld van (Van den Brink 2012). Wat wij nog niet hadden onderzocht is of en hoe die spanning tussen leefwereld en systeemwereld zich aandient in andere contexten dan die van probleemwijken. Bijvoorbeeld een welvarend dorp als Haren dat een relatief hoog opgeleide bevolking heeft en waar de problematiek van stedelijke achterstandswijken afwezig is. Men zou kunnen denken dat de professionele wereld van het bestuur en de leefwereld van de bewoners in zo'n dorp dichter bij elkaar liggen en dat men bij eventuele moeilijkheden eerder tot een creatieve aanpak komt. De gebeurtenissen van 21 september 2012 tonen echter aan dat dit niet zomaar opgaat en dat de genoemde spanning óók in Haren aan de orde was. Sterker nog: die spanning heeft er mede voor gezorgd dat de zaak enorm uit de hand gelopen is.

Zij is nauw verbonden met de eeuwige strijd tussen Apollo en Dionysos die zojuist ter sprake werd gebracht. De systeemwereld van het openbaar bestuur en andere professionele organisaties is immers in hoge mate op het aanbrengen van orde uit. Er moeten betrouwbare procedures zijn, die

¹⁷ Zie de literatuur die in Bijlage 7 wordt genoemd onder de kopjes 'Actieve burgers' en 'Publieke gezagsdragers'

met de wettelijke regels overeenstemmen, die voorzien in specifiek bevoegdheden opdat allerlei onverwachte gebeurtenissen of risico's zo veel mogelijk gereduceerd worden. Daardoor zijn veel instituties weliswaar wat traag maar het voordeel is dat ze een hoge mate van betrouwbaarheid en voorspelbaarheid kennen. Dit voordeel slaat echter in een nadeel om als er processen optreden die juist snel en onvoorspelbaar zijn. Dat is (zoals in het deelrapport De weg naar Haren wordt betoogd) onder meer bij de flashmob het geval. Naar verwachting zal dit verschijnsel vaker optreden. Flashmobs zullen verschillen in doel, aanleiding of betrokken groepen maar ze hebben één ding met elkaar gemeen: namelijk dat zij korte metten maken met de institutionele logica van onze systeemwereld. Terwijl het bestuur op betrouwbaarheid inzet, staat bij de flashmob het onvoorspelbare centraal. Waar de beleidscyclus op zijn minst enkele weken vraagt, daar heeft de flashmob aan enkele dagen of zelfs uren genoeg. Terwijl het systeem zich op normering en controle richt, is de flashmob niet zelden op het ondermijnen van controle en het overtreden van de norm uit. Gegeven het feit dat Nederland met zijn hechte netwerken, hoge bevolkingsdichtheid en intensief mediagebruik zeer bevattelijk is voor het optreden van dit soort verschijnselen, denken wij dat gevestigde instituties op dit gebied nog een grote uitdaging te wachten staat. In die zin kan men aan 'Haren' inderdaad een agenderende functie toekennen: deze casus leert een paar dingen die het bestuur in zulke omstandigheden beter wel respectievelijk beter niet zou kunnen doen.

Overigens zeggen we met deze aanbevelingen beslist niet dat de overheid elke vorm van ordening of controle moet opgeven. Dat zou in het algemeen al tamelijk onzinnig zijn, laat staan bij een crisissituatie zoals die in Haren aan de orde was.¹⁸ Maar het moet wel om een verstandige vorm van controle gaan waarbij men (om nog een laatste keer gebruik te maken van onze metafoor) niet alleen Apollo maar ook Dionysos dient.

¹⁸ Zie de literatuur die in Bijlage 7 wordt genoemd onder het kopje 'Openbare orde en veiligheid'

12 Aanbevelingen

Wat Haren ons te leren heeft

In het vorige hoofdstuk is al gezegd dat wij geen instrumentele benadering van bestuur en politiek voorstaan. De nadruk mag niet eenzijdig op de middelen worden gelegd waarbij de uiteindelijke doelen, de wezenlijke waarden en onderliggende beginselen niet ter discussie staan. Een dergelijke zienswijze is zelfs strijdig met het wezen van de politiek waarin het altijd en onvermijdelijk om het kiezen van bepaalde waarden gaat. Daarom willen wij ons met dit laatste hoofdstuk niet beperken tot praktische adviezen of richtlijnen. Dit betekent niet dat het trekken van praktische lessen uit 'Haren' overbodig is. Integendeel. Dat blijft noodzakelijk want er is, zoals het deelrapport *Er is geen feest* laat zien, nogal wat verkeerd gegaan. Maar wat ons betreft zou men een stap verder mogen gaan door behalve praktische ook meer principiële zaken te behandelen en daarbij niet alleen te kijken naar datgene wat er in Haren is gebeurd maar dit te betrekken op verschijnselen die zich ook in andere plaatsen bij het openbaar bestuur voordoen.

Dat betekent dat we met deze aanbevelingen een stap verder gaan dan uit de bevindingen van het empirisch onderzoek in Haren volgt. En wel in twee opzichten. Ten eerste hebben ze niet alleen betrekking op de feitelijkheden die zich voordeden. Wat we schetsen zijn mogelijke verbeteringen die men de komende jaren kan doorvoeren en waarbij het vooral gaat om een nieuwe balans tussen het stellen van kaders en het bieden van speelruimte. Juist op dat punt hebben de gebeurtenissen van 21 september 2012 een agenderende werking. Ze dagen zowel bestuurders als Nederlandse burgers uit om bij het debat over leefbaarheid en veiligheid nieuwe wegen in te slaan. Ten tweede hebben onze aanbevelingen niet alleen van doen met de processen die we in Haren hebben onderzocht maar ook met een reeks verschijnselen die wij op andere gebieden zien. We hebben daar vanuit de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur de afgelopen jaren al veel studies naar verricht en ook deze klinken mee in de aanbevelingen die hieronder volgen.¹⁹ Ofschoon de voorstellen voornamelijk aan de rellen in Haren zijn gerelateerd, hopen wij dat ze ook elders in Nederland te gebruiken zijn. Ze vallen uiteen in vier onderdelen.

Ten eerste pleiten we voor een beter zicht op de maatschappelijke realiteit. Uit ons onderzoek blijkt dat veel bestuurders via hun systeemwereld naar de leefwereld van burgers, professionals en ondernemers kijken. Dat is ten dele onvermijdelijk maar het kent wel risico's en deze traden op 21 september 2012 scherp aan het licht. Daarom stellen enkele verbeteringen op het gebied van de waarneming voor (stelling 1-4). Ten tweede lijkt ons een ruimere visie op openbare orde en veiligheid wenselijk. Het huidige denken staat nog sterk in het teken van de aanslagen die aan het begin van het millennium werden gepleegd. Daardoor raakten zowel overheden als burgers gefocused op het uitsluiten van elk risico. Dit streven is soms op zijn plaats, maar er zijn ook gebieden waar dit type denken zijn grenzen bereikt (stelling 5-6). Ten derde noemen we enkele verbeteringen op organisatorisch gebied. Het spreekt voor zich dat een adequaat beleid inzake openbare orde en veiligheid een deugdelijke organisatie vereist. Feit is echter dat de overheid door de snelle expansie van sociale

¹⁹ Zie de literatuur die in Bijlage 7 wordt genoemd onder de kopjes 'Aansturing van professionals' en 'Publieke gezagsdragers'

media ook op dit gebied voor nieuwe uitdagingen zal komen te staan. Welke lessen kunnen wij leren uit datgene wat er in Haren is gebeurd en tot welke aanbevelingen leidt dit? (stelling 7-8). Ten slotte heeft alles geen als het niet in zichtbaar handelen van bestuurders tot uitdrukking komt. We stellen vast dat de geloofwaardigheid van het bestuur in Haren een flinke deuk heeft opgelopen heeft. Hoe kan het vertrouwen tussen bestuur en burgerij worden hersteld? (stelling 9-11)

Stelling 1

Het monitoren van sociale media heeft geen betekenis wanneer het als een technisch vraagstuk wordt gezien. Het moet betrokken worden op de leefwereld van jongeren.

Het is de hoogste tijd dat bevoegde instanties het berichtenverkeer gaan monitoren vanuit de vraag waar, wanneer en hoe bepaalde risico's voor de openbare orde optreden. We moeten wel beseffen dat zich hierbij een groot aantal nieuwe vragen opdringen. Bijvoorbeeld de vraag bij welke instanties die bevoegdheid ligt en hoe men de risico's definieert. Het vooronderstelt verder dat de politie qua expertise voldoende vertrouwd is met de wereld van sociale media om redelijk betrouwbare voorspellingen te doen. Het moeilijkste is wellicht nog dat men in staat moet zijn om onderscheid te maken tussen een grap en een serieus gevaar. Zo troffen onze studenten bij hun analyse van het berichtenverkeer op Facebook de volgende regel aan: 'We gaan Haren vernietigen!' Gaat het daarbij om louter joligheid of wordt er een aanslag voorbereid? Het is duidelijk dat men deze vragen niet op een louter technische wijze kan beantwoorden. Men zal ook sociaal-culturele kennis moet hebben van datgene wat jongeren op sociale media beweegt.

Stelling 2

Bij het inschatten van risico's kan de ervaringskennis van uitvoerende professionals op een meer volledige wijze worden benut.

De relevantie daarvan bleek ons uit het gesprek dat wij hadden met een medewerker van de NS die een uitgewogen beeld kon geven van de jonge reizigers die hij in een trein naar Haren waargenomen had. Hij maakte niet alleen onderscheid tussen soorten jongeren (studenten, voetballiefhebbers) maar ook tussen de toestand waarin ze verkeerden (dronken, opdringerig, jolig) en de risico's die hij daarbij aanwezig achtte (omslaan van de stemming, bewuste raddraaiers). Deze vorm van kennis is moeilijk te objectiveren. Ze komt voort uit jarenlange omgang met dit soort groepen en is van groot belang voor een adequate taxatie van risico's. Soortgelijke waarnemingen werden door journalisten gedaan. Zij namen op de hoek van de Stationsweg en de Jachtlaan het aangroeien van de menigte waar. Ze signaleerden rond 19.00 uur dat de stemming veranderde en dat het beter was als de politie tot ingrijpen over zou gaan. Dit soort observaties zou een meer prominente rol bij het beleid van de overheid moeten krijgen. Dat staat op gespannen voet met de gewoonte van bestuurders om vooral vanuit formele regels en procedures te kijken. Voor een juiste inschatting van de risico's is plaatselijke waarneming even belangrijk als algemene richtlijnen.

Stelling 3

Een bestuur dat wil begrijpen wat er maatschappelijk gebeurt, houdt rekening met de waarnemingen die burgers doen. Ook wanneer die waarnemingen weinig rationeel lijken.

Burgers hebben zich in meerdere hoedanigheden bij de gemeente Haren aangediend: als ouders die bezorgd waren over de veiligheid van hun kinderen, als ondernemers die wilden weten wat de gemeente ging doen en sommigen omdat ze voorstellen voor een alternatief feest hadden. De vraag is hoe men dit optreden apprecieert.

Een extreme visie is dat deze burgers onvoldoende verstand van openbare orde en veiligheid hebben en dat hun vragen, suggesties of initiatieven geen toegevoegde waarde hebben. Bezien vanuit de systeemwereld kan dat kloppen. Maar men kan de zaak ook anders opvatten en stellen dat deze burgers vanuit hun betrokkenheid wel degelijk iets bijdragen. Ofwel omdat ze iets op het internet hebben gezien wat professionals over het hoofd zagen, ofwel omdat ze zich wilden inzetten voor de publieke zaak, ofwel omdat ze twijfels hadden bij het beleid van de plaatselijke overheid. Wij zeggen niet dat men al deze burgers aan het woord moet laten voordat men op de crisis reageert. Daarvoor is vaak geen aanleiding en het kost ook teveel tijd. Maar het bestuur mag zich wel afvragen wat deze burgers beweegt, op welke punten hun waarnemingen iets toevoegen en op welke manier ze een eigen rol kunnen spelen bij de voorbereidingen die de gemeente zelf treft.

Stelling 4

Films en andere vormen van maatschappelijke verbeelding dragen bij aan ons begrip van de realiteit. Vooral waar het om de belevingswereld van maatschappelijke actoren gaat.

Het is al vaker betoogd dat deze een relevante bron van informatie kunnen vormen. Zo zijn er in de VS geruime tijd voordat de stad New York door de aanslagen van 2001 getroffen werd meerdere films uitgebracht die over een vergelijkbare catastrofe gaan. Ofschoon we deze films geen voorspellende waarde mogen toekennen, geven ze wel zicht op de 'state of mind' die bij zo'n ramp aan de orde is. Daarbij kan het om de daders gaan maar ook om het publiek of om de 'state of mind' van bepaalde gezagsdragers. Wat dat betreft nam men de film Project X in Haren eigenlijk te letterlijk. Men zag dat het huis van Merthe werd bedreigd en ging over tot het beveiligen ervan. Bijgevolg was je op 21 september bijna nergens veiliger dan in dat pand. Wat men minder goed begreep, was dat de film vooral een 'state of mind' van de betrokken jongeren liet zien. Ze demonstreerde een bepaalde humor die de gevestigde orde ondermijnt en waarbij de gezagsdragers onbewust het script van dit genre volgen door op grappen te reageren met een rampenplan. Anders gezegd: zelfs als de overheid voor een serieuze aanpak kiest, moet ze rekening houden met de stemming van een feestende menigte en beseffen dat een ouderwets soort gezagsuitoefening gemakkelijk een valkuil wordt.

Stelling 5

We zijn in Nederland toe aan een nieuwe balans tussen veiligheid en speelruimte. Dat geldt met name voor de manier waarop we met jongeren omgaan.

We hebben al gewezen op de tendens om menselijke gedragingen in het algemeen en die van jongeren in het bijzonder steeds vaker aan vormen van regulatie te onderwerpen. Zowel gewone burgers als professionals moeten zich meer en meer verantwoorden in de hoop dat het optreden van risico's wordt gereduceerd. Tegelijkertijd hebben velen de behoefte om zich in het weekend of hun vrije tijd (en soms gewoon midden in de week) over te geven aan allerlei vormen van 'wild' gedrag en zo tijdelijk voorbij te gaan aan gangbare maatschappelijke normen. Het is niet uitgesloten dat die twee tendensen bij elkaar horen en dat een moderne samenleving die sterk inzet op regulatie en reductie van risico's daarmee ongewild nieuwe gevaren genereert. In elk geval moeten overheden goed nadenken over de balans. Ze moeten zich niet voor het karretje laten spannen van allen die uit politieke, professionele of morele motieven op een maximalisatie van de veiligheid inzetten. Want dit wordt op den duur onleefbaar. Van de andere kant mag men de zaak evenmin op zijn beloop laten erop vertrouwend dat de 'wisdom of the crowds' min of meer van zelf haar werk doet. Dus opnieuw nadenken over het samengaan van regulatie en loslaten. Daarbij valt wellicht te leren van de manier waarop men tegenwoordig grootschalige muziek- en dansfestivals organiseert. Deze vinden plaats binnen een afgeschermd gebied waar men scherp op bezoekers selecteert. Eenmaal binnen geniet de bezoeker andere vrijheden dan gebruikelijk. Maar wie zich daarbij misdraagt wordt door de beveiliging eruit gezet en komt er niet meer in. Deze combinatie van strakke handhaving aan de deur en een relatief grote tolerantie binnen de hekken, kan ook voor overheden een interessante denkwijze zijn.

Stelling 6

Wie over openbare orde nadenkt, moet zich ook buigen over de vraag wat de eigen inbreng van burgers, ondernemers en andere maatschappelijke actoren zou kunnen zijn.

Uit het gebeuren in Haren blijkt dat zij op meerdere punten een actieve rol speelden. Bijvoorbeeld als ouders die met hun kinderen spreken over de vraag of ze naar het feest toe gaan. Maar het gesprek zou ook kunnen gaan over de vraag op welke leeftijd er met het drinken van alcohol begonnen wordt of over de manier waarop ouders, overheid en supermarkt elkaar op dat punt kunnen helpen. Gaat een gemeente volledig mee in de Nederlandse feestcultuur of houdt ze bepaalde grenzen aan? Zo ja, waar liggen deze grenzen dan en op welke manier gaat men ze handhaven? Dat er bij dit gesprek een aantal normatieve of politieke motieven aan bod komen, is onvermijdelijk. Maar dat is geen reden om het gesprek niet aan te gaan. Juist wanneer men (zoals in Haren het geval is) te maken heeft met relatief hoog opgeleide ouders die allemaal hun eigen wijsheid in brengen kan het bestuur daarmee zijn voordeel doen. In elk geval is het niet juist om de verantwoordelijkheid uitsluitend te leggen bij de overheid. Laten ouders en ondernemers vooral met de overheid meedenken en laat de overheid serieus ingaan op datgene wat er vanuit het publiek naar voren wordt gebracht. Overigens zal de betekenis van dit type gesprek de komende jaren alleen maar toenemen. Er is inderdaad sprake van een 'kanteling' waarbij maatschappelijk initiatief door de overheid omarmd wordt. Dat kan niet zonder een nieuwe denkwijze over het samenspel van overheid en burgers, een vorm van democratische afstemming die wezenlijk verder gaat dan het houden van periodieke verkiezingen.

Stelling 7

Als de situatie ingewikkeld en de voorbereidingstijd beperkt is, moet men de hulp inroepen van mensen die ervaring met een vergelijkbare situatie hebben opgedaan

Het signaleren van riskante verschijnselen in de sociale media of het raadplegen van burgers maar ook het opstellen van een plan A alsmede een plan B, het uitwerken van scenario's en het communiceren van de maatregelen, dat alles kost onvermijdelijk tijd. Van de andere kant illustreren de rellen in Haren dat er soms maar heel weinig tijd beschikbaar is. In feite werden al deze stappen binnen een of twee dagen gezet. De moeilijkheid is dat flashmobs zich per definitie onverwacht aandienen en dat er dus altijd onvoldoende voorbereidingstijd zal zijn. Wij kunnen dit probleem niet door middel van een aanbeveling oplossen. Wel denken we dat het bij onverwachte en complexe situaties vooral op twee dingen aankomt: het vermogen om te improviseren gegeven de ontwikkeling die zich voltrekt en de aanwezigheid van mensen die eerder ervaring met dergelijke situaties hebben opgedaan. In elk geval zou men voorzichtig moeten zijn met protocollen of gedetailleerde draaiboeken waarin het optreden van uitvoerende professionals van stap tot stap wordt vastgelegd. De ervaring leert dat crisisverschijnselen en rampen zich maar tot op zekere hoogte laten managen. Er is bij dit soort incidenten wel behoefte aan leiderschap maar centrale aansturing roept juist extra problemen op. Beter is het te volstaan met een beperkt aantal vuistregels die duidelijk naar het publiek gecommuniceerd worden en waarbij de mensen die het werk moeten doen voldoende ruimte te krijgen om naar bevind van zaken te handelen.

Stelling 8

Voor een adequate omgang met sociale media moet de overheid zowel de expertise als het engagement van jongeren verwelkomen

Wij stellen voor dat de overheid jongeren uitnodigt om hun eigen ervaring met of belangstelling voor sociale media in te zetten voor de publieke zaak. In het geval van Haren bleek dat het niet zelden de kinderen waren die hun ouders op de hoogte brachten van de ontwikkelingen rond Project X en dat die ouders vervolgens met de overheid in contact traden. De vraag is waarom we dat niet vaker zouden doen zodat jongeren een eigen inbreng

krijgen bij het monitoren van de nieuwe media. Overigens zou dat een beter samenspel vergen tussen politie, ouders en onderwijsinstellingen waar zulke ontwikkelingen het gesprek van de dag vormen. Dat volwassenen in deze wel degelijk een rol van betekenis hebben, blijkt ook uit het deelrapport De weg naar Haren. Daar lezen we dat verreweg de meeste feestgangers, scholieren of studenten waren die nog thuis woonden. Zij trokken zich het oordeel van ouders en politie over eventuele deelname aan het feest aan. Een dergelijk samenspel lijkt dus gepast maar het is onmogelijk zolang er inderdaad twee werelden blijven die weinig met elkaar uitwisselen. Laten we daarom een poging doen om de kloof tussen de systeemwereld van de overheid en de leefwereld van jongeren te overbruggen door jongeren een actieve rol te geven bij de voorbereiding of vorming van het overheidsbeleid op dit gebied.

Stelling 9

Bij verstoring van de openbare orde moet de overheid niet alleen volkomen helder zijn over de door haar genomen maatregelen maar ze moet ook dienovereenkomstig optreden.

Voor de bewoners van Haren zijn de gezagsdragers hun geloofwaardigheid kwijt. Dat komt niet alleen doordat ze in onvoldoende mate tegemoet kwamen aan verwachtingen van de burgerij maar ook omdat ze weinig terecht brachten van de maatregelen die ze zelf afkondigden. De aard van die plannen werd samengevat in de formule die de burgemeester verschillende keren heeft herhaald: er zou in Haren geen feest plaatsvinden. Dat wekte bij veel ondernemers en burgers in Haren de verwachting dat de overheid zou optreden om te zorgen dat het feest inderdaad niet door zou gaan. Maar in de praktijk kwam daarvan weinig terecht. Geen wonder dat velen het gemeentebestuur een gebrek aan daadkracht en duidelijkheid voor de voeten wierpen. Daar ligt dus een evident verbeterpunt. Als de gemeente een alcoholverbod afkondigt moet ze ervoor zorgen dat het gehandhaafd wordt. Wie even stil staat bij de dubbelzinnige formule van een 'genuanceerd alcoholverbod' (dat op 21 september was ingesteld) beseft dat er qua duidelijkheid nog wat te winnen valt. Van de andere kant moet men ook oppassen voor een overreactie. Toen er een week na de rellen in Haren berichten over een Project X feest in Arnhem opdoken, stelde het bestuur meteen een aantal wegblokkades in. Een belangrijk punt is evenwel dat het publiek aan de maatregelen ziet dat het voor de bestuurders om een serieuze zaak gaat. Anders gezegd: geloofwaardigheid verdient een bestuur niet zozeer door het meedelen van een aantal besluiten of voornemens, maar vooral door op basis daarvan consequent te handelen.

Stelling 10

Ordeverstoringen-nieuwe-stijl hebben ook gevolgen voor de media. Ze moeten zich bezinnen op de rol die ze gewild of ongewild in een nieuwe realiteit spelen.

Het is evident dat burgers krant, radio, televisie en andere media nodig hebben om te weten wat er in de maatschappij speelt. Ze moeten en willen op de hoogte worden gebracht als zich in een zekere plaats ongeregelheden voordoen. Maar het sturen van verslaggevers die het wangedrag ter plaatse gretig vastleggen, die glunderend vragen of er nog meer mensen naar de plek des onheils gaan of die jongeren ertoe aanzetten om voor de camera iets gek te doen – dat is weer het andere uiterste. Tussen deze twee extremen van koele distantie en opgewonden deelname bevindt zich een glijdende schaal en ergens dient er een grens te zijn. Er zou onder journalisten meer debat moeten ontstaan over de vraag wat men nog wel en wat men niet meer als verslaggever mag doen om te voorkomen dat de media een onderdeel worden van de realiteit die zij verslaan. Het stimuleren van dat debat lijkt ons geen taak voor overheid of burgers maar voor de beroepsgroep zelf. Men zou een functie als de ombudsman, die bij enkele landelijke kranten inmiddels goed functioneert, ook bij andere media kunnen toepassen en verder kunnen uitbouwen. Dat stimuleert journalisten en programmamakers om beter na te denken over de stijl waarin en de toon waarop zij de gebeurtenissen verslaan, ook wanneer het om dramatische gebeur-

tenissen gaat. Verder zou men kunnen stil staan bij de vraag welke berichten een hoge graad van besmettelijkheid hebben in die zin dat ze onbedoeld tot imitatiegedrag leiden. Mocht nader onderzoek uitwijzen dat dit soort berichten inderdaad bestaan, dan lijkt een terughoudende opstelling aan de kant van de media een integraal onderdeel van goede beroepsuitoefening. De keuze om domweg geen aandacht te besteden aan een bepaalde gebeurtenis of handeling is – gezien vanuit de burgerij – soms heel goed te verantwoorden.

Stelling II

Hoewel de burgers van Haren alle reden hebben om boos te zijn, zou een dosis noordelijke nuchterheid bij het verwerken van deze pijnlijke gebeurtenissen helpen.

Het staat als een paal boven water dat vele bewoners van Haren door de gebeurtenissen van 21 september 2012 ernstig gedupeerd raakten. Sommigen doordat ze letterlijk schade hebben geleden, anderen doordat ze enorm geschrokken zijn en vrijwel iedereen doordat het vertrouwen in de overheid zwaar is geschokt. Bovendien beperkt die schok zich niet tot (de omgeving van) Haren. Miljoenen Nederlanders hebben gezien hoe een welvarende gemeente binnen enkele uren in een puinhoop kon veranderen. De vele malen herhaalde tv-beelden over plundering en in brand gestoken auto's spraken voor zich. Als iets zo verschrikkelijks in het veilige Haren kan gebeuren, hoe erg is het dan niet in de rest van Nederland? Deze bange vraag heeft velen door het hoofd gespoekt en niet ten onrechte. Burgers verwachten immers dat de overheid hen beschermt tegen dit soort onlusten en in zoverre was met 'Haren' ook de geloofwaardigheid van de nationale overheid in het geding. Daarom is er een zeer gedegen onderzoek gedaan en de uitkomsten ervan worden bij deze aan de burgerij van Haren voorgelegd. Onze rapportage bevat, naast vele kritische bevindingen, ook zaken die men als goed nieuws kan betitelen. De rellen waren niet het resultaat van een boosaardig plan. Het gaat om een uit de hand gelopen feest. Inderdaad vreselijk uit de hand gelopen, maar niettemin het gevolg van fouten en tekortkomingen die min of meer toevallig bij elkaar kwamen. Vandaar dat wij de metafoor van een overstroming hebben gebruikt. Er moet veel aan het onderhoud van bepaalde dijken gedaan worden en het kan geen kwaad om nog een kritisch te kijken naar het dijkenstelsel in zijn geheel. Maar het zou goed zijn als de bewoners van Haren zich niet lieten meeslepen door een al te grote achterdocht die bij collectieve trauma's zo vaak opgeld doet. Laten we beseffen dat het veel erger had kunnen aflopen en dat Haren, gegeven de intensiteit van het geweld, door het oog van de naald gekropen is.

Langs deze lijnen hopen wij aan alle betrokken partijen inzicht te bieden in de factoren en maatschappelijke achtergrond die aan de rellen van 21 september 2012 in Haren bijdroegen. Er is veel om van te leren, vooral voor mensen die het in de toekomst beter willen doen. Wie liever naar het verleden kijkt om te zoeken naar een zondebok zal in deze rapportage heus wel bepaalde argumenten voor zijn of haar stellingname aantreffen. Maar het is niet de geest van waaruit we deze analyse hebben gemaakt.

Bijlage 1

Clash tussen fantasie en realiteit

Een empirische studie van de jongeren-

cultuur, tegen de achtergrond van

Project X Haren

Martijn Lampert
Research Director
30 januari 2013

Inhoud

1. Wat motiveert de nieuwe generatie?	157
2. Onderzoek van waarden	157
3. Generaties en maatschappelijke verandering	158
4. Opmars van de B.V. IK	159
5. Zicht op jongerencultuur	159
• De kracht van de verbeelding	
• Expressief en visueel	
• Op zoek naar grenzen	
• Nieuwsgierig en flexibel	
6. Verschillen tussen jongeren	162
7. Behoefte aan tegenwicht volwassenen	163
8. Groeiend belang verbeelding en geweldsfascinatie in samenleving	163
9. Omgaan met Dionysische cultuurkenmerken	164
10. Implicaties voor bestuurders en gezagsdragers	165
Bronnen	167
Bijlage onderzoeksuitkomsten	

1. Wat motiveert jongeren van nu?

Jongeren groeien in deze tijd op in een belevingscultuur. Het lijkt zo vanzelfsprekend en het wordt vaak gezegd, maar wat houdt dat precies in? Hoe komt deze tot uiting in motivaties en drijfveren van jongeren en hoe kunnen deze worden geduid? Welke subgroepen zijn er te onderscheiden? In opdracht van de Commissie Haren heeft Motivaction een nadere analyse van jongeren van 15 - 25 jaar uitgevoerd op basis van het Mentality- onderzoeksprogramma naar waarden en leefstijlen. Het doel van dit empirische essay is om een scherper zicht te krijgen op motivaties en drijfveren van de jongeren van nu, in de context van bredere sociaal-culturele ontwikkelingen bij de bevolking.

De wereld van veel bestuurders staat op een te grote afstand van de jongerencultuur (en zeker van de straatcultuur) om effectief te kunnen zijn in beleid en communicatie met jongere doelgroepen. Vaak wordt door bestuurders eenzijdig en idealistisch of juist repressief gekeken naar jongeren, terwijl een scherpe blik met aandacht voor zowel mooie alsook zorgelijke kanten van de jongerencultuur meer recht doet aan de realiteit. De gerichtheid op kicks en sensatie die zichtbaar is bij jongeren is van alle tijden. Maar dat wil niet zeggen dat er niets nieuws onder de zon is en je jezelf als bestuurder of gezagsdrager bij excessen kunt beperken tot beproefde recepten uit het verleden. De maatschappij is volop in verandering. Door middel van onderzoek naar waarden kan onder de oppervlakte worden gekeken en komen nuances en behoeften naar voren die vaak over het hoofd worden gezien. De inzichten uit dit onderzoek zijn behulpzaam om de jongerenhype Project X Haren en de daaruit volgende escalatie en rellen die op 21 september 2012 in Haren hebben plaatsgevonden te begrijpen en in een bredere context van maatschappelijke verandering te plaatsen.

2. Onderzoek van waarden

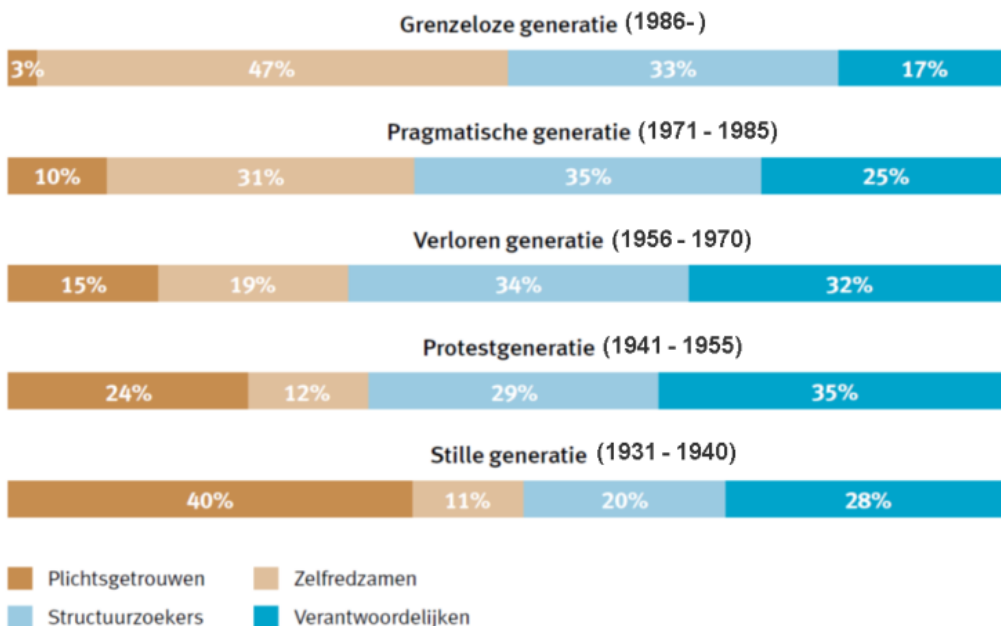
Sinds 1997 voert onderzoeksbureau Motivaction jaarlijks een uitgebreid onderzoek uit naar de waarden van Nederlanders. Op basis van het Mentality-onderzoek wordt de kijk op het leven van groepen burgers en consumenten nauwgezet in kaart gebracht en geduid. Het onderzoek omvat een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden. Een deel van het onderzoek bestaat uit een schriftelijke vragenlijst die jaarlijks wordt afgenomen onder representatieve steekproeven van minimaal 1250 Nederlanders van 15-80 jaar. De respondenten worden in -vooraf random geselecteerde- gebieden aan huis benaderd door een interviewer, waarbij quota worden gehanteerd voor opleiding, leeftijd, geslacht en sociale klasse. De vragenlijst bevat naast sociaal-demografische gegevens ook een omvangrijke set waardenstellingen. Hierdoor wordt het mogelijk om uitgebreide analyses te maken van de waardenprofielen van specifieke groepen burgers en consumenten. De inzichten uit het onderzoek worden ingezet voor de beantwoording van communicatie- en beleidsvraagstukken op diverse terreinen. Op het gebied van de openbare veiligheid zijn de inzichten in de afgelopen jaren mede ingezet voor de duiding van de rellen bij de huldiging van Ajax in 2011 en de rellen in Utrecht Ondiep.

Op basis van het Mentality-onderzoek zijn diverse Motivaction-publicaties verschenen, waaronder in 2009 en 2011 twee opeenvolgende boeken over de *grenzeloze generatie*. Naar aanleiding van deze publicaties heeft Gabriel van den Brink contact opgenomen voor een nadere analyse van attitudes en waarden van jongeren van 15-25 jaar ten behoeve van de Commissie Haren. Voor deze analyse is gebruikgemaakt van de samengenummen metingen van 2008 tot en met 2011. De geanalyseerde dataset bevat in totaal 5106 respondenten van 15-80 jaar, waaronder 873 jongeren van 15 -25 jaar.

Daarnaast is gebruikgemaakt van een onderzoek naar waarden dat in juni 2012 is gehouden in het online StemPunt-panel van Motivaction onder 3212 respondenten van 15-70 jaar, waaronder 346 jongeren van 15-25 jaar.

3. Generaties en maatschappelijke verandering

In de publicaties over de grenzeloze generatie is gebruikgemaakt van de generatie-indeling van de socioloog prof. Henk Becker. In onderstaand figuur is het zogeheten burgerschapsstijlenprofiel weergegeven van de generaties die hij onderscheidt, met daaraan door Motivaction toegevoegd de grenzeloze generatie die na 1986 is geboren. In het waardenonderzoek van Motivaction worden acht Mentality-milieus onderscheiden op basis van overeenkomstige waarden en drijfveren. Deze 8 groepen zijn teruggebracht tot vier burgerschapsstijlen op basis van hun houding ten aanzien van samenleving en overheid: plichtsgetrouwen, structuurzoekers, verantwoordelijken en zelfredzamen. In de figuur valt op dat de plichtsgetrouwe groep Nederlanders sterk afneemt naarmate de generatie later is geboren. De gestage individualisering bij de jongere generaties is duidelijk zichtbaar. Dit heeft onder meer tot gevolg dat autoriteit al geruime tijd niet meer als vanzelfsprekend wordt geaccepteerd. Voor een deel zijn deze patronen te verklaren vanuit de formatieve periode van de betreffende generatie. De maatschappelijke omstandigheden en het opvoedingsklimaat waarin jongeren nu opgroeien zijn fundamenteel anders dan ten tijde van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog. De afkalvende plichtsgetrouwheid is al enkele decennia een maatschappijbreed verschijnsel dat samenhangt met processen als individualisering, ontkerkelijking en de opkomst van een permissieve samenleving. Deze ontwikkeling is volop zichtbaar in het onderwijs, de publieke ruimte, op de sportvelden, op de werkvloer, in de opvoeding, et cetera.

4. Opmars van de B.V. IK

Het ligt niet in de lijn der verwachting dat de plichtsgetrouwheid weer sterk zal terugkomen naarmate de jongere generaties ouder worden. De samenleving is grondig veranderd. Ook is er geen sprake meer van een generatieconflict en het onderhandelingshuishouden is opgekomen. Opvallend is dat de jongste generatie bestaat uit 2 hoofdstromen: de zelfredzamen en structuurzoekers. Wanneer jongeren van nu worden vergeleken met jongeren van ruim 10 jaar geleden dan valt op dat de groep zelfredzamen is gegroeid en de groep verantwoordelijken is afgenomen: de B.V. IK is in opmars. Bij de protestgeneratie is juist de groep verantwoordelijken het grootste segment en bij de verloren en de pragmatische generatie vertegenwoordigen de structuurzoekers de omvangrijkste groep. Voor een deel zal dit leeftijdsgebonden zijn, het tijdsgewricht waarin men opgroeit laat daarnaast ook duidelijke sporen na. Jongeren zijn adaptief en groeien op in een prestatiesamenleving, in een tijd waarin de verzorgingsstaat wordt ontmanteld. Dit betekent dat je maar beter een zelfredzame instelling kunt ontwikkelen om verder te komen in het leven en je eigen boontjes te kunnen doppen. De zelfredzamen onder de jongeren zijn daar weer beter voor toegerust dan de structuurzoekers, die meer begeleiding en duidelijkheid van volwassenen vragen en vergen om verder te kunnen komen.

Veel van je waarden krijg je in de formatieve periode mee vanuit de opvoeding, peers en het onderwijs. De cultuur van opvoeden, opgroeien en onderwijzen is gedurende de afgelopen decennia ingrijpend gewijzigd. De grenzeloze generatie is voornamelijk opgevoed door ouders uit de verloren generatie en uit de protestgeneratie, en zij waren op hun beurt weer een stuk minder plichts- en gezagsgetrouw ingesteld dan hun ouders uit de generaties van voor de Tweede Wereldoorlog. Het onderhandelingshuishouden is opgekomen: over grenzen kan worden gepraat. Ook het schoolstelsel heeft ingrijpende veranderingen doorgemaakt, van klassikaal hiërarchisch naar het competentiegerichte leren (dat nu weer ter discussie staat) en mega-scholengemeenschappen. De jongste generatie is in sterke mate de "spiegel van de tijdgeest": zij zitten nog in hun formatieve levensfase, absorberen alle indrukken ten volle en lopen vaak voorop in nieuwe trends en ontwikkelingen.

5. Zicht op jongerencultuur

In de volgende paragrafen wordt het sociaal-culturele profiel van jongeren van nu op vier gebieden beschreven. Er is, gezien het studieonderwerp van de Commissie Haren, een keuze gemaakt voor een analyse van gebieden die raken aan de belevingscultuur. In de bijlage zijn een aantal uitsplitsingen van onderliggende stellingen per leeftijdscategorie opgenomen.

De kracht van de verbeelding

Een belangrijk verschil in het denken tussen jong en oud is zichtbaar bij de perceptie van de werkelijkheid. Voor jongeren van 15-25 jaar is de wereld van de verbeelding sterker aanwezig dan bij oudere groepen. Dromen en fantasieën zijn voor jongeren belangrijke drijfveren en zij houden er meer dan oudere leeftijdsgroepen van om te ontsnappen aan de realiteit van alledag. Daarbij komt dat jongeren vaker aangeven wel eens het idee te hebben dat het leven een droom is. Zij geloven vaker dat bewustzijn ook los van een lichaam kan bestaan. De scheidslijn tussen droom en realiteit, wat fictie is en wat echt, is minder duidelijk aanwezig bij jongeren dan bij oudere leeftijdsgroepen. Perceptie en realiteit lopen voor hen sterker door elkaar heen; jongeren zijn het beduidend vaker dan

ouderen eens met de stelling dat hoe je de werkelijkheid ziet en ervaart ook bepaalt wat er met je gebeurt.

Jongeren van nu zijn opgevoed in een tijd waarin de technologie volop mogelijkheden biedt om aan de werkelijkheid te ontsnappen en om een andere bril op te zetten. Televisiekijken is al decennialang de meest populaire activiteit in de vrije tijd en Nederlanders brengen ook veel tijd door achter het scherm van computer, tablet of smartphone. Gaming is een favoriete activiteit van veel jongeren, de films worden steeds realistischer en met 3D wordt de filmbeleving steeds levensechter. Op sociale netwerken zoals Facebook en Hyves scheppen veel jongeren en ouderen een beeld van zichzelf en verdiepen zij zich in het digitale leven van degenen in het netwerk. Door het intensieve gebruik van foto's en filmpjes lopen realiteit en verbeelding letterlijk door elkaar heen. De realiteit is maar hoe je het ziet en je kunt erover discussiëren, en dat is beduidend anders dan de realiteitsperceptie van veel ouderen, die in hun opvoeding leerden dat de realiteit werd bepaald door autoriteiten, je er niets aan kon veranderen en dat je je daarnaar maar moest schikken. De mediatisering, gamification, de positieve psychologie, individualisering en de opkomst van het onderhandelingshuishouden hebben bijgedragen aan een verandering van de realiteitsperceptie die het sterkst zichtbaar is bij jongeren, die toch al gevoeliger zijn voor dromen en fantasieën dan ouderen. Het is maar hoe je het ziet.

Expressief en visueel

Jongeren zijn sterk visueel ingesteld. Uit het onderzoek blijkt dat zij er beduidend meer dan ouderen van houden om op te vallen, om naar zichzelf te kijken en door anderen te worden bekeken. Het is een kwestie van bekijken en bekeken worden; in het uitgaansleven, op internet en op school. Ook willen jongeren veel vaker beroemd zijn en bewonderd worden dan ouderen. Jongeren begrijpen het veel beter dan ouderen dat mensen filmpjes van hun eigen prestaties op het internet zetten. Gezien worden is in deze tijd voor jongeren van eminent belang; het betekent dat je bestaat en ertoe doet. Jongeren groeien op in een beeldcultuur, waarin symboliek en expressie een sleutelrol spelen. De uitdrukking doe maar gewoon gaat niet (meer) op, het gaat in deze tijd juist om opvallen en bijzonder zijn.

Op zoek naar grenzen

Jongeren zijn beduidend meer risicozoekend ingesteld dan oudere groepen. De helft geeft aan van tijd tot tijd graag dingen te doen die eigenlijk risicovol zijn. Ze geven vaker aan voor de spanning soms dingen te doen die tegen de regels zijn en zien zichzelf vaker dan oudere groepen als spanningszoeker. Het idee van een regelmatig leven wordt door hen eerder als benauwend gezien.

Jongeren van 15-25 jaar vinden het vaker dan oudere groepen acceptabel dat mensen af en toe lichamelijk geweld gebruiken en geven vaker aan dat geweld op een prettige manier spannend kan zijn. Ook ten aanzien van geweld op televisie verschillen de meningen tussen jong en oud. Jongeren vinden beduidend minder vaak dan ouderen dat het geweld op tv beperkt moet worden en geven vaker aan te houden van films waarin lichamelijk geweld wordt gebruikt. Kicks en intense belevingen zijn voor hen meer van belang dan voor oudere groepen. Jongeren geven vaker aan ervan te genieten als men zich samen met anderen kan laten gaan in een golf van emoties.

Tegelijkertijd geeft de helft van de jongeren aan in onverwachte situaties vrij snel angstig te reageren en dat is beduidend meer dan bij de oudere groepen. Ook zijn zij sneller uit hun doen. Vaker dan ouderen geven zij aan het maken van een goede keuze uit verschillende mogelijkheden meestal lastig te vinden. Zij zeggen vaker dan oudere groepen de verantwoordelijkheid bij anderen neer te leggen en dat zij zelf liever geen verantwoordelijkheid willen nemen. Daar zijn ze in deze levensfase ook minder aan toe en je hebt er meer levenservaring voor nodig.

Uit het onderzoek blijkt dat jongeren wat minder empathisch ingesteld zijn dan oudere groepen. Ze zijn minder geïnteresseerd in wat anderen beweegt en proberen bij meningsverschillen minder vaak in te voelen hoe de ander tot zijn standpunt is gekomen. Ook geven jongeren vaker dan volwassenen aan dat andere mensen hen snel irriteren en in de weg zitten. Mensen die het met hen oneens zijn vinden zij vaker minder slim dan zichzelf. Empathie en inlevingsvermogen zijn bij veel jongeren nog niet zo sterk in beeld en ontwikkelen zich verder met het groeien van de jaren.

Grensoverschrijding en sensatie zoeken horen bij jong zijn en dat is van alle tijden. Wijs word je met de jaren en het inlevingsvermogen ontwikkelt zich met het groeien van de levenservaring. In een tijdsgewricht waarin de omgangsvormen lossen zijn, de grenzen onduidelijk en onderhandelbaar zijn, ouders hun kinderen op een voetstuk plaatsen en de sociale controle is geërodeerd, is er voor jongeren meer dan voorheen ruimte om te experimenteren met risicovol gedrag, ook al zijn ze vaak nog niet in staat om de volle verantwoordelijkheid daarvoor te dragen.

Nieuwsgierig en flexibel

Jongeren zijn in sterke mate gericht op vernieuwing. Ze hebben meer dan oudere groepen de behoefte om nieuwe dingen mee te maken en beschouwen nieuwe situaties vaker als een uitdaging. Ook geven ze vaker aan de kansen te benutten als er iets nieuws op hun pad komt. Jongeren zijn bovengemiddeld flexibel ingesteld. Ze geven vaker aan zich ook wel anders voor te doen en juist minder vaak dat ze zich ongeacht de situatie altijd op dezelfde manier gedragen. Experimenteren en flexibel omgaan met identiteiten hoort bij jong zijn. Zo zeggen jongeren bijvoorbeeld vaker dan oudere groepen op het werk iemand anders te zijn dan men thuis is.

De nieuwsgierigheid uit zich ook op andere manieren. Jongeren geven vaker aan dat ze het leuk vinden om via internet of televisie een kijkje te nemen in het leven van andere mensen. Tevens zeggen zij meer dan oudere groepen wel te gaan kijken als er iets gebeurt in de buurt. Ook wordt vaker aangegeven dat ze er veel moeite voor te doen om geen enkele afspraak of feest te missen. Ze willen altijd iets leuks te hebben om naar uit te kijken en balen ervan als ze nieuwtjes in hun omgeving hebben gemist. Vaker dan oudere groepen zeggen ze van zichzelf dat ze overal het fijne van willen weten.

De sociale component is voor jongeren van groot belang, ze willen er bij zijn als er iets gebeurt; iets missen als vrienden ergens wel bij zijn is vervelend. Jongeren zeggen vaker bang te zijn om nieuwtjes in de vriendenkring te missen en geven vaker aan het gevoel te hebben dat ze dingen missen als ze niet weten wat hun vrienden doen. Zij geven beduidend vaker dan volwassenen aan dat een mobiele telefoon met internet onmisbaar is. Smartphones, WhatsApp, Facebook, Twitter en Hyves voorzien in basisbehoeften van jongeren aan up to date zijn, contact en connecten.

De sociale netwerken van jongeren zijn van groot belang in de ontwikkeling van de identiteit en wisselen regelmatig van samenstelling, mede onder invloed van de opeenvolging van klassen en scholen, het uitgaans- en verenigingsleven en het internet. Jongeren geven veel vaker aan steeds nieuwe mensen te ontmoeten die tot de vriendenkring gaan behoren en zeggen meer dan ouderen veel tijd te besteden aan het onderhouden van vriendschappen.

De nieuwsgierigheid en flexibiliteit die horen bij het jong zijn komen duidelijk aan de oppervlakte in het onderzoek. De nieuwe technologie faciliteert deze kenmerken in sterke mate en maakt het mogelijk om een veel groter netwerk (zowel fysiek als virtueel) te bestrijken dan voorheen mogelijk was. Jongeren zijn sterk gericht op hypes, zeker als deze in hun eigen vriendenkring worden opgepakt. De radar staat continue op aan in de wens om niets te missen en smartphones bieden daar ook alle mogelijkheden toe.

Naarmate de netwerken meer fluïde zijn en de impulsen via sociale media elkaar sneller opvolgen wordt er een groter beroep gedaan op het vermogen tot het maken van goede keuzes, terwijl uit de eerdere resultaten al bleek dat veel jongeren daar juist moeite mee hebben en in onverwachte situaties sneller uit hun doen zijn dan oudere groepen. Door de hoge mate van nieuwsgierigheid en de neiging tot het opzoeken van grenzen is de kans bij jongeren groter dat zij onbezonnen belanden in lastige situaties, waarin zij achteraf andere keuzes zouden hebben gemaakt.

6. Verschillen tussen jongeren

Jongeren van 15-25 jaar vormen een diverse groep. In de volgende alinea's worden op basis van het Mentality-onderzoek enkele opvallende verschillen beschreven tussen jonge mannen en vrouwen, opleidingsgroepen en de burgerschapsstijlen binnen de groep jongeren van 15-25 jaar.

Jonge mannen zijn meer dan jonge vrouwen op zoek naar spanning en het nemen van risico's. Tevens zijn zij meer dan jonge vrouwen gefascineerd door geweld en het ingaan tegen de regels. Jonge vrouwen daarentegen vinden het leuker dan jonge mannen om via het internet een kijkje te nemen in het leven van anderen en om überhaupt naar anderen te kijken.

Laagopgeleide jongeren willen liever opvallen dan hoogopgeleide jongeren en houden er tevens meer van om naar zichzelf te kijken. Ook spanning zoeken en geweld zijn voor laagopgeleide jongeren belangrijker. Hoogopgeleide jongeren zijn meer empathisch en zelfreflectief ingesteld dan laagopgeleiden. Daarnaast zeggen laagopgeleide jongeren vaker dat er te weinig nadruk gelegd wordt op traditionele waarden en normen en vinden zij het minder vanzelfsprekend dat mannen vrouwelijke eigenschappen laten zien dan hoogopgeleide jongeren.

Als wordt ingezoomd op burgerschapsstijlen blijkt dat de groep structuurzoekers er minder dan de zelfredzamen van houdt om op te vallen en naar zichzelf te kijken. De zelfredzamen zijn meer gefascineerd door geweld, spanning en het nemen van risico's. Zelfredzamen vinden minder vaak dat er te weinig nadruk wordt gelegd op traditionele waarden en normen en de groep structuurzoekers heeft daar juist meer behoefte aan. De groep zelfredzamen wil vaker dan de structuurzoekers wat nieuws meemaken, terwijl de structuurzoekers minder houden van afwisseling en flexibiliteit.

7. Behoeftte aan tegenwicht volwassenen

Veel van de hierboven beschreven kenmerken zijn leeftijdsgebonden. Dat maakt de profielen van jongeren niet minder reëel of relevant in de praktijk van het opvoeden, onderwijzen of het handhaven van gezag in de publieke ruimte. Zeker niet nu de kennis over de hersenontwikkeling zover is geëvolueerd dat duidelijk is dat het brein pas rond het vijftiengste jaar volledig is ontwikkeld en in staat is om gevolgen op de langere termijn te overzien en de impulsiviteit grotendeels voorbij is. Het sociaal-culturele profiel van jongeren doet ertoe in de praktijk van alledag, zeker als het door ontwikkelingen in technologie ruim baan krijgt en een forever-young-cultuur door opvoeders wordt gestimuleerd en geambieerd. Met de overgrote meerderheid van de jongeren gaat het goed en verloopt de weg naar volwassenwording vrij geleidelijk en zonder al te veel excessen. De grenzeloosheid van jongeren heeft twee kanten: de wereld ligt binnen handbereik en je kunt er wat van maken, zeker met de can do mentaliteit die zichtbaar is bij veel jongeren van nu. Aan de andere kant wordt er van je verwacht en gedacht dat je steeds jonger volwassen wordt en in staat bent de juiste keuzes te maken. Dat is niet het geval en een misvatting, zoals ook de resultaten van het onderzoek laten zien. Jongeren verwachten juist duidelijkheid en rolvastheid van volwassenen.

Opvallend is dat jongeren van 15-25 jaar minder vaak dan oudere groepen aangeven moeite te hebben met autoriteit. Zij vinden het vaker normaal om u te zeggen tegen de baas en in het werk behoefte te hebben aan iemand die zegt wat zij moeten doen. Vaker dan oudere groepen vinden zij dat je extra respect moet tonen voor mensen in hogere posities. Ook geven zij meer dan andere leeftijdsgroepen aan het prettig te vinden als er iemand in de groep is die het voor het zeggen heeft. Jongeren zijn vaker van mening dat mensen zich meer naar hun leeftijd moeten gedragen. Dit roept de vraag op of het gezagsprobleem dat zich voordoet in de samenleving wel een probleem van jongeren is, of juist van volwassenen en de cultuur waarin jongeren opgroeien. Opvallend is dat uit de grenzeloze-generatie-onderzoeken blijkt dat jongeren van nu meer dan jongeren van 10 jaar geleden behoefte hebben aan duidelijkheid en begrenzing. De egalitaire je-en-jij cultuur heeft zo zijn voordelen, maar de behoefte bij jongeren aan gezag dat zich explicieter doet gelden is een teken aan de wand. Grenzeloosheid heeft schaduwkanten als je geen maat kunt houden, als je dat niet genoeg hebt geleerd of als je ook niet door je peers wordt afgeremd in de dynamiek die in een groep kan ontstaan. In het proces van keuzes maken, begrenzen van jeugdige overmoed en prioriteiten stellen is de rol van de volwassene, hetzij als opvoeder, politieagent, onderwijzer, trainer, vrijwilliger, bestuurder of passant van doorslaggevend belang.

8. Toenemend belang verbeelding en geweldsfascinatie in samenleving

Jongeren groeien op in een cultuur die onderhevig is aan sociaal-culturele trends. Uit het Mentality-onderzoek blijkt dat enkele van de eerder beschreven kenmerken waarop jongeren zich onderscheiden van oudere leeftijdsgroepen gestaag opkomen in de samenleving als geheel (zie bijlage). Onder meer neemt het belang van de verbeelding toe bij de bevolking sinds 1998. Dromen en fantasieën zijn voor een gestaag groeiende groep Nederlanders belangrijke drijfveren in het leven. Daarnaast geven steeds meer Nederlanders aan te houden van films en televisieprogramma's waarin lichamelijk geweld wordt gebruikt. De steun voor het beperken van geweld op televisie is sinds 1998 geleidelijk afgenomen. Er is sprake van een stijging van het willen opvallen en het graag door anderen bekeken willen worden (gevolgd door een daling sinds 2010, maar dit ligt nog steeds op een hoger niveau dan bij het begin van de meting van deze kenmerken in 2000). Op de bovengenoemde aspecten scoren jongeren beduidend hoger dan oudere leeftijdsgroepen, (zoals in de vorig paragra-

fen reeds beschreven), maar met een grotere gerichtheid op dromen en fantasieën, het jezelf willen onderscheiden door op te vallen en de acceptatie van geweld op televisie schuift de samenleving als totaal in de afgelopen 14 jaar op in de richting van een belevingscultuur. Een forever-young-cultuur dringt in nieuwe gedaanten door in de samenleving en is dit zichtbaar een toenemende oriëntatie op kicks en een veranderende perceptie van fictie en realiteit die gepaard gaat met een grotere nadruk op verbeeldingskenmerken.

9. Omgaan met dionysische cultuurkenmerken

Is wat er zich in Haren in september 2012 afspeelde nieuw? Al sinds de oude Grieken is er sprake van een strijd tussen het Apollinische en het Dionysische in de westerse cultuur. De god Apollo was het symbool van de beheersing, controle, vormgeving en de wet. Hij bracht het licht in de wereld en daardoor ontstond er helderheid, een werkbaar onderscheid en orde. Apollo, de god van de heersende klasse en de gezagsdragers, was vaak in conflict met Dionysos, een god die reeds in vroeger tijden in Griekenland aanwezig was en symbool stond voor het ontembare, irrationele, de vervoering en de voortdurende metamorfose van het leven. Dionysos kent een groot verlangen naar eenheid en contact, stelt de Apollinische orde voortdurend ter discussie en gaat in tegen de heersende ideeën. De Dionysische cultus laat de grenzen tussen het fantastische en het reële vervagen en stond aan de oorsprong van het theater. Het Dionysische heeft een dubbele natuur; kent positieve en negatieve kanten. De vervoering is zowel het fundament van vreugde, bevrijding en feest, als ook van exces, razernij en maatschappelijke ontwrichting. Tegen de tijd dat Dionysos wijselijk was opgenomen tussen de Olympische goden hadden de Grieken hem veranderd. Zijn natuur is in de loop der tijd gehumaniseerd en minder wild geworden. Steden en staten vierden jaarlijkse festivals voor Dionysos als een kalmere god: de gever van wijn, de god van groei en vruchtbaarheid van de natuur en de levensvreugde, waarbij het artistieke en de kunst werden gestimuleerd. De machthebbers hebben de meer gematigde kenmerken van Dionysos omarmd om al te grote excessen te voorkomen.

In de geschiedenis is sprake van een afwisseling tussen meer turbulente Dionysisch en meer kalme, Apollinisch georiënteerde perioden, waarin de heersende klasse respect geniet. Diverse filosofen en sociologen beschrijven in de afgelopen decennia de herintrede van Dionysische kenmerken in de westerse cultuur, waarbij de oriëntatie minder gericht is op een verre toekomst, maar vooral gericht is op het hier en nu waarin het hedonistische en esthetische een belangrijke rol spelen. Uit de resultaten van het Mentality-onderzoek blijkt dat onder jongeren, maar ook breder in de cultuur specifieke Dionysische oriëntaties aanwezig zijn en opkomen. De samenleving heeft zich ontwikkeld van plichtsgetrouw naar assertief en mondig, met een sterke nadruk op esthetiek en beleving. In de meeste gevallen leidt dit niet tot ontwrichting of excessen en er zijn vele manieren gangbaar om het Dionysische te kanaliseren, maar extremen zijn ook zichtbaar, bijvoorbeeld in de rellen die plaatsvonden in Haren. Nu is het de grote vraag wat de consequenties van deze ontwikkelingen zijn voor gezagsdragers en bestuurders anno 2012. Zij kunnen al geruime tijd niet meer vanzelfsprekend op respect van de bevolking rekenen en de verhoudingen zijn ingrijpend gewijzigd. Zijn zij in staat om het Dionysische te kanaliseren en te kalmeren? Metaforisch gezien heeft de aloude strijd tussen Apollo en Dionysos zich in september afgespeeld in een woonwijk in Haren. Weliswaar in zijn razende gedaante, na op zoek te zijn geweest naar een feest dat er niet was en een conflict met het gezag. Het Project X feest dat uitliep op rellen en vernieling is nota bene gestart vanuit een film: de meest geziene hedendaagse vorm van het door Dionysos gestichte theater. Het Dionysische is zichtbaar in extreme zin en de machthebbers hebben wederom grote moeite om met de hedendaagse verschijningsvormen om te gaan.

10. Implicaties voor bestuurders en gezagsdragers

In Haren vond mede als gevolg van de hype rond de film Project X een extreme culminatie plaats van een aantal in dit stuk beschreven kenmerken die bij jongeren bovengemiddeld aanwezig zijn: nieuwsgierigheid, niets willen missen, op zoek gaan naar spanning, kicks en geweldsfascinatie, het door elkaar heen lopen van fantasie en werkelijkheid al dan niet in combinatie met het gebruik van verdovende middelen als alcohol en drugs. De overgrote meerderheid van de jongeren is echter *niet* naar Haren gegaan en is niet meegegaan in de hype. Een kleine minderheid heeft er *wel* voor gekozen om te gaan en een *nog* kleinere groep heeft er voor gezorgd dat het uit de hand liep. Het uit de hand lopen kan meerdere effecten hebben. Enerzijds zijn mensen zich er steeds meer van bewust dat het in Haren veel te ver is gegaan, anderzijds is er mogelijk een kleine groep die zich hierdoor juist aangetrokken voelt.

Voor bestuurders betekenen de resultaten en trends uit dit onderzoek dat het steeds meer van belang wordt om de dionysische kenmerken in de (jeugd)cultuur te begrijpen en te kunnen kanaliseren in een constructieve richting. In de publicaties over de grenzeloze generatie worden diverse aanbevelingen gedaan voor opvoeders, onderwijzers en werkgevers over de omgang met jongeren van nu in brede zin. Enkele van deze aanbevelingen (die deels ook van alle tijden zijn) zijn op hun plaats voor gezagsdragers en bestuurders. Gewoon zeggen waar het op staat en het bieden van duidelijkheid aan jongeren zijn van groot belang. Veel gezagsdragers en opvoeders zijn verleerd om de confrontatie aan te gaan en zijn bang dat ze het contact verliezen als ze te zeer confronteren of zaken verbieden. Ook de erosie van de sociale controle draagt bij aan een cultuur waarin mensen niet meer weten hoe elkaar aan te spreken op een constructieve manier. Daarbij komt dat er een grote afstand bestaat tussen de werelden van het gezag en de bestuurskamer en de wereld thuis, op school en op straat en dit kan zorgen voor een onproductieve cultuurschok bij jongeren, maar ook bij gezagsdragers en bestuurders. Je kunt er als bestuurder met een verantwoordelijke burgerschapsstijl niet vanuit gaan dat je met een beroep op het gezonde verstand van burgers kunt volstaan. Bestuurders geven vaak blijk van een Apollinische bias in het denken. Geweld tegen hulpverleners, op het sportveld of rellen zoals in Haren laten zich niet zomaar en alleen met het gezonde verstand verklaren. Ook in bredere zin is dit zichtbaar in de samenleving. Soms wordt er van jongeren gedacht dat ze al vroeg wijs en volwassen zijn, maar dat is vaak niet het geval, zeker als ze zich in een onverwachte situatie tussen andere jongeren bevinden. Jongeren zijn zelf vaak expliciet in hun taal en vragen om contact en duidelijkheid: bied dat dan ook, ben glashelder in wat kan en wat niet kan en blijf de kaders aangeven. Echter, een eenzijdige aanpak vanuit een Apollinisch paradigma van handhaving, wet en gezag heeft in een permissieve samenleving het risico om zijn doel voorbij te schieten, en kan er al te rigide doorgevoerd juist toe bijdragen dat de 'vlam in de pan' schiet: de lontjes zijn immers korter geworden. Naast het bieden van duidelijkheid is het ook essentieel nodig om contact te maken met jongeren en een persoonlijke benadering te hanteren om de boodschap over te brengen. Dit vergt de kunst om bij jongeren tot de verbeelding te spreken, onder meer door het gebruik van taal en metaforen. Naast een Apollinische aanpak zijn Dionysische stijlkenmerken van groot belang om echt tot jongeren door te dringen en dat geldt niet alleen voor bestuurders. Met humor of een stijlbreuk is het ijs snel gebroken, de kou uit de lucht en start de conversatie op een ander niveau.

Het repertoire aan bestuursstijlen is danig aan verbreding toe in een tijd waarin het vertrouwen in bestuurders en het gezag breed in de samenleving onder druk staat. Welke gezagsstijl pas je toe als je spreekt met de jongeren die toestromen en in een feeststemming zijn? En welke als jongeren niet weten waarheen te gaan als het uit de hand loopt? Welk voorbeeld geef je als je als bestuurder vooraf met de politieagenten spreekt, of later met de ME? Ga je als bestuurder naar de plek toe om

de aanwezigheid voelbaar te maken en tussen de jongeren en de bewoners te staan? Of doe je dat juist niet? Welke gezagsstijl pas je toe als escalatie dreigt of als deze heeft plaatsgevonden? Bij het antwoord op al deze vragen is *social intelligence* van groot belang, zo niet doorslaggevend. Gemakkelijke en eenduidige antwoorden zijn helaas niet mogelijk, er is sprake van een nieuwe situatie in een nieuw tijdsgewricht en het gezag moet zichzelf opnieuw uitvinden om weer serieus genomen te worden. Speelsheid en de behoefte aan orde hoeven elkaar niet uit te sluiten, zoals de ruime ervaringen in het zuiden van Nederland van bestuurders en gezagsdragers met carnaval laten zien. Carnaval kent Dionysische aspecten, zonder dat het uit de hand hoeft te lopen. Wat er in Haren gebeurde was uiteraard van heel andere orde, maar er was duidelijk sprake van een grote mentale afstand en onervarenheid met de gebeurtenissen van zowel de kant van de jongeren als de bestuurders en gezagsdragers ter plaatse.

Het is voor de toekomst van belang om meer oog te hebben voor het hedendaagse Dionysische karakter van de (jongeren)cultuur en de dynamiek die dit in extreme situaties met zich mee kan brengen. Deze uitingen kanaliseren is een kunst op zichzelf, maar als gezagsdragers en bestuurders hierin slagen kunnen veel toekomstige excessen en maatschappelijke en persoonlijke schade worden voorkomen. Ruimte voor het speelse karakter van de jongerencultuur (dansen, anderen ontmoeten, grenzen opzoeken, opvallen, samen zijn) is er op een gereguleerde manier en volop in het uitgaansleven in de binnenstad (met portiers en uitbaters, regels voor het schenken van alcohol, politie op straat, etcetera). In een woonwijk is sprake van een fundamenteel andere situatie, die door de afwezigheid van voorzieningen en culturele codes in de omgang met grote groepen jongeren vele malen riskanter is voor ordeverstoringen. Het in het ketenproces dat start met de oproep tot een Project X-feest voorkomen van een massale toestroom van grote groepen kan optreden is veruit het belangrijkste wat je kunt doen als gezagsdrager, als opvoeder en als media om herhaling van wat er in Haren is gebeurd voor te zijn.

Als een dergelijke massale toestroom van jongeren zich dan toch voordoet in een wijk komt het erop aan voor gezagsdragers om inventief, wendbaar en daadkrachtig te zijn, volgens, maar ook los van de protocollen. Daarbij is een scherp zicht op drijfveren en motivaties van jongeren anno 2012 onontbeerlijk. Een afstandelijke bejegening door gezagsdragers werkt bij jongeren vaak contraproductief, zeker als zij onder invloed zijn van alcohol of drugs. Charges van de ME vormen een laatste redmiddel, waar contact en overredingskracht noodzakelijke ingrediënten zijn om gedrag te beïnvloeden en vanuit de harde realiteit door te dringen in de belevingswereld. Dit is niet alleen een logistieke opgave, zeker als er sprake is van grote en dynamische mensenmassa, maar ook een opgave in de juiste maatvoering tussen rolvastheid als gezagsdrager en de nodige stijflexibiliteit, met als doel contact te maken en bij te sturen in de gewenste richting. Het uniform moet zeker zichtbaar zijn, maar vooral de gezagsdrager met zijn eigen verhaal, overredingskracht en autoriteit kan het verschil maken in het contact met jongeren. Zorg dat je er ter plekke bij bent als burgemeester of politiechef of laat je vertegenwoordigen, identificeer je met de jongeren én met de wijk en vervul ook de symbolische functie die je hebt als vertegenwoordiger van de plaatselijke gemeenschap en de wet. Met alleen stevige maatregelen op het gebied van openbare veiligheid en inzet van de ME kan misschien wel worden volstaan om de orde voor het moment te herstellen, maar dit heeft ook een keerzijde. Voor het in banen leiden van situaties zoals Project X Haren is voor een goed procesverloop en resultaat een beduidend hoger niveau van *social intelligence* nodig bij ouders, bestuurders, media, gezagsdragers en bij jongeren zelf dan waarmee vóór het plaatsvinden van deze rellen kon worden volstaan.

Bronnen

Becker, M (1992) Generaties en hun kansen. Amsterdam: Meulenhoff

Lampert, M (1997) De dans van Dionysos. Een semiometrisch onderzoek naar de onderscheidende werking van de Dionysische stijl in Nederland anno 1997. Doctoraalscriptie Vrijetijdwetenschappen. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant

Spangenberg F., M. Lampert (2009) De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers

Spangenberg, F en M. Lampert (2011) De grenzeloze generatie en de onstuitbare opmars van de B.V. IK. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers

Over de auteur

Drs. Martijn Lampert (1973) is Research Director bij Motivaction. Hij studeerde in 1997 cum laude af op onderzoek naar levensstijlen en maatschappelijke verandering aan de Universiteit van Tilburg. Zijn scriptie De dans van Dionysos werd bekroond met de Andries Sternheimprijs. Sinds 1998 is hij werkzaam bij onderzoeksbureau Motivaction, waar hij diverse functies bekleedde. Hij heeft het Mentality onderzoeksprogramma naar waarden en leefstijlen opgezet, doet onderzoek naar trends en is verantwoordelijk voor innovatie. Samen met Motivaction-oprichter Frits Spangenberg schreef hij een tweetal boeken over de grenzeloze generatie. Op 6 juni 2012 werd hij door een vakjury van de MOAwards uitgeroepen tot Bureauonderzoeker van het jaar.

Bijlage 2

Project X in Haren

De komische film als exemplarische kort-
sluiting tussenadolescente verbeelding &
volwassen werkelijkheid

Heidi de Mare
Leiden, 13 februari 2013

Inhoud

1. Opgestoot, lopend vuurtje of een brandende kwestie?	173
2. Gedisciplineerd kijken als methode	175
• Filmkwaliteit – PROJECT X een slechte film?	177
• Genreconventies van de komische adolescentenfilm	178
• Personages	179
• Dialogen & tekstuele grappen	179
• Het visuele register	179
• Grenzen overschrijden: het belachelijk maken & testen van het establishment	182
• De adolescente verbeelding als aanklacht tegen ontbrekend ouderlijk gezag	183
• Ontdekken van de maatschappelijke verschillen & de plaats van adolescenten hierin	184
• Testen van de waarde van materieel bezit	184
• Grenzen overschrijden: eigen lichamelijke grenzen & fascinatie voor lichamelijke sappen	185
• Verlangen naar publieke saamhorigheid	186
• Het openbare verjaardagsfeest als moderne ‘rite de passage’	187
• Waar het komische verzet tegen het establishment overgaat in agressief zombiegedrag	188
3. ‘Lach je kapot!’ of waarom de adolescente films serieus genomen moeten worden	189
• De paradox van fictie: de film als locus van een imagined community	190
• Waar gaat de adolescentenfilm over & wat staat er op het spel?	190
• Mobiliserende werking	191
• Wat zegt dat over de huidige cultuur?	191
4. Tot slot	192
• Films, een greep uit de komische adolescenten film	194
• Literatuur	195
• Krantenartikelen, een selectie	197
• Websites met reviews	201
• Globale tijdlijn PROJECT X (2012)	201

1. Opgestookt, lopend vuurtje of een brandende kwestie?²⁰

'Merthes feestje had het momentum van de film Project X, die in maart in de Nederlandse bioscoop kwam.'
Heleen van Lier, de Volkskrant (24.09.2012: 7).

Dat het uit de hand gelopen feestje op 21 september 2012 in Haren te maken had met de recent verschenen film PROJECT X (2012) staat buiten kijf.²¹ In vrijwel geen enkel bericht of interpretatie ontbreekt een verwijzing naar deze Hollywoodfilm. De naamgeving alleen al onderstreept het vanzelfsprekende verband.²² Dat is bekrachtigd in de kort daarop aangekondigde PROJECT X-feesten in Amersfoort, Arnhem, Eindhoven en Amsterdam. Ook de vele beelden die de berichtgeving begeleiden spreken duidelijke taal: het zijn vaak varianten op de filmposter en de persfoto's lijken op slotbeelden uit de film en het beginbeeld van de trailer.²³ In de reacties de eerste weken overheerst de idee dat het nogal logisch is dat deze film aanzet tot wilde puberfeestjes die mede door de sociale media onverbiddelijk in chaos, geweld en ravage uitmondten.²⁴ Men verwijst naar vergelijkbare uit de hand gelopen feestjes van losgeslagen tieners in Australië, de VS, Duitsland en Frankrijk.²⁵ En ook een filmrecensent wees er kort na de lancering van de film in maart 2012 al op: 'PROJECT X is a warning to parents and police everywhere'.²⁶

Voor het overige wordt in de berichtgeving over het Harense event de film slechts in het voorbijgaan aangestipt. Men neemt gewoon aan dat de film wordt nageaapt en nagevolgd: de film fungeert als bron van inspiratie, bezit een vanzelfsprekende virale besmettelijkheid en voorspelt een soortgelijke wanorde als waarop het filmverhaal uitloopt.²⁷ De causaliteit in het denken over het Harense slagveld lijkt onvermijdelijk.²⁸ 'De informatieketen die de Project X-rellen mede veroorzaakte, bestaat uit het

²⁰ Deze metaforen zijn talrijk in het publieke debat: 'lopend vuurtje' (de Volkskrant, 24.09.2012: 7), 'het vuurtje hebben aangewakkerd' (de Volkskrant 26.09.2012: 31), 'De sociale media hebben het vuurtje in Haren aangestoken, zoveel is zeker. Maar het zouden de "klassieke media" zijn geweest die het vuurtje hebben opgepookt' (de Volkskrant, 29.09.2012: 34) en 'het licht van de camera's voedt het vuur van de rellen.' (Trouw, 29.09.2012: 21).

²¹ Een greep: 'Project X verwijst naar de populaire Amerikaanse film Project X (2012), waarin een feestje dankzij sociale media uit de hand loopt' (NRC, 19.09.2012: 33), 'Project X is de titel van een film uit 2012, waarbij een stel tieners een feest aankondigen op Facebook. Resultaat: de straat vol bezoekers, totale chaos.' (de Volkskrant, 22.09.2012: 6); 'Die naam is een knipoog naar de film Project X (2012) waarin drie scholieren populair willen worden met een feest dat gierend uit de hand loopt.' (NRC, 24.09.2012: 4). ' "Ze wisten van Project X en ze kwamen om te rellen". ' (NRC, 24.09.2012: 5); 'De naam verwijst naar de film Project X (2012), waarin een huisfeest volledig ontspoot.' (de Volkskrant, 04.10.2012: 6).

²² In eigengemaakte leuke beelden die op Facebook verschenen (de Volkskrant, 04.10.2012: 7) en in de lollig bedoelde slogans die DJs de wereld in stuurden werd dit ook bekrachtigd: 'SLAM!FM maakt er zelfs een speciale leader bij: "The 21st of september", klinkt het voor het begin van het dagelijks Project-X-nieuws-blokje. "The party, that will bring an entire nation to the ground. Project X." (NRC, 24.09.2012: 5).

²³ De officiële Nederlandse trailer PROJECT X start met de slotbeelden uit de film en dat bepaalt de verwachting van de film die men gaat zien (<http://www.youtube.com/watch?v=Tep-7KEEsj4>).

²⁴ Een greep: 'Op Facebook hadden 30.000 mensen zich aangemeld voor ProjectXHaren, vernoemd naar de Amerikaanse film "Project X" waarbij eenzelfde situatie enorm uit de hand loopt. Om te voorkomen dat de woning van Merthe en haar bezorgde ouders, net als in de film, zou worden afgebroken, had de politie de straat al rond vier uur 's middags over een lengte van honderden meters afgezet.' (Trouw, 22.09.2012: 3). 'De Britse krant The Guardian noemde de film de "wildste partyfilm ooit". Geen wonder dus dat de film navolging kreeg.' (de Volkskrant 24.09.2012: 7).

²⁵ de Volkskrant, 24.09.2012: 7, waarin ook staat: "De beelden van die avond [in Texas] vertonen grote overeenkomsten met de film: jongeren werden dronken, klommen op huizen, er ontstonden brandjes en het liep volledig uit de hand.' Voorafgaand (NRC, 20.09.2012: 8) worden al genoemd Duitsland (juni, juli en augustus 2012) en Frankrijk (juni 2012).

²⁶ <http://www.metacritic.com/movie/project-x/details>

²⁷ 'De film Project X, waarin een verjaardagsfeest volkomen ontspoot, diende op 21 september als inspiratie voor massale rellen in het Groningse Haren' (de Volkskrant, 20.10.2012: 3).

²⁸ Enkelen zien de Harense rellen als een onvermijdelijk natuurverschijnsel. 'De orkaan Project X, die al enige tijd in Europa woedt, heeft in Haren veel schade aangericht.' (NRC, 02.10.2012: 15), 'Het werd een perfect storm.' (NRC, 25.09.2012: 33), overigens ook een filmtitel.

maken en vertonen van de film Project X en de mobilisatiefunctie van een krachtig distributiemedium als Facebook', aldus Egbert Dommering, hoogleraar informatierecht van de UvA.²⁹ Een mening die hij deelt met anderen. 'Wanneer "Project X Haren" op internet werd aangekondigd (als gevolg van een Facebook-fout bij de uitnodiging voor een verjaarspartijtje) ontstond razendsnel een nieuwe, verleidelijke en verbeelde gemeenschap gebaseerd op een gelijknamige Hollywood-film waarin een tienerfeest volledig uit de hand loopt'.³⁰

De aandacht van journalisten, bestuurders en allerhande deskundigen richt zich vervolgens op vragen als welke (al dan niet) centrale rol de nieuwe en oude media hebben gespeeld in de verspreiding, op de vraag hoe voorbereid te zijn (als gemeentebestuur, politie, ouders, bewoners, NS, ondernemers) op zo'n tijdelijke gevormde, oncontroleerbare massa jongeren. Onvermijdelijk hieraan gekoppeld is de vraag bij wie de schuld ligt dat dit feestje zo uit de hand is gelopen.

Dit causaliteitsdenken berust op een aantal aannames wat betreft jongeren, groepsdynamiek en film. Opvallend is dat in de meeste interpretaties de bezoekende jongeren worden beschouwd als een onduidelijke verzameling adolescenten. Men spreekt van een 'menigte zonder duidelijk doel' of beschouwt het als 'een diffuse menigte die als los zand aan elkaar hing',³¹ 'de massa was geen duurzame en begrensde groep'.³² Tegelijk is duidelijk dat de meeste jongeren geen sociaal-maatschappelijke achterstand hebben en dat het in feite vrij normale jongens (en meisjes) waren, vaak nog thuiswonend en schoolgaand, of anders een opleiding volgend of met een baan.³³ De focus in deze interpretaties ligt op sociaal-psychologische processen, in termen van groepsdynamiek en zelfbeeld. Men constateert een 'gedeelde groepsidentiteit (ontstaan op internet en bevestigd op straat), maar de massa was geen duurzame en begrensde groep'.³⁴ Sommigen vragen zich af of we hier te maken hebben met een verschijnsel dat zich nu eenmaal sinds jaar en dag af en toe voordoet bij de jeugd, of dat we in het geval van Haren geconfronteerd zijn met een totaal nieuw, ongereguleerd fenomeen dat om een nieuw soort ingrijpen vraagt.³⁵ De meeste interpretaties die ik heb gezien focussen daarbij op de negatieve effecten van groepsdynamiek. Termen die gehanteerd worden zijn 'delinquent gedrag', 'groepsprocessen', "'deviant' heldendom', 'het opmerkelijk destructieve en gewelddadige groepsgedrag', 'groepsdruk', 'reischoppers', 'feestrebellen', 'nieuwe hooligans', 'vandalisme', et cetera. Ook 'jeugdmassa' en een wat neutralere term 'jeugdcultuur' passeren, maar die voegen weinig inzicht toe aan wat jongeren zoal beweegt.³⁶

Film heeft in de publieke meningsvorming doorgaans de betekenis van amusement. In dit specifieke geval wordt de film gezien als vorm van entertainment met nogal wat kwalijke gevolgen.³⁷ Men veronderstelt dat veel adolescenten die richting Haren vertrekken de film ook hebben gezien. De film PROJECT X wordt dus opgevat als voorbode van wat er zal gaan gebeuren: het voedt de verwachting

²⁹ NRC, 02.10.2012: 15.

³⁰ J.D. de Jong, 'Project X: het zijn net jongens...': 2.

³¹ J. van Dijk, 05.12.2012: 2-3.

³² Cursivering in de tekst, J. D. de Jong, 'Project X: het zijn net jongens...': 3.

³³ J.D. de Jong, 'Project X: het zijn net jongens...': 1.

³⁴ J.D. de Jong, 'Project X: het zijn net jongens...': 3.

³⁵ Sjoerd de Jong (NRC, 25.09.2012: 32): 'Een uitbarsting van jeugdig testosteron in vreedstijd (en dus niets nieuws onder de zon)? Of een nieuw fenomeen?'; Peter Giesen (de Volkskrant, 24.09.2012: voorpagina): 'De rellen in Haren passen in een oude traditie: vechten en vernielen als volksvermaak. Facebook gaf er een modern tintje aan: uit het hele land trok een ongeorganiseerde meute naar Haren, vernielde winkels, vocht met de ME en verdween weer in het niets.'

³⁶ J.D. de Jong, 'Project X: het zijn net jongens...': 2-3. Zie met name ook Giesen (de Volkskrant, 24.09.2012: voorpagina) en Don Weenik in Koelé (de Volkskrant, 24.09.2012: 6)

³⁷ 'De eerste schakel, Project X, kan zich vermoedelijk met succes beroepen op de vrijheid van meningsuiting, omdat het een fictieproduct is. Alleen als een informatieproduct concrete aanzetten tot roekeloos gedrag bevat, kan er een aansprakelijkheid voor schade zijn.' (NRC, 02.10.2012: 15).

dat een potentiële groep ongeregelde, rellende adolescenten zal toestromen wier enige feestdoel is de orde te verstoren. Deze lezing van de film roept als vanzelf een bestuurlijke reactie op. Gemeente en politie hebben dan maar één optie: verbieden respectievelijk voorbereid zijn op de aanstaande chaos opdat de te verwachten schade en het gevaar voor bewoners zoveel als mogelijk ingedamd wordt.

Over de adolescente verbeeldingswereld komen we in deze opvattingen weinig te weten. We tasten publiekelijk in het duister over de motieven om zich in grote getale naar het (officieel verboden) feest te begeven, en we moeten het doen met een vermoeden van de meeslepende effecten ter plekke. Waarom jongeren zich überhaupt al dagen van te voren met dit ‘feestje’ bezig hielden, wat zij zich daarbij voorstelden, waarop zij zich in de aanloop ertoe verheugden, hoe hun verbeeldingswereld werd gevoed, wat daarbij de voedingsbronnen waren – dat soort kwesties komt in het publieke debat zelden aan bod. Vragen over die zogenaamde ‘verbeelde gemeenschap’, hoe nieuw en verleidelijk deze is, in hoeverre de wanorde centraal staat en in welke zin dan, worden feitelijk niet gesteld. Staat er in dit ‘tienerfeestje’ misschien iets anders op het spel? En wat is in dit complexe geheel eigenlijk de rol van de film? Kan een nadere beschouwing van de film ons iets verduidelijken over wat jongeren (soms vanuit andere delen van Nederland) er toe heeft aangezet om zich uiteindelijk naar Haren te spoeden?

2. Gedisciplineerd kijken als methode

In dit kortlopend onderzoek naar de rol van de film PROJECT X bij de rellen van Haren werd een ander perspectief gekozen. Ik behandel de film als één van de manieren waarop ons geestelijk leven tot uiting komt. Daarbij is sprake van een dialectisch proces: enerzijds is de film te begrijpen als gestileerde veruitwendiging van wat er in ons verstand en gevoelsleven aan de orde is, anderzijds voedt het ook de menselijke verbeeldingswereld.³⁸ De film ken ik daarmee eenzelfde status toe als cultureel antropologen aan verhalen: in (historische) culturen deelde men allerlei soorten verhalen met elkaar. Vertellingen, sprookjes, mythen en sagen vormen ‘imaginaire werelden’ waarin mensen de paradoxale bestaansvoorwaarden waaronder zij leven, op een logische en gestructureerde wijze trachten te doorgronden.³⁹ In de gedeelde verbeelding wordt gereflecteerd over de eigen plaats in de wereld en worden de denkbare ordeningen tegen het licht gehouden. Het gaat erom de tegenstrijdigheden in het bestaan op het niveau van de symbolische orde te doordenken en te doorleven. Zo opgevat geeft de film PROJECT X ons een inkijkje in een gedeelde verbeelding van jongeren. Ze laat letterlijk zien wat hen beweegt.⁴⁰ Meer precies: de interne logica van PROJECT X als komische film toont ons de rol die adolescenten humor in de huidige maatschappij vervult.

Omdat de film een afgebakende, audiovisuele vormgeving kent, kan dit geestelijk register ook concreet onderzocht en op de eigen merites beoordeeld worden. Gedisciplineerd kijken houdt in dat we de film in zijn formele en conventionele ordening ontleden. Ten behoeve van dit essay is uitgaande van een beperkte dataverzameling een kort kwalitatief onderzoek gedaan, vanuit een aantal vragen: 1) is PROJECT X enig in zijn soort of behoort het tot een omvangrijker filmverzameling?

³⁸ Voor een nadere toelichting van dit dialectische proces en het onderscheid tussen de as van de fictie en de as van de transformatie, zie De Mare (2012A): 315-321.

³⁹ Barthes (1975), Biró (1982), De Mare (2012A): 308-311, De Mare (1990), De Mare en Keyser (2010), De Ruijter (1979), Doniger (1998), Lévi-Strauss (1978, 1979, 1980), Propp (1968), Ten Berge (2009), Van Londen en De Ruijter (1990).

⁴⁰ De Mare 2011B. Als dit soort films hen niets zou zeggen, zouden ze ook niet aanslaan, floppen, en ook niet gemaakt worden.

Zo ja, wat zijn daarvan dan de (genre)conventies? 2) waaruit bestaat de adolescente verbeeldingswereld zoals deze zich manifesteert in film?3) werpt film licht op hoe een verbeelde gemeenschap van jongeren ontstaat en welke mobiliserende werking daarvan uit gaat? 4) zegt opkomst en omvang van de adolescentenfilm iets over de cultuur waarin deze tot ontplooiing komt, en zo ja, wat dan?

Synopsis van PROJECT X ⁴¹

Drie losers – Thomas, Costa en TB – willen populair worden, vooral bij de meisjes. Costa nodigt iedereen (via internet) uit voor Thomas' 17^e verjaardag. Thomas ouders zijn een weekendje weg, vader vertrouwt erop dat Thomas zich netjes gedraagt en het huis in takt laat. Alcohol, pillen (toevallig aangetroffen in de kabouter van drugsdealer T-Ricks, door het drietal spontaan als feestmascotte meegenomen) en twee DJs verhogen de feestvreugde, eerst buiten, daarna in huis. Een swingende party met dooreen krioelende, zoenende en dansende jongeren resulteert. Klagende burens en politie worden op afstand gehouden. Naïviteit en overmoedigheid (Costa belooft alle ontstane schade te herstellen), spijt en angst voor de gevolgen (Thomas raakt in paniek bij de gedachte aan zijn vaders reactie) markeren een wending. Costa geeft Thomas een pil tegen de stress, maar dan gaat het feestje los. Thomas en TB springen van het dak, vaders auto gaat te water. De politie arriveert ten tweede male, nu met de media in hun kielzog. Als T-Ricks zijn pillen komt opeisen, gewapend met vlammenwerper, is het hek van de dam, auto's gaan in vlammen op. De media zitten er bovenop: politie grijpt in, feestgangers dagen uit en vluchten weg. Thomas redt hondje Milo uit de keukenla, verzoent zich de volgende ochtend met zijn vriendinnetje, en wordt op school verrast door bewondering van velen. Vader is, hoewel onaangenaam verrast door zijn verzopen auto en verwoeste huis, onder de indruk van zijn zoon: die is natuurlijk zijn studiebeurs kwijt, maar het bouwen van zo'n gigafeest had hij niet achter zijn zoon gezocht.

⁴¹ Zie Internet Movie Database, IMDb, <http://www.imdb.com/title/tt1636826/>, en [http://en.wikipedia.org/wiki/Project_X_\(2012_film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Project_X_(2012_film))

Thomas wordt toegezongen door de massa

Thomas met pil op het dak

Thomas vol ongeloof over wat er is gebeurd

Thomas verzoent zich met Kirby

Filmkwaliteit – PROJECT X een slechte film?

De kwaliteit van een film heeft betrekking op de complexiteit van het verhaal (het aantal verhaallijnen) maar ook op acteerwerk, fotografie, mise-en-scène, belichting en montage. De reviews van PROJECT X liegen er niet om: recensenten spreken van een slecht uitgewerkt, weinig coherent verhaal en matig acterende personages met weinig of geen diepgang. In het algemeen geldt dat de komische adolescentenfilms een aaneenrijging zijn van slapstick-achtige-scènes, bijeengehouden door een oppervlakkige rode draad. Denk aan NEW KIDS TURBO (2010), THE HANGOVER I en II (2009, 2011), JACKASS THE MOVIE (2002), maar ook FERRIS BUELLER'S DAY OFF (1986). Soms ontbreekt het verhaal zelfs helemaal: PROJECT X laat het normale, chronologische verloop van een feestavond zien: dansend, drinkend en zoenend laten de jongeren zich in vervoering brengen met het alles doordringende oeritme van harde bastonen, afgewisseld met kortstondige momenten waarop even iets gebeurt, eindigend met een jeugdige massa die zich diep met elkaar verbonden voelt.

PROJECT X is filmtechnisch van minimale kwaliteit: schokkerige beelden en slecht gemonteerd. Overigens zijn de onscherpe beelden het resultaat van een hand held camera. Dat suggereert een documentaire stijl. Dit procedé wordt sinds enige tijd als stijlvorm binnen de fictiefilm gehanteerd. Denk aan THE BLAIRWITCH PROJECT (1999) en CLOVERFIELD (2008), twee horrorfilms met adolescenten in de hoofdrol, waarin deze cameratechniek de specifieke 'realiteitsindruk' onderstreept. In het geval van PROJECT X zijn de beelden afkomstig van Dax, een gestoorde, ouderloze vriend van het drietal, die het feestje filmt en van de telefoons van feestvierders. Deze techniek bevestigt de indruk dat het in PROJECT X om een geheel op eigen kracht georganiseerd adolescentenfeestje gaat. Die impressie wordt bekrachtigd door een tweede technisch aspect: in PROJECT X, maar ook in FERRIS BUELLER'S DAY OFF, kijken de hoofdpersonen af en toe recht de camera in alsof ze in gesprek gaan met de kijker. De films breken met een gangbare conventie in de fictiefilm waarin dit is verboden. Het negeren van dit taboe heeft twee effecten: enerzijds versterkt de film een realistische band met de adolescente kijker, anderzijds benadrukt ze het komische of ondermijnende van het verhaal en daarmee het gegeven dat het louter fictie is.

De voice over bij aanvang van PROJECT X speelt een vergelijkbare dubbelzinnige rol door de kijker te waarschuwen om de stunts (uitgevoerd door professionals) niet zelf te herhalen. Dit in combinatie met de excuses vooraf van Warner Bros. aan de bewoners van Pasadena en met de afsluitende opsomming van de straffen die de drie jongens kregen, onderstreept PROJECT X de dubbelzinnigheid waarvan het komische genre nu eenmaal leeft.⁴² De trailer haakt daarop in door filmfragmenten te combineren met enthousiaste ‘kijkersreacties’.⁴³ Tegelijk doet de film zijn uiterste best om het verhaal zo overtuigend mogelijk te brengen, door de filmische conventies aan het oog te onttrekken. Juist die komische aangedikte tegenstelling tussen fictie en werkelijkheid is een vrijbrief voor de adolescente kijker om zich volledig aan de hilarische wereld van de film over te geven.

PROJECT X: Costa

PROJECT X: Thomas en Dax

FERRIS BUELLER'S DAY OFF: Ferris

Genreconventies van de komische adolescentenfilm

PROJECT X is geen unieke film, hij maakt deel uit van een sinds de jaren tachtig uitdijende verzameling adolescentenfilms.⁴⁴ Hoewel over de precieze definitie nog wordt gedebatteerd – bijvoorbeeld over de vraag of de protagonisten altijd adolescenten zijn, of niet – bestaat er wel overeenstemming over enkele gemeenschappelijke aspecten en dat volstaat voor het onderhavige onderzoek.⁴⁵ Binnen de adolescentenfilm onderscheidt men o.a. comedy, slasher, horror, zombie en de romantische film. PROJECT X en vergelijkbare films worden gerekend tot het genre van de komische film, al zijn er ook raakpunten met de slasher en de zombiefilm.

Het vaak onopzettelijk, per ongeluk overtreden van sociale en culturele regels is één van de recepten om een komisch effect te bewerkstelligen.⁴⁶ De komische situatie komt door het verschil tussen dat wat men (normaliter) verwacht en dat wat er gebeurt, met een lachsalvo als bevestiging van dat waargenomen verschil.⁴⁷ Er zijn legio films waarvan adolescenten de humor inzien. Wat adolescenten ‘leuk’ vinden, werpt aldus licht op wat zich afspeelt in de verbeeldingswereld van veel jong volwassenen. Ik noem een aantal factoren die een rol spelen en waarop in dit soort films eindeloos wordt gevarieerd.

⁴² Voice over en tekst: ‘De gebeurtenissen in deze film berusten niet op waarheid en alle stunts werden uitgevoerd door acteurs onder veilige omstandigheden. Gelieve geen van deze scènes, stunts en activiteiten na te doen.’ Vervolgttekst: ‘Warner Bros. en de producenten bedanken iedereen die beelden beschikbaar heeft gesteld. Ze bieden hun verontschuldiging aan aan de politie en de inwoners van Pasadena, voor wat je nu gaat zien.’

⁴³ ‘Best party movie ever’, ‘An epic, dirty, hilarious movie. I wish I was there!’, ‘Funny as hell’ (vertaald als ‘Vet grappig’), ‘A parent’s worst nightmare’.

⁴⁴ Clover (1992), Driscoll (2011), Kerswell (2011), Shary (2005).

⁴⁵ Ik laat het debat over de ‘teen film’, waarin men meer in het algemeen poogt een definitie te geven van de teenager film (Driscoll 2011, Kerswell 2011, Shary 200), hier terzijde. Bepaalde aspecten uit het debat zijn desalniettemin relevant en daar verwijs ik ook naar. Voor zover ik nu kan overzien bestaat er geen literatuur expliciet gewijd aan de komische film & adolescentie.

⁴⁶ Eco (1985): 241, De Kuyper (1987), De Mare (1987), Teunissen (1990).

⁴⁷ Freud (1988): 218.

Personages

Doorgaans staan jongens centraal in de komische adolescentie films. In *FERRIS BUELLER'S DAY OFF* is het een duo, in *PROJECT X* een trio. In *THE HANGOVER I* en *II* staan vier en in *NEW KIDS TURBO* vijf jonge mannen in het middelpunt, qua leeftijd variërend van zeventien tot eind twintig. Vaak is er een overmoedige wise guy die het voortouw neemt en die overal raad op zegt te weten. Aan het andere eind van het spectrum staat veelal een onzekere, naïeve knul die zich laat meevoeren in de stroom der ontwikkelingen. Meisjes en jonge vrouwen ontbreken niet. Zij vormen soms een ongedefinieerde verzameling hete meiden, maar blijken als hoofdpersonage vaak serieuzer en meer volwassen dan de jongens. Vrienden halen onderling allerlei soorten grappen uit, zoals Costa die zeep smeert op Thomas' tandenborstel (haha!) of hem aan het schrikken maakt als hij onder de douche staat ('shit!'). Werkt altijd! Altijd leuk! aldus Costa. Onvermijdelijk wordt het volwassen establishment te kijk gezet: ouders, burens, docenten, gemeenteambtenaren, politie en ME spelen vaak een cruciale rol. Zonder deze contrapunt kan de komische adolescentiefilm niet functioneren. Het ontbreekt dan ook zelden aan ouders die de gevestigde orde representeren of aan een politie die uit alle macht de openbare orde tracht te herstellen.

Dialogen & tekstuele grappen

De dialogen en het taalgebruik zijn nogal lomp. De grappen en grollen zijn vaak ruw, maken gebruik van schuine moppen, kennen veel schuttingtaal en verwijzen naar uitwerpselen of seks (kut!, fuck!, lul!, 'pik!', 'slet!', 'maagd!'). Soms zijn de woorden ronduit discriminerend (homo!). De lol is om over de schreef te gaan, tegen het fatsoen aan te schoppen door juist die dingen te zeggen die in het volwassen leven ongepast zijn.

PROJECT X: Costa zet Thomas' vader te kijk met een beleefd gebrachte (grappige!) insinuatie.

Het visuele register

Het komische is in deze films vaak uitgesproken visueel van aard. Daarin borduurt de adolescentiefilm voort op de slapstick (denk aan Charlie Chaplin), maar ook op de animatiefilm voor de jeugd. In dit laatste genre worden bekende figuurtjes (zoals Tom & Jerry) steeds in mootjes gehakt, in schroef-

draad veranderd, gevierendeeld of ze nemen op bizarre wijze een andere gedaante aan. Visuele ongerijmdheden, omkeringen, substitutie, ongepastheden – dat is allemaal even leuk! Het normaal onvoorstelbare of onacceptabele wordt in de komische film juist op de voorgrond geplaatst. Niet eenmaal, maar het liefst bij herhaling, waarbij telkens weer opnieuw het vanzelfsprekende onderuit wordt gehaald. Het succes van de HOME ALONE-formule (I-IV) is daarop gebaseerd: het jongetje, om uiteenlopende redenen door zijn ouders alleen in hun grote huis achtergelaten, probeert aan een stuk door volwassen indringers van het lijf te houden: hij belaagt ze fysiek, zet valstrikken en maakt ze het leven zuur. Hoezeer ook toegetakeld en lichamelijk gemangeld, de indringers vermennen zich telkens weer. Op naar de volgende catastrofe die het slimme jongetje voor ze heeft bedacht! Uiteraard zijn deze grove aanvallen op de indringers naar behoren gelegitimeerd: het betreft nietsontziende maar ook wel domme boeven, en dus aanvaardden kinderen (evenals hun ouders) zonder enige morele reserve de triomf van het jongetje.

Jonge kinderen leren zo spelenderwijs – juist via het tonen van de lachwekkende omkering – wat de normale verwachting is. Voor adolescenten geldt iets dergelijks. Ook hier vormt gewelddadigheid een bron van humor, zij het extremer. Volwassenen en adolescenten worden expres met stroomstootwapens bewerkt (PROJECT X, THE HANGOVER I), jongeren springen (expres) van het dak (PROJECT X), beschieten elkaar (per ongeluk) met allerlei wapens (NEW KIDS TURBO), een volwassene vernietigt (expres) bezittingen van anderen met een vlammenwerper (PROJECT X), mensen worden door auto's geschept of verongelukkig met fiets en brommer (PROJECT X, NEW KIDS TURBO). Enzovoort, enzovoort, lachen dus! Bizarre fysieke kwetsuren (een gedraaide duim, een verkeersdode die plots nog blijkt te leven, een kogel in het voorhoofd, een schot hagel in de borst), het is allemaal even geestig. Dat wil zeggen: de film toont waar de verbeelding vol van is maar wat in het normale leven absoluut niet kan. Gecombineerd met ingrediënten als hoge snelheid, knallen, lawaai, explosies, vuurballen, gierende autobanden, slippende brommers, vallende fietsen en rennende jongeren levert dat een zintuiglijk spektakel op.

PROJECT X: Costa, Hitler-snor & groet

PROJECT X: woeste dwerg ontsnapt uit de oven

PROJECT X: TB trekt een gekke bek

PROJECT X: TB met kapotte pink, na sprong van het dak

Behalve het fysieke geweld zijn nog twee andere visuele situaties van belang: ten eerste het organiseren en uitbuiten van ongepaste contexten, ten tweede de verbeelding laten vieren met behulp van special effects. Een paar voorbeelden ter illustratie van de lollige situaties die worden gecreëerd: een baby krijgt in de supermarkt alcohol in de handen gedruwd zodat zijn moeder in de problemen komt (PROJECT X); in het zwembad en in de jacuzzi dobberen opblaasbare sekspoppen (PROJECT X, THE HANGOVER I), in het appartement rent een kakelende kip rond, in de badkamer loopt een brullende tijger (THE HANGOVER I). Bij de special effects gaat het vaak om een audiovisuele overdaad, veroorzaakt door gewone dingen in een vreemde context: een explosie aan xtc-pillen (PROJECT X), een tsunami aan bierblikjes, een regen aan oorstokjes, een lawine aan rondvliegende vissen (NEW KIDS TURBO).

Interessant is dat het komische via het visuele register breed toegankelijk is en nauwelijks door culturele verschillen wordt belemmerd. Dat is bij woordgrappen vaak wél het geval en ook bij culturele gewoonten die niet door iedereen worden gekend.⁴⁸ Gemeenschappelijk aan deze voorbeelden is dat de bestaande verwachting door een ongepaste reactie wordt ondermijnd: personages gebruiken teveel lichamelijke inspanning of juist te weinig denkspanning.⁴⁹ Dergelijke incongruenties betreffen vaak heel alledaagse zaken en vormen zo een dankbare aanleiding om te lachen. In die zin zijn komische adolescentenfilms nauwelijks highbrow: ze vormen een aaneenschakeling van visuele en culturele overschrijdingen waarbij het normale verwachtingspatroon permanent doorbroken wordt.

PROJECT X vader waarschuwt (0:03:03–0:03:06)

PROJECT X (jongens hangen op vaders auto (0:26:37–0:26:43)

PROJECT X: Thomas ziet via tv jongen op auto (1:02:48)

PROJECT X: de Mercedes de plomp in! (1:03:02)

Een mooi voorbeeld in PROJECT X is het geval van de Mercedes. Al vroeg in de film (na een minuut of 3) wordt duidelijk dat Thomas' vader grote waarde aan zijn auto hecht. Hij verbiedt Thomas en Costa

⁴⁸ IN THE SEVEN YEAR ITCH (1955) bijvoorbeeld blijkt Marilyn Monroe als 'the girl' niet op de hoogte van cocktaildrankjes; alleen voor wie de culturele conventies kent, ziet dat haar naïviteit (verkeerde combinatie ingrediënten, verkeerde drankverhoudingen) grappig is. Teunissen (1990): 118.

⁴⁹ Freud (1988): 218.

tijdens een kort gesprekje aan zijn Mercedes te komen. Ongeveer een half uur later verheugt Thomas zich in het feestgedruis en waarschuwt hij enkele jongeren die tegen de Mercedes leunen. De jongeren vinden dat OK en gaan ergens anders heen.⁵⁰ Beide voorvallen liggen in de tijd uiteen, maar samen (eerst een vaderlijk verbod, dan een onschuldige adolescente overtreding) prikkelen ze de verbeelding en dat schept ruimte voor hilarische vervolgsituaties. Een half uur later is het dan zo ver en wordt de verbeelding zelfs overtroffen. De stemming is verhit geraakt, de pillen zijn ingenomen, de muziek zwelt aan, Thomas springt van het dak af en de joelende menigte scandeert zijn naam. De politie arriveert met zwaailichten en helikopter, de pers zendt live uit en de menigte keert zich tegen de politie, ‘Cops go home!’ Thomas en TB zien op de TV dat er iemand op de Mercedes ligt, ze snellen erheen en zien nog net hoe de Mercedes (jawel!) het zwembad in duikt. Dan is een lachsalvo van de (adolescente) kijker onvermijdelijk: de boze druipende dwerg heeft met zijn over-the-top-act alle verbeelding getart.⁵¹

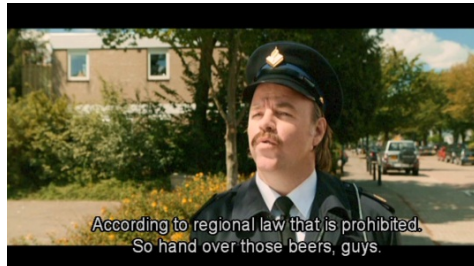
Zowel in beeld als in taal is er dus een voorliefde voor de platte grappigheden die letterlijk verkeerd uitpakken. Er wordt gespot met te kleine, te dikke, te domme, te rigide mensen. Niets is veilig voor de adolescente humor. De tandarts die zichzelf expres een tand uitrukt (THE HANGOVER I), de onhandige diender die per ongeluk zijn collega neerschiet (NEW KIDS TURBO), de met de nazi's heulende wapenfanaat die met zijn eigen wapen wordt gedood (NEW KIDS TURBO). Maar ook de tegenstribbelende dwerg die expres in de oven wordt gestopt, haha! (PROJECT X). Het kan ook gaan over een meer ‘gewaagd’ taboe, zoals het nadoen van Adolf Hitler (PROJECT X) en andere foute handgebaren. Of om hitsige opmerkingen en wellustige, seksistische blikken (op borsten en vrouwenbenen in PROJECT X, op een borstvoeding gevende moeder in THE HANGOVER I), etnische discriminatie (het pesten van TB, de te dikke Joodse jongen in PROJECT X). Onschuldige geachte wezens ontkomen niet aan de balorige agressie: baby (THE HANGOVER I) en hondje (PROJECT X) worden het mikpunt van hun spot en tonen op verschoven wijze waar het adolescente jongenshoofd van vol is (masturbatie, neuken). Kortom alles en iedereen wordt belachelijk gemaakt. Wat overigens niet wil zeggen dat dat een leuke film oplevert – de adolescentenfilm is doorgaans nogal melig, om niet te zeggen erg flauw. Bezien vanuit een volwassen oogpunt is ze slechts af en toe een (glim)lach waard.

Grenzen overschrijden: het belachelijk maken & testen van het establishment

Dat brengt me op een volgend punt. Dat een volwassen kijker maar weinig humor in de komische adolescentenfilm ziet, heeft ook te maken met het feit dat de spot zich tegen een volwassen wereld keert. De bestaande orde wordt telkens opnieuw te kijk gezet. Keer op keer wordt de draak gestoken met typische representanten van het establishment die de adolescenten in het dagelijks leven of via de media kennen: de goedgelovige ouder, de geobsedeerde schooldecaan, de autistische docent (FERRIS BUELLER'S DAY OFF), een strikte ambtenaar van de sociale dienst, de sullige wijkagent, de knullige regelneven op het ministerie, de leugenachtige minister en de slappe rechter (NEW KIDS TURBO). En niet te vergeten: de boze buurman en de nieuwsgeile journalist (PROJECT X). Deze gezagsdragers worden steeds opnieuw in de maling genomen. De minachtende blikken van adolescenten in de richting van deze volwassenen in veel van dit soort films spreken veelal boekdelen.

⁵⁰ Zie bijlage met het globale tijdsverloop: 0:26:37-0:26:43 min.

⁵¹ 0:59:11 – 1:03:39.

NEW KIDS TURBO: de sullige wijkagent

NEW KIDS TURBO: de politiebaas zonder gezag

De adolescentie verbeelding als aanklacht tegen ontbrekend ouderlijk gezag

Ouders ontbreken zelden in deze adolescentenfilms. Het zijn vooral de vaders die het erbij laten zitten. De moeder van Thomas betwijfelt of het wel verstandig is dat hun 17-jarige zoon alleen thuis een verjaardagsfeestje geeft (PROJECT X) en de moeder van Ferris is bezorgd over haar zieke zoon (FERRIS BUELLER'S DAY OFF). De vaders zijn doorgaans brave huisvaders, hebben vooral belangstelling voor hun werk en hun bezittingen of zijn anderszins afwezig. Ze zijn ook weinig mannelijk: de vader van Ferris bloost en slaat de ogen neer als een jonge vrouw met hem flirt. Vaders komen er in deze films vaak bekaaid af, zeker vergeleken met hun werkende en ondernemende echtgenoten. Ze schatten hun zoon lager in dan nodig is, zijn te goed van vertrouwen en trappen erin als een zoon zich braaf voordoet. Ze beschouwen hun adolescentie zoon als kinderlijk, als weinig populair en zien hem als loser. De zaken die Thomas' vader verbiedt (niet aan de auto komen, niet aan de zwembadverwarming zitten, niet in zijn werkkamer komen, niet eten in huis) worden niet gehandhaafd. Vader belt Thomas wel op om te checken of het feestje niet uit de hand loopt, maar hij slikt alle smoezen die zijn zoon hem voorschotelt.

In veel komische adolescentenfilms ontbreekt het dus aan ouderlijk gezag, vooral aan verantwoordelijkheid ten aanzien van de zoon. Deze problematische relatie tussen ouders en rebellerende pubers is ook in de wetenschappelijke literatuur over adolescentie films gesignaleerd. Het wordt geïdentificeerd als een teken aan de wand. Het zou erop wijzen dat in adolescenten films (met name de slasher en de horror) ouders hun kinderen niet beschermen. Ouders zouden hun opvoedende rol veronachtzamen, ze bieden hun kinderen geen hulp in precaire situaties of zijn er gewoon niet. Ouders vormen in dit soort films niet zelden zelf een bedreiging voor de adolescent.⁵²

FERRIS BUELLER'S DAY OFF bezorgde ouders

FERRIS BUELLER'S DAY OFF: de kijker wordt medeplichtig

⁵² DeGraffenreid (2011): 954 onderzoekt de slasherfilm waarin vaak sprake is van een 'generally troubled relationship between parents and their rebellious offspring'. De auteur stelt dat in dit soort films regelmatig 'authority figures either dismiss teenage pleas for assistance or pose direct physical threats'.

Ontdekken van de maatschappelijke verschillen & de plaats van adolescenten hierin

De socio-culturele herkomst en de maatschappelijke status van de protagonisten nodigt bijna altijd uit tot het overschrijden van bestaande grenzen. Of het nu gaat om het gegoede middenklassenmilieu van Thomas Kub (PROJECT X) of van Ferris Bueller met twee hardwerkende ouders (FERRIS BUELLER'S DAY OFF), dan wel de werkeloze randgroepjongeren uit Maaskantje (NEW KIDS TURBO), steeds worden de sociale verschillen in de moderne samenleving opgespoord. Er is geen sprake van gelijkwaardigheid. Brabanders tegen Den Haag (NEW KIDS TURBO), Duitse immigranten midden in Manhattan (FERRIS BUELLER'S DAY OFF), Queens contra New York, bruggers versus ouderejaars (PROJECT X), de tegenstellingen zijn evident. Het is rijk tegen arm, metropool tegen buitenwijk, stad tegen platteland, nouveau riche tegen middleclass – steeds worden dit soort opposities tegen elkaar uitgespeeld. Het zoeken naar een eigen identiteit als adolescent te midden van die eindeloze waaier aan socio-culturele verschillen, leidt niet alleen tot groepsdruk, maar ook tot onderling pestgedrag en het testen van de tolerantie der volwassenen (FERRIS BUELLER'S DAY OFF, PROJECT X).

NEW KIDS TURBO: 5 jongens uit Maaskantjes

NEW KIDS TURBO: 3 volle ME-bussen uit Den Haag

De verschillen worden dus gemaximaliseerd. Het 'leuke' zit hem in het vaak buitenproportionele contrast dat wordt aangebracht tussen de bestaande orde en de adolescente grensoverschrijders. Bijvoorbeeld door vanuit Den Haag een overmacht aan ME (drie busjes vol getrainde en strak staande politiemannen) af te sturen op vijf opgeschoten plattelandsjongens uit Maaskantje. Of door het ministeriële idee om de orde in de provincie te herstellen door het gooien van een bom – die vervolgens het verkeerde dorp (Schijndel) treft (NEW KIDS TURBO).

Testen van de waarde van materieel bezit

De klacht dat vaders meer houden van hun auto dan van hun zoon, komt in diverse films terug. Destructie van dure bezittingen en statussymbolen van vaders is dan ook geen toevalligheid. In PROJECT X en THE HANGOVER I gaat het om een Mercedes en in FERRIS BUELLER'S DAY OFF om een Ferrari. In feite wordt hier de vader-zoon-relatie op de proef gesteld. Cameron 'vermoordt' in FERRIS BUELLER'S DAY OFF per ongeluk de Ferrari van zijn vader en dat geeft hem de gelegenheid om eindelijk volwassen te worden. In PROJECT X hebben Thomas en zijn vader op de ochtend na het feest een gesprekje. Dat gebeurt aan de rand van het zwembad waar op dat moment vaders kostbaarste bezit wordt opgetakeld. De timide Thomas verontschuldigt zich voor de zoveelste keer voor alle schade. Maar eigenlijk is zijn vader wel trots op het feit dat zijn zoon zo'n feest heeft kunnen bouwen. Dat had hij niet achter zijn 'loser'-zoon gezocht, zo geeft hij toe.

Een meer fundamenteel punt is de totale minachting voor het materiële bezit van de volwassenen: riante villa's gaan in de fik, het design interieur gaat totaal aan diggelen, tuinen en hekken worden gesloopt, er wordt op dure auto's gedanst, ze gaan over de kop, raken geblakerd of zijn anderszins total loss. Winkels worden geplunderd, marktkramen overhoop geschoten. In dat alles schuilt een confrontatie met de volwassen wereld: adolescenten willen weten wat in de maatschappij echt telt – mensen of materie.

FERRIS BUELLER'S DAY OFF: Cameron

Nee, ik wil de schuld op me nemen.

en wordt volwassen 'vermoordt' vaders auto'

PROJECT X: Thomas' vader boos,

Hoever veel mensen waren er?

maar ook vol bewondering voor de megaparty die zijn zoon heeft gerealiseerd

Grenzen overschrijden: eigen lichamelijke grenzen & fascinatie voor lichamelijke sappen

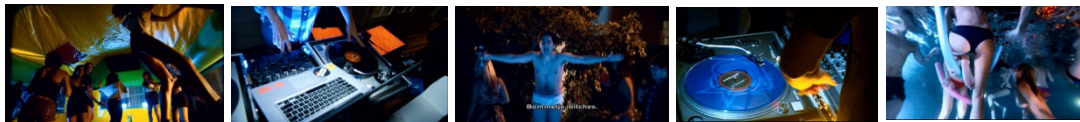
Niet alleen de grenzen van de moderne samenleving worden opgezocht. Dat geldt ook voor de grenzen van de adolescent zelf en dan vooral in lichamelijke zin. De jong volwassenen bewegen zich in een register waarmee ze terug keren naar de kindertijd. Ze lijken gefixeerd op schuttingtaal (uitwerpselen, geslachtsdelen), zijn gefascineerd door fysieke bezoedeling, smurrie en allerlei lichamelijke sappen: zwembad vol sperma in plaats van water, kots op het autoraam, bloederige spatten op de meubels, poepstrepen op het behang, zichtbaar plassen of rukken. Het ondermijnen van de grenzen, om te ontdekken waar ze werkelijk liggen en of ze stevig zijn, betreft niet alleen gezagsdragers, maar ook het eigen lichaam. Geen wonder dat ze nieuwsgierig zijn naar het effect van allerlei middelen. Alcohol en pillen spelen in PROJECT X een belangrijke rol, want daarna loopt het feestje volledig uit de hand. In NEW KIDS TURBO is bier niet weg te denken. THE HANGOVER I is een zoektocht waarin de jonge mannen proberen te achterhalen wat er is gebeurd onder invloed van allerlei middelen tijdens het nachtelijk vrijgezellenfeest.

De jongeren zijn ook geobsedeerd door seks. Dat wordt vaak kenmerkend geacht voor de Amerikaanse teenage film en dan vooral in de slasher film, die vaak seks en geweld koppelt. Toch speelt de seks in dit genre een andere rol dan in veel volwassen films, waar seksscènes meestal op zich zelf staan. Deze adolescentie fictie draait vooral om het verliezen van de maagdelijkheid, en dan

met name waar het om jongens gaat. De eerste keer is cruciaal. De ontmaagding heeft een bijzondere status, ze vertegenwoordigt een overgang waarbij de jongen toetreedt tot de wereld van de volwassen man. Zolang die eerste keer niet is volbracht, loopt de adolescent het risico dat hij wordt gepest en belachelijk gemaakt als ‘maagd’ (NEW KIDS TURBO). En dus overschreeuwen de adolescenten zichzelf, pochend over de hete meiden die ze zullen krijgen of al hebben gehad (PROJECT X, THE HANGOVER I).

PROJECT X: party, party!

PROJECT X: dansen, muziek, zwembad

Verlangen naar publieke saamhorigheid

Het opdoen van nieuwe sensaties wordt ook wel op een meer positieve wijze onderstreept. In de films zijn adolescenten primair geïnteresseerd in een goed feestje met oorverdovende muziek. Het is voor hen een manier om te kunnen opgaan in iets groters, iets wat boven hen zelf uitstijgt. Samen dansen, zingen, ritmisch bewegend, geven hun lichamen zich over aan de audiovisuele overdaad die uitmondt in een uitbundig genietende massa. Het liefst wordt men in deze films deel van een zo groot mogelijke groep, en dan bij voorkeur in de publieke ruimte: midden in bruisend New York (FERRIS BUELLER'S DAY OFF), op de openbare weg in de villawijk (PROJECT X), of triomferend in het hart van het eigen dorp (NEW KIDS TURBO).

FERRIS BUELLER'S DAY OFF: Ferris steelt de show in NY

PROJECT X: Thomas gaat op in zijn massale feestje

Het openbare verjaardagsfeest als moderne 'rite de passage'

De komische film fungeert als omkering maar tegelijk ook als bevestiging van het geregelde leven. Wie goed oplet ziet dat veel van adolescenten in de films weliswaar wild om zich heen slaan, maar dat veel van hen een klein hartje hebben. Hoe hard ze zichzelf en anderen ook overschreeuwen, er zijn genoeg vingerwijzingen voor een vermogen tot empathie. Thomas (PROJECT X) beschermt zijn hondje Milo tegen de door feestvierders veroorzaakte gevaren. Hij verzoent zich de volgende ochtend met zijn vriendinnetje Kirby. Hij wil met haar verder, ook al is zij niet de spetter waarmee hij de avond ervoor onder invloed van xtc bed wilde delen. Ferris blijkt evenmin een totale losbol: hij overtreedt weliswaar met veel plezier alle volwassen grenzen, maar vraagt zijn vriendinnetje netjes ten huwelijk.

In enkele van de besproken films neemt de overgangspassage een specifieke vorm aan. Terwijl Ferris één snipperdag neemt waarin hij helemaal doet waar hij zin in heeft en terwijl NEW KIDS TURBO obstinaat aanschoupt tegen het dichtgemetselde Nederlandse systeemdenken, komt in PROJECT X en THE HANGOVER I en II een extra motivatie voor. Aanleiding is een overgangsritueel: een verjaardagsfeestje respectievelijk een vrijgezellenfeest. In de moderne samenleving is de rite de passage als publieke overgang van kind naar volwassene flink aan erosie onderhevig. De dienstplicht is afgeschaft en alleen het behalen van een schooldiploma herinnert er nog aan. Het bereiken van het 16^e, 17^e of 18^e levensjaar is in onze samenleving een individuele mijlpaal, die door jongeren (steeds meer?) wordt aangegrepen om haar van een symbolische en rituele lading te voorzien. Ook de 'sweet 16 party' van Merthe is daar een voorbeeld van.

Dat Thomas in PROJECT X de leeftijd van 17 bereikt, wijst erop dat het niet zomaar een feestje is.⁵³ Er wordt een verjaardagsfeest gevierd en wel binnen de peer group, met uitsluiting van en ook in confrontatie met de volwassen wereld.⁵⁴ THE HANGOVER I en II tonen een ander soort overgangsritueel dat een lange geschiedenis kent: op het vrijgezellenfeestje aan de vooravond van een huwelijk kan en mag alles, maar de ervaringen blijven wel binnen de groep. In deze beide films gaat het om mannen van tegen de 30, sommigen met een beroep (docent, tandarts), enkelen reeds getrouwd en met kinderen.

⁵³ Dat impliceert dus dat er een groot symbolisch verschil is tussen een gewoon feestje en een 'verjaardagsfeestje'.

⁵⁴ Plantinga (2009): 38 wijst op een intern groepsmechanisme: 'Viewings of "gross out" films such as JACKASS: THE MOVIE (2002), might serve as "rites of passage" in the sense that groups of adolescent boys test their ability to withstand the viewing of repulsive or violent scenes in the context of a group of peers'.

Waar het komische verzet tegen het establishment overgaat in agressief zombiedrag

In PROJECT X gaat het fout, maar dat is niet zozeer door de massaliteit van de feestvoerende jeugd. Rond 23.30 uur meldt buurman Rob zich omdat zijn vrouw en baby door de herrie uit hun slaap worden gehouden. Hij dreigt de politie te bellen. Als deze in aantocht is verhuizen de jongeren naar de achterzijde van het huis. Ze blijven uit het zicht en houden zich muisstil. Schijnbaar gehoorzaam staan Thomas, Costa en JB de twee dienders te woord. De politie vertrekt en daarmee is een confrontatie voorlopig vermeden. Het feest kan doorgang vinden en daar gaat het ten slotte om.

PROJECT X: zuipen, pillen, dansen

De alcohol en vooral de toevallig gevonden pillen maken dat al die losse individuen op den duur tot een deinende massa versmelten. Vanaf dat moment weten de deelnemers nauwelijks meer wat ze doen. Ze worden overmoedig en geven zich over aan extatische kicks. Maar dat PROJECT X in totale chaos eindigt, wordt veroorzaakt door T-Ricks die gewapend met een vlammenwerper zijn kabouter vol xtc-pillen komt terughalen. Hij zet de buurt in vuur en vlam.

PROJECT X: kabouter van T-Ricks

En zijn geheime inhoud

T-Ricks, mét vlammenwerper,

en de politie grijpt in en komt zijn kabouter terugvorderen

PROJECT X: de chaos breekt uit, wegwezen!

Pas dan komt het tot een treffen met de politie. Vanaf dat moment gaat het van kwaad tot erger, met een stoet nieuwe politiewagens, een boven de villawijk rondcirkelende politieheliikopter en in het kielzog van alles de media die er begerig bovenop zitten. Vanaf dan staat de straat vol zwaailichten en verandert de feestelijke menigte in een agressieve kluwen. We zien joelende, gooiende en uiteindelijk toch angstige jongeren die in paniek en vol ongeloof wegrennen voor de catastrofe die zich voltrekt.

PROJECT X: de media ruikt nieuws!

Dit beeld van een onbeheersbare en gewelddadige massa heeft trekken van de hersenloze massa die we uit de zombiefilm kennen. Ook zombiefilms behoren tot het genre van de adolescentenfilm. Ze moeten het – opnieuw – primair van het visuele en fysieke register hebben.⁵⁵ Zombies zijn ondoode wezens die niet spreken, geen gedachten hebben, maar voortgedreven worden door een vernietigingsdrang. Lelijk en angstaanjagend vallen ze alles en iedereen aan. Hun gedrag is besmettelijk en bedreigt de beschaafde orde. Rationeel ingrijpen is zinloos, niets lijkt de gestaag aangroeiende woeste massa te kunnen tegenhouden. Juist de redeloosheid van deze massa roept in PROJECT X de angst bij media, politie en de autoriteiten op. Men besluit niet in te grijpen en de massa te laten uitrazen.

3. 'Lach je kapot!' of waarom de adolescenten films serieus genomen moeten worden

Gegeven de werkelijke chaos die zich in de avond van 21 september 2012 te Haren afspeelde, is het niet eenvoudig om iets te zeggen over de betekenis van de film PROJECT X in dat geheel. Door het gebeuren met enige afstand te bezien, ontstaat er wellicht ruimte om de rol van PROJECT X anders te benaderen dan gebruikelijk. Mijn voorstel is om de deze film te zien als een inkijkje in de verbeeldingswereld van jongeren, als iets wat licht werpt op het soort humor dat hen bezig houdt, op de

⁵⁵ De zombiefilm heeft zijn herkomst niet in de literatuur, zoals Frankenstein en de vampierenfilm. Zie Bishop (2010), De Mare (2012B), Rijghard (2012).

passage die elke adolescent vroeg of laat moet doormaken om een eigen plaats in de volwassen wereld te verwerven. Zo beschouwd kan deze filmanalyse wellicht een paar elementen verhelderen.

De paradox van fictie: de film als locus van een imagined community

De film doet als gestructureerd artefact een allesomvattend beroep op de kijker.⁵⁶ Ze werkt niet alleen via verhaal en dialoog, maar werkt via prereflexieve reacties direct en automatisch op de kijker in.⁵⁷ De paradox van dit soort fictie is dat de kijker emotioneel betrokken raakt bij een verhaal, terwijl iedereen beseft dat het een fictieve vertelling is.⁵⁸ Gevoelsmatig geroerd worden staat in beginsel los van de vraag of de imaginaire wereld wel of niet 'echt' is. Zich deel voelen van een verbeelde gemeenschap betekent niet automatisch dat de imaginaire wereld in de werkelijkheid nagevolgd en gerealiseerd zou moeten worden. In die zin kan de adolescentenfilm zeer wel een verbeelde wereld oproepen waar jongeren op positieve wijze aan deelnemen, terwijl de maatschappelijke situatie van de betreffende kijkers zeer verschillend is.

Met andere woorden: de film PROJECT X en andere adolescentenfilms kunnen een imaginaire gemeenschap vertegenwoordigen die niet op een realiteit buiten de film berust maar die wel bestaat voor de adolescenten die dit soort films kennen. Anderson parafraserend kan men zeggen 'dat het beeld van hun gemeenschap in de geest van al deze jongeren bestaat' ondanks het feit dat ze elkaar niet persoonlijk kennen.⁵⁹ Alle groepen die uitgaan boven de face-to-face groep van mensen worden volgens Anderson door verbeelding bij elkaar gehouden. In die zin is de film op een paradoxale manier ook maatschappelijk relevant: de film wordt immers bekeken door jongeren die die elkaar niet kennen terwijl ze zich wel herkennen in de groep die door de film wordt verbeeld. Op die manier kan de omvangrijke verzameling van kijkers die sinds de jaren 80 allerlei adolescenten films hebben gezien, een imaginaire gemeenschap vormen die ook buiten de film een zekere mobiliserende werking heeft.

Waar gaat de adolescentenfilm over & wat staat er op het spel?

De zogenaamde 'teen films' tonen de adolescentenwereld in al zijn bont geschakeerde beperkingen (ouderlijk huis, school, buurt), compleet met bijbehorende bewoners, vader, moeder, zus en broer, hond, burens, vriendinnetje, peer group, docenten. Essentieel in deze films is het toe-eigenen van de publieke ruimte, het zich manifesteren in het openbaar, het gezien en gehoord worden: de overgang naar de volwassen wereld gaat gepaard met experimenten en botsingen en juist dat wordt in al deze films publiek gemaakt. Anonieme professionals die tegen een stootje kunnen – politie, ME, bestuurders en media – vormen in deze imaginaire wereld stevast de contrapunt waar tegen de jongeren het graag opnemen om te testen of het systeem van de volwassenen wel voldoende stevig is.

⁵⁶ Bordwell & Thompson (2008): 54-55.

⁵⁷ Plantinga (2009): 117, 'Spectator responses to movements, sounds, colors, textures, and manifestations of space are in large part automatic and pre-reflective. The human brain did not evolve to interact with the visual media, or indeed with representations of any sort, but adapted itself to the more immediate environmental data to which we must daily respond for our survival and flourishing. Thus the spectator's responses to audiovisual media are rooted, in part at least, in those natural perceptual responses that have developed over long periods of human history.'

⁵⁸ Plantinga (2009): 64-66. Christian Metz formuleerde dit ooit als 'suspension of disbelief': "I know this is a fiction, but I will believe it all the same". Daar tegenover staat de kijkhouding bij de documentaire, 'This is so, isn't it?'. Zie Nichols (1991): 28-30.

⁵⁹ Anderson, Imagined Communities (2006): 6.

Mobiliserende werking

De vraag zou kunnen zijn wat adolescenten als kijkersgroep in komische films als PROJECT X hebben gewaardeerd. Daar zijn in het kader van het onderzoek naar de rellen in Haren ook wel vragen over gesteld. Verschillende van hen waren bekend met deze film of met PROJECT X-achtige films als THE HANGOVER I en JACKASS THE MOVIE. De meeste jongeren (gemiddeld 18 jaar) gebruikten woorden als 'leuk', 'gezellig', 'hilarisch' en 'spannend'. Ze vinden het een gebeurtenis om bij te zijn. Ze vragen zich nieuwsgierig af hoe zo'n PROJECT X in Haren er uit zou zien.⁶⁰ Er wordt weinig gezegd over het risico dat dit feestje op rellen zal uitlopen, dat is niet iets waar zij zich een voorstelling van maken. Het leuke aan de film is volgens jongeren vooral dat ze het feest zelf georganiseerd hebben. Dat is tof. De jongeren 'willen erbij zijn', ze willen naar eigen zeggen 'gewoon alles zien en meemaken' waarbij vooral de massaliteit van zoveel mensen die spontaan naar eenzelfde plek komen enorm tot de verbeelding spreekt. Geestig om te zien wat er gebeurt. Ze vinden alles wat afwijkt van het gewone nu eenmaal leuk, bizar, grappig, gaaf, lollig, stoer, spectaculair, interessant.

Net als in de uitingen op Facebook, hanteren de betrokken jongeren in hun verbeelding de typische regels van de grap. Die blazen de normale conversatieregels op. Van een frase als 'zich kapot te lachen' weet iedereen dat het slechts gaat om een metafoor, het wordt nooit letterlijk bedoeld. Een beeldspraak die letterlijk wordt genomen, werkt juist op de lachspieren.⁶¹ In de verbeelding wordt dus een feestje in al zijn groteskheid en absurditeit bedacht en stapsgewijs tot zijn grenzen opgevoerd. De film kan daarbij de gemoederen in beweging brengen en ook tot handelen aanzetten. De lachsalvo die een film als PROJECT X ontlokt, onderstreept nog eens de naïviteit van die adolescentische verbeelding: voor mogelijk gevaar of persoonlijke ongelukken door zo'n gigantische party is geen plaats.

Wat zegt dat over de huidige cultuur?

De feesthoedjes en de slogan 'Waar is het feestje, hier is het feestje' maken deel uit van de adolescentische verbeeldingswereld en staan haaks op het bestuurlijk verbod 'Er is geen feestje' door burgemeester Bats. Beide leuzen verwijzen naar twee verschillende werelden waarin men elkaar letterlijk niet verstaat. Sterker nog: het verbod van de burgemeester was van meet af aan een aspect van de symbolische orde die de adolescenten juist op het spel zetten. Ze testen maatschappelijke weerstanden door te experimenteren met de signalen die volwassenen uitzenden. Ze willen zien wat dat doet en wat het in beweging brengt – bij hen zelf en bij anderen. Waar bestaat die realiteit dan uit? Hoe hard is ze eigenlijk? Waar laat de maatschappij haar weerstand zien? Kortom: Wat betekent het om een volwassene te zijn? Dat alles is voor betrokken jongeren niet meteen duidelijk. Nu is de overgang naar volwassenheid altijd al een dubbelzinnig iets maar de huidige samenleving maakt dat niet eenvoudiger. Er zijn vele keuzen en de doelen lopen uit elkaar. Daarbij komt dat overgangsrituelen niet meer collectief georganiseerd en in het openbaar gevierd worden.

⁶⁰ Ik baseer me hier op vijf transcripties van interviews met jongeren die naar Haren zijn geweest.

⁶¹ Zie enkele conversatiefragmenten uit de Facebook-pagina's: Mayck: 'Even na denken mensen wat voor gevolgen het heeft voor merthe als er 17000 man naar haren gaan en een beetje rotzooi beginnen te trappen', Robin: 'Ik heb er dus even over nagedacht... Maar nee, geen idee. Vertel eens, wat voor gevolgen?' (NRC, 07.12.2012: 5).

Bij gebrek daaraan organiseren de jongeren het maar zelf. Dat heeft een tweeledig effect. Ten eerste is het leuk om de openbare ruimte op te zoeken en daar iets onvoorspelbaars of ongeorganiseerd te doen. Daar schuilt voor een deel ook de triomf in van de geïnterviewde jongeren, namelijk dat men dit feest zelf heeft kunnen organiseren, tegen het verbod in. Een gevoel dat versterkt is omdat het een publiek en massaal karakter had. Ten tweede maakt een dergelijke manifestatie zichtbaar en aan den lijve voelbaar waar de weerstanden zitten en waar je grond onder je voeten krijgt. Kortom: ontdekken waar die volwassen werkelijkheid niet meegeeft maar juist grenzen trekt. De teneur in veel adolescentenfilms – ook PROJECT X – spoort met deze geestesgesteldheid. Kennismaken van dit soort films kan helpen bij het begrijpen van dit soort door adolescenten spontaan georganiseerde voorvallen.

4. Tot slot

‘Kennelijk schiet onze verbeeldingskracht tekort de gevolgen te voorspellen van explosieve, kwadraterende informatieverspreiding. Nieuws gaat sneller dat geluid, maar onze fantasie gaat nog te paard. We geloven in goede intenties. Hartverwarmend, maar onnozél.’ Aleid Truijens (de Volkskrant, 24.09.2012: 22)

Er is gedegen reflectie nodig om te begrijpen hoe het verschil tussen werkelijkheid en fictie tegenwoordig functioneert. Dat is een fundamentele zaak, ook voor jongeren. Het impliceert dat we als volwassenen te plicht hebben om afstand te nemen van een ouderwetse denkwijze die op een simpele tegenstelling tussen fantasie en realiteit berust. Dit traditionele onderscheid is onbruikbaar geworden in een moderne wereld waar nieuwe technologieën ervoor zorgen dat adolescenten alles wat hen beweegt en bezigt houdt publiek maken.⁶² Variërend op de bovenstaande uitspraak van Truijens kan men zeggen dat onze verbeeldingskracht tekort schiet, niet zozeer omdat we te goed van vertrouwen zijn, maar omdat we vertrouwen stellen in een te beperkte opvatting van de realiteit waarbij regelgeving, controle en overleg de voornaamste parameters zijn. De volwassenen van nu (en dat geldt niet in de laatste plaats bestuurders en politici) zijn gefocust op de voor-rede-vatbare, talig-argumenterende mens. Als gevolg daarvan sluit menig een de ogen voor heel die moderne beeldcultuur waarin vele burgers en jongeren dagelijks zijn ondergedompeld. Film, tv-serie, strip en game zijn door hun audiovisuele vormgeving krachtige verhalenvertellers die bovendien alom aanwezig zijn: in de bioscoop, op het internet, in DVD-boxen op de vele al dan niet commerciële tv-zenders. Deze rijkgeschakeerde beeldwereld biedt een goed zicht op het geestelijk leven van allerlei groepen uit de bevolking.⁶³ Dat nodigt uit tot nader en vooral tot meer systematisch onderzoek.

Helaas is het aanzien van deze verhalenvertellers in de ogen van bestuurders nogal laag. Deze nemen maatschappelijke verbeelding als factor in de publieke sfeer niet of nauwelijks serieus. Het is te hopen dat de verbijstering die de bestuurlijke reacties op ‘Haren’ kenmerkte, aanleiding wordt voor een koerswending.

⁶² Zonder nieuwe, scherpsnijdende denkinstrumenten komt de reflectie daarover ook niet veel verder. Zie bv. de meanderende overwegingen van Stine Jensen in haar column (NRC, 25.09.2012: 32) die hier en daar wel raken aan deze kwesties, maar strikt genomen komt ze, onder invoering van vage termen, niet veel verder dan te concluderen dat het allemaal niet zo duidelijk meer is: ‘... misschien is het onderscheid tussen “de echte werkelijkheid” en de “mediaconstructie daarvan” niet altijd zo gemakkelijk meer te maken. Zie Haren.’ Het verlangen onderhoudend te willen zijn over media en populaire (beeld)cultuur hangt samen met een gebrek aan discipline om dit vraagstuk gedegen uit te zoeken. Zie De Mare (2010).

⁶³ De Mare & Keyser (2009), De Mare (2011A, 2012A en B).

Niet zondermeer harder optreden en meer regels stellen, maar daadwerkelijk proberen in te zien 'wat mensen zoal bezielt'.⁶⁴

In het verlengde daarvan rest nog een kwestie die buiten de huidige analyse valt. De vraag namelijk in hoeverre de media een gezaghebbend establishment vertegenwoordigen. Het gaat mij hier niet om de vraag of traditionele media respectievelijk journalistieke berichtgeving in de krant en op tv op een of andere wijze medeschuldig zijn. Het gaat ook niet om de vraag of zij zich meer terughoudend hadden moeten opstellen – overigens geen overbodige vraag, gezien de afwerende reacties vanuit de journalistiek.⁶⁵

De vraag is veeleer welk signaal de Nederlandse media af aan jongeren afgeven, met name over de aard van het volwassen leven in ons land?⁶⁶ De overvloed aan columns, blogs en tweets op zichzelf is al een veeg teken: het wekt de indruk dat het heel normaal voor volwassenen op onbekommerd te zeggen wat ze willen, denken en voelen. De inmiddels alom gewaardeerde grappigheid, die zo kenmerkend is voor 'belhamels van de televisie' als De Wereld Draait Door en PoWNeD, maakt volgens Jan Kuitenbrouwer nog altijd school. Ze is overal herkenbaar, tot aan NOS-verslaggevers toe.⁶⁷ Meer in het algemeen krijgt men niet de indruk dat de hoeveelheid melig en infantiel amusement de laatste jaren op de Nederlandse zenders is verminderd. Dat geldt ook vooromroepen die vroeger tamelijk serieus waren.⁶⁸ Paul de Leeuw, Jack Spijkerman, Carlo Boszhard, Irene Moors – hoeveel lol, persiflages, grappigheden en spelletjes, cabaret, comedy en tv-persoonlijkheden-die-bij-elkaar-op-de-koffie-komen kunnen we als volwassenen verdragen?

Maar laten we ook de vraag stellen welk beeld van de volwassen wereld al die media aan jongeren voorhouden. Welke spiegel wordt hen geboden als deze bestaat uit een eindeloze reeks van jolige en al te flauwe entertainmentprogramma's waarin het volwassen publiek 'losgaat'? Hoe verhoudt dit beeld zich tot de ondoorzichtige, dichtgetimmerde en bijkans in beton gegoten BV Nederland, waar jongeren zich alleen mét diploma, mét een baan, mét een inkomen fatsoenlijk kunnen invoegen? Hoe moeten jongeren kortom grip krijgen op die gespleten werkelijkheid? In die verwarrende spagaat, die wij Nederlanders zelf in stand houden, is het misschien niet vreemd dat adolescenten de volwassen wereld een koekje van eigen deeg geven.

⁶⁴ 'Als de burgemeester zegt: er is geen feest, is er toch geen feest? De naam van zijn dorp ging de wereld over toen een Facebookfeest vreselijk uit de hand liep. Tot zijn verbijstering: "Wat bezielt mensen om dit te willen?', Interview Rob Bats, burgemeester van Haren (de Volkskrant 29.09.2012: 2).

⁶⁵ Enige reflectie kan zeker geen kwaad, getuige het geringe enthousiasme van journalisten om zich eens fundamenteel over hun eigen werkzaamheden te buigen. Zie 'Haren, de journalistieke nazit', verslag van een debat onder betrokken journalisten, Amsterdam (08.11.2012), <http://www.denieuwereporter.nl/2012/10/haren-de-journalistieke-nazit/>

⁶⁶ 'Want de wereld van het infotainment op radio en televisie joeg de zaak op volle toeren aan. Lachen toch? De aandacht van serieuze journaals en kranten canoniseerde de hype vervolgens. Vanaf het moment dat het feest werd opgepakt door nationale media explodeerde Twitter met aanmoedigingen om naar Haren te gaan. Het resultaat was een koortsige pirouette van nieuws en amusement, van feiten en verwachtingen, die langzaam maar zeker naar een hoogtepunt toe ging.' (NRC 25.09.2012: 32-33).

⁶⁷ NRC (04.10.2012:16): 'Eerst hadden we Bart de Graaff, toen kregen we Rutger Castricum, de VARA volgde met de Jakhalzen en inmiddels is het stadium bereikt dat ook de in naam neutrale NOS zijn vrijpostigste beentje voor zet. Het is typisch Nederlands: als in dit land iets mag, is de volgende stap al gauw dat het ook moet.

⁶⁸ 'Voor iedereen die iets wilde meemaken, van naïeve scholieren tot clowns met een camera. Dat zegt iets over Nederland Partyland, en niet alleen over de media.' (NRC, 25.09.2012: 32).

FILMS.

Een greep uit de komische adolescenten film

PROJECT X (2012).

THE HANGOVER II (2011).

NEW KIDS TURBO (2010).

THE HANGOVER I (2009).

CLOVERFIELD (2008).

SUPERBAD (2007).

JACKASS THE MOVIE (2002).

THE BLAIR WITCH PROJECT (1999).

AMERICAN PIE (1999).

HOME ALONE 3 (1997).

HOME ALONE 2 (1992).

HOME ALONE (1990).

FERRIS BUELLER'S DAY OFF (1986).

LITERATUUR

- Anderson, B., (1983) *Imagined communities* (Londen/ N.Y.).
- Anderson, L. (08.12.2012), 'Vergrootglas voor de klaagcultuur', in: *Vrij Nederland*: 76-79.
- Berge, H.C. ten (2009), *Voorbeeldige vertellingen en hun versluierde betekenis* (Amsterdam/ Antwerpen).
- Birò, Y. (1982), *Profane Mythology. The Savage Mind of the Cinema* (Bloomington).
- Bishop, K. (2010), 'Dead Man Still Walking. Explaining the Zombie Renaissance', in: *Journal of Popular Film and Television*: 16-25.
- Bordwell, D. & K, Thompson (2008), *Film Art* (N.Y.).
- Brink, G.J.M. van den (2011), 'Levinas in Hollywood. Wat film bijdraagt aan het idee van één menselijke soort', in: M. Grever e.a. (red.), *Grenzeloze gelijkheid. Historische vertogen over cultuurverschil* (Amsterdam): 219-237.
- Clover, C. (1992), *Men, Women, and Chain Saws: Gender in the Modern Horror Film* (Princeton).
- Cook, P. & M. Bernink (ed.) (1999), *The Cinema Book* (Londen).
- DeGraffenreid, L.J. (2011), 'What Can You Do in Your Dreams? Slasher Cinema as Youth Empowerment', in: *The Journal of Popular Culture*, vol. 44, no. 5: 954-969.
- Dijk, J. van, 'Crowd control' (05.12.2013): 1-3.
- Doniger, W. (1998), *The Implied Spider. Politics & Theology in Myth* (N.Y.).
- Driscoll, C. (2011), *Teen film. A Critical Introduction* (Oxford/ N.Y.).
- Eco, U. (1985), 'Het komische en de regel', in: U. Eco, *De alledaagse onwerkelijkheid* (Amsterdam): 339-349.
- Freud, S. (1988), 'De grap en haar relatie tot het onbewuste' (Amsterdam): 9-264.
- Freud, S. (1988), 'De humor' (Amsterdam): 265-275.
- Jong, J.D. de (2012), 'Project X: het zijn net jongens ...':1-3.
- Kellerhuis, T. (08.12.2012), 'Paul de Leeuw – "Ik kan ontzettend zuur zijn" ', in: *Vrij Nederland*: 18-23.
- Kerswell, J.A. (2011), *Teenage wasteland. The slasher movie uncut* (Londen).
- Keyser, G. (2006), *Encyclopedie van de populaire cultuur* (Amsterdam).

- Kuyper, E. de (1987), 'De vrouwelijke komiek. Het lichaam en de lach', in: *Versus*, no. 3: 64-75.
- Londen, S. van en A. de Ruijter (1990), 'Imaginaire werelden', in: H. de Mare en B. Klasen (red.), *Moverende Mythen*, *Versus*, no. 1: 26-50.
- Lévi-Strauss, C. (1978), 'The Story of Asdiwal', in: C. Lévi-Strauss, *Structural Anthropology*, vol. 2 (Harmondsworth): 146-197.
- Lévi-Strauss, C. (1979), 'The Structural Study of Myth', in: C. Lévi-Strauss, *Structural Anthropology*, vol. 1 (Harmondsworth): 206-231.
- Lévi-Strauss, C. (1980), 'Wie arbeitet der menschliche Geist.? Ein Gespräch mit Raymond Bellour', in: C. Lévi-Strauss, *Mythos und Bedeutung* (Frankfurt am Main): 113-131.
- Mare, H. de (1987), 'Door het feminisme belaagd? Nawoord bij Mellencamps "Situation-comedy, feminisme en Freud"', in: *Versus*, no. 3: 97-103.
- Mare, H. de, en B. Klasen (red.) (1990), *Moverende Mythen*, themanummer over 'Film als Mythe', *Versus*, no.1.
- Mare, H. de (2002), 'De rampenfilms van Hollywood. 9/11 en de harde werkelijkheid van de fictie' (lezing Amsterdam).
- Mare, H. de, en S. Burg (2008), *Waakzaam Oog. Pilotstudy Politie Fictie* (intern rapport Politie Amsterdam-Amstelland).
- Mare, H. de (2009), 'Kijkt u wel genoeg politieseries? Politie & fictieel leiderschap als publieke factor', lezing ter gelegenheid van de presentatie van *Gevraagd: alerte leiders* (Jaarboek 2008) van de School voor Politie Leiderschap.
- Mare, H. de, en G. Keyser (2010), 'De lakmoesproef van de moderne beschaving. Goed en kwaad in virusfilms', in: A. Oderwald e.a. (red.), *Besmet* (Utrecht): 99-108.
- Mare, H. de (2010), 'Beeldcultuur, een drieluik, I: Deconstructie van het fenomeen culturele studies', *Stichting Design Geschiedenis Nederland*: 1-42, <http://www.designhistory.nl/2010/beeldcultuur-ontleding-van-een-academisch-fenomeen/>
- Mare, H. de (2011A), 'De Goede Patiënt in ziekenhuisdrama', in: *Nieuwsbrief van de Nederlandse Vereniging voor Ethici*, 18/2: 22-26.
- Mare, H. de (2011B), 'De wijk zichtbaar maken! Een wilde, maar maatschappelijke verbeelding', F. Basten e.a., *Meet My Street Magazine*: 9-20.
- Mare, H. de (2012A), 'Waar Nederlanders warm van worden. Over professionele personages in ziekenhuis- en politiedrama', in: G. van den Brink (red.), *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan* (Amsterdam): 307-348.
- Mare, H. de (2012B), 'Een afzichtelijk schepsel? Frankenstein en de waarde van de natuurlijke geboor-

te', in: A. Oderwald e.a. (red.), Nieuw leven. Geboorte in fictie (Utrecht): 61-70.

Mare, H. de (2013), 'De verbeelde politie. Blauwe waarden in de moderne maatschappij', in: E. van der Torre, P. Tops, A. van der Zijl en N. Kop (red.), Handboek Inleiding Politiekunde (Politieacademie Apeldoorn, ter perse).

Nichols, B. (1991), Representing Reality. Issues and Concepts in Documentary (Bloomington).

Plantinga, C. (2009), Moving Viewers. American Film and the Spectator's Experience (Berkeley & L.A.).

Propp, V. (1968), Morphology of the Folk Tale (Austin).

Raatgever, R. (1990), 'Cultuur, mythe, film. Bespiegelingen van een cultureel antropoloog', in: H. de Mare en B. Klasen (red.), Moverende Mythen, themanummer 'Film als Mythe', Versus, no.1: 51-68.

Rijghard, R. (2012), 'Het ligt niet aan de zombies', in: NRC Handelsblad: (30.08. 2012): 8-9.

Ruijter, A. de (1979), Een speurtocht naar het denken. Een inleiding tot het structuralisme van Claude Lévi-Strauss (Assen).

Shary, T. (2005), Teen movies: American Youth on Screen. (Londen/ N.Y).

Teunissen, J. (1990), 'De kracht van het domme blondje. Marilyn Monroe in THE SEVEN YEAR ITCH', in: H. de Mare en B. Klasen (red.), Moverende Mythen, themanummer 'Film als Mythe', Versus, no. 1: 108-122.

Wee, V. (2006), 'Resurrecting and Updating the Teen Slasher: The Case of *Scream*', in: Journal of Popular Film & Television, vol. 34, no. 2: 50-61.

Zanten, M. van (2012), 'Project C. De lessen uit Project X in Haren', Tijdschrift Communicatie: 12-16.

Krantenartikelen, een selectie

Woensdag 19.09.2012

Door onze mediaredactie, 'Feestje via Facebook escaleert', NRC Handelsblad: 33.

Donderdag 20.09.2012

Wubby Luyendijk, 'Een Facebook-feestje is geen feestje', NRC Handelsblad: 8.

Vrijdag 21.09.2012

De Wereld Draait Door, 21.09.2012, 9:08 minuten-item over Haren.

Zaterdag 22.09.2012

Ana van Es, 'Honderden gasten, geen feest, dan wordt het vanzelf grimmig', de Volkskrant: 6.

Van onze verslaggeefsters, 'Haren toneel van rellen na uitnodiging voor feestje', de Volkskrant: 6.

'Vrolijk verjaarsfeest', NRC Handelsblad: voorpagina.

Wubby Luyendijk, ' "Dit feest is gekaapt door de Z-side"', NRC Handelsblad: 3.

Van onze verslaggevers, 'Waar is het feest? Niet in Haren', Trouw: 3.

Maandag 24.09.2012

Peter Giesen, 'Vroeger knokken op de kermis, nu losgaan in Haren. Analyse. Vernielen als volksvermaak', de Volkskrant: voorpagina.

Ana van Es, Harry Cock (foto's, dV) en R. Degenhardt (Novum), ' "Merthe bedankt!", roepen duizenden jongeren'. Project X Haren, de Volkskrant, Ten Eerste: 4-5.

Ana van Es, ' "Gemeente verzuimde haar taak"', de Volkskrant: 6.

Theo Koelé, "Zo'n morele vakantie, daar wil je bij zijn". Interview. Socioloog Don Weenink', de Volkskrant: 6.

Heleen van Lier, 'Net als in de film – en dankzij Facebook met virale snelheid', de Volkskrant: 7.

Aleid Truijens, 'Te naïef om gevolgen Project X te voorzien', de Volkskrant: 22.

Wubby Luyendijk, 'De winkel heeft extra drankjes, speciaal voor het "feest"'. In het nieuws. Rellen in Haren, NRC Handelsblad: 4-5.

Stijn Bronzwaer, 'Ik ben ook schuldig, zegt de dj zaterdag', NRC Handelsblad: 5.

Dinsdag 25.09.2012

Door onze correspondent, 'Eenderde van verdachten rellen Haren minderjarig. 35 aanhoudingen, op 8 oktober eerste rechtszitting', NRC Handelsblad: 2.

Annemarie Kas, 'Politie surveilleert op Twitter', NRC Handelsblad: 6.

Merel Thie, 'Noodverordening is iets anders dan censuur', NRC Handelsblad: 6.

Sjoerd de Jong (ombudsman NRC), 'Media gooiden olie op vreugdevuur van Haren', NRC Handelsblad: 32-33.

Stine Jensen, column, 'Over vermaak en onze moraal, we halen ze uit de media. Het verschil tussen echt en media is niet helder', NRC Handelsblad: 32.

Ana van Es, 'Job Cohen leidt onderzoek naar rellen', de Volkskrant: 9.

Pieter Smit en Heleen van Lier, 'Wat Merthe beter had kunnen doen. 4 vragen over Facebookfeest', de Volkskrant: 9

Peter van Vliet, 'Reltoerisme à la Haren vergt een andere politie', de Volkskrant, Opinie & Debat: 29.

Peter Giesen, 'Commentaar. Haren: geen verrassing', de Volkskrant, Opinie & Debat: 29.

Woensdag 26 september 2012

Ana van Es en Pieter Smit, '“Ik bleef uit pure sensatiezucht. Profiel. Relschoppers Haren”, de Volkskrant: 13.

Harrie van Rooij, 'Toon een beetje respect voor de massamens', de Volkskrant, Opinie & Debat: 29.

M. van der Laan, Brief van de dag. 'Massa zonder doel', de Volkskrant, Opinie & Debat: 31.

Zaterdag 29.09.2012

Joke Mat en Esther Rosenberg, 'Haren: een kwestie van opvoeden', NRC Handelsblad: 19.
'Rellen domineren nog altijd sfeer in Haren', Trouw: 10.

Willem Schoonen (brief van de hoofdredactie), 'Haren moet ook media te denken geven', Trouw: 21.

Ana van Es, '“Als de burgemeester zegt: er is geen feest, is er toch geen feest?” Interview. Rob Bats, burgemeester van Haren', de Volkskrant: 2-3.

Margreet Vermeulen (ombudsvrouw), 'Voorzichtigheid troef bij verslag Haren', de Volkskrant, Opinie & Debat: 34.

Jongeren Arnhem uitgezet uit angst voor Project X-feest', Trouw: voorpagina.

Dinsdag 02.10.2012

Egbert Dommering (hoogleraar informatierecht UvA), 'Spreek Facebook juridisch aan op rellen als in Haren', NRC Handelsblad: 15.

Woensdag 03.10.2012

Maarten Keulemans, 'Puber is blind voor het onbekende', de Volkskrant, Wetenschap: 28.

Donderdag 04.10.2012

Ana van Es en Pieter Smit, '“Niet zo janken, gewoon feesten!” . Ten Eerste. Reconstructie Facebookrellen in Haren', de Volkskrant: 6-7.

Jan Kuitenbrouwer, 'Cohen pesten – altijd leuk', NRC Handelsblad, Opinie: 16.

Dinsdag 09.10.2012

Merel Thie, 'Het zou misschien leuk worden in Haren', NRC Handelsblad: 6.

Ana van Es, ‘“Er ontstond een sfeer om te rellen”’, de Volkskrant: 11.

Zaterdag 20.10.2012

Ana van Es, ‘Project X? Bel het crisiscentrum’, de Volkskrant: 3.

Vrijdag 07.12.2012

Wubby Luyendijk en Laura Wismans, ‘OM negeert Facebook bij rellen Haren, NRC Handelsblad, voorpagina, 4-5.

Zaterdag 08.12.2012

Folkert Jensma, column, ‘Tot hun 24ste zijn veel mannen gevaarlijk’, NRC Handelsblad, Opinie & Debat: 7.

Woensdag 09.01.2013

Charlotte Huisman, ‘“Haren is sterk genoeg om dit op te vangen”’. Reportage. Rustige nieuwjaarsreceptie’, de Volkskrant: 13.

WEBSITES met reviews

Martijn van Veen, PROJECT X

<http://film.fok.nl/review/529433/1/1/50/project-x.html?token=ob5c69d33coego6cf3af6eg3002b3f4d&allowcookies=DEZE+MELDING+SLUITEN+EN+NIET+MEER+WEEERGEVEN>

Glenn Kenny, 'Project X': 'X'-crement

<http://movies.msn.com/movies/movie-critic-reviews/project-x.4/>

Todd McCarthy, Project X: Film Review

<http://www.hollywoodreporter.com/review/project-x-review-todd-phillips-296413>

Greg Katzman, Project X Review. Project X is what happens when The Hangover and Superbad have a baby.

<http://www.ugo.com/movies/project-x-review>

Fabian Melchers, Project X

<http://www.filmtotaal.nl/recensie.php?id=25134>

<http://www.metacritic.com/movie/project-x/details>

http://www.rottentomatoes.com/m/project_x_2011/reviews/?type=user

http://www.rottentomatoes.com/m/project_x_2011/

[http://en.wikipedia.org/wiki/Project_X_\(2012_film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Project_X_(2012_film))

Globale tijlijn PROJECT X (2012)

INTRO Voice over: de film toont geen waarheid, dus s.v.p. niet nadoen.

Warner Brothers dankt iedereen die beelden ter beschikking heeft gesteld, excuses aan politie, inwoners van Pasadena voor wat volgt.

0.00.21 zwart beeld, eerste dat je hoort zijn tjilpende vogels

0.00.39 'Ik ben Costa, dit is Project X, yo' [grijpt naar zijn kruis]

0.00.40 muziek

0.00.58 Costa snoept van de verjaardagstaart [vinger in de mond]

0.01.01 Dax, mijn pik... ' [achter Costa staat Thomas' moeder], Dax filmt [handheld camera], Costa betrapt, biedt moeder excuses aan

0.01.37 Costa smeert zeep op Thomas' tandenborstel [LEUK!]

0.01.42 Costa trekt douchegordijn weg, laat Thomas laten schrikken [opnieuw leuk]

0.02.27 confrontatie Costa en Thomas met Thomas' vader: opsomming van wat allemaal is verboden (auto, verwarming, werkkamer...)

0.02.59 hondje Milo in werkkamer vader

0.03.12 vader schopt hondje uit; zijn werkkamer, hondje piept

0.03.26 Costa maakt Hitlergebaar, rechter arm omhoog, linker vinger onder de neus

0.03.32 'glurend' [tussen gordijnen door] afluisteren van bezorgde moeder; vader vindt Thomas een loser

0.04.15 Thomas blijkt geboren op huwelijksdag ouders; Costa feliciteert de vader daar mee [die het niet echt leuk vindt gegeven de betekenis daarvan]; ouders vertrekken voor een weekend

- weg, Thomas belooft goed op Milo te passen
- 0.04.36 vader zegt dat hij Thomas ter controle zal bellen, dus wel de telefoon opnemen
- 0.05.58 Thomas heeft een autootje gehad voor zijn verjaardag, rijdt naar school.07.12 op school: confrontatie peer Group, de drie jongens zijn duidelijk losers; Costa: 'feest zal alles voor ons veranderen'
- 0.09.03 sportveld, Thomas en Kirby
- 0.12.08 jongens halen bier & eten in supermarkt
- 0.13.36 nodigen een footballer uit: 'Dickens straat, is dat jullie feestje? Daar ga ik heen, het moet een te gek feestje worden'
- 0.15.30 bezoek aan T-Rick (stuff)
- 0.17.33 'lenen' kabouter
- 0.17.42 rijden T-Rick aan, duikelt van de motorkap af, de jongens smeren hem
- 0.20.00 feestje begint buiten in de tuin
- 0.25 hondje opgetakeld aan ballonnen & gered door Thomas
- 0.26.38 Thomas waarschuwt enkele jongelui niet op vaders auto te leunen
- 0.28 er blijken mensen in huis te zijn, Thomas er op af
- 0.29 buurman Rob komt klagen vanwege de herrie (het is al 23.30 uur); dreigt de politie te bellen als het feestje niet stopt. Wordt door enkele jongerejaars (aangesteld als beveiliging) met teaser neergelegd, buurman geeft het joch een dreun terug
- 0.31 Thomas wordt in zwembad gegooid, blote meiden springen er ook in
- 0.35:34 zoenen; telefoon gaat, vader vraagt of alles OK is
- 0.36 de jeugd amuseert zich, doen spelletjes
- 0.37 Costa hoort dat de buurvrouw wil dat de politie wordt gebeld
- 0.39:26 Thomas zoent met zijn oude vriendin; de politie komt eraan! Iedereen verdwijnt van voor- naar de achtertuin, houden zich muisstil; politie spreekt met Thomas en Costa, maar vertrekken, gerustgesteld.
- 0.42 party gaat door, tot zonsondergang!! Swingen, het zwembad in.
- 0.44:45 de kabouter barst open, blijkt vol xtc-pillen te zitten!!
- 0.45 Thomas heeft spijt, praat in de camera, tegen zijn vader en moeder; Costa bekent dat hij het adres op internet heeft gezet (de Craigslist), en dat de DJ het heeft omgeroepen op de radio
- 0.47 Thomas gebruikt geen drugs, maar Costa haalt hem over 1 xtc-pil te nemen en te relaxen, want te gestrest op zijn eigen feestje is jammer, aldus geschiedt
- 0.48 iedereen zingt Thomas toe 'happy birthday to you', met zijn allen, iedereen vrolijk. DJ gaat verder met draaien
- 0.49 in de keuken wordt de lilliputter in de oven gestopt
- 0.54:37 Thomas duikt met een knap stuk dat er wel zin in heeft in bed; Kirby zijn 'oude' vriendin ontdekt het 'bijtijds', is boos en rent weg, Thomas er achteraan
- 0.55 geluid, kleur, camerabewegingen steeds chaotischer
- 0.56 vader belt opnieuw, hij is gebeld door de burens "die ongetwijfeld overdrijven..."
- 0.57 Thomas klimt op het dak, samen met Costa en TB, overal feest, vuurwerk
- 0.58 inmiddels is ook de straat vol met feestende mensen
- 0.58.26 helikopter, het nieuws! Verslag 'Episch feest, party is legendarisch!' Uitzinnige menigte scandeert THOMAS naam.
- 0.59 Thomas springt van het dak af, in de opblaas-kussen-tent, gaat door het dak heen, maar OK
- 1.00 JB wordt aangemoedigd, Costa en Thomas proberen hem te stoppen ('te dik'), maar springt ook

- 1.00.52 politie arriveert met zwaailichten & sirene; menigte gilt "smerissen weg". Politie roept om: 'dit is de politie, rustig verspreiden anders volgen arrestaties.'
- 1.01.16 jongeren gaan dingen gooien
- 1.01:24 camera, politie: 'stuur assistentie'
- 1.01:39 dansen op auto's, joelen, muziek gaat door
- 1.01.57 TV: 'breaking news: chaos uitgebroken'
- 1.02.10 'Party out of control'; TV-interview politiecommandant Reesman afgewisseld met joelende menigte, hondje Milo is met andere hond bezig
- 1.01.27 politie in paniek, 'rijden, rijden'
- 1.02.49 Thomas kijkt TV, 'shit dat is mijn vaders auto'
- 1.03.36 Mercedes hup het zwembad in
- 1.03:44 er blijkt brand te zijn, de media zit er boven op, enorme fik
- 1.03.56 man met een vlammenwerper, T-Rick die verhaal komt halen en zijn kabouter met pillen terug wil
- 1.04:23 ME erbij en een SWAT team; man met vlammenwerp, huis in lichter laaie, politie grijpt in
- 1.06.40 de jongens schrikken, vol ongelooft, Thomas redt Milo uit huis dat bestookt wordt met bluswater
- 1.06.50 totale chaos
- 1.08.32 de volgende ochtend, om 6 uur: de jongens komen bij op sportveld. Thomas blijft achter met Milo
- 1.11.33 Thomas en vader, bij het zwembad als de auto om hoog getakeld wordt; Thomas betuigt spijt
- 1.12.18 vader blijkt beretrots op zijn zoon, had het niet achter hem gezocht, blijkbaar heeft zijn zoon toch meer pit dan hij dacht!
- 1.13.03 Thomas met beroekte auto naar school; verrast doordat iedereen het een geweldig feestvond.
- 1.14.56 Kirby vindt het maar niks; wat er allemaal is gebeurd; verzoening Thomas en Kirby. Aftiteling met de straffen die Thomas, Costa en TB krijgen....

Bijlage 3

De explosieve mix in Haren

De invloed van middelengebruik en
uitgaanscultuur

Ninette van Hasselt
Trimbos-instituut/Centrum Veilig en Gezond Uitgaan
Februari 2013

Ninette van Hasselt, 2013. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Inhoud

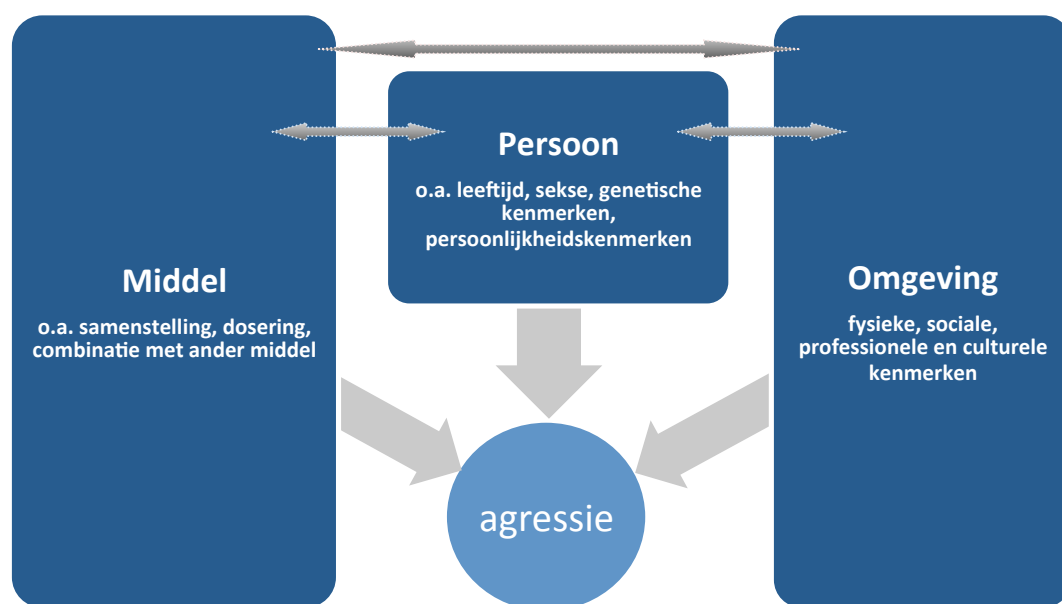
1. De ingrediënten van het kruitvat	209
2. Genotmiddelen	210
• Alcohol en agressie	210
• Drugs en agressie	211
• Combigebruik	212
3. Persoon	213
• Jongemannen op zoek naar sensatie	213
• Alcohol en leeftijd	214
• Intentioneel geweld	214
• Niet-intentioneel geweld	215
• Slachtoffers	215
4. Omgeving	216
• Fysiek omgeving	216
• Sociale omgeving	218
• Professionele omgeving	218
• Culturele omgeving	220
5. Lont in het kruitvat	223
6. Samenvattende conclusies	224
7. Literatuur	227

1. De ingrediënten van het kruitvat

Deze notitie biedt een overzicht van risicofactoren voor uitgaansgeweld die vermoedelijk een rol speelden in Haren, op de inmiddels beruchte avond van 21 september 2012. Afgelopen tien jaar heeft de kennis over uitgaansgeweld een flinke vlucht genomen. De verschillende risicofactoren die deze vorm van geweld beïnvloeden zijn steeds beter in beeld. Veel daarvan speelden waarschijnlijk een rol in Haren.

Bij geweld onder invloed is vrijwel altijd sprake van een samenspel tussen de kenmerken van personen die dat geweld plegen, de genotmiddelen die zij hebben gebruikt en de omgeving waarin dat gebeurt (zoals onderstaand schema illustreert)⁶⁹. Je zou het kunnen zien als de ingrediënten van een kruitvat, die met elkaar zorgen voor een al dan niet explosieve mix. Daarnaast is er meestal een trigger, waardoor een situatie ineens kan escaleren, een lont waarmee het kruitvat wordt aangestoken⁷⁰.

Vanuit dit perspectief is het mogelijk om duiding te geven aan het excessieve geweld in Haren. Daarbij wordt duidelijk dat genotmiddelen, in samenspel met andere risicofactoren zoals de hedendaagse uitgaanscultuur, vermoedelijk een belangrijke rol speelden bij de gebeurtenissen van die middag en avond.

⁶⁹ Chermack & Giancola, 1997; Zinberg, 1982

⁷⁰ Ferwerda e.a., 2012

2. Genotmiddelen

De beelden van Haren die de wereld over gingen waren duidelijk: er was daar volop alcohol aanwezig en er werd veel gedronken. Maar was alcohol de brandstof voor het geweld? En welke rol speelden drugs zoals XTC en cocaïne? Is het aannemelijk dat deze drugs op grote schaal zijn gebruikt en van invloed waren op het geweld in Haren?

Alcohol en agressie

Alcohol hoort voor de meeste jongeren bij feesten en is het meest gebruikte genotmiddel in het uitgaansleven. Vooral laat in de nacht en vroeg in de morgen, op vrijdag- en zaterdagavond, zijn er veel dronken mensen in het uitgaansleven⁷¹ en komt ook het meeste uitgaansgeweld voor⁷². Dat 84% van de daders van uitgaansgeweld onder invloed is⁷³, is dus niet verrassend.

Het lijkt er op dat de meeste daders op een uitgaansavond flink wat innemen: 15-20 glazen. Dat is meer dan uitgaanders gemiddeld drinken⁷⁴. Hun uitgaansavond begint vaak al voor het bezoek aan de kroeg of club, bij het indrinken. Jongeren die indrinken alvorens uit te gaan, drinken tijdens een avond uit aanzienlijk meer dan andere uitgaanders. Zij blijken ook vaker betrokken te zijn bij geweld⁷⁵. Langer drinken en indrinken vergroot de kans op dronkenschap⁷⁶ en – in samenhang daarmee – agressie. Op basis van de beelden van Haren is aannemelijk is dat veel jongeren die daar aanwezig waren vanaf de middag al stevig aan het drinken waren.

Gezien de impact van alcohol op het brein, is het logisch dat onder invloed van drank meer agressie ontstaat. Zo werkt de prefrontale cortex minder goed met een slok op en raakt de amygdala van slag⁷⁷. De prefrontale cortex is betrokken bij hogere cognitieve functies en de amygdala bij emotieregulatie. Ontregeling van deze twee gebieden kan leiden tot:

- meer zelfoverschatting
- meer focus op het hier en nu, minder op lange termijn gevolgen
- minder impulsbeheersing, meer emotionaliteit
- minder goede beoordeling van sociale en riskante situaties
- minder angst voor sancties en minder angst in riskante situaties
- snellere irritatie.⁷⁸

Gevolg is dat een situatie die normaliter niet zou escaleren, waarin een beroep wordt gedaan op vaardigheden zoals impulsbeheersing en een goede inschatting van de situatie, onder invloed van alcohol gemakkelijker uit de hand loopt⁷⁹. Hoe meer er gedronken is, hoe groter deze effecten. De kans op agressie neemt daardoor toe. Sterker nog: er is een relatie tussen de ernst van het geweld en de mate van dronkenschap⁸⁰. Er lijkt wel vaak sprake te zijn van een omslagpunt, dat niet voor iedereen op hetzelfde punt ligt: de een is na acht glazen niet meer in staat om een gerichte klap uit te delen, de ander is na vijftien glazen nog gecoördineerd genoeg voor een vechtpartij. Gewenning,

⁷¹ Hughes e.a., 2012

⁷² O.a. de Groot en van der Land, 2012

⁷³ Bieleman e.a., 1998.

⁷⁴ Bieleman e.a., 1998; Hughes e.a (b), 2011; Van der Poel e.a. 2010; .

⁷⁵ O.a. Hughes e.a.2007; Hughes e.a. 2012, Miller e.a. 2012.

⁷⁶ Hughes e.a., 2012

⁷⁷ O.a. Ferwerda e.a, 2012

⁷⁸ O.a. Van Hasselt et al 2011; Graham & Homel 2008, Scott.& Dedel, 2006; Engineer et al 2003

⁷⁹ O.a. De Groot & van der Land, 2012

⁸⁰ O.a. Godlaski & Giancola, 2009; Giancola Giancola & Corman, 2007Graham & Wells 2001; Chermack & Taylor, 1995

seks, leeftijd en lichaamsbouw beïnvloeden het effect van alcohol⁸¹. Of alcohol leidt tot agressie heeft dus niet alleen te maken met (de dosis van) het middel, maar ook met de persoon (waarover meer in het volgende deel).

Naast fysieke persoonskenmerken spelen ook verwachtingen een rol. Jonge mannen voelen zich met een glas op eerder sterk, agressief, moedig en minder angstig, vooral als ze met een grote groep andere jongens zijn⁸². Dat komt vermoedelijk niet alleen door de alcohol en de steun van de groep, maar ook door verwachtingen. Bij experimenteel onderzoek blijkt dat diegenen die verwachten agressief te worden van alcohol, na een paar glazen daadwerkelijk agressiever worden, als zij worden geprovoceerd⁸³. Ander onderzoek laat zien dat wie denkt dat alcohol bijdraagt aan agressie, vaker betrokken is bij geweld⁸⁴. Wellicht speelt daarbij een rol dat alcohol door jongeren⁸⁵ ook wordt gezien als een excuus voor agressie⁸⁶.

Bij jongeren die bewust geweld opzoeken, relschoppers, speelt de verwachting dat alcohol agressief maakt een belangrijke rol. Ze drinken vaak in om zich op te laden voor geweld⁸⁷. Hier wordt in het tweede deel verder op ingegaan.

Drugs en agressie

Drugsgebruik komt, ook onder jongeren, aanzienlijk minder voor dan alcoholgebruik. Jongeren die vaak uitgaan gebruiken wel meer dan hun leeftijdsgenoten⁸⁸. Dat doen ze meestal niet bij elke avond uit en niet in elke omgeving. Zo wordt XTC vooral gebruikt op grootschalige dancefeesten, om de muziek en het dansen intensiever te ervaren⁸⁹. Dat XTC een belangrijke rol heeft gespeeld in Haren is daarom niet aannemelijk, datzelfde geldt voor GHB en cannabis. Deze middelen worden door uitgaanders vooral gebruikt vanwege hun ontspannende werking⁹⁰ en dragen zelden of nooit bij aan geweld⁹¹. Gebruik van XTC, de zogenaamde lovedrug, zorgt zelfs vooral voor gevoelens van empathie en mogelijk juist voor een afname van geweld⁹².

Cocaïne en amfetamine passen eerder in een omgeving zoals 'project X' in Haren. Het gebruik van *amfetamine en (snuif-)cocaïne* komt relatief veel voor bij daders van uitgaansgeweld. Zo zijn mannelijke cocaïnegebruikers twee keer zo vaak betrokken bij geweldsincidenten als niet-gebruikers⁹³. Onder jongeren die geweld opzoeken, worden deze middelen soms bewust gebruikt ter *voorbereiding op geweld*⁹⁴ of om een excuus te hebben voor betrokkenheid daarbij⁹⁵.

⁸¹ O.a. Mathijssen & Twisk, 2001

⁸² O.a. Bieleman e.a. 1998

⁸³ Chermack & Taylor, 1995

⁸⁴ Smucker, Barnwell, Borders & Earleywine, 2006

⁸⁵ Lange tijd zag ook de rechtelijke macht dronkenschap als een verzachtende omstandigheid. Inmiddels is er wetgeving in voorbereiding, waardoor dit juist een strafverzwarende omstandigheid wordt.

⁸⁶ O.a. Bushman & Cooper, 1990

⁸⁷ O.a. Ferwerda e.a., 2010

⁸⁸ Van der Poel e.a., 2010.

⁸⁹ Nabben, 2010

⁹⁰ Nabben, 2010

⁹¹ Ferwerda e.a., 2012

⁹² Graham & Homel, 2008

⁹³ Schnitzer e.a. 2010

⁹⁴ O.a. Ferwerda e.a., 2010

⁹⁵ Bushman & Cooper, 1990

Gebruik van amfetamine en cocaïne zorgt ervoor dat het brein meer noradrenaline afgeeft. Deze neurotransmitter veroorzaakt een opwindend gevoel. Het lichaam geeft dan signalen af die lijken op een vechten-of-vluchten reactie: alertheid, spierspanning en hartslag zijn hoog. Normaal gesproken is dat een prettig en energiek gevoel, maar het kan ook doorslaan in intense angstgevoelens of agressie. Hoe meer er is gebruikt, hoe groter die kans wordt. Ook zonder een duidelijke aanleiding kan iemand dan ineens exploderen⁹⁶. Gebruikers noemen *prikkelbaarheid, opgefokt en agressief gedrag* zelf ook als negatieve effecten van deze middelen die ze soms ervaren⁹⁷.

Combigebruik

Gebruik van alleen cocaïne komt bijna niet voor. Dit middel wordt vrijwel altijd gecombineerd met alcohol, bijvoorbeeld om de verdovende effecten van alcohol weg te nemen⁹⁸. Het is niet duidelijk in welke mate dat ook geldt voor amfetamine, maar ook dit middel lijkt vaak gecombineerd te worden met alcohol⁹⁹. (Zie verder onder 'combigebruik'.)

Daders die onder invloed van *drugs* uitgaansgeweld plegen (14%) hebben vrijwel altijd ook gedronken¹⁰⁰. Meestal is er sprake van gebruik van stimulerende middelen (cocaïne en amfetamine¹⁰¹) in combinatie met alcohol. Het onderzoek waaruit deze cijfers blijken is enigszins gedateerd, maar recentere onderzoek naar combigebruik bij uitgaansgeweld ontbreekt. Het is goed denkbaar dat dit nu vaker een rol speelt dan indertijd, aangezien de afgelopen vijftien jaar combigebruik sterk is toegenomen onder uitgaanders¹⁰².

Volgens praktijk professionals (zoals politie en beveiliging) blijkt er in gevallen van excessief geweld vaak sprake van gebruik van een combinatie van amfetamine of cocaïne en alcohol¹⁰³. Ook personeel van uitgaansgelegenheden heeft de indruk dat jongeren zich agressief gedragen als gevolg van combinatiegebruik van alcohol en drugs¹⁰⁴.

Er is geen onderzoek gedaan naar de effecten van gecombineerd gebruik van stimulantia en alcohol op agressieve gevoelens. Bekend is wel dat de stimulerende werking meestal wordt versterkt. Bovendien kan een gebruiker, door de oppeppende werking van de drugs, meer alcohol drinken dan normaliter (alcohol is immers verdovend)¹⁰⁵. Onder invloed van drugs kunnen mensen dus veel dronkener, en vermoedelijk ook agressiever worden. Dat blijkt ook uit analyses van ordeverstoringen. Gecombineerd gebruik wordt daarbij vaak genoemd als oorzaak van *onberekenbaar en onvoorspelbaar gedrag*¹⁰⁶. Beschreven worden ordeverstoringen waarbij jonge mannen in groepsverband onder invloed van grote hoeveelheden alcohol en cocaïne geen angst lijken te kennen, ontremd zijn en ook nauwelijks pijn lijken te voelen¹⁰⁷.

⁹⁶ Ferwerda e.a., 2012

⁹⁷ Nabben, 2010, p. 231 en 251

⁹⁸ Benschop e.a., 2009; Benschop, Nabben & Korf, 2009

⁹⁹ Nabben, 2010

¹⁰⁰ Bieleman e.a. e.a. 1998

¹⁰¹ Bieleman e.a. en collega's noemen ook XTC. Dat is opmerkelijk. Dit middel wordt in andere bronnen niet in verband gebracht met agressief gedrag (zie eerder).

¹⁰² Doekhie, Nabben & Korf, 2010

¹⁰³ Muller e.a., 2010

¹⁰⁴ Bieleman e.a. e.a., 1998

¹⁰⁵ Pennings e.a., 2002

¹⁰⁶ Ferwerda, Van Leiden & Van Ham, 2010

¹⁰⁷ Muller e.a., 2009

Dat alcohol een rol heeft gespeeld bij het geweld in Haren is aannemelijk. Vermoedelijk was het gros van de aanwezige jongeren flink onder invloed, na uren drinken. Hoe meer dronkenschap, des te groter de kans op geweld.

Ook gecombineerd gebruik van alcohol en cocaïne of amfetamine speelde mogelijk een rol, binnen een beperkte groep. Dat is vooral aannemelijk als er jongeren aanwezig waren die bewust op zoek waren naar geweld en die deze middelen vaker gebruiken om zich daarvoor op te laden.

3. Persoon

Lang niet iedereen loopt even veel risico om betrokken te raken bij (uitgaans)geweld. Persoonskenmerken bepalen sterk hoe iemand reageert op genotmiddelen en stressvolle omstandigheden, maar ook of iemand geweld opzoekt. Welk type mensen raakt eerder betrokken bij uitgaansgeweld? En verklaart dat waarom de situatie in Haren zo escaleerde?

Jonge mannen op zoek naar sensatie

In het uitgaansleven gaan vooral jonge mannen met elkaar op de vuist. Ook overlast wordt vooral door jongens veroorzaakt¹⁰⁸. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn groot als het gaat om geweld, evenals die tussen jongeren en ouderen. Gedurende de puberteit neemt de behoefte aan nieuwe en spannende ervaringen toe, met een piek rond het 16^e jaar¹⁰⁹. Het brein reageert – vooral in het begin van de puberteit – sterker op spanning en sensatie dan in enige andere levensfase. Dat komt door de overgevoeligheid van het brein (striatum en amygdala), die vermoedelijk samenhangt met de toename van geslachtshormonen. In vergelijking met volwassenen zijn jongeren *overgevoelig voor sensaties en hebben een grotere hang naar kicks, een minder goede impulsbeheersing, worden zij sterker beïnvloed door leeftijdsgenoten en kunnen zij risico's minder goed inschatten*¹¹⁰. Ze vertonen daardoor relatief veel riskant gedrag, vooral diegenen die kunnen worden getypeerd als sensatiezoekers. Sensatiezoekers zijn relatief vaak betrokken bij geweld en gebruiken meer genotmiddelen dan leeftijdsgenoten¹¹¹.

De verschillen tussen mannen en vrouwen, jongeren en volwassenen, kunnen waarschijnlijk voor een deel worden verklaard door **verschillen in testosteronspiegel**. De hoeveelheid testosteron neemt, vooral in jongenslijven, in de puberteit sterk toe, evenals riskant gedrag¹¹². Ook bij meisjes neemt riskant gedrag in de loop van de puberteit toe, maar veel minder sterk. Met de jaren neemt het testosteron niveau af en het serotonine niveau toe, en dat verklaart vermoedelijk voor een belangrijk deel waardoor mannen van boven de veertig overwegend minder agressief zijn dan adolescenten en jong-volwassenen¹¹³.

¹⁰⁸ Tollenaar e.a., 2007

¹⁰⁹ O.a. Steinberg e.a., 2008

¹¹⁰ O.a. Crone & Dahl 2012

¹¹¹ O.a. Braams e.a., 2013; Steinberg e.a., 2008

¹¹² Peper & Dahl, in press

¹¹³ Robins, 1996; Brown & Linnoila, 1990

Alcohol en leeftijd

Jongeren kunnen minder goed tegen alcohol. Ze zijn immers minder gewend aan alcohol en hebben dus minder tolerantie opgebouwd. Ook hebben ze gemiddeld een lager lichaamsgewicht dan volwassenen, waardoor de alcoholconcentratie in hun bloed sneller stijgt¹¹⁴. Jongeren reageren bovendien anders op alcohol dan volwassenen; ze kunnen van het ene op het andere moment stomdronken zijn (zie kader). Professionals in het uitgaansleven zeggen relatief veel problemen te ervaren met deze groep, die door onervarenheid met alcohol hun gedrag niet meer in de hand heeft¹¹⁵.

Jongeren lijken niet snel dronken en voelen zich ook niet snel dronken. Dat komt doordat hun kleine hersenen (cerebellum) nog minder ontwikkeld zijn. Dit deel van het brein regelt de coördinatie van bewegingen en het bewaren van het evenwicht. Het werkt onder invloed van alcohol minder goed, althans bij volwassenen¹¹⁶. Zij krijgen onder invloed stoornissen van motoriek, coördinatie en cognitieve functie. Gevolg is dat ze moeite hebben met het in een rechte lijn lopen, stilstaan en autorijden. Jongeren die veel hebben gedronken kunnen soms nog prima over een rechte lijn lopen en fietsen. De kleine hersenen zijn bij hen nog minder ontwikkeld, waardoor alcohol minder invloed heeft op dit deel van het brein. Ze hebben daardoor vaak geen idee hoe dronken ze eigenlijk zijn¹¹⁷.

Toch plegen de meeste adolescenten en jong-volwassenen geen geweld, ook niet onder invloed. Wie zijn dan die geweldsplegers die het uitgaansleven onveilig maken? Vaak worden twee soorten geweldsplegers onderscheiden: de een belandt per ongeluk in een geweldssituatie, de ander zoekt die bewust op. Sommige wetenschappers maken daarbij onderscheid tussen impulsief en instrumenteel geweld¹¹⁸, anderen tussen intentionele en niet-intentionele geweldsplegers¹¹⁹ (de laatste tweetermen worden hier aangehouden).

Intentioneel geweld

Circa 40% van de uitgaans- en recreatiedelicten wordt gepleegd door een kleine groep jongeren en jongvolwassenen die bewust geweld opzoekt. Zij zijn verantwoordelijk voor de meeste ernstige geweldsdelicten en hebben vaak al meerdere geweldsdelicten gepleegd¹²⁰. De intentionele geweldspleger opereert meestal in een groep. Met zijn vrienden zoekt hij situaties op waarin geweld gemakkelijk ontstaat, of gemakkelijk wordt uitgelokt. De spanning die daarbij hoort is een deel van zijn uitgaansplezier en vechten hoort vaak bij het uitgaansritueel van zijn groep. Hij is zelf niet altijd de aanstichter, maar raakt bijvoorbeeld betrokken omdat een van zijn vrienden ruzie krijgt. Binnen de groep verschillen de rollen per avond: de ene keer lokt de een geweld uit en schiet de ander te hulp, de volgende keer zijn de rollen andersom. Wel is er binnen een groep vaak een soort leider¹²¹.

Alcohol en drugs spelen een belangrijke rol bij intentioneel geweld. Groepen die bewust conflicten zoeken met rivaliserende groepen of gezagsdragers gebruiken soms bewust alcohol (en andere

¹¹⁴ Kerssemakers & van Meerten, 2008

¹¹⁵ Ferwerda e.a., 2012

¹¹⁶ Kerssemakers & van Meerten, 2008

¹¹⁷ Van der Lely, de Visser & Ligterink, 2012

¹¹⁸ Blair, 2010

¹¹⁹ Beke & Kleiman, 1993

¹²⁰ Beke & Kleiman, 1993

¹²¹ Beke & Kleiman, 1993; Van Leiden, Arts & Ferwerda, 2009; Beke, van Wijk & Ferwerda, 2006

middelen) ter voorbereiding op het geweld¹²². Vermoed wordt dat er onder reischoppers sprake is van een toename van alcohol- en drugsgebruik (vooral cocaïne), waardoor hun gedrag onvoorspelbaarder en gewelddadiger wordt¹²³.

Intentionele geweldplegers volharden vaker in het plegen van geweld, ook als ze de twintig gepasseerd zijn. Vooral diegenen die op jonge leeftijd hun eerste geweldsdelict pleegden, blijken vaak ook als jong-volwassene nog regelmatig betrokken bij deze vorm van geweld¹²⁴.

Niet-intentioneel geweld

Het meeste uitgaans- en recreatieve geweld is niet-intentioneel. Circa 60% van deze delicten wordt gepleegd door daders die niet op zoek waren naar geweld¹²⁵. Ook hierbij speelt de sociale omgeving vaak een rol. Dit type dader raakt in een situatie verzeild, doordat er bijvoorbeeld een meisje wordt lastig gevallen, of een vriend wordt aangevallen. Dat roept gevoelens van eer, wraak of angst voor gezichtsverlies op. Een flinke fysieke reactie lijkt op dat moment een logische oplossing en is erg verleidelijk. De gevolgen daarvan worden op dat moment uit het oog verloren¹²⁶. Ook kunnen deze jongeren betrokken raken bij geweld dat is aangewakkerd door intentionele geweldplegers, bijvoorbeeld omdat ze verontwaardigd zijn over de bejegening door de politie¹²⁷.

Jongeren en jongvolwassenen die moeite hebben om hun impulsen te beheersen, kunnen hun agressie op zo'n moment minder goed in de hand houden. Het risico op 'toevallig' geweld is dan ook groter bij personen met een kort lontje. Dat geldt nog sterker als zij onder invloed van alcohol zijn. Impulsieve jongeren vertonen sneller agressief gedrag na het drinken van alcohol dan jongeren die minder impulsief zijn¹²⁸.

Testosteron lijkt een belangrijke rol te spelen bij agressief gedrag van mannen die onder invloed zijn van alcohol. Uit experimenten met apen blijkt dat alleen dominante en agressieve apen met een hoog testosteronniveau onder invloed van alcohol agressiever worden¹²⁹.

Slachtoffers

De *onervaren stapper* loopt relatief veel risico om slachtoffer te worden van uitgaansgeweld. Onervaren stappers kennen de regels van de straat vaak nog niet. Ze weten niet wanneer en met wie ze al dan niet in discussie moeten gaan¹³⁰. Ook hun *onervarenheid met alcohol en/of andere drugs* speelt soms een rol (zie eerder).

In het uitgaansleven zijn niet alleen uitgaanders het slachtoffer van uitgaansgeweld, en incidenteel een voorbijganger. Ook *professionals* van politie en ambulance zijn vaak slachtoffer van (uitgaans) geweld¹³¹. Haren is daar een extreem voorbeeld van. Bij geweld tegen de politie is de dader relatief vaak onder invloed van alcohol of drugs¹³². Een veel voorkomende oorzaak van agressie tegen

¹²² Terlouw e.a., 1999; Van Leiden e.a., 2009

¹²³ Ferwerda, Van Leiden & Van Ham, 2010

¹²⁴ Van Nobelen en Van der Leest, 2011

¹²⁵ Beke & Kleiman, 1993

¹²⁶ Ferwerda e.a., 2012

¹²⁷ Muller e.a., 2011

¹²⁸ Fulwiler et al., 2005

¹²⁹ Miczek e.a., 1994

¹³⁰ Ferwerda e.a., 2012; Van der Linden e.a., 2004

¹³¹ Ferwerda e.a., 2012

¹³² Driessen e.a., 2009

professionals in het uitgaansleven is dat (veelal benevelde) vrienden of passanten zich bemoeien met een aanhouding of optreden¹³³.

De sensationele berichtgeving rond Haren maakte het tot een evenement dat een flink appèl deed op sensatiezoekers. Juist jongeren die erg houden van spanning en sensatie vertonen relatief veel riskant gedrag en zijn vaker betrokken bij geweld. Ook gebruiken zij vaker genotmiddelen dan jongeren die minder gevoelig zijn voor het vooruitzicht van spanning en sensatie.

Sommigen ouders gebruiken bewust genotmiddelen, om zich op te laden voor uitgaansgeweld. De meesten raken echter betrokken bij dit type geweld doordat ze onder invloed minder handig en agressiever reageren op stressvolle situaties, waarin bijvoorbeeld vrienden worden aangevallen.

Mogelijk trok Haren ook een groep onervaren stappers aan, die de regels van het uitgaan nog niet goed kennen, en nog weinig ervaring hebben met het omgaan met alcohol. De ervaringen in het uitgaansleven laten zien dat juist deze groep relatief veel problemen veroorzaakt.

4. Omgeving

De derde factor die mede bepalend is of uitgaansgeweld al dan niet ontstaat, is de omgeving. De omgeving die Haren bood was verre van een gebruikelijke uitgaansomgeving. Toch waren veel van de risicofactoren voor geweld die in het uitgaansleven een rol spelen ook van invloed in Haren.

Fysieke omgeving

j21 Ongemak en irritatie vergroten de kans op agressie¹³⁴, zeker als mensen onder invloed zijn. Dat geldt bijvoorbeeld als het publiek last heeft van benauwdheid, overprikkeling of beklemming. Veel *drukte, lawaai en weinig bewegingsvrijheid* vergroten dan ook de kans op uitgaansgeweld¹³⁵.

Een gevoel van ongemak kan worden versterkt doordat er geen *zitgelegenheid* is, waardoor er geen mogelijkheid is om even uit te rusten. Ook als er geen aanbod van entertainment of eten is waardoor het publiek zich *verveelt of last heeft van een lege maag*, kan dat zorgen voor irritatie¹³⁶. Publiek dat zich vermaakt, is daarentegen minder vaak agressief¹³⁷.

¹³³ Ferwerda e.a., 2012; De Groot en Van der Land 2012

¹³⁴ Graham e.a., 1980; Quigley, Leonard, & Collins, 2003.

¹³⁵ Scott. & Dedel, 2006; Graham & Homel, 2008

¹³⁶ Scott. & Dedel, 2006; De Groot & Van der Land, 2012

¹³⁷ Graham & Homel, 1997

Beschikbaarheid van eten zorgt er niet alleen voor dat er minder irritatie ontstaat door een lege maag, maar zorgt bovendien dat er minder wordt gedronken. Een volle maag draagt bovendien bij aan een minder snelle alcoholopname, waardoor mensen minder snel dronken worden¹³⁸. Kortom: daar waar publiek goed wordt verzorgd, tot rust kan komen en wordt vermaakt, ontstaat minder snel geweld.

Een *onverzorgde uitstraling met veel troep* draagt daarentegen bij aan een gevoel van ongemak¹³⁹. Daarnaast straalt het uit dat diegenen die verantwoordelijk zijn voor de organisatie zaken zoals dronkenschap en asociaal gedrag tolereren¹⁴⁰. In uitgaansgelegenheden waar de *indruk bestaat dat 'alles kan'*, komt aanzienlijk meer dronkenschap (en agressie) voor dan in verzorgdere uitgaansgelegenheden¹⁴¹.

Onbegrensd en anoniem

Daar waar weinig toezicht is of losse normen gelden, vindt meer uitgaansgeweld plaats. Dat geldt bijvoorbeeld ook in omgevingen waar gemakkelijk toegang tot goedkope alcohol is. Uit onderzoek blijkt dat op locaties waar ruim aanbod is van alcohol meer geweld plaatsvindt¹⁴². Ook in en rond uitgaansgelegenheden die gekenschetst worden door een *uitgelaten en losbandige sfeer* ontstaat gemakkelijker geweld. Een dergelijke sfeer bevordert een sociaal klimaat waarin mensen primair en soms agressief reageren. In dergelijke gelegenheden is vaak wel sprake van normen met betrekking tot overlast, maar alcoholgebruik lijkt onbegrensd mogelijk¹⁴³.

Anonimiteit is een bijzondere vorm van onbegrensdheid en wordt in de literatuur vaak genoemd als een risicofactor. Die verklaart vermoedelijk waarom veel uitgaansgeweld buiten plaatsvindt¹⁴⁴. Op straat is de sociale controle veel beperkter en de kans om ongestraft weg te komen groter dan in een uitgaansgelegenheid. *Slecht verlichte straten met weinig toezicht* zijn dan ook speciaal vatbaar voor het ontstaan van agressie¹⁴⁵. In het donker permitteren mensen zich meer onethisch gedrag, vermoedelijk omdat ze zich anoniemer wanen¹⁴⁶.

Vaak wordt gesuggereerd dat mensen zich binnen een *mensenmassa* ook anoniem wanen, en er sprake zou zijn van de-individualisatie. Hierdoor zouden mensen in groepen grensoverschrijdend gedrag vertonen. De recente literatuur laat echter zien dat dit eerder te maken heeft met de sociale normen die er in die context zijn, bijvoorbeeld van aanwezige vrienden¹⁴⁷.

Beschikbaarheid gelegenheidswapens

Meestal beperkt uitgaansgeweld zich tot beperkte mishandelingen en valt het letsel mee. Is er echter gemakkelijk een wapen voorhanden, doordat het is meegenomen of wanneer een *beschikbaar voorwerp als wapen kan dienen*, dan ontstaat vaak ernstiger letsel. Daarbij blijkt overigens dat de kans op geweld sterker toeneemt door wapenbezit dan door geweld¹⁴⁸. Als gelegenheidswapens worden bijvoorbeeld vaak flessen en stoelpoten gebruikt¹⁴⁹.

¹³⁸ Homel, Tomson & Tommeney, 1992; Graham & Homel, 2008

¹³⁹ Hughes e.a.(a), 2011

¹⁴⁰ Scott. & Dedel, 2006; Duijvestein 2004; Hughes e.a. 2012

¹⁴¹ Hughes e.a., 2012

¹⁴² Hughes (a) e.a.,2011,

¹⁴³ De Groot & Van der Land, 2012

¹⁴⁴ O.a. Bervoets e.a., 2008

¹⁴⁵ Farrington & Welsh, 2002

¹⁴⁶ Zhong e.a., 2010

¹⁴⁷ Wijermans, 2011

¹⁴⁸ CCV, 2009

¹⁴⁹ De Groot & Van der Land, 2012

Sociale omgeving

Jongeren gaan zelden alleen uit. Jongens gaan vooral uit in grotere groepen, meisjes vaker in duo's¹⁵⁰. De groep is sterk bepalend voor het gedrag van jongeren tijdens het uitgaan. Zo wordt het drinktempo, vooral bij jongens, sterk bepaald door het drinktempo van de groep¹⁵¹. Jongeren die in grote groepen uitgaan, drinken dan ook meer¹⁵². Veel gewelddadige acties vinden plaats tussen *groepen*¹⁵³. In time-out situaties voelen jongeren zich vaak sterker met hun groep verbonden ('we springen samen uit de band')¹⁵⁴. Alcohol versterkt 'male bonding'¹⁵⁵ en het groepsgevoel, maar ook negatieve gevoelens richting andere groepen; het wij-zij-gevoel¹⁵⁶. Bij ordeverstoringen is er vaak sprake van een *sterk wij-zij-gevoel*¹⁵⁷. Indien er veel verschillende groepen zijn die elkaar niet kennen, is de kans op geweld groter¹⁵⁸.

Uit een typologie van geweldplegers bij uitgaanssituaties en grootschalige evenementen blijkt dat hierbij vooral twee typen geweldplegers betrokken zijn: *de beïnvloedbare jongere* en *de incidentele pleger onder invloed*. Bij beide typen daders is de sociale omgeving sterk van invloed¹⁵⁹. Dat hangt mogelijk samen met hun relatief jonge leeftijd (de meeste beïnvloedbare jongeren zijn niet ouder dan 25 jaar) en hun middelengebruik¹⁶⁰. Deze beïnvloedbaarheid wordt ook wel gekenschetst als het '*jonge mannen syndroom*': de neiging tot riskant gedrag om de positie binnen de groep te versterken¹⁶¹. De kans op geweld neemt dan ook toe in omgevingen met een sterke *machocultuur* (zoals bij voetbal) en als mannen elkaar niet kennen¹⁶².

Aanwezigheid van vrouwen heeft meestal een kalmerend effect, maar kan ook juist opruiend werken¹⁶³, vooral in een sterk geseksualiseerde en seksueel competitieve omgeving¹⁶⁴. Dan worden macho-gevoelens aangewakkerd en strijden mannen om de aandacht van vrouwen¹⁶⁵. Typisch machogedrag hangt samen met een hoog testosteron-niveau. Aanwezigheid van vrouwen zorgt er vooral bij mannen met veel testosteron voor toename van de hoeveelheid testosteron¹⁶⁶. Aanwezigheid van een aantrekkelijk meisje zorgt bij de meeste jonge mannen voor toename van hun testosteron-niveau en hun bereidheid om risico's te nemen¹⁶⁷.

¹⁵⁰ Bieleman e.a., 1998

¹⁵¹ Bot, 2007; Knibbe, Oosteveen & Van de Goor, 2001

¹⁵² Bieleman e.a., 1998, p.39

¹⁵³ Lemmers & Riper, 2005

¹⁵⁴ Van der Linden, 2004

¹⁵⁵ O'Connor & Dickson, in ICAP, 2008

¹⁵⁶ Ferwerda e.a., 2012

¹⁵⁷ Muller e.a., 2011

¹⁵⁸ Homel, Tomson e.a., 1992

¹⁵⁹ Bakker e.a. 2010

¹⁶⁰ Ferwerda e.a. 2012

¹⁶¹ Wilson & Daly, 1985

¹⁶² Graham & Homel, 2008; Scott. & Dedel, 2006

¹⁶³ Scott. & Dedel, 2006

¹⁶⁴ Hughes et al 2012; De Groot & Van der Land, 2012.

¹⁶⁵ Marsh & Fox Kibby, 1992

¹⁶⁶ Van der Meij e.a., 2008

¹⁶⁷ Ronay & Von Hippel, 2010

Professionele omgeving

Geweld in het uitgaanscircuit komt vaak tot uitbarsting in de publieke ruimte¹⁶⁸. Dat heeft te maken met de omgeving: buiten is de kans meestal groter om ongestraft weg te komen na geweld door het beperktere toezicht¹⁶⁹.

Toch leidt meer toezicht niet vanzelfsprekend tot minder geweld. Aanwezigheid van *geüniformeerd gezag* kan verschillende effecten hebben¹⁷⁰. Het kan er enerzijds toe bijdragen dat gevoelens van anonimiteit afnemen waardoor grensoverschrijdend gedrag in toom wordt gehouden. Anderzijds blijkt het ook vaak dat een markante en dominante aanwezigheid van politie een bron van spanning kan vormen, in plaats van een bron van bescherming¹⁷¹. "*Voorals regels niet helder worden gecommuniceerd, regels of de handhaving daarvan als onrechtvaardig worden ervaren, neemt de kans op agressie toe*"¹⁷². Niet (zichtbaar) optreden brengt echter ook risico's met zich mee. Gezagsdragers die asociaal en grof gedrag tolereren, bijvoorbeeld omdat ze bang zijn voor de reacties die kunnen volgen op handhaving, kunnen de indruk wekken dat ook agressie en geweld worden getolereerd. Anderzijds kan een stevig ingrijpen door gezagsdragers de indruk wekken dat fysiek ingrijpen acceptabel is¹⁷³. Kortom: er is geen specifieke aanpak die altijd werkt, elke aanpak brengt risico's met zich mee. Wel blijkt dat ervaren professionals, die vaker met uitgaanspubliek werken en lokaal goed bekend zijn, handiger zijn in het kiezen van een passende vorm van bejegening waarmee geweld kan worden voorkomen. Tijdig ingrijpen, voor er geweld ontstaat, is een van hun belangrijkste strategieën¹⁷⁴.

Opvallend is dat woede zich eerder tegen de autoriteiten richt, dan tegen andere bezoekers. Omstanders springen zelden in de bres voor personen met een publieke taak¹⁷⁵. Er lijkt een natuurlijke scheidslijn te bestaan tussen professionals en bezoekers. Door *tegenovergestelde belangen* tussen mensen met een publieke taak en uitgaanders kan het *wij-zij-perspectief* tussen uitgaanders en professionals worden versterkt. Om dit voor te zijn, moet dus worden voorkomen dat de belangen en percepties van bezoekers en professionals te veel uiteen lopen¹⁷⁶. Dat is echter niet altijd mogelijk. Als er bijvoorbeeld een evenement moet worden stilgelegd, vanwege veiligheidsrisico's, is onontkoombaar dat belangen van bezoekers en professionals uiteen lopen. De spanning tussen gezagsdragers en publiek kan daarbij oplopen en ontaarden in een massale rel¹⁷⁷, zeker als er ook sprake is van middelengebruik. "*Een feestende massa die wordt geconfronteerd met een offensief optreden van de politie, heeft al de nodige potentie om uit te groeien tot een grootschalige ordeverstoring. Alcohol en drugsgebruik kunnen dan hevige geweldsuitbarstingen in de hand werken*"¹⁷⁸.

Een wij-zij-perspectief kan ook ontstaan doordat uitgaanders en professionals in het uitgaansleven de situationele normaliteit anders ervaren. Zij hebben daardoor een verschillend perspectief op dat wat in een bepaalde omgeving of situatie normaal en acceptabel wordt gevonden¹⁷⁹. Alcohol speelt ook daarbij vermoedelijk een belangrijke rol. Naarmate er meer drank wordt gedronken, neemt de

¹⁶⁸ Van der Linden e.a., 2004

¹⁶⁹ O.a. Bervoets e.a., 2009

¹⁷⁰ Scott. & Dedel, 2006:

¹⁷¹ Van der Linden e.a., 2004

¹⁷² Ferwerda e.a., 2012

¹⁷³ Scott. & Dedel, 2006

¹⁷⁴ Ferwerda e.a., 2012

¹⁷⁵ Ferwerda e.a., 2012

¹⁷⁶ Ferwerda e.a., 2012

¹⁷⁷ Ferwerda e.a., 2012

¹⁷⁸ Ferwerda, Van Leiden & Van Ham, 2010, p.57

¹⁷⁹ De Groot & Van der Land, 2012

aanspraak op een vrije moraal van uitgaanders toe¹⁸⁰.

Door een goede voorbereiding op een evenement of uitgaansavond kunnen risico's worden beperkt¹⁸¹. Onderdeel daarvan is de inzet van *capabel personeel*. Het werken in uitgaanscentra (dat wil zeggen: in een omgeving met omvangrijk middelengebruik, jong publiek en de risico's die daarmee samenhangen) vereist specifieke vaardigheden op het gebied van bejegening en kennis op het gebied van alcohol en drugs, die (nog) niet iedere professional met een publieke taak bezit¹⁸².

Culturele omgeving

Geweldscultuur

Daar waar jongeren elkaar ontmoeten, komt al eeuwen meer geweld voor. Jongeren (vooral jongens) nemen traditioneel een groot deel van alle criminaliteit voor hun rekening, zeker bij geweld- en overlastdelicten. In de jaren '70 verklaart de toename van het aantal jongeren dan ook de flinke stijging van het aantal overlast en geweldsdelicten. Toen het aantal jongeren stabiliseerde, rond 1985, namen geweld en overlast echter niet af. Sterker nog: ondanks de krimpende groep jongeren, stegen overlast en geweld. Het tij keerde rond 2000, sinds die tijd zijn de geweldscijfers redelijk stabiel gebleven, alleen ernstige geweldsdelicten namen nog toe tot 2004¹⁸³. Gezien het afnemend aantal jongeren zou een daling echter logisch zijn.

Bovendien lijkt het erop dat, ondanks de afname van geweld, uitgaansgeweld landelijk gezien juist toeneemt. Dat is in ieder geval te zien in Amsterdam¹⁸⁴, al zijn er ook steden waar uitgaansgeweld is gestabiliseerd of afgenomen¹⁸⁵ ¹⁸⁶. Een aantal maatschappelijke ontwikkelingen wordt door wetenschappers¹⁸⁷ aangedragen om de toename van (uitgaans)geweld in de afgelopen decennia te verklaren:

- De toename van een assertieve levensstijl en een groter gevoel van eigenwaarde zorgt ervoor dat mensen zich sneller gekrenkt voelen;
- De toename van een cultuur van individualisme zorgt ervoor dat mensen zich minder verantwoordelijk voelen voor het gedrag van anderen;
- De toename van verschillende bevolkingsgroepen brengt spanningen met zich mee, waardoor er meer sprake is van discriminatie en conflicten tussen groepen;
- De inbedding van alcoholgebruik heeft ervoor gezorgd dat dronkenschap in Nederland lange tijd is/werd geaccepteerd als een excuus voor ongeoorloofd gedrag.

¹⁸⁰ Knibbe, Oostveen & Van de Goor, 2001

¹⁸¹ O.a. Ferwerda e.a., 2012; Scott. & Dedel, 2006. Voor concrete suggesties zie www.CVGU.nl

¹⁸² Ferwerda e.a., 2012

¹⁸³ Driessen, 2008

¹⁸⁴ De Groot & Van der Land, 2012

¹⁸⁵ Derks e.a., 2012

¹⁸⁶ Onduidelijk is hoe deze verschillen kunnen worden verklaard.

¹⁸⁷ Van den Brink, 2001; Duijvestein, 2004

Alcoholcultuur

Nederlandse jongeren drinken veel: 57% van de 16-jarigen heeft de afgelopen maand gebinged (dat wil zeggen meer dan 5 glazen bij een gelegenheid gedronken). Van de 16-jarige jongens die drinken, drinkt een kwart in het weekend meer dan 20 glazen¹⁸⁸. Ondanks de vele aandacht voor alcoholmisbruik, is alcoholgebruik sinds 2003 alleen onder de jongste groep (12-15 jaar) afgenomen. Het meest wordt er nog altijd gedronken door 16 tot 24-jarigen. Een op de drie mannen in die leeftijdsgroep is probleemdrinker¹⁸⁹.

Jongeren op het platteland drinken meer alcohol dan leeftijdgenoten die wonen in meer verstedelijkte gebieden in de rest van het land. Ze gebruiken bovendien onder invloed eerder geweld, ook bij gelijke alcoholconsumptie¹⁹⁰. Een andere groep die relatief veel drinkt zijn studenten, vooral diegenen die lid zijn van een studentenvereniging¹⁹¹.

Het aantal jongeren van 12-18 jaar dat de laatste maand minstens één keer dronken was, is in twintig jaar bijna verdubbeld; van 12% in 1988 naar 21,3% in 2011. Jongeren drinken tegenwoordig meer op een avond dan vroeger en zijn vaker dronken of aangeschoten¹⁹². Het lijkt er op dat zij de laatste jaren vaker drinken om dronken te worden. Dat verklaart mogelijk ook de sterke toename van het aantal comazuipers. In 2007 werden 297 jongeren (10-17 jaar) voor alcoholvergiftiging door een kinderarts behandeld, in 2011 waren dat er 2,5 keer zoveel¹⁹³.

De mate waarin dronkenschap als excuus wordt gezien voor gedrag dat in andere settings of in nuchtere toestand onacceptabel is, verschilt overigens per land. In landen waar dronkenschap een excuus is voor asociaal of agressief gedrag, en waar wordt getolereerd dat de normale sociale normen onder invloed van alcohol mogen worden versoepeld, vindt meer geweld plaats rond uitgaansgelegenheden¹⁹⁴. In Frankrijk, waar dronkenschap niet wordt gezien als een excuus voor geweld, vind aanzienlijk minder uitgaansgeweld plaats dan in Nederland. De (informele) sociale controle op drankgebruik van jongeren is in Frankrijk groter dan in Nederland¹⁹⁵.

Uitgaanscultuur

Het uitgaansleven wordt wel getypeerd als een normatieve setting waarin beperkte sociale controle is, waardoor de mate van zelfbeheersing beperkter is. Dit in tegenstelling tot hoognormatieve omgevingen zoals de school, het werk en het gezinsleven, waar de kans op agressie kleiner is¹⁹⁶ 197. Het weekend, en bijbehorende activiteiten, worden vaak gezien als een moment van 'time out': je mag even uit de band springen zonder daar hard op afgerekend te worden¹⁹⁸. Er wordt ook wel gesproken over het weekend als een morele vakantie.¹⁹⁹

¹⁸⁸ Verdurmen e.a., 2012

¹⁸⁹ Van Dijck & Knibbe, 2005

¹⁹⁰ Weenink, 2011

¹⁹¹ Maalsté, 2000

¹⁹² Verdurmen e.a., 2012

¹⁹³ Van der Lely e.a., 2012

¹⁹⁴ O.a. Scott. & Dedel, 2006

¹⁹⁵ Knibbe e.a., 2007

¹⁹⁶ Van den Brink, 2001, p.239

¹⁹⁷ Het verschil tussen deze normatieve settings is van belang in de context van Project X, omdat hierbij sprake was van twee perspectieven op het soort setting waarin men verkeerde: de hoognormatieve setting van de buurt, of de laagnormatieve setting van 'het feest'. Het is aanmerkelijk dat de buurt n de ogen van veel van de bezoekers een uitgaanssetting werd, met de daarbij horende normen en gedragingen.

¹⁹⁸ Knibbe, Oostveen & Van de Goor, 2001

¹⁹⁹ O.a. Weenink, 2011

De kans op agressie neemt toe in een omgeving die een 'time out gevoel' creëert²⁰⁰. Jongeren hebben vaak het gevoel dat ze zich spontaner en vrijer kunnen opstellen in zo'n omgeving. Drank versterkt die aanspraak op een vrije moraal; hoe meer drank er wordt geschonken en gedronken en hoe meer er 'moet kunnen'²⁰¹.

De uitgaanscultuur is de afgelopen decennia sterk veranderd. Voor veel jongeren heeft de discotheek plaatsgemaakt voor een heel pallet aan evenementen. Het aantal festivals (met minimaal 3000 bezoekers) is in Nederland in ruim dertig jaar tijd verviervoudigd. De grootste groei vond plaats tussen 1985 en 1995. Maar ook in de periode 1995 tot 2007 nam het aantal festivals met 40% toe en tussen 2007 en 2011 met opnieuw bijna 15%. Ruim een derde hiervan betreft pop- en dance-evenementen. Het gros van de evenementen trekt 5.000-25.000 bezoekers²⁰². De concurrentie van festivals en evenementen leidde tot de opkomst van mega-discotheken en het verdwijnen van de typische 'dorpsdiscotheek'. Jongeren besteden steeds meer van hun uitgaanstijd en -budget aan evenementen. Daarvoor rijden ze vaak het hele land door en zijn minder gebonden aan een vaste uitgaansgelegenheid, waardoor de sociale controle op hun gedrag tijdens het uitgaan steeds beperkter is geworden.

Uitgaanstrends

Jongerenonderzoeksbureau Young Works ziet een aantal trends in het uitgaan, die helpen om de gebeurtenissen in Haren te duiden. Dat doet het op basis van gesprekken met trendwatchers en jongeren.

Onvrede met commerciële uitgaanscultuur

Het anonieme, commerciële en grootschalige karakter van veel uitgaansgelegenheden en evenementen, leidt de laatste jaren steeds vaker tot irritatie en onvrede bij jongeren. Ze vinden de prijzen van deze evenementen hoog, en ergeren zich aan streng politietoezicht, dat afbreuk doet aan de gemoedelijke sfeer die zij zoeken bij het uitgaan. De laatste jaren lijkt in reactie hierop het aantal illegale feestjes en kleinschalige festivals toe te nemen²⁰³.

Participatie

Jongeren van nu zijn gewend aan meer inspraak en krijgen ook steeds meer inspraak in het uitgaansleven. Dat geldt vooral bij festivals. Young Works voorspelt dat deze trend in 2013 zal toenemen. Nu al bouwt iedereen tijdens het Soar Weekend Festival mee aan het decor, met DJ Roulette bepalen jongeren welke muziek er op het festival wordt gedraaid en kunnen ze zelf als DJ muziek inbrengen en bij het Magneet Festival bepalen bezoekers zelfs de hele line-up²⁰⁴. Sociale media spelen hierbij een belangrijke rol: ze faciliteren deze inbreng van het publiek, waardoor de grens tussen publiek en organisator vervaagt.

²⁰⁰ O.a. Van der Linden e.a., 2004

²⁰¹ Knibbe, Oostveen & Van de Goor, 2001

²⁰² <http://www.respons.nl/monitoren-online-databases/festival-monitor-online>

²⁰³ <http://blog.youngworks.nl/specials/report-het-nieuwe-uitgaan>

²⁰⁴ <http://blog.youngworks.nl/trends/top-10-jongerentrends-voor-2013>

Sweet 16

Een fenomeen dat uit de VS is overgewaaid, is het uitgebreid vieren van de zestiende verjaardag, de 'sweet 16'. Vooral meiden organiseren graag een sweet-verjaardag om een nieuw levensjaar te vieren, bericht Young Works.²⁰⁵ ²⁰⁶

Haren bood op de avond van 21 september 2012 een onwaarschijnlijke opeenhoping van risicofactoren voor uitgaansgeweld. Het was er druk, er was geen entertainment, faciliteiten zoals zit-, wc- en eetgelegenheden ontbraken. In dergelijke omgevingen ontstaan sneller gevoelens van ongemak en irritatie, die bijdragen aan geweld. Dat geldt zeker als mensen onder invloed zijn en minder goed in staat hun emoties in toom te houden.

Gebruik van alcohol werd ruimschoots getolereerd door de gezagsdragers en gefaciliteerd door de supermarkten. Het intensieve alcoholgebruik in Haren past binnen de huidige alcohol- en uitgaanscultuur, waarbinnen jongeren steeds meer lijken te drinken met het doel om dronken of aangeschoten te worden.

Alcohol versterkt het gevoel van 'time out'. Hoe meer er wordt gedronken, hoe groter de aanspraak op dit gevoel van 'morele vakantie'. Dat kan ertoe bijdragen dat de uiteenlopende belangen tussen de professionals en bezoekers worden aangescherpt. Alcohol draagt daarnaast ook bij aan een sterker wij-zij-gevoel. Dat verklaart mogelijk mede waarom in Haren de aanwezige jongeren zich keerden tegen de professionals, die relatief weinig ervaring hadden met grote groepen jongeren onder invloed.

Al eerder bleek dat een feestende massa, mede onder invloed van alcohol, bij een offensief optreden van de politie massaal geweld kan plegen. Het donker en de massaliteit zorgden daarbij ook in Haren voor gebrek aan sociale controle, waarbij mensen gemakkelijker delicten plegen. Gelegenheidswapens waren gemakkelijk voorhanden, bijvoorbeeld in de vorm van bouwmaterialen en flessen.

De omgeving wordt vaak gezien als de belangrijkste voorspeller voor het ontstaan van uitgaansgeweld. Haren is daar een duidelijke illustratie van.

5. Lont in het kruitvat

De ingrediënten die zorgen voor een explosieve 'uitgaansmix' zijn grotendeels in beeld. Toch is er altijd een lont nodig dat het kruitvat doet exploderen, een aanleiding. Sommige geweldplegers zorgen zelf voor zo'n lont, door met een vervelende opmerking agressie uit te lokken, of zonder aanleiding iemand in elkaar te slaan. Vaker is de aanleiding echter geen provocatie, maar *miscommunicatie*²⁰⁷. Een verkeerd begrepen blik of opmerking, een biertje dat op een broek wordt gemorst, iemand die onhandig tegen een ander aan loopt door drukte.

²⁰⁵ Je zou dit kunnen zien als een feestje om nieuw verworven rechten te vieren, een inwijdingsritueel. Amerikaanse jongeren vieren hun zestiende verjaardag vooral omdat ze een auto mogen besturen, en daardoor veel minder afhankelijk zijn van hun ouders. Hoewel de wettelijke verkoopnorm al lange tijd zestien jaar is, spreken steeds meer ouders met hun kinderen af dat zij tot hun zestiende niet drinken. Gevolg daarvan is mogelijk dat het moment dat er wel mag worden gedronken steeds uitbundiger wordt gevierd.

²⁰⁶ <http://blog.youngworks.nl/signalen/van-verjaardagsfeest-tot-sweet-16>

²⁰⁷ De Groot & Van der Land, 2012; Ferwerda e.a., 2012

Een andere veel voorkomende aanleiding voor uitgaansgeweld is *onderlinge competitie*, veelal om een meisje. Een lonkende blik van een vreemde man, een kneep in de billen of een al dan niet misplaatste toenaderingspoging is daarbij vaak de trigger om iemand met geweld terecht te wijzen. Mannen zien seksuele competitie zelf als een van de belangrijkste risicofactoren voor agressie in een uitgaansomgeving²⁰⁸.

Daarnaast is ook *gedrag van professionals in het uitgaansleven*, vooral de portier, een veel genoemde aanleiding voor geweld. Er ontstaat dan bijvoorbeeld een conflict omdat iemand van de portier niet naar binnen mag. Jonge mannen die onder invloed zijn, en niet tot een gelegenheid worden toegelaten, kunnen dat ervaren dat als een persoonlijke vernedering en groot onrecht. Onder invloed zijn ze minder goed in staat om zichzelf te beheersen en in te zien dat een conflict met een portier niet raadzaam is²⁰⁹.

Ook een veel genoemde aanleiding is *bemoeienis met ingrijpen door professionals* met een publieke taak. Vooral als de indruk bij bezoekers ontstaat dat een vriend onterecht wordt aangepakt, kan dat aanleiding zijn voor agressie en geweld²¹⁰. Dit geldt niet alleen voor ingrijpen van de politie, ook ambulancepersoneel krijgt te maken met agressie omdat omstanders het niet eens zijn met de wijze waarop hun vriend wordt geholpen.

Onder normale omstandigheden, als er bijvoorbeeld niet gedronken is, zouden veel van deze situaties niet escaleren. Zitten er echter veel explosieve ingrediënten in het kruitvat, dan kan een kleine trigger grote gevolgen hebben.

Wat de precieze aanleiding was voor het geweld in Haren is niet duidelijk. Duidelijk is wel dat er in Haren een enorm explosieve mix was ontstaan, die maar een minimaal vonkje nodig had om te ontploffen.

6. Samenvattende conclusies

Vooraf alcohol

Dat alcohol een rol heeft gespeeld bij het geweld in Haren is zeer aannemelijk. Vermoedelijk was het gros van de aanwezige jongeren flink onder invloed, na uren drinken. Hoe meer dronkenschap, des te groter de kans op geweld. Ook gecombineerd gebruik van alcohol en cocaïne of amfetamine speelde mogelijk een rol binnen een beperkte groep. Dat is vooral aannemelijk als er jongeren aanwezig waren die bewust op zoek waren naar geweld en die deze middelen vaker gebruiken om zich daarvoor op te laden.

Sensatiezoekers en onervaren stappers

De sensationele berichtgeving rond Haren maakte het tot een evenement dat een flink appèl deed op sensatiezoekers. Ook gebruiken zij vaker genotmiddelen dan jongeren die minder gevoelig zijn voor het vooruitzicht van spanning en sensatie. Sommigen daders gebruiken bewust genotmiddelen, om zich op te laden voor uitgaansgeweld. De meesten raken echter betrokken bij dit type geweld doordat ze onder invloed minder handig en agressiever reageren op stressvolle situaties, waarin bijvoorbeeld vrienden worden aangevallen.

²⁰⁸ Wells, Graham & Tremblay, 2009

²⁰⁹ Ferwerda e.a., 2012; Bieleman e.a., 1998.

²¹⁰ Van der Linden 2004; De Groot & Van der Land, 2012

Mogelijk trok Haren ook een groep onervaren stappers aan, die de regels van het uitgaan nog niet goed kennen, en nog weinig ervaring hebben met het omgaan met alcohol. De ervaringen in het uitgaansleven laten zien dat juist deze groep relatief veel problemen veroorzaakt.

Een riskante omgeving

De omgeving wordt vaak gezien als de belangrijkste voorspeller voor het ontstaan van uitgaansgeweld. Haren is daar een duidelijke illustratie van. De omgeving in Haren op de avond van 21 september 2012 bood een onwaarschijnlijke opeenhoping van risicofactoren voor uitgaansgeweld. De belangrijkste worden hier genoemd.

Het was er druk, er was geen entertainment aanbod, faciliteiten zoals zit-, wc- en eetgelegenheden ontbraken. In dergelijke omgevingen ontstaan sneller gevoelens van ongemak en irritatie, die bijdragen aan geweld. Dat geldt zeker als mensen onder invloed zijn.

Gebruik van alcohol werd ruimschoots getolereerd door de gezagsdragers en gefaciliteerd door de supermarkten. Het intensieve alcoholgebruik in Haren past binnen de huidige alcohol- en uitgaanscultuur, waarbinnen jongeren steeds meer drinken om dronken te worden.

Alcohol versterkt het gevoel van 'time out'. Des te meer er wordt gedronken, des te groter de aanspraak op dit gevoel van 'morele vakantie'. Dat kan er toe hebben bijgedragen dat de belangen tussen de professionals en bezoekers werden aangescherpt. Alcohol draagt daarnaast ook bij aan een sterker wij-zij-gevoel. Dat verklaart mogelijk ook waarom in Haren de aanwezige professionals, die relatief weinig ervaring hadden met grote groepen jongeren onder invloed, niet goed raad wisten met de situatie.

Al eerder bleek dat een feestende massa, mede onder invloed van alcohol, bij een offensief optreden van de politie massaal geweld kan plegen. Het donker en de massaliteit zorgden daarbij ook in Haren voor veel anonimiteit, waarbinnen mensen gemakkelijker delicten plegen. Gelegenheidswapens waren daarbij ruimschoots voorhanden, bijvoorbeeld in de vorm van bouwmaterialen en flessen.

De lont in het kruitvat

Wat de precieze aanleiding was voor het geweld in Haren is niet duidelijk. Duidelijk is wel dat er in Haren een enorm explosieve mix was ontstaan, die maar een minimaal vonkje nodig had om te ontploffen.

Tenslotte

Deze notitie maakt duidelijk dat er, op basis van de inzichten over uitgaansgeweld, niet één specifieke oorzaak aangewezen kan worden voor het ontstaan van de ongeregelde heden rondom project X in Haren. Het samenspel van factoren die van invloed zijn op dit soort massale ordeverstoringen is zeer complex. Inzichten over uitgaansgeweld en genotmiddelengebruik helpen wel om de gebeurtenissen van de 21ste september te duiden. Ze kunnen bovendien worden ingezet om vergelijkbare ordeverstoringen in de toekomst te helpen voorkomen.

7. Literatuur

Bakker, I., L. Drost en W. Roeteveld (2010). *Wat hebben geweldplegers gemeen? Een typologie van plegers van geweld tegen de publieke taak van publiek geweld*. Verwey-Jonker Instituut.

Beke, B. en Kleiman W. (1993) *De harde kern in beeld. Jongeren en geweldscriminaliteit*. Uitgeverij SWP: Utrecht.

Beke, B., Van Wijk, A. & Ferwerda, H. (2006). *Jeugdcriminaliteit in groepsverband ontrafeld. Tussen rondhangen en bendevoering*. Amsterdam: SWP.

Benschop, A., Nabben, T., Korf, D.J. (2009). *Antenne 2008. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Bervoets, E., Koeman, N., Dijk, N. Van der Torre, E.J. & De Groot, R. (2008). *Wat kan hier? Veiligheidsanalyse rembrandtplein en leidseplein: (uitgaans)geweld, maatregelen, effecten*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Bervoets, E., Ammerlaan, K., Visser, D., Salvado Dominquez, A., Storm, J. en De Meij, S. (2009). *Stad en Ommeland. Veiligheidsanalyse Groningse binnenstad: uitgaansgeweld, maatregelen, effecten*. Den Haag: COT.

Bieleman, B., Maarsingh, H., Meijer, G. & Den, C. ten, (1998) *Aangeschoten wild: onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan*. Groningen: IntraVal.

Blair, R. J. R. (2010). Reactive aggression and functional, not neural, specificity. *British Journal of Psychology*, 101: 407–410.

Bot, S. (2007). *Real life in the pub. An observational study on predictors of young adult social drinking*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

Bushman, B. J. & Cooper, H. M. (1990). Alcohol and human aggression: An integrative research review. *Psychological Bulletin*, 107, 341–354.

Braams, B.R., Van Leijenhorst, L., & Crone, E.A. (in press). Risks, rewards and the adolescent brain. In V.F. Reyna & V. Zayas (Eds.) *The neuroscience of risky decision making*. Washington DC: American Psychological Association

Van den Brink, G. (2001). *Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren*, Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, Utrecht.

Brown, G. L., & Linnoila, M. I. (1990) CSF serotonin metabolite (5-HIAA) studies in depression, impulsivity, and violence. *Journal of Clinical Psychiatry*, 51, 31–43.

Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV), (2009). *Trendanalyse Jeugd en Alcohol*. Utrecht: CCV.

Chermack, S., & Taylor, S. (1995). Alcohol and human physical aggression: Pharmacological versus expectancy effects. *Journal of Studies on Alcohol*, 56, 449–456.

Chermack, S., & Giancola, P. (1997). The relationship between alcohol and aggression: An integrated biopsychosocial approach. *Clinical Psychology Review*, 6, 621–649.

Cloninger, C.R. (1987). Neurogenetic adaptive mechanisms in alcoholism. *Science*, jrg. 236, 1987, p. 410–416.

O'Connor C.M. & Dickson C. (2008). Working with Culture to Prevent Violence and Reckless Drinking in: *Alcohol and violence: exploring patterns and responses* (p. 57-91). ICAP: Washington DC.

Crone, E. (2012). *Het sociale brein van de puber*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Derks S., Koeleman, M., Rombouts N., Schouten D., Sneek J. & Unk E. (2012). *Uitgaansgeweld in Leiden*. Masterscriptie onder begeleiding van dr. Visser. Leiden: Universiteit Leiden.

Van Dijck, D., & Knibbe, R. A. (2005). *De prevalentie van probleemdrinken in Nederland. Een algemeenbevolkingsonderzoek*. Maastricht: Universiteit van Maastricht.

Doekhie J., Nabben T. & Korf D.J. (2010) *NL.Trendwatch. Gebruikersmarkt uitgaansdrugs in Nederland 2008-2009*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Driessen, F.M.H.M., Ester, T.J., Spel, L. (2008) *Geweld in Nederland, een verkenning van aard en omvang van geweldsdelicten in de Nederlandse samenleving*. Utrecht: Bureau Driessen.

Duijvestijn H.H., (2004) *Uitgaansgeweld, oorzaken en preventie*. Den Haag: SMO.

Engineer, R., A. Phillips, J. Thompson, and J. Nicholls (2003). *Drunk and Disorderly: A Qualitative Study of Binge Drinking Among 18- to 24-Year-Olds*. Home Office Research Study, No. 262. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.

Farrington, D.P. & Welsh, B.C. (2002). *Effects of improved street lighting on crime: a systematic review*. Home Office Research Study 251, Home Office

Ferwerda, H., I. van Leiden & Van Ham. *Het nieuwe hooliganisme*. Justitiele verkenningen, jrg. 36, 2010, p. 54–68

Ferwerda, H., Van Hasselt N., Van Ham T., Voorham L. (2012). *De Juiste Snaar*. WODC - Den Haag.

Fulwiler, C., Eckstine, J. & Kalsy, S. (2005). Impulsive-aggressive traits, serotonin function, and alcohol-enhanced aggression. *Journal of clinical pharmacology*, 45, 94-100.

Giancola, P.R. & Corman, M.D. Alcohol and aggression: a test of the attention-allocation model. *Psychological science* 18, 7 (2007): 649-55.

Godlaski, A.J. & Giancola, P.R. (2009). Executive functioning, irritability, and alcohol-related aggression. *Psychology of Addictive Behaviors*, 23, 391-403.

Graaf, R. de, Have, M. ten & Dorsselaer, S. van. *NEMESIS 2: De psychische gezondheid van de Nederlandse bevolking*. Trimbos-instituut: Utrecht, 2010

- Graham, K. (1980). Theories of intoxicated aggression. *Canadian Journal of the Behavioral Sciences*, 12, 141-158.
- Graham, K., & Wells, S. (2001). Aggression among young adults in the social context of the bar. *Addiction Research & Theory*, 9, 193-219.
- Graham, K. and Homel, R. (1997). Creating safer bars. In M. Plant, E. Single and T. Stockwell (eds), *Alcohol: minimising the harm*. (pages 171-192). London, UK: Free Association Press.
- Graham, K. & R. Homel (2008). *Raising the bar: Preventing aggression in and around bars, pubs and clubs*. Cullompton, Willan Publishing, 2008
- De Groot, I. & Van der Land, M., 2012. *Ingenomen en uitgehaald. Alcohol en geweld in Amsterdamse uitgaanssettings*. Leerstoel Veiligheid en Burgerschap, Vrije Universiteit Amsterdam
- Van Hasselt, N., Van Bunningen, N., & Bovens, R. (2011). Alcohol en agressie: een complexe relatie. *Justitiële verkenningen*, 37, 65-81.
- Homel, R., Tomsen, S., & Thommeny, J. (1992). Public drinking and violence: Not just an alcohol problem. *The Journal of Drug Issues*, 22, 679-697
- Hughes K., Anderson Z., Morleo M. & Bellis M.A. (2008). Alcohol, nightlife and violence: the relative contributions of drinking before and during nights out to negative health and criminal justice outcomes. *Addiction*, vol. 103(1), 60-65
- Hughes, K., Quigg, Z., Bellis, M.A., Calafat, A., Hasselt, N.van, Kosir, M., Voorham, L., Goossens, F.X., Duch M. & Juan, M. (2012). Drunk and Disorganised: Relationships between Bar Characteristics and Customer Intoxication in European Drinking Environments. *Int J Environ Res Public Health*, vol. 9(11), 4068-4082
- Hughes, K., Quigg, Z., Eckley, L. et al. (2011a), 'Environmental factors in drinking venues and alcohol-related harm: the evidence base for European intervention', *Addiction* 106 Suppl 1, pp. 37-46.
- Hughes K., Quigg Z., Bellis M.A, van Hasselt N., Calafat A., Kosir M., Juan M., Duch M. & Voorham L. (2011b). Drinking behaviours and blood alcohol concentration in four European drinking environments: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, vol. 11, 918
- Kerssemakers, R., Van Meerten R., Noorlander E. & Vervaeke H. (2008). *Drugs en Alcohol, Gebruik, misbruiken verslaving*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum,
- Knibbe, R. A., Oostveen, T., & Van de Goor, I. (1991). Young people's alcohol consumption in public drinking places: Reasoned behaviour or related to the situation? *British Journal of Addiction*, 86(11): 1425 - 1433.
- Knibbe, R.A., Joosten, A., Choquet, M., Derickx, M., Morin, D. & Monshouwer, K. (2007). Culture as an explanation for substance-related problems: A crossnational study among French and Dutch adolescents. *Social Science & Medicine*, 64: 604-616.

Leiden, I. van, N. Arts en H. Ferwerda (2009). *Rellen om te rellen; een studie naar grootschalige openbare ordeverstoringen en notoire ordeverstoorders*. Apeldoorn/ Arnhem: P&W en Bureau Beke.

Lely, van der N., Visser, de M. & Ligterink, J.(2012). *Onze kinderen en alcohol*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Lely, N., van der, Dalen, W., van. Hoof, J. van, Pereira, R.R. (2012). Alcoholintoxicaties bij jongeren in Nederland. Een onderzoek bij kinderafdelingen in Nederlandse ziekenhuizen. NCSK, RdGG, STAP, TNO, Universiteit Twente.

Lemmers, L., Riper, H. & Cuijpers, P. (2005). Alcohol en uitgaansgeweld. *MGV. Maandblad geestelijke volksgezondheid*, 60, 395-410.

Linden, J., van der, Knibbe, R.A. & Joosten, J. (2004a). *Daders en slachtoffers aan het woord*. Een exploratief onderzoek naar uitgaansgeweld. Maastricht: Universiteit Maastricht, 2004.

Maalsté, N. (2000). *Ad fundum! Een blik in de gevarieerde drinkcultuur van het Nederlandse studentenleven*. Utrecht: Centrum voor Verslavingsonderzoek.

Marsh, P. & Fox Kibby, K (1992). *Drinking and Public Disorder. A report of research conducted for The Portman Group*. London: Portman Group.

Mathijssen, M. P. M., & Twisk, D. A. M. (2001). *Opname en afbraak van alcohol in het menselijk lichaam*. Leidschendam, the Netherlands: Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid.

Meij, L. van der, Buunk, A.P., van de Sande, J.P. & Salvador, A. (2008). The presence of a woman increases testosterone in aggressive dominant men. *Hormones and Behavior*, 54, 640-644.

Miller, P., Palmer, D., Droste, N., Tindall, J., Gillham, K., Sonderlund, A., McFarlane, E., de Groot, F., Sawyer, A., Groombridge, D., Lecathelinais, C., & Wiggers, J. (2012). Dealing with alcohol-related harm and the night-time economy *BMC Research Notes* 2011, 4:204.

Miczek, K. A., et al. (1994). Alcohol, drugs of abuse, aggression, and violence. In: Reiss, A.J., & Roth, J.A., eds. *Understanding and Preventing Violence*, 3. Washington, DC: National Academy Press, 377-570.

Monshouwer, K., Verdurmen, J., Dorsselaer, S., Smit, E., Gorter, A., Vollebergh, W. (2008). *Jeugd en riskant gedrag 2007. Kerngegevens uit het Peilstationonderzoek Scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Muller, E., & Rosenthal, U. Zannoni, M., Ferwerda, H., & Schaap, S. D. (2009). *Strandrellen in Hoek van Holland. Dancefestival Veronica Sunset Grooves, 22 augustus 2009*. Den Haag/Arnhem, COT/ Bureau Beke.

Nabben A.L.W.M. (2010). *High Amsterdam: ritme, roes en regels in het uitgaansleven*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Van Nobelen, D., & Van der leest, W. (2011). Geweld als experiment of structureel? Secondant nr 6, december 2011, 37-41.

O'Connor, C & Dickson, C. (2008). Working with culture to prevent violence and reckless drinking. In: ICAP. *Alcohol and violence. Exploring patterns and responses*. Washington: International Center for Alcohol Policies.

Pennings, E.J.M., Lecesse A.P. & Wolf, F.A. (2002). Effects of concurrent use of alcohol and cocaine. *Addiction*, jrg. 97, 2002, p. 773-783

Peper, J.S. & Dahl, R.E (in press). Surging hormones: brain-behavior interactions during puberty. *Current Directions in Psychological Science*.

Pihl, R. O., Assaad, J. M., & Hoaken, P. N. S. (2003). The alcohol-aggression relationship and differential sensitivity to alcohol. *Aggressive behavior*, 29, 302-315.

Poel, A. van der, Doekhie, J., Verdurmen, J., Wouters, M., Korf, D. & Laar, M. van, (2010). *Feestmeter 2008-2009. Uitgaan en middelengebruik onder bezoekers van party's en festivals*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Quigley, B.M., Leonard, K.E., & Collins, R.L. (2003). Characteristics of violent bars and bar patrons. *Journal of Studies on Alcohol*, 64, 765-772.

Robins, L.N. (1996). *Deviant Children Grown Up*. Baltimore: Williams & Wilkins.

Ronay, R., & von Hippel, W. (2010). The presence of an attractive woman elevates testosterone and physical risk-taking in young men, *Social Psychological and Personality Science*, 1, 57-64.

Schnitzer, S., Bellis, M. A., Anderson, Z., Hughes, K., Calafat, A., Juan, M., & Kokkevi, A. (2010). Nightlife violence: gender-specific view on risk factors for violence in nightlife settings: a cross-sectional study in nine European countries. *Journal of interpersonal violence*, 25, 1094-1112.

Scott, M. & Dedel, K. (2006). Assaults in and around bars. Department of Justice, Community oriented policing services

Smucker-Barnwell, S., Borders, A. & Earleywine, M. (2006). Alcohol-aggression expectancies and dispositional aggression moderate the relationship between alcohol consumption and alcohol-related violence. *Aggressive Behaviors*, 32, 517-525.

Steinberg L, Albert D, Cauffman E, Banich M, Graham S, Woolard J. (2008). Age differences in sensation seeking and impulsivity as indexed by behavior and self-report: evidence for a dual systems model. *Dev Psychol*. 2008 Nov;44(6):1764-78.

Terlouw, G.J., W.J.M. de Haan & B.M.W.A. Beke (1999). *Geweld: gemeld en geteld. Een analyse van aard en omvang van geweld op straat tussen onbekenden*. Den Haag: WODC.

Tollenaar, N., G.L.A.M. Huijbregts, R.F. Meijer, J. Van Dijk (2008). *Factsheet Monitor Veelplegers. 2008. Samenvatting van de resultaten*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

- Verdurmen J., Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Lokman, S., Vermeulen-Smits, E., & Vollenbergh, W. (2012). *Jeugd en riskant gedrag 2011 : kerngegevens uit het peilstationsonderzoek scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut, 2012
- Weenink, D. (2011). Geweld en de alcoholcultuur van plattelandjongeren. *Justitiële verkenningen*, Vol. 37, No. 4, p.43-64.
- Wells, S., Graham, K., Tremblay, P. F. (2009). Every male in there is your competition: young men's perceptions regarding the role of the drinking setting in male-to-male barroom aggression. *Substance Use and Misuse* 44, 1434-62.
- Wilson, M. & M. Daly (1985). Competitiveness, risk-taking and violence: the young male syndrome. *Ethology & Sociobiology*, 6: 59-73.
- Wijermans, F.E.H.W. (2011). *Understanding Crowd Behaviour Simulating Situated Individuals*. University of Groningen, Groningen,
- Zhang, I., Wiczorek, W. F., & Welte, J. W. (1997). The nexus between alcohol and violent crime. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 21, 1264-1271.
- Zhong, C., Bohns, V., & Gino, F. (2010). Good Lamps Are the Best Police: Darkness Increases Dishonesty and Self-Interested Behavior. *Psychological Science*
- Zinberg, N. E. (1982). *Drug, set and setting*. Yale: University Press

Met dank aan Marjolijn van Hest, Marjan Heuving, Lex Lemmers, Aukje Sannen en Lotte Voorham.

BIJLAGE 4

Methodologische verantwoording

Gabriël van den Brink

In deze bijlage geven we aan hoe het onderzoek naar de gebeurtenissen in Haren opgezet is en welke methodologische keuzen we daarbij hebben gemaakt. We bespreken achtereenvolgens de voorbereidingen van het werk (paragraaf 1), de wijze waarop de gegevens verzameld zijn (paragraaf 2) de manier waarop we deze geanalyseerd hebben (paragraaf 3) en enkele kenmerken die het onderhavige project tot een bijzonder onderzoek maken (paragraaf 4). Voor een complete lijst van respondenten verwijzen we de lezer naar bijlage 5.

Vorbereidende werkzaamheden

Reeds bij het instellen van de Commissie Haren was duidelijk dat het onderzoek naar de gebeurtenissen van 21 september 2012 om een multidisciplinaire benadering vroeg. Daarom werd besloten om drie deelonderzoeken te doen. Ten eerste moest het functioneren van de plaatselijke overheid en de politie worden onderzocht. Ten tweede moest duidelijk worden welke rol de sociale media hadden gespeeld en hun interactie met traditionele media. Ten derde moest er inzicht komen in de maatschappelijke dimensie van de rellen en de vraag welke groepen daarbij een rol hadden gespeeld. De leiding van deze drie onderzoeklijnen werd in handen gelegd van dr. Otto Adang (Politieacademie), prof. Jan van Dijk (Universiteit Twente) en Thomas Boeschoten (universiteit Utrecht) en ondergetekende (Universiteit van Tilburg). Dr. Job Cohen trad op als voorzitter en nam het eindrapport voor zijn rekening.

In de eerste fase van ons werk hebben we een aantal verkennende gesprekken gevoerd. We spraken onder meer met de 'Driehoek' van Haren die tijdens de rellen verantwoordelijk was voor het beleid. We spraken eveneens met politiefunctionarissen die op de bewuste avond dienst hadden, met enkele ondernemers en met een aantal bewoners die een grote betrokkenheid aan de dag legden. Verder spraken we met leden van de gemeenteraad die een groot aantal vragen aan ons voorlegden.

Van meet af aan was duidelijk dat we ons niet alleen konden baseren op documenten of literatuur. Er moest gedegen veldwerk worden gedaan. Daarom stelden we een lijst op van het aantal en het soort respondenten die we graag een interview zouden afnemen. We wilden in elk geval een aantal jongeren spreken, niet alleen personen die actief aan de rellen hadden meegedaan (reischoppers) maar ook personen die de gebeurtenissen vanaf een zekere afstand gevolgd hadden (feestgangers). Verder wilden we een bezoek brengen aan ouders wier kinderen daadwerkelijk naar Haren zijn geweest om te vernemen op welke manier een en ander in gezinsverband besproken is. Verder maakten we afspraken met bewoners en met ondernemers te Haren om te eindigen met een serie professionals die vanuit hun eigen rol wellicht waardevolle waarnemingen hadden gedaan.

Een en ander leidde tot een verzameling van respondenten die was samengesteld zoals aangegeven in Tabel 1. We zien dat er in totaal iets meer mannen aan onze gesprekken deelnamen maar dat (met uitzondering van de ondernemers) de geslachten redelijk gelijk verdeeld lijken. Vermeldenswaardig is nog dat 45 jongeren gehoord zijn in een groepsgesprek terwijl er 16 gesprekken met individuele jongeren plaatsvonden. De jongste was 13 jaar en de oudste 27 jaar.

Tabel 1
Aantallen respondenten in en rond Haren

	Man	Vrouw	Totaal
Jongeren	33	28	61
Ouders	5	6	11
Bewoners	7	7	14
Ondernemers	7	-	7
Overigen	13	9	22
Totaal	65	50	115

We wijzen erop dat de interviews een dubbel doel dienden. Enerzijds wilden we zoveel mogelijk waarnemingen verzamelen die aan de feitelijk reconstructie van de gebeurtenissen konden bijdragen. Anderzijds wilden we een variatie aan subjectieve indrukken, gevoelens en opinies in kaart brengen, wetend dat de meningen bij een gebeurtenis als deze soms sterk uiteen lopen.

Verzamelen van gegevens

Het afnemen van de interviews vond tussen 19 november 2012 en 16 januari 2013 plaats. Dat gebeurde in buurthuis de Mellenshorst, bij mensen thuis, in openbare gelegenheden of een andere setting waar men zich vertrouwd voelde (kinderen op school). De gesprekken zelf werden steeds gevoerd door een medewerker van de TSPB die ruime ervaring heeft met het afnemen van interviews, daarbij geassisteerd door een masterstudent die aantekeningen maakte en later zorg droeg voor het uitwerken van de tekst. Al het gezegde werd elektronisch vastgelegd. Bij de gesprekken hanteerden we een vragenlijst om te zorgen dat de meest relevante onderwerpen aan bod kwamen maar zonder dat we die lijst op een strakke wijze afwerkten. We sloten onze dataverzameling af met een reeks groepsinterviews op het Maartenscollege, vooral bedoeld om onze analyse van een laatste controle te voorzien.

Volledigheidshalve nemen wij in bijlage 5 een complete lijst van respondenten op. Daarbij heeft elke respondent een eigen volgnummer dat in de tekst van het rapport wordt aangehaald. Op die manier kan men eenvoudig nagaan in welk gesprek met welke respondent een bepaalde uitspraak is gedaan. Overigens hebben wij alle respondenten een volstrekte vertrouwelijkheid gegarandeerd. Kenmerken of gegevens die de identiteit van onze respondenten zouden kunnen onthullen, hebben wij zoveel mogelijk verwijderd uit de tekst van ons rapport.

Vervolgens maakten we op grond van de eerste twaalf interviews een lijst van onderwerpen die regelmatig aan bod kwamen. We besloten ons daarop te concentreren omdat er anders een breed uitwaaiende verzameling van uitspraken over de meest verschillende onderwerpen zou ontstaan. Thema's die in veel gesprekken aan bod kwamen waren de volgende: a) het optreden van de overheid, b) communicatie van/met de gemeente; c) wel/geen alternatief feest; d) kenmerken van reischoppers; e) ervaringen van jongeren; f) het omslaan van de sfeer, g) ervaringen van volwassenen; h) het optreden van de politie; i) sociale en traditionele media; j) gebruik van drank en andere middelen; k) voorgeschiedenis en aanloop naar het feest; l) interactie binnen de gezinnen.

Terwijl de onderzoekers zich bogen over deze onderwerpen, begonnen onze masterstudenten met het uitwerken van de bandopnamen. Dat leverde een volledige transcriptie op inclusief de vele ehs... en ahs... die gesproken taal nu eenmaal kent. Bij het opnemen van bepaalde passages in ons rapport hebben we het gesproken woord enigszins gefatsoeneerd zonder ook maar iets af te doen van datgene wat de respondent te zeggen had. Dat leidde tot een verzameling uitgeschreven interviews die uiteindelijk 1523 pagina's omvat. Deze teksten zijn beschikbaar voor wetenschappers die later nog eens onderzoek naar de gebeurtenissen in Haren willen doen. Ze worden aan het archief van de Commissie Haren toegevoegd en kunnen na toestemming worden ingezien.

Na het uitschrijven van de interviews stonden we voor de vraag hoe men deze enorme hoeveelheid informatie op een verantwoorde manier tot maximaal 100 bladzijden konden terugbrengen. We gingen daartoe uit van een bijgestelde lijst met centrale onderwerpen en sorteerden alle uitspraken die door respondenten over deze onderwerpen waren gedaan. Data leidde tot een bestand met 2364 kortere tekstpassages die we als basis voor onze analyse hebben gebruikt. Toen deze verzameling medio januari was voltooid, konden de tekstpassages in de verschillende hoofdstukken van het rapport worden verwerkt. De meeste vindt de lezer in de vorm van korte of langere citaten in de hoofdtekst terug.

Duiding van de gegevens

Behalve interviews hebben we voor deze rapportage ook gebruik kunnen maken van inzichten die ons door deskundigen zijn aangereikt. Meer specifiek hebben we voor drie gebieden een expert gevraagd om een essay te schrijven dat aan de problematiek van Haren raakt. Dat waren achtereenvolgens Martijn Lampert van onderzoeksbureau Motivaction die een analyse maakte van de voornaamste trends die zich onder de Nederlandse jeugd aftekenen. Ten tweede Heidi de Mare die een analyse van Project X en vergelijkbare films heeft gemaakt. Ten derde Ninette van Hasselt van het Trimbos-instituut die uiteenzette welke effecten alcohol en andere drugs hebben op jongeren en hoe dat in het uitgaansleven vaak tot agressie leidt. De integrale tekst van deze drie essays vindt de lezer in bijlage 1 t/m 3 van dit rapport. In de hoofdtekst hebben we volstaan met een beknopte weergave van hun inzichten.

Een ander belangrijke bron van kennis waren wetenschappelijke studies die licht wierpen op bepaalde facetten van het complexe proces dat zich in Haren voltrokken heeft. Sommige van die studies zijn tamelijk recent en gebonden aan problemen van de hedendaagse maatschappij. Maar er waren ook publicaties bij die ik lang geleden en in een heel ander kader had bestudeerd. Tijdens het onderzoek bleek dat deze soms een verrassend perspectief boden op datgene wat er rond 21 september 2012 was gebeurd. Gaandeweg werd duidelijk dat we ook binnen ons eigen deelonderzoek het beste met een combinatie van meerdere disciplines konden werken. Dat is de reden

waarom we de geraadpleegde literatuur in vier groepen hebben opgedeeld. De voornaamste van deze invalshoeken komen op het volgende neer: a) Studies over de sociaalpsychologische ontwikkeling van jongeren, met name in de leeftijd van 14 tot 24 jaar; b) Studies vanuit de culturele antropologie die ingaan op de symbolische en rituele dimensie van menselijke gedragingen, met name waar het om overgangsrituelen en omkeringsrituelen gaat; c) Cultuurfilosofische studies die vooral over het stellen en overschrijden van normen gaan, waarbij de nadruk op het openbare leven ligt; d) Studies die betrekking hebben op het besturen van professionele organisaties en lokale gemeenschappen, met een nadruk op processen die een hoge graad van complexiteit kennen.

Op basis van deze wetenschappelijke literatuur, de drie essays, de uitkomsten van ons empirisch onderzoek en de hypothesen die voortdurend werden besproken binnen de Commissie Haren, werd in de periode van 15 januari tot 15 februari 2013 ons deelrapport geconcipieerd.

Een bijzonder onderzoek

Terugkijkend beseffen we dat het onderzoek naar de gebeurtenissen in Haren ook voor onszelf een bijzondere ervaring was. Ik stip drie elementen aan.

In de eerste plaats is het niet erg waarschijnlijk dat de ongeregelheden van 21 september 2012 zich op een afzienbare termijn zullen herhalen, zeker op deze schaal. 'Haren' blijft waarschijnlijk een eenmalige gebeurtenis en het is voor onderzoekers altijd heel bijzonder als je dat van zeer nabij kunt meemaken. Men kan het vergelijken met een astronoom die een supernova ziet en daardoor de kans krijgt om in één keer alle waarnemingen te doen die men anders uit vele observaties bij elkaar moet sprokkelen. Wat we hebben onderzocht was een incident waarbij zich een even plotselinge als leerzame botsing tussen de krachten van orde en chaos afspeelde. Dit incident zal bij het debat en de beleidsvorming van de komende jaren nog vaak aangehaald worden.

Ten tweede omdat dit onderzoek tot een bijzondere combinatie van typen informatie heeft geleid. Er zullen niet veel processen of gebeurtenissen zijn waarbij de zaak vanuit zo verschillende perspectieven zijn gezien en waarbij zo diverse kennisbronnen zijn gebruikt. Er werden interviews gehouden met bestuurders en professionals maar ook met bewoners en met jongeren. Er zijn documenten bestudeerd maar ook video-opnamen en andere beelden die door vele partijen bij elkaar gebracht werden. Er zijn analyses gemaakt van het verkeer op Facebook, Twitter en andere sociale media maar ook van de berichten in de krant en op TV. Met andere woorden: we mogen het onderzoek zelf gerust multimediaal noemen en denken dat Haren daardoor een van de best gedocumenteerde incidenten is.

Ten derde is dit onderzoek uniek door de manier waarop we tot een rapport kwamen. We hadden niet alleen van doen met een grote diversiteit aan inzichten, maar moesten die ook in een relatief korte tijd (feitelijk drie maanden) verwerken. Door de publieke verwachtingen moesten we gedurende het hele project onder grote tijdsdruk werken en nogal planmatig te werk gaan. Dat kan alleen wanneer alle betrokkenen een hoge mate van persoonlijke en wetenschappelijke discipline opbrengen en zich in dienst stellen van het onderzoek in zijn geheel. Daar komt nog eens bij dat we onze bevindingen telkens moesten toetsen aan de inzichten die de twee andere deelonderzoeken voortbrachten, wat intensieve besprekingen binnen de Commissie Haren tot gevolg had. Ik kijk met veel genoegen terug op de even prettige als constructieve manier waarop dit gesprek onder leiding van Job Cohen verlopen is.

Al met al beschouw ik dit project als een van de meest relevante en uitdagende onderzoeken die ik de afgelopen dertig jaar heb kunnen doen.

Bijlage 5

Lijst van respondenten

Nicole Maalsté

Nr	Type gesprek	Datum	Tijd	Categorie	Geslacht	Leeftijd
1	Individueel	20 nov. 2012	16.00-17.00	Jongere	Vrouw	18
2	Individueel	24 nov. 2012	11.00-12.00	Jongere	Man	17
3	Individueel	24 nov. 2012	12.30-13.30	Jongere	Vrouw	20
4	Individueel	24 nov. 2012	12.30-13.30	Jongere	Man	17
5	Individueel	26 nov. 2012	12.00-13.00	Jongere	Vrouw	19
6	Individueel	26 nov. 2012	13.30-14.15	Jongere	Vrouw	13
7	Individueel	26 nov. 2012	20.15-21.15	Jongere	Vrouw	20
8	Individueel	27 nov. 2012	13.00-14.00	Jongere	Man	13
9	Individueel	27 nov. 2012	17.30-18.30	Jongere	Man	19
10	Individueel	27 nov. 2012	19.00-20.00	Jongere	Man	15
11	Individueel	28 nov. 2012	10.00-11.00	Jongere	Man	20
12	Individueel	14 dec. 2012	10.00-11.00	Jongere	Man	20
13	Individueel	17 dec. 2012	19.00-20.00	Jongere	Man	20
14	Individueel	18 dec. 2012	12.15-13.15	Jongere	Man	19
15	Individueel	20 dec. 2012	12.30-14.00	Jongere	Man	17
16	Individueel	20 dec. 2012	20.00-21.30	Jongere	Man	
17a	Groep	19 dec. 2012	9.00-10.00	Jongere	Man	14
17b	Groep	19 dec. 2012	9.00-10.00	Jongere	Man	15
17c	Groep	19 dec. 2012	9.00-10.00	Jongere	Man	15
17d	Groep	19 dec. 2012	9.00-10.00	Jongere	Man	17
18a	Groep	19 dec. 2012	10.30-11.30	Jongere	Vrouw	15
18b	Groep	19 dec. 2012	10.30-11.30	Jongere	Vrouw	16
18c	Groep	19 dec. 2012	10.30-11.30	Jongere	Vrouw	15
18d	Groep	19 dec. 2012	10.30-11.30	Jongere	Vrouw	16
18e	Groep	19 dec. 2012	10.30-11.30	Jongere	Vrouw	15
19a	Groep	19 dec. 2012	12.00-13.00	Jongere	Man	14
19b	Groep	19 dec. 2012	12.00-13.00	Jongere	Vrouw	16
19c	Groep	19 dec. 2012	12.00-13.00	Jongere	Vrouw	16
19d	Groep	19 dec. 2012	12.00-13.00	Jongere	Vrouw	15
19e	Groep	19 dec. 2012	12.00-13.00	Jongere	Man	15
19f	Groep	19 dec. 2012	12.00-13.00	Jongere	Man	15
20a	Groep	19 dec. 2012	14.30-15.30	Jongere	Vrouw	14
20b	Groep	19 dec. 2012	14.30-15.30	Jongere	Vrouw	14
20c	Groep	19 dec. 2012	14.30-15.30	Jongere	Vrouw	14
20d	Groep	19 dec. 2012	14.30-15.30	Jongere	Vrouw	16
20e	Groep	19 dec. 2012	14.30-15.30	Jongere	Vrouw	16

Nr	Type gesprek	Datum	Tijd	Categorie	Geslacht	Leeftijd
21a	Groep	19 dec. 2012	15.30-16.30	Jongere	Man	19
21b	Groep	19 dec. 2012	15.30-16.30	Jongere	Man	19
21c	Groep	19 dec. 2012	15.30-16.30	Jongere	Man	17
21d	Groep	19 dec. 2012	15.30-16.30	Jongere	Man	16
21e	Groep	19 dec. 2012	15.30-16.30	Jongere	Man	17
21f	Groep	19 dec. 2012	15.30-16.30	Jongere	Man	15
22	Individueel	24 nov. 2012	11.00-12.00	Ouder	Vrouw	
23	Individueel	24 nov. 2012	16.00-17.00	Ouder	Vrouw	
24	Individueel	26 nov. 2012	13.30-14.30	Ouder	Vrouw	
25	Individueel	26 nov. 2012	15.00-16.00	Ouder	Man	
26	Individueel	26 nov. 2012	18.30-19.30	Ouder	Man	
27	Individueel	27 nov. 2012	11.30-12.30	Ouder	Vrouw	
28	Individueel	27 nov. 2012	19.00-20.00	Ouder	Man	
29	Individueel	28 nov. 2012	10.00-11.00	Ouder	Man	
30	Individueel	28 nov. 2012	12.00-13.00	Ouders	Man	
31	Individueel	28 nov. 2012	13.00-14.00	Ouders	Vrouw	
32a	Individueel	17 dec. 2012	20.00-21.30	Ouders	Vrouw	
32b	Individueel	17 dec. 2012	20.00-21.30	Ouders	Man	
33	Individueel	20 nov. 2012	11.00-12.00	Bewoner	Vrouw	
34	Individueel	20 nov. 2012	11.00-12.00	Bewoner	Man	
35a	Individueel	20 nov. 2012	12.30-13.30	Bewoner	Vrouw	
35b	Individueel	20 nov. 2012	12.30-13.30	Bewoner	Man	
36	Individueel	20 nov. 2012	12.30-13.30	Bewoner	Vrouw	
37a	Individueel	20 nov. 2012	14.30-15.30	Bewoner	Man	
37b	Individueel	20 nov. 2012	14.30-15.30	Bewoner	Vrouw	
38	Individueel	20 nov. 2012	14.30-15.30	Bewoner	Man	
39	Individueel	20 nov. 2012	16.00-17.00	Bewoner	Vrouw	
40	Individueel	20 nov. 2012	17.30-18.30	Bewoner	Vrouw	
41	Individueel	20 nov. 2012	17.30-18.30	Bewoner	Man	
42	Individueel	27 nov. 2012	14.30-15.50	Bewoner	Man	
43	Individueel	27 nov. 2012	16.00-17.00	Bewoner	Man	
44	Individueel	28 nov. 2012	14.30-15.30	Bewoner	Vrouw	
45	Individueel	24 nov. 2012	14.30-15.30	Ondernemer	Man	
46	Individueel	24 nov. 2012	14.00-15.00	Ondernemer	Man	
47	Individueel	24 nov. 2012	16.00-17.00	Ondernemer	Man	
48	Individueel	26 nov. 2012	17.00-18.00	Ondernemer	Man	
49	Individueel	27 nov. 2012	13.00-14.00	Ondernemer	Man	
50	Individueel	28 nov. 2012	9.00-10.00	Ondernemer	Man	
51a	Individueel	20 dec. 2012	10.00-11.00	Ondernemer	Man	
51b	Individueel	19 nov. 2012	14.00-16.00	Overige	Man	
52	Individueel	26 nov. 2012	16.30-17.30	Overige	Vrouw	
53a	Groep	28 nov. 2012	11.30-13.00	Overige	Man	
53b	Groep	28 nov. 2012	11.30-13.00	Overige	Vrouw	
53c	Groep	28 nov. 2012	11.30-13.00	Overige	Vrouw	
54	Individueel	28 nov. 2012	14.00-16.00	Overige	Man	
55	Individueel	19 dec. 2012	18.00-19.30	Overige	Man	
56	Individueel	19 dec. 2012	13.00-14.00	Overige	Man	

Nr	Type gesprek	Datum	Tijd	Categorie	Geslacht	Leeftijd
57	Individueel	19 dec. 2012	14.30-15.30	Overige	Man	
58	Individueel	19 dec. 2012	16.00-17.00	Overige	Man	
59	Individueel	19 dec. 2012	17.15-18.15	Overige	Man	
60a	Individueel	20 dec. 2012	10.00-11.00	Overige	Man	
60b	Individueel	20 dec. 2012	10.00-11.00	Overige	Vrouw	
61a	Individueel	20 dec. 2012	14.00-15.00	Overige	Man	
61b	Individueel	20 dec. 2012	14.00-15.00	Overige	Man	
62a	Groep	20 dec. 2012	15.00-16.30	Overige	Man	
62b	Groep	20 dec. 2012	15.00-16.30	Overige	Vrouw	
62c	Groep	20 dec. 2012	15.00-16.30	Overige	Vrouw	
63a	Groep	16 jan. 2013	11.00-12.00	Jongere	Vrouw	15
63b	Groep	16 jan. 2013	11.00-12.00	Jongere	Vrouw	15
63c	Groep	16 jan. 2013	11.00-12.00	Jongere	Man	15
63d	Groep	16 jan. 2013	11.00-12.00	Jongere	Man	15
63e	Groep	16 jan. 2013	11.00-12.00	Jongere	Vrouw	14
64a	Groep	16 jan. 2013	12.30-13.30	Jongere	Vrouw	17
64b	Groep	16 jan. 2013	12.30-13.30	Jongere	Vrouw	17
64c	Groep	16 jan. 2013	12.30-13.30	Jongere	Vrouw	17
64d	Groep	16 jan. 2013	12.30-13.30	Jongere	Vrouw	15
64e	Groep	16 jan. 2013	12.30-13.30	Jongere	Vrouw	16
65a	Groep	16 jan. 2013	14.00-15.00	Jongere	Man	19
65b	Groep	16 jan. 2013	14.00-15.00	Jongere	Man	13
65c	Groep	16 jan. 2013	14.00-15.00	Jongere	Man	17
65d	Groep	16 jan. 2013	14.00-15.00	Jongere	Man	18
65e	Groep	16 jan. 2013	14.00-15.00	Jongere	Man	18
66a	Groep	16 jan. 2013	15.30-16.30	Jongere	Man	17
66b	Groep	16 jan. 2013	15.30-16.30	Jongere	Man	18
66c	Groep	16 jan. 2013	15.30-16.30	Jongere	Vrouw	17
66d	Groep	16 jan. 2013	15.30-16.30	Jongere	Vrouw	17
67a	Kennism.	19 nov. 2012	11.30-12.30	Overige	Vrouw	
67b	Kennism.	19 nov. 2012	11.30-12.30	Overige	Vrouw	
68	Kennism.	19 nov. 2012	16.30-17.30	Overige	Vrouw	

BIJLAGE 6

Beeld op afstand

Caspar van den Brink

De aanleiding voor deze bijlage ligt op persoonlijk vlak. Toen wij op 21 september 2012 in Leiden de gebeurtenissen op televisie volgden, begreep ik meteen dat het een zorgwekkend incident betrof. Vreemd genoeg keek mijn zoon Caspar (18 jaar) daar anders tegen aan. Hij vond het wel een leuke happening en kon zich goed voorstellen dat je als jongere naar Haren toe wilde. Het generatieconflict bij de onderzoeker thuis! Om uit te zoeken hoe andere jongeren in onze omgeving de gebeurtenissen opvatten, besloten we een klein onderzoek te doen. Onder het motto 'Wat de burgemeester kan, kunnen we zelf ook' maakten we een vragenlijst die mijn zoon onder vrienden en bekenden uitzette.²¹¹ Daar namen 15 leeftijdgenoten aan deel. Uiteraard te weinig om gefundeerde uitspraken te doen, maar wel interessant als schets van de manier waarop gewone jongeren vanuit de Randstad tegen de gebeurtenissen in Haren aankeken.

Gabriël van den Brink

De groep (N = 15) bestond voornamelijk uit jongens (N = 13) die voor het merendeel een studie Industrieel Product Ontwerpen volgen. Hun leeftijd varieert van 15 tot 22 jaar waarbij het gemiddelde 19 jaar bedraagt. Ze nemen volop deel aan de feestcultuur die Nederland inmiddels kenmerkt. Vormen van recreatie die ze vaak noemen zijn het bezoeken van een feest of club dan wel het bezoeken van een festival. Ook wel combinaties zoals blijkt uit de manier waarop een jongere de vraag beantwoordde welke gelegenheden hij bezocht: 'Festivals, clubs en feesten. Vaak feesten met een goede sfeer. Zo niet dan is het feest ook geen echt succes geweest.' Verder zien we dat ze heel actief zijn op sociale media. Netwerken als Facebook en Whatsapp wordt het vaakst genoemd. Ze worden vooral gebruikt om contact te houden met de vriendenkring. Op de vraag naar haar favoriete medium zei een respondente: 'Veel Whatsapp en dagelijks Facebook. Ik gebruik het voornamelijk om in contact te blijven met mijn vrienden. Ik kan zo ook gemakkelijk foto's met het delen en dergelijke.'

Nu maakt het bezoeken van feesten en het gebruik van sociale media maar een deel van alle bezigheden uit. Er zijn binnen deze groep ook jongeren die een hobby hebben, een sport beoefenen, computergames spelen, films kijken of muziek beoefenen. Op het gebied van games noemen ze vooral racen en schietspelletjes. Als motief noemt een van de jongeren het volgende: 'Ik game twee keer in de week. En ik doe ook race- en schietspelletjes. Vooral de uitdaging vind ik leuk.' Een andere jongen licht dit nog toe en zegt: 'Ik speel regelmatig online met vrienden. Bijvoorbeeld T Fortress 2, Starcraft II en League of Legend. Het leukste van deze games vind ik dat je moet samenwerken in een team (je vrienden) om de tegenstanders te verslaan.' Met andere woorden: we hebben hier een groep jongeren die niet alleen aan de Nederlandse feestcultuur participeert maar ook behoorlijk actief is met games en sociale media. Ze passen wat dat betreft goed bij het beeld dat Motivaction

²¹¹ Een tijdje voor de rellen in Haren plaatsvonden, werd burgemeester Bats door zijn zoon op het naderende feest geattendeerd. Later bleek dit een meer algemeen patroon te zijn: het kwam wel vaker voor dat de kinderen in een vroeg stadium door hadden wat er gaande was en dat ouders via hen over het feest hoorden.

van de jongste generatie schetst: veel interesse voor het spelen van games en voor uitwisseling met de eigen vriendenkring. Bij uitstek een milieu waar het feest van Haren op belangstelling zou kunnen rekenen.

De antwoorden onderstrepen dat die belangstelling aanzienlijk was. Op één respondent na hadden ze allemaal van het feest gehoord. Een enkeling op de dag zelf maar vaker in de week voordat het feest zou plaatsvinden. Op de vraag langs welke weg ze over Haren hadden gehoord, kwamen diverse antwoorden. Sommigen kregen een bericht via de sociale media, anderen via de traditionele media en weer andere hoorden het via vrienden. Welke reactie riep het bericht over een feest in Haren bij hen op? De meeste jongeren vonden dat het idee wel grappig was. Dat betekent echter niet dat ze er zelf heen wilden. Zo reageerde een 17-jarig meisje met: 'Grappig. Maar ik zou er zelf nooit naar toe gaan.' Een ander zegt: 'Het idee leek me in eerste instantie grappig. Niet wetende dat het zo uit de hand zou lopen.' Bij weer anderen riep het bericht een ambivalente reactie op. 'Ik kreeg de uitnodiging via Facebook,' zegt een jongen van 19. 'Dit kan heel leuk zijn [dacht ik]. Maar na een tijdje zoeken naar het soort publiek dat kwam, kreeg ik wel een naar voor gevoel.' Het is dan ook niet vreemd dat er maar een paar waren die hebben overwogen om zelf naar Haren toe te gaan: 12 van de 15 respondenten antwoorden daarop negatief en 3 positief. Van deze laatste groep ging er één daadwerkelijk naar Haren toe.

Hebben onze respondenten de film Project X gezien? En zo ja, wat vonden ze ervan? De ene helft van de groep heeft hem inderdaad gezien en de andere niet. Zij die hem gezien hebben, gaven er in de meeste gevallen een positieve kwalificatie aan. Wat ze vooral waardeerden is de manier waarop alles in het honderd loopt. 'Ja, een vette film', zegt iemand. 'Interessant hoe zoiets finaal uit de hand kan lopen.' En een ander stelt: 'Ik vond de film heel leuk en kreeg er echt zin van om te gaan feesten. De dingen die uit de hand liepen zou ik uiteraard zelf niet willen meemaken maar in films mag er overdreven worden.' Kijken de jongeren ook naar andere films binnen dit genre? Het antwoord is in de meeste gevallen negatief. Zij die ernaar kijken doen dat met name als er een nieuwe film uitkomt. 'Het leuke eraan vind ik de humor. Dat alles wat er mis kan gaan ook echt mis gaat.' Overigens blijkt dat men vaker naar horrorfilms en zombiefilms kijkt. 'Ja, ik kijk graag zombiefilms en series omdat ik het spannend vind. Het is leuk om je te verplaatsen in de situatie van de hoofdrol (...) The Walking Dead kijk ik wekelijks, als er ten minste nieuwe afleveringen worden uitgezonden' zegt een jongeman van 22 jaar.

Uiteraard kregen onze respondenten het nodige van de rellen in Haren mee. Wij vroegen ze op welke manier ze het nieuws daarover gevolgd hadden. De sociale media zijn in dezen lichtelijk favoriet al moet gezegd worden dat men ook andere kanalen noemt. Men verwijst naar Twitter, Youtube, Facebook en diverse internetpagina's. Daarbij mogen we de traditionele media niet uitvlakken want ook langs die weg volgden onze respondenten wat zich in Haren afspeelde. Een opmerkelijk gegeven is dat de berichten over Haren vrijwel uitsluitend negatieve reacties opriepen. Een paar jongeren reageerden positief in de zin dat ze de rellen spannend vonden, maar verreweg de meeste kwalificaties waren zeer negatief. Er vielen termen als ongeloof, teleurstelling, boosheid, schaamte en verontwaardiging. Bij die schaamte verwees men vaak naar de manier waarop de eigen generatie in het nieuws naar voren kwam. Een respondent omschreef zijn gevoelens als: 'Spanning maar ook wel een beetje schaamte. Soms ging het veel te ver, vond ik.' Een ander zei in dat verband: 'Boosheid. Zullen alle jongeren weer over een kam geschoren worden? Wat jammer dat het niet gewoon leuk kon blijven.' En weer iemand anders voelde weliswaar sensatie maar van de andere kant ook schaamte voor datgene wat zijn generatie deed.

Over de mogelijke betekenis van deze rellen is men niet zo duidelijk. De meest genoemde duiding was dat het gezag van de politie wel sterker mag. 'Je hebt met deze gebeurtenis gezien wat de kracht is van sociale media. [Vooral als] je dit verkeerd gebruikt en [het] niet op tijd aanpakt. Dan loopt het in deze tijd snel uit de hand. En je ziet ook dat het gezag voor de politie minder wordt. Maar dat is vooral doordat mensen steeds asocialer worden.' Een hele pregnante duiding is deze: 'Jongeren in Nederland zoeken sensatie en een band met elkaar. Door [zich] samen tegen iets af te zetten, voelen ze een band.' Behalve politie komt ook het optreden van de burgemeester aan bod. Van hem wordt onder meer gezegd dat hij niet wist waar het bij de sociale media om gaat en dat hij de zaak heeft onderschat. Een van de respondenten oordeelt heel duidelijk: 'De burgemeester heeft de situatie zwaar onderschat en vervolgens verergert door af te wachten. De burgemeester had moeten zorgen dat de jongeren wat te doen hadden in de vorm van een feest. Nu begonnen jongeren uit verveling dingen te slopen, wat tot rellen aanzette.' Het idee dat een alternatief feest verstandig was geweest, wordt door een paar mensen ondersteund.

Ten slotte stelden we de vraag wat de media het beste hadden kunnen doen. Het antwoord daarop laat niets aan duidelijkheid te wensen over. Slechts één respondent weet het niet, één vindt dat de media het goed hebben gedaan maar alle anderen zijn ervan overtuigd dat het beter was geweest als de media veel minder aandacht aan dat feestje besteed hadden.

BIJLAGE 7

Literatuur

Gabriël van den Brink

Algemeen

- Bauman, Z. (2000), *Liquid Modernity*, Polity Press.
- Bauman, Z. (2011) *Vloeibare tijden. Leven in een eeuw van onzekerheid*, Pelckmans.
- Beck, U. (1987) *De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*, Amsterdam.
- Beek, K. van (1998) *De ondernemende samenleving. Een verkenning van maatschappelijke verandering en implicaties voor beleid*, Den Haag
- Bijl, R., J. Boelhouwer, M. Cloin & E. Pommer red. (2011) *De sociale staat van Nederland 2011*, Den Haag: SCP.
- Boutellier, H. (1993) *Solidariteit en slachtofferschap*, Nijmegen: SUN.
- Boutellier, H. (2002) *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Boutellier, H. (2011) *De improvisatiemaatschappij. Over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Brink, G. van den (2007) *Moderniteit als opgave. Een antwoord aan relativisme en conservatisme*, Amsterdam: Uitgeverij SUN.
- Brink, G. van den (2011) *Eigentijds idealisme. Een afrekening met het cynisme in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Brink, G. van den, red. (2012) *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Broek, A. van den, R. Bronneman-Helmers, V. Veldheer red. (2010) *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010*, Den Haag: SCP.
- Bruin, H. de (2007) *Een gemakkelijke waarheid. Waarom we niet leren van onderzoekscommissies*, Den Haag: NSOB.
- Ginneken, J. van (2012) *Het enthousiasmevirus. Hoe gevoelens zich explosief verspreiden nu iedereen online is*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Business Contact.
- Habermas, J. (1984) *Theorie van het communicatieve handelen*, Amsterdam: Boom.
- Pharr, S. & R. Putnam eds. (2000) *Disaffected democracies. What's troubling the trilateral countries?* Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (1993) *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*, Princeton.
- Sennet, R. (2000) *De flexibele mens. Psychogram van de moderne samenleving*, Amsterdam: Uitgeverij Byblos.
- Veldheer, V., J. Jonker, L. van Noije, C. Vrooman red. (2012) *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?* Sociaal en Cultureel Rapport 2012, Den Haag: SCP.

Waal, F. de (2009) *Een tijd voor empathie. Wat de natuur ons leert over een betere samenleving*, Amsterdam, Uitgeverij Contact.

Actieve burgers

- Ankeren, M. van, E. H. Tonkens & I. Verhoeven (2010) *Bewonersinitiatieven in de krachtwijken van Amsterdam. Een verkennende studie*, Amsterdam: Hva/UvA.
- Beunders, H. (2011) *De burger als bondgenoot*, Den Haag: ROB.
- Brink, G. van den & M. Schultz e.a. (2011) *Het bewegen van bewoners en bouwers. Eigen Haard en de zelfredzaamheid in Amsterdamse wijken*, Tilburg: TSPB.
- Brink, G. van den (2002) *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Dekker, P. & J. de Hart red. (2005), *De goede burger. Tien beschouwingen over een morele categorie*, Den Haag: SCP.
- Gunsteren, H. van (1992) *Eigentijds burgerschap*, Den Haag: WRR.
- Norris, P. ed. (1999) *Critical citizens. Global support for democratic government*, New York.
- RMO (2000) *Aansprekend burgerschap. De relatie tussen de organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers*, Den Haag: RMO.
- Schudson, M. (1998) *The good citizen. A history of American civic life*, New York:
- Stokkom, B. van & N. Toenders (2010) *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstands wijken*, Amsterdam: Pallas Publications.
- Wijdeven, T. van de (2012) *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*, Delft: Eburon.
- WRR (2012) *Vertrouwen in de burger*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Publieke gezagsdragers

- Brink, G. van den (2006), 'Politie en gezag: historisch pleidooi voor een moderne benadering', in: K. van der Vijvers & F. Vlek red. (2006) *De legitimiteit van de politie onder druk? Beschouwingen over grondslagen en ontwikkelingen van legitimiteit en legitimiteittoekenning*, Den Haag: Elsevier Overheid, pp. 227-247.
- Brink, G. van den & S. Soeparman (2009) 'Waakzaam én dienstbaar' in: H. van Duivenboden, E. van Hout, C. van Montfort & J. Maas red. (2009) *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*, Den Haag: Uitgeverij Lemma, p. 113-132.
- Deetman, W., J. van der Lans & R. Scherpenisse (2011) *Doorzetten en loslaten. Toekomst van de wijkaanpak. Deel 2: Rapportages rijksoverheid en 18 gemeenten*, Den Haag: Ministerie van BZK.
- Derksen, W., M. Ekelenkamp, F. Hoefnagel & M. Scheltema red. (1999) *Over publieke en private verantwoordelijkheden*, Den Haag.
- Duyvendak, J.W., F. Hendriks & M. van Niekerk red. (2009) *City in Sight: Dutch Dealings with urban change*. NICIS institute/Amsterdam University Press.
- Graaf, L.J. (2007), *Gedragen beleid. Een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht*, Delft: Eburon.
- Gunsteren, H. van, R. Andeweg (1994) *Het grote ongenoegen. Over de kloof tussen burgers en politiek*, Haarlem.
- Hendriks, F. (2012) *Democratie onder druk. Over de uitdaging van de stemmingendemocratie*, Amsterdam: Van Gennep.
- Hendriks, F. & G. Drosterij red. (2012) *De zucht naar goed bestuur in de stad. Lessen uit een weerbarstige werkelijkheid*, Den Haag: Lemma Uitgevers.

Jansen, T., G. van den Brink & R. Kneyber red. (2012) *Gezagsdragers. De publieke zaak op zoek naar haar verdedigers*, Amsterdam: Boom

Kansil, T. (2012) *Gezag uitgedaagd. Over populisme en politie*, Den Haag: NSOB.

Korsten, A. & G. Leers (2005) *Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij*, Den Haag: Uitgeverij Lemma.

Kouzes, J. & B. Posner (2003) *Credibility. How leaders gain and lose it, Why people demand it*, San Francisco: Jossey-Bass.

Lange, H. (2004), *Bestuurlijke Geloofwaardigheid. Een kader voor analyse en toepassing*, Assen: van Gorcum.

Noordegraaf, M. (2004), *Management in het publieke domein. Issues, instituties en instrumenten*, Bussum: Coutinho.

Osborne D. & T. Gaebler, (1992) *Reinventing government : how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*, Reading: Addison-Wesley

Teisman, G. (2005) *Publiek Management op de grens van chaos en orde: Over leiding geven en organiseren in complexiteit*. Den Haag: Academic Service.

Tops, P. (1994) *Moderne regenten. Over lokale democratie*, Amsterdam:

Tops, P. (2007), *Regimeverandering in Rotterdam. Hoe een stadsbestuur zichzelf opnieuw uitvond*, Amsterdam: Uitgeverij Atlas.

Aansturing van professionals

Brink, G. van den (2006), 'Weg van de beleidsrealiteit', in: *Bestuurskunde* jrg 15 (2006) nr 2 pp. 84-93.

Brink, G. van den red. (2012) *Best Persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Brink, G. van den, N. van Gestel, T. Jansen & S. Soeparman (2010) *Professionaliteit en professionalisering. Een systematische review van inzichten*, opdracht Directie Re-integratie en Participatie Ministerie SZW, Tilburg: TSPB.

Brink, G. van den, T. Jansen & D. Pessers red. (2005) *Beroeps(z)eer. Waarom Nederland niet goed werkt*, Amsterdam: Boom.

Goodsell, J. (1984) *The case for bureaucracy. A public administration polemic*, New Jersey: Chatham House Publishers.

Hartman, C. & P.W. Tops (2005). *Frontlijnsturing: Uitvoering op de publieke werkvloer van de stad*. Den Haag: Kennis Centrum Grote Steden.

Hulst, M. van, L. de Graaf & G. van den Brink (2011) 'Exemplary Practitioners: A review of actors who make a difference in governing,' in: *Administrative Theory & Praxis*, vol. 33 nr. 1, p. 120-142.

Jansen, T. G. van den Brink & J. Kole red. (2009) *Beroepstrots. Een ongekende kracht*, Amsterdam: Boom.

Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage.

Weggeman, M. (2007) *Leidinggeven aan professionals? Niet doen!*, Schiedam: Scriptum.

Jeugd en opvoeding

Akker, P. van den, I. Diepstraten, H. Vinken (1997) *Jongeren en risicogedrag. Een inventarisatie van theorie en onderzoek over invloeden van gezin en directe omgeving, school en werk, jeugdcultuur, vrije tijd en persoonlijkheid*, Tilburg.

Angenent, H. (1991) *Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, Houten/Antwerpen:

Bieleman, B. & H. Maarsingh (1998) *Aangeschoten wild. Onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie*

tijdens het uitgaan, Groningen.

Brink, G. van den (1997) *Hoge eisen, ware liefde. De opkomst van een nieuw gezinsideaal in Nederland*, Utrecht: NIZW.

Brink, G. van den (1999) *Trends in gezinsonderzoek. Tien jaar onderzoek in Nederland nader bekeken*, Assen: Van Gorcum.

Brink, G. van den (2001) *Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren*, Utrecht: NIZW.

Bucx, F. red. (2011) *Gezinsrapport. Een portret van het gezinsleven in Nederland*, Den Haag: SCP.

Crone, E. (2008) *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Crone, E. (2012) *Het sociale brein van de puber*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Koops, W. & W. Slot red. (1998) *Van lastig tot misdadig. Een ontwikkelingsbenadering van lastige en misdadige kinderen en adolescenten: diagnostiek, behandeling en beleid*, Houten.

Loeber, R. & D. Farrington ed. (1998) *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and succesful interventions*, Londen.

Loeber, R. (1997) *Ontwikkelingspaden en risicopaden voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevantie voor interventies: nooit te vroeg en nooit te laat*, Amsterdam:

Noije, L. van (2010) 'De jeugd van tegenwoordig' in: A. van den Broek e.a. red. (2010) *Wisseling van de wacht*, Den Haag: SCP, p. 434-452.

Rispens, J., J. Hermanns, & W. Meeus red. (1996) *Opvoeden in Nederland*, Assen:

Spangenberg, F. & M. Lampert (2009) *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

Weerman, F. (1995) *Het belang van bindingen. De bindingstheorie als verklaring van verschillen en veranderingen in delinquent gedrag*, Groningen: Rijks Universiteit Groningen.

Norm en overtreding

Brink, G. van den (1986) 'Kristeva en de revolutie van de poëtische taal' in: *Te Elfder Ure 40: Julia Kristeva*, jrg. 29, nr. 2, p. 30-75.

Brink, G. van den (1996) *De grote overgang. Een lokaal onderzoek naar de modernisering van het bestaan. Woensel 1670-1920*, Nijmegen.

Brink, G. van den (2004) *Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Brink, G. van den & G. van Os (2007), 'Tweezijdige behoorlijkheid', in: A. Brenninkmeijer e.a. red. (2007), *Werken aan behoorlijkheid. De Nationale Ombudsman in zijn context*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, p. 149-168.

Brink, G. van den (2008) 'De staat van beschaving' in: *Bestuurskunde* jrg. 17, nr 1, p. 23-26.

Brink, G. van den (2010) 'Beschaving' in: P. Schnabel e.a. red. (2010) *De gammacanon. Wat iedereen moet weten van de menswetenschappen*, Amsterdam: Meulenhoff, p. 31-33.

Buford, B. (1991) *Tussen het tuig*, Amsterdam.

Cauter, L. de (2009) *Archeologie van de kick. Over moderne ervaringshonger*, Nijmegen: Vantilt.

Elias, N. (1982) *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken*, Utrecht/Antwerpen.

Inglehart, R. (1977) *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*, Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1997) *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*, Princeton: Princeton University Press.

Maalsté, N. (2000) *Ad fundum! Een blik in de gevarieerde drinkcultuur van het Nederlandse studentenleven*, Utrecht: Centrum voor Verslavingsonderzoek.

Nabben, T. (2010) *High Amsterdam. Ritme, roes en regels in het uitgaansleven*, Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Rooy, P. de (1986) 'Vetkuifje waarheen?' in: *Wederopbouw, welvaart en onrust : Nederland in de jaren vijftig en zestig*, De Haan, p.121-146.

Stokkom, B. van (2010) *Wat een hufter! Ergernis, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verruwing*, Amsterdam: Boom.

Openbare orde en veiligheid

Adang, O. en E. van der Torre (2007) *Hoezo rustig?! Een onderzoek naar het verloop van jaarwisselingen in Nederland*. Apeldoorn: Politieacademie.

Adang, O. & R. van der Wal red. (2010) *Zijn wij anders? Waarom Nederland geen grootschalige etnische rellen heeft*, Amsterdam: Reed Business.

Adang, O., G. van den Brink & M. van de Klomp (2011) 'Riot management and community relations: Policing public disturbances in a Dutch neighborhood' in: *Policing & Society* 2011 vol 2, p. 1-23.

Brink, G. van den & B. van Stokkom (2010) *De heerlijke nieuwe wereld van lokale veiligheid. Scenario's politie en burgerschap 2020*, Apeldoorn: Politieacademie.

Brink, G. van den & M. Bruinsma red. (2010) *Rellen in Ondiep. Ontstaan en afhandeling van grootschalige ordeverstoring in een Utrechtse achterstandswijk*, Apeldoorn: Politie en Wetenschap.

Brink, G. van den (2010) *Empathie en handhaven*, Apeldoorn: Politieacademie.

Ferwerda, H., N. van Hasselt, T. van Ham & L. Voorham (2012) *De juiste snaar. Professionals met een publieke taak en de omgang met overlast, agressie en geweld als gevolg van alcohol en/of drugsgebruik*, Den Haag: WODC.

Franke, H. e.a. red. (1991) *Alledaags en ongewoon geweld, themanummer van het Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* jrg. 18, nr. 3.

Freks, G. (1999) *Omgaan met rampen*, Wageningen: Landbouwwuniversiteit Wageningen.

Brink, G. van den & M. Bruinsma (2011) *De aanhouder wint. Samenwerken aan veilige krachtwijken*, Den Haag: Ministerie van BZK.

Montfort, C. van, G. van den Brink, M. Schulz & N. Maalsté (2012) *Publiek-private samenwerking in maatschappelijke veiligheid. Een agenda voor de toekomst?* Tilburg: TSPB.

Moors, H. & B. Rovers (2008) *Geloven in veiligheid. Tegendraadse perspectieven*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Peeters, R. (2012) *The Preventive Gaze. How Prevention Transforms our Understanding of the State*, Den Haag: Eleven International Publishing.

Pleysier, S. & J. Deklerck (2006) 'Over hondenpoep en hangjongeren. Een verkennend onderzoek naar overlastfenomenen in parken en groenzones', in: *Tijdschrift voor veiligheid*, jrg. 5, nr. 1, p. 5-20.

Reicher, S., C. Stott, J. Drury, O. Adang, P. Croning & A. Livingstone (2007) 'Knowledge-based Public Order Policing: Principles and Practice', in: *Policing*, Vol 1. Nr. 4 pp. 403-415.

Scholtens, A. (2007) *Samenwerking in crisisbeheersing. Overschat en onderschat*, Apeldoorn: Politieacademie.

Tillaart, J. van den, F. Berndsen, G. Homburg, F. Kriek (2012) *Monitor agressie en geweld. openbaar bestuur Meting 2012*, Amsterdam: Regioplan

Rituelen

- Babcock, B. ed. (1978) *The reversible world. Symbolic inversion in art and society*, Ithaca.
- Douglas, M. (1973) *Natural Symbols. Explorations in Cosmology*, Harmondsworth.
- Gennep, A. van (1977) *The rites de passage*, Londen: Routledge & Kegan Paul.
- Gluckman, M. (1963) *Order and rebellion in tribal Africa*, Londen .
- Kertzer, D. (1988) *Ritual, politics & power*, New Haven: Yale University Press.
- Lévi-Strauss, C. (1963) *Structural anthropology*, Harmondsworth.
- Lévi-Strauss, C. (1981) *Het wilde denken*, Amsterdam: Meulenhoff.
- Lewis, G. (1988) *The day of shining red. An essay on understanding ritual*, Cambridge.
- Raessens, J. (2010) *Spelenderwijs. De ludische wending in de mediatheorie*, Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Schefold, R. (1988) *Lia. Das grosse Ritual auf den Mentawai-Inseln*, Berlijn: Dietrich Reimer Verlag
- Turner, V. (1985) *The ritual process. Structure and anti-structure*, Ithaca.

